

CVRIA

HOF VAN JUSTITIE VAN DE EUROPESE UNIE

Jaarverslag
2013

HOF VAN JUSTITIE VAN DE EUROPESE UNIE

JAARVERSLAG 2013

Overzicht van de werkzaamheden van het Hof van Justitie,
het Gerecht en het Gerecht voor ambtenarenzaken van de Europese Unie

Luxemburg, 2014

www.curia.europa.eu

Hof van Justitie
L-2925 Luxemburg
Tel. (352) 43 03-1

Gerecht
L-2925 Luxemburg
Tel. (352) 43 03-1

Gerecht voor ambtenarenzaken
L-2925 Luxemburg
Tel. (352) 43 03-1

Het Hof op internet: <http://www.curia.europa.eu>

Manuscript voltooid op 1 januari 2014

Reproductie met bronvermelding toegestaan. De foto's mogen slechts worden gereproduceerd in de context van deze publicatie. Voor elk ander gebruik moet toestemming worden gevraagd aan het Bureau voor publicaties van de Europese Unie.

Meer gegevens over de Europese Unie vindt u op internet via de Europaserver (<http://europa.eu>).

Luxemburg: Bureau voor publicaties van de Europese Unie, 2014

ISBN 978-92-829-1703-9 (Print)
978-92-829-1680-3 (PDF)

ISSN 1831-8525 (Print)
2315-2397 (PDF)

doi:10.2862/56640 (Print)
10.2862/50253 (PDF)

© Europese Unie, 2014

Printed in Luxembourg

GEDRUKT OP ELEMENTAIR CHLOORVRIJ GEBLEEKT PAPIER

Inhoud

Blz.

Voorwoord van Vassilios Skouris, president van het Hof van Justitie	5

Hoofdstuk I

Het Hof van Justitie

A — Ontwikkeling en werkzaamheden van het Hof van Justitie in 2013	9
B — Rechtspraak van het Hof van Justitie in 2013	11
C — Samenstelling van het Hof van Justitie	57
1. Leden van het Hof van Justitie	59
2. Wijzigingen in de samenstelling van het Hof van Justitie in 2013	75
3. Protocollaire rangorde	77
4. Gewezen leden van het Hof van Justitie	79
D — Gerechtelijke statistieken van het Hof van Justitie	83

Hoofdstuk II

Het Gerecht

A — Werkzaamheden van het Gerecht in 2013	115
B — Samenstelling van het Gerecht	155
1. Leden van het Gerecht	157
2. Wijzigingen in de samenstelling van het Gerecht in 2013	169
3. Protocollaire rangorde	171
4. Gewezen leden van het Gerecht	175
C — Gerechtelijke statistieken van het Gerecht	177

Hoofdstuk III*Het Gerecht voor ambtenarenzaken*

A — Werkzaamheden van het Gerecht voor ambtenarenzaken in 2013	199
B — Samenstelling van het Gerecht voor ambtenarenzaken	209
1. Leden van het Gerecht voor ambtenarenzaken	211
2. Wijzigingen in de samenstelling van het Gerecht voor ambtenarenzaken in 2013	215
3. Protocollaire rangorde	217
4. Gewezen leden van het Gerecht voor ambtenarenzaken	219
C — Gerechtelijke statistieken van het Gerecht voor ambtenarenzaken	221

Voorwoord

In 2013 is het ritme van de rechtsprekende activiteit van het Hof van Justitie van de Europese Unie sterk toegenomen. Enerzijds werden in het kader van het gerechtelijke bestel van de Unie het hoogste aantal zaken aanhangig gemaakt sinds de oprichting ervan. Anderzijds bereikte de productiviteit van de Instelling, met 1 587 afgedane zaken, een niveau zonder weerga. Het Hof van Justitie kan alleen maar tevreden zijn met deze evolutie, die blijk geeft van het vertrouwen van de nationale rechterlijke instanties en van de justitiabelen in de rechterlijke instanties van de Unie.

Deze intensivering van de rechtsprekende activiteit kan evenwel, zelfs in een niet zo verre toekomst, de efficiëntie van het gerechtelijke bestel van de Unie in zijn geheel in gevaar brengen. Om deze reden dient voortdurend en onafgebroken te worden gezocht naar middelen, op het gebied van zowel de wetgeving als de werkmethoden, om de efficiëntie van het gerechtelijke bestel van de Unie te verbeteren.

Het jaar 2013 werd ook gekenmerkt door de toetreding van de Republiek Kroatië tot de Europese Unie en de verwelcoming van de twee Kroatische leden bij het Hof respectievelijk het Gerecht, alsmede door de vaststelling van het besluit houdende verhoging van het aantal advocaten-generaal bij het Hof en, in deze context, de verwelcoming van de eerste Poolse advocaat-generaal.

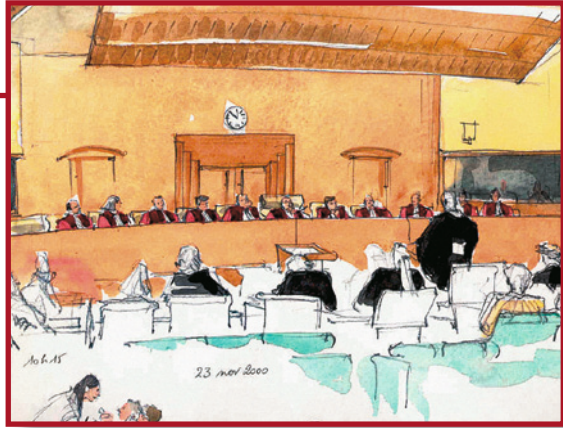
Ten slotte zijn in het voorbije jaar zes leden van het Gerecht in het kader van de gedeeltelijke vervanging, alsmede twee leden van het Hof en één lid van het Gerecht voor ambtenarenzaken vertrokken.

In dit verslag wordt een compleet overzicht gegeven van de ontwikkeling en de werkzaamheden van de Instelling in het jaar 2013. De lezer zal vaststellen dat een aanzienlijk deel van het verslag gewijd is aan een beknopte maar volledige uiteenzetting van de eigenlijke rechtsprekende activiteit van het Hof van Justitie, het Gerecht en het Gerecht voor ambtenarenzaken, aangevuld met statistische gegevens. Tot slot wil ik de gelegenheid te baat nemen om de collega's van de drie rechterlijke instanties en alle leden van het personeel van het Hof van Justitie hartelijk te bedanken voor het voortreffelijke werk dat zij in dit uitzonderlijke en veeleisende jaar hebben verricht.

V. Skouris
President van het Hof van Justitie

Hoofdstuk I

Het Hof van Justitie

A — Ontwikkeling en werkzaamheden van het Hof van Justitie in 2013

Door Vassilios Skouris, president

In dit eerste deel van het Jaarverslag wordt een beknopt overzicht gegeven van de werkzaamheden van het Hof van Justitie van de Europese Unie in 2013. In de eerste plaats wordt een beeld geschetst van de ontwikkeling van de Instelling in de loop van dit jaar, waarbij de nadruk wordt gelegd op de institutionele veranderingen waarmee het Hof van Justitie te maken kreeg en op de ontwikkelingen rond zijn interne organisatie en zijn werkmethoden (sub 1). In de tweede plaats worden de statistieken over de evolutie van de werklast van het Hof van Justitie en de gemiddelde procesduur geanalyseerd (sub 2). In de derde plaats worden, zoals elk jaar, per gebied de belangrijkste ontwikkelingen in de rechtspraak behandeld (sub 3).

1. Wat de algemene ontwikkeling van het Hof van Justitie van de Europese Unie betreft, werd het voorbije jaar gekenmerkt door de toetreding van de Republiek Kroatië tot de Europese Unie. Tijdens een plechtige zitting van 4 juli 2013 hebben de eerste Kroatische rechter van het Hof van Justitie en de eerste Kroatische rechter van het Gerecht de eed afgelegd en hun ambt aanvaard. De voorbereiding van deze zevende uitbreiding van de Europese Unie is probleemloos verlopen; hetzelfde geldt voor de integratie van de twee rechters, hun medewerkers en alle Kroatische leden van het personeel in de Instelling.

Op het niveau van de rechtspreking dient erop te worden gewezen dat bij besluit 2013/336/EU van de Raad van 25 juni 2013 houdende verhoging van het aantal advocaten-generaal bij het Hof van Justitie van de Europese Unie (PB L 179, blz. 92) hun aantal tot negen werd verhoogd met ingang van 1 juli 2013 en elf zal bedragen met ingang van 7 oktober 2015. Ingevolge de vaststelling van dit besluit heeft de eerste Poolse advocaat-generaal de eed afgelegd op 23 oktober 2013.

Met betrekking tot de procedureregels en na de inwerkingtreding van het nieuwe Reglement voor de procesvoering van het Hof van Justitie in 2012, heeft het Hof bij de Raad een voorstel ingediend met het oog op de vaststelling van een nieuw additioneel reglement ter vervanging van het additioneel reglement van 4 december 1974 (PB L 350, blz. 29), zoals laatstelijk gewijzigd op 21 februari 2006 (PB L 72, blz. 1). Dit voorstel werd door de Raad goedgekeurd begin 2014 (PB L 32, blz. 37). Daarnaast is het Hof overgegaan tot de vaststelling van de praktische aanwijzingen voor de partijen inzake bij het Hof aangebrachte zaken (PB L 31, blz. 1), die met ingang van 1 februari 2014 de praktische aanwijzingen betreffende rechtstreekse beroepen en hogere voorzieningen van 15 oktober 2004 (PB L 361, blz. 15), zoals gewijzigd op 27 januari 2009 (PB L 29, blz. 51), vervangen. Deze twee procedurele regelingen zijn op 1 februari 2014 in werking getreden.

2. De gerechtelijke statistieken van het Hof voor het jaar 2013 wijzen globaal op cijfers zonder precedent. Het voorbije jaar zal immers de geschiedenisboeken ingaan, enerzijds, als het meest productieve jaar in de geschiedenis van het Hof en, anderzijds, als het jaar met het grootste aantal zaken dat ooit aanhangig werd gemaakt.

In 2013 heeft het Hof 635 zaken afgedaan (nettocijfer, waarbij rekening is gehouden met de voegingen), hetgeen een aanzienlijke stijging is ten opzichte van het voorafgaande jaar (527 afgedane zaken in 2012). In 434 van deze zaken is een arrest gewezen en in 201 daarvan is een beschikking gegeven.

Bij het Hof zijn 699 nieuwe zaken aanhangig gemaakt (ongeacht de voegingen wegens verknochtheid), hetgeen een stijging met ongeveer 10 % ten opzichte van 2012 is en in de geschiedenis van

het Hof het hoogste aantal aanhangig gemaakte zaken in een jaar is. Deze stijging van het totale aantal aanhangig gemaakte zaken moet in verband worden gebracht met de stijging, ten opzichte van het voorafgaande jaar, van het aantal hogere voorzieningen en prejudiciële verwijzingen. Het aantal prejudiciële verwijzingen in 2013, te weten 450, is het hoogste aantal ooit.

Wat de procesduur betreft, zijn de statistieken zeer positief. Bij de prejudiciële verwijzingen bedroeg de gemiddelde procesduur 16,3 maanden. De lichte stijging ten opzichte van 2012 (15,6 maanden) is statistisch gezien niet veelzeggend. Bij de rechtstreekse beroepen en de hogere voorzieningen was de gemiddelde duur van behandeling respectievelijk 24,3 maanden en 16,6 maanden. Het is juist dat de procesduur bij rechtstreekse beroepen in 2013 opmerkelijk is gestegen ten opzichte van het voorafgaande jaar (19,7 maanden). Het Hof blijft weliswaar waakzaam op dit punt, maar de eerste statistische analyses tonen aan dat deze stijging eerder te wijten is aan conjuncturele factoren waarover het Hof zeer weinig controle heeft.

De verbeterde efficiëntie van het Hof bij de behandeling van de zaken is niet alleen te danken aan wijzigingen in de werkwijze in de afgelopen jaren, maar ook aan het feit dat meer gebruik wordt gemaakt van de verschillende procedurele mogelijkheden die het Hof heeft om de behandeling van sommige zaken te versnellen (prejudiciële spoedprocedure, berechting bij voorrang, versnelde procedure, vereenvoudigde procedure en de mogelijkheid om uitspraak te doen zonder conclusie van de advocaat-generaal).

In vijf zaken is verzocht om toepassing van de prejudiciële spoedprocedure en de daarvoor aangewezen kamer was van oordeel dat in twee daarvan was voldaan aan de voorwaarden van de artikelen 107 en volgende van het Reglement voor de procesvoering. Deze zaken zijn afgedaan in gemiddeld 2,2 maanden.

Om de versnelde procedure is 14 maal verzocht, maar in geen enkel geval was aan de in het Reglement voor de procesvoering gestelde voorwaarden voldaan. Overeenkomstig een in 2004 ingevoerde praktijk worden verzoeken om een versnelde procedure toe- of afgewezen bij een met redenen omklede beschikking van de president van het Hof. Overigens zijn vijf zaken bij voorrang behandeld.

Het Hof heeft ook gebruikgemaakt van de vereenvoudigde procedure die is vastgelegd in artikel 99 van het Reglement voor de procesvoering voor de beantwoording van bepaalde prejudiciële vragen. Op basis van deze bepaling zijn in totaal 33 zaken bij beschikking afgedaan.

Ten slotte heeft het Hof veelvuldig gebruikgemaakt van de bij artikel 20 van zijn Statuut geboden mogelijkheid om een zaak zonder conclusie van de advocaat-generaal te berechten wanneer in die zaak geen nieuwe rechtsvraag aan de orde is. Ongeveer 48 % van de arresten in 2013 is zonder conclusie gewezen.

De zaken waren als volgt verdeeld over de verschillende rechtsprekende formaties van het Hof: van de in 2013 bij arrest of beschikking van gerechtelijke aard afgedane zaken werd ongeveer 8 % afgedaan door de Grote kamer, 59 % door de kamers van vijf rechters en ongeveer 32 % door de kamers van drie rechters. Vergeleken met vorig jaar is het aandeel van de door de Grote kamer behandelde zaken stabiel gebleven (9 % in 2012) en is het aandeel van de door de kamers van vijf rechters behandelde zaken gestegen (54 % in 2012).

Meer gedetailleerde statistische gegevens over het afgelopen jaar zijn te vinden in het deel van dit *Jaarverslag 2013* dat specifiek daaraan is gewijd.

B — Rechtspraak van het Hof van Justitie in 2013

I. Constitutionele of institutionele vraagstukken

1. Geschillen over het Unierecht

Zoals in de voorbije jaren heeft het Hof de gelegenheid gehad door middel van verschillende beslissingen belangrijke preciseringen aan te brengen omtrent de voorwaarden waaronder het zijn rechterlijke bevoegdheden uitoefent.

a) Beroep wegens niet-nakoming

In het arrest van 22 oktober 2013, *Commissie/Duitsland* (C-95/12), heeft het Hof uitspraak gedaan op een beroep van de Commissie betreffende *de niet-uitvoering van een eerder niet-nakomingsarrest van het Hof*.¹ Bij laatstgenoemd arrest had het Hof vastgesteld dat Duitsland, door een aantal bepalingen van de „Volkswagen-wet” te handhaven, in het bijzonder de bepalingen inzake de aanwijzing door die staat en de deelstaat Nedersaksen van leden in de raad van commissarissen van de autoconstructeur Volkswagen, en de bepaling inzake de stemrechtbeperking juncto de bepaling inzake een blokkeringsminderheid van 20 % voor het nemen van bepaalde besluiten door de aandeelhouders van die autoconstructeur, in strijd met het vrije kapitaalverkeer had gehandeld. Naar aanleiding van het arrest van het Hof had Duitsland de eerste twee bepalingen ingetrokken. Het had echter de bepaling inzake de blokkeringsminderheid gehandhaafd. Van mening dat uit het niet-nakomingsarrest volgde dat elk van de drie betrokken bepalingen op zich een schending van het vrije verkeer van kapitaal vormde en dat bijgevolg ook de bepaling inzake de blokkeringsminderheid had moeten worden ingetrokken, had de Commissie zich opnieuw tot het Hof gewend en verzocht om betaling door die lidstaat van een dagelijkse dwangsom en een forfaitaire som.

In zijn arrest op dat beroep heeft het Hof vastgesteld dat uit zowel het dictum als de motivering van zijn vorige arrest volgt dat het geen niet-nakoming had vastgesteld die voortvloeit uit de bepaling inzake de blokkeringsminderheid op zich beschouwd, maar enkel een niet-nakoming die voortvloeit uit de combinatie van die bepaling met de bepaling inzake stemrechtbeperking. Door enerzijds de bepaling van de „Volkswagen-wet” inzake de aanwijzing door de staat en de deelstaat Nedersaksen van leden in de raad van commissarissen en anderzijds de bepaling inzake de stemrechtbeperking in te trekken, waardoor een einde is gekomen aan de combinatie van die laatste bepaling en de bepaling inzake de blokkeringsminderheid, heeft Duitsland zich binnen de gestelde termijn geschikt naar de verplichtingen die volgen uit het tegen hem gewezen arrest. Bijgevolg heeft het Hof het beroep van de Commissie verworpen.

b) Beroep tot nietigverklaring

Met betrekking tot het beroep tot nietigverklaring dient de aandacht te worden gevestigd op twee arresten van het Hof over de nieuwe versie van *artikel 263, vierde alinea, VWEU*, zoals ingevoegd bij

¹ Arrest Hof van 23 oktober 2007, *Commissie/Duitsland* (C-112/05, Jurispr. blz. I-8995).

het Verdrag van Lissabon. Het eerste arrest heeft betrekking op het begrip „regelgevingshandeling” en het tweede op het begrip „uitvoeringsmaatregelen”.²

In het arrest van 3 oktober 2013, *Inuit Tapiriit Kanatami e.a./Parlement en Raad* (C-583/11 P), heeft het Hof de beschikking van het Gerecht³ bevestigd waarbij niet-ontvankelijk was verklaard het beroep tot nietigverklaring van verordening nr. 1007/2009 dat was ingesteld door verschillende natuurlijke en rechtspersonen die de belangen vertegenwoordigden van de Canadese Inuit.⁴

Het Hof heeft eraan herinnerd dat sinds de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon natuurlijke en rechtspersonen tegen bepaalde handelingen van algemene strekking bij de Unierechter beroep kunnen instellen, zonder dat zij aan de voorwaarde van individuele geraaktheid moeten voldoen. In dat verdrag wordt echter ondubbelzinnig gepreciseerd dat die minder strikte ontvankelijkheidsregels slechts van toepassing zijn op een beperkte categorie van die handelingen, namelijk op de categorie regelgevingshandelingen. Zoals het Gerecht terecht heeft opgemerkt, *behoren wetgevingshandelingen, hoewel zij ook van algemene strekking zijn, met name niet tot de regelgevingshandelingen* en zijn zij nog steeds onderworpen aan striktere ontvankelijkheidsregels. Uit de voorbereidende werkzaamheden van artikel III-365, lid 4, van het ontwerpverdrag tot vaststelling van een grondwet voor Europa, waarvan de inhoud in identieke bewoordingen in artikel 263, vierde alinea, VWEU is overgenomen, blijkt immers dat de wijziging die bij deze bepaling aan artikel 230, vierde alinea, EG moest worden aangebracht, niet ertoe strekte de voorwaarden voor de ontvankelijkheid van beroepen tot nietigverklaring van wetgevingshandelingen te versoepelen. Derhalve is voor wetgevingshandelingen de ontvankelijkheid van een beroep van een natuurlijke of rechtspersoon nog steeds onderworpen aan de voorwaarde dat de bestreden handeling de verzoeker individueel raakt.

In casu heeft het Hof geoordeeld dat aan de voorwaarde niet is voldaan, aangezien het in verordening nr. 1007/2009 neergelegde verbod om zeehondenproducten op de markt te brengen, in algemene bewoordingen is gesteld en zonder onderscheid geldt voor alle marktdeelnemers die binnen de werkingssfeer ervan vallen, zonder specifiek voor rekwiranten te gelden, die bijgevolg niet kunnen worden geacht door dat verbod individueel te worden geraakt.

Voorts heeft het Hof gepreciseerd dat de bij artikel 47 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie verleende bescherming niet vereist dat een justitiabele onvoorwaardelijk rechtstreeks bij de Unierechter beroep tot nietigverklaring kan instellen tegen wetgevingshandelingen van de Unie. Daarentegen moeten de lidstaten voorzien in een stelsel van rechtsmiddelen dat de eerbiediging van het fundamentele recht op effectieve rechterlijke bescherming kan verzekeren. Niettemin vereist die bepaling noch artikel 19, lid 1, tweede alinea, VEU, dat de lidstaten een dergelijke verplichting oplegt, dat een justitiabele primair bij de nationale rechter beroep kan instellen tegen die handelingen.

² Inzake beroepen tot nietigverklaring moet eveneens worden gewezen op de arresten van 23 april 2013, *Gbagbo e.a./Raad* (C-478/11 P–C-482/11 P) en 28 mei 2013, *Abdulrahim/Raad en Commissie* (C-239/12 P). Die arresten zijn opgenomen in de rubriek „Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid — Bevriezing van tegoeden”.

³ Beschikking van het Gerecht van 6 september 2011, *Inuit Tapiriit Kanatami e.a./Parlement en Raad* (T-18/10, Jurispr. blz. II-5599).

⁴ Verordening (EG) nr. 1007/2009 van het Europees Parlement en de Raad van 16 september 2009 betreffende de handel in zeehondenproducten (PB L 286, blz. 36).

Artikel 263, vierde alinea, VWEU, zoals gewijzigd bij het Verdrag van Lissabon, is ook uitgelegd in het arrest van 19 december 2013, *Telefónica/Commissie* (C-274/12 P), dat is gewezen in hogere voorziening tegen een beschikking van het Gerecht⁵ waarbij niet-ontvankelijk was verklaard een beroep tegen een beschikking van de Commissie waarbij een bepaling van de Spaanse wet op de vennootschapsbelasting was aangemerkt als een staatssteunmaatregel die gedeeltelijk onverenigbaar met de gemeenschappelijke markt is. Zonder zich uit te spreken over de aard van die beschikking, heeft het Hof immers *de criteria vastgesteld om te bepalen of een regelgevingshandeling „uitvoeringsmaatregelen” met zich meebrengt in de zin van artikel 263, vierde alinea, laatste zinsdeel, VWEU.*

Vooraf heeft het Hof eraan herinnerd dat, wanneer een regelgevingshandeling uitvoeringsmaatregelen met zich meebrengt, het rechterlijk toezicht op de eerbiediging van de rechtsorde van de Unie wordt verzekerd door de Unierechter, indien de uitvoering van dergelijke handelingen bij de instellingen, organen of instanties van de Unie berust, dan wel door de nationale rechter, indien zij bij de lidstaten berust. Voor de nationale rechter kunnen natuurlijke en rechtspersonen derhalve de ongeldigheid van de basishandeling aanvoeren en die rechter verzoeken om zich krachtens artikel 267 VWEU tot het Hof te wenden.

Aangaande de vraag of een regelgevingshandeling uitvoeringsmaatregelen met zich meebrengt, heeft het Hof geoordeeld dat moet worden gekeken vanuit het gezichtspunt van de persoon die aanspraak maakt op het recht om een beroep in te stellen. Het is dus niet relevant of de betrokken handeling uitvoeringsmaatregelen met zich meebrengt voor andere justitiabelen. Voorts moet uitsluitend worden uitgegaan van het voorwerp van het beroep en, indien een verzoekende partij slechts gedeeltelijke nietigverklaring van een handeling vordert, moeten enkel de uitvoeringsmaatregelen die dat deel van de handeling met zich meebrengt, in voorkomend geval in aanmerking worden genomen.

Het Hof heeft opgemerkt dat het in de in casu bestreden beschikking uitsluitend gaat om de onverenigbaarverklaring met de gemeenschappelijke markt van een steunregeling bestaande uit een belastingregeling, en dat die beschikking niet de specifieke gevolgen van deze onverenigbaarverklaring voor elk van de belastingplichtigen omschrijft, die alleen concrete vorm krijgen in administratieve besluiten zoals belastingaanslagen, die uitvoeringsmaatregelen in de zin van artikel 263, vierde alinea, laatste zinsdeel, VWEU zijn.

Het Hof heeft dus geconcludeerd dat het Gerecht in casu terecht had geoordeeld dat niet was voldaan aan de ontvankelijkheidsvoorwaarden van artikel 263, vierde alinea, laatste zinsdeel, VWEU.

c) Prejudiciële verwijzing

Het arrest van 15 januari 2013, *Križan e.a.* (C-416/10)⁶, heeft het Hof in de gelegenheid gesteld zowel *de omvang van de bevoegdheid van de nationale rechterlijke instanties om het Hof prejudiciële vragen te stellen als het begrip „rechter in laatste aanleg”* te preciseren. Het Hof heeft eraan herinnerd dat een nationale procedureregeling op grond waarvan het rechtsoordeel van een hogere rechterlijke instantie bindend is voor de lagere rechters, niet kan afdoen aan de bevoegdheid van laatstgenoemde rechters om het Hof prejudiciële vragen te stellen wanneer zij twijfels hebben over de uitlegging van het Unierecht. De lagere rechters moeten de uitspraak van de hogere rechter naast

⁵ Beschikking van het Gerecht van 21 maart 2012, *Telefónica/Commissie* (T-228/10, nog niet gepubliceerd in de Jurisprudentie).

⁶ Een ander aspect van dat arrest is uiteengezet in de rubriek „Milieu”.

zich neerleggen indien zij, gelet op de uitlegging van het Hof, van oordeel zijn dat die uitspraak in strijd is met het Unierecht. Het Hof heeft geoordeeld dat die beginselen in gelijke mate gelden voor de door de constitutionele rechter geformuleerde rechtsopvatting, aangezien het volgens vaste rechtspraak onaanvaardbaar zou zijn dat nationale rechtsregels, ook al zijn deze van grondwettelijke aard, afbreuk zouden doen aan de eenheid en de werking van het Unierecht.

Voorts heeft het Hof geoordeeld dat een nationale rechter een rechterlijke instantie is waarvan de beslissingen volgens het nationale recht niet vatbaar zijn voor hoger beroep in de zin van artikel 267, derde alinea, VWEU, die derhalve het Hof een prejudiciële vraag moet stellen, ook al voorziet het nationale recht in de mogelijkheid om bij de constitutionele rechter van de betrokken lidstaat beroep tegen de beslissingen van die nationale rechter in te stellen dat is beperkt tot de vraag of er sprake is van een eventuele schending van door de nationale constitutie of een internationale overeenkomst gewaarborgde rechten en vrijheden.

d) Beroep tot schadevergoeding

In het arrest van 18 april 2013, *Commissie/Systran en Systran Luxembourg* (C-103/11 P), heeft het Hof zich moeten uitspreken over *de bevoegdheidsverdeling tussen de Unierechter en de nationale rechterlijke instanties aangaande beroepen tot schadevergoeding die ertoe strekken de Unie niet-contractueel aansprakelijk te stellen*. Aan die zaak ligt de hogere voorziening van de Commissie tegen het arrest van het Gerecht⁷ ten grondslag waarbij het Gerecht had geoordeeld dat het geschil over de gestelde schendingen van het intellectuele-eigendomsrecht na het aflopen van overeenkomsten inzake een automatisch vertaalsysteem tussen de Systran-groep en de Commissie, niet-contractueel was, en de Commissie had veroordeeld tot betaling aan die groep van een forfaitaire schadevergoeding.

Het Hof heeft geoordeeld dat het Gerecht blijk heeft gegeven van een onjuiste rechtsopvatting bij de toepassing van de beginselen die gelden voor de vaststelling van de rechterlijke bevoegdheid in het kader van tegen de Unie gerichte beroepen tot schadevergoeding, alsmede bij de juridische kwalificatie van de contractuele betrekkingen tussen de Systran-groep en de Commissie. Het Hof was van oordeel dat de Unierechter, alvorens zich over een beroep tot schadevergoeding ten gronde uit te spreken, moet nagaan of de ingeroepen aansprakelijkheid al dan niet van contractuele aard is en dus de aard van het geschil zelf moet vaststellen. Daarvoor kan hij zich niet enkel baseren op de door partijen aangevoerde normen. Hij moet aan de hand van een analyse van de verschillende bestanddelen van het dossier nagaan of het beroep tot schadevergoeding betrekking heeft op een schadevordering die objectief en algemeen op rechten en verplichtingen van contractuele dan wel van niet-contractuele oorsprong berust.

Indien uitlegging van de inhoud van een of meer tussen de betrokken partijen gesloten overeenkomsten noodzakelijk is voor die analyse, moet de Unierechter zich — bij ontbreken van een arbitragebeding — onbevoegd verklaren om uitspraak te doen over die inhoud. Het onderzoek van het beroep tot schadevergoeding zou in dat geval immers de beoordeling van rechten en verplichtingen van contractuele aard impliceren, die tot de bevoegdheid van de nationale rechter behoren.

⁷ Arrest Gerecht van 16 december 2010, *Systran en Systran Luxembourg/Commissie* (T-19/07, Jurispr. blz. II-6083).

e) Duur van de procedure

In drie arresten van 26 november 2013, *Gascogne Sack Deutschland* (voorheen *Sachsa Verpackung*)/*Commissie* (C-40/12 P)⁸, *Kendrion/Commissie* (C-50/12 P)⁹ en *Groupe Gascogne/Commissie* (C-58/12 P)¹⁰, heeft het Hof de gelegenheid gehad zich uit te spreken over de gevolgen van de niet-inachtneming van een redelijke procestermijn bij het onderzoek van een beroep tot nietigverklaring van een besluit van de Commissie waarbij een geldboete wordt opgelegd wegens schending van de mededingingsregels van de Unie.

Het Hof heeft eraan herinnerd dat, bij gebreke van enige aanwijzing dat de te lange duur van de procedure voor het Gerecht de uitkomst van het geding heeft beïnvloed, de overschrijding van een redelijke procestermijn niet tot vernietiging van het bestreden arrest kan leiden.

Aangaande het passende middel om de financiële gevolgen van de te lange duur van de procedure voor het Gerecht ongedaan te maken, is het Hof afgeweken van de in zijn arrest van 17 december 1998, *Baustahlgewebe/Commissie*¹¹, gekozen oplossing door het verzoek in het kader van een hogere voorziening tot verlaging met dat doel van het bedrag van de opgelegde geldboeten af te wijzen. Het Hof heeft de in zijn arrest van 16 juli 2009, *Der Grüne Punkt – Duales System Deutschland/Commissie*¹², gekozen oplossing bevestigd en heeft geoordeeld dat een schending door een rechterlijke instantie van de Unie van de verplichting krachtens artikel 47, tweede alinea, van het Handvest van de grondrechten om de aan haar voorgelegde zaken binnen een redelijke termijn te berechten, haar bestraffing moet vinden in het kader van een beroep tot schadevergoeding, aangezien een dergelijk beroep een effectief en algemeen toepasselijk rechtsmiddel vormt om tegen een dergelijke niet-inachtneming op te komen en deze te bestraffen.

Dat beroep kan niet rechtstreeks aan het Hof worden voorgelegd, maar moet bij het Gerecht ahangig worden gemaakt op grond van de artikelen 268 VWEU en 340, tweede alinea, VWEU. In die context heeft het Hof benadrukt dat het Gerecht in een andere formatie uitspraak moet doen dan die welke uitspraak heeft gedaan in de procedure waartegen het beroep tot nietigverklaring is gericht en waarvan de duur wordt betwist.

Bovendien staat het, in het kader van een dergelijk beroep tot schadevergoeding, aan het Gerecht om, naar de omstandigheden van elke zaak, te beoordelen of het beginsel van de redelijke termijn in acht is genomen. Voorts staat het aan het Gerecht om te beoordelen of de betrokken partijen werkelijk schade hebben geleden vanwege de schending van hun recht op effectieve rechterlijke bescherming. Het moet de in de rechtsorden van de lidstaten toepasselijke algemene beginselen voor beroepen gebaseerd op vergelijkbare schendingen in acht te nemen. Het moet met name proberen vast te stellen of zich niet alleen materiële schade heeft voorgedaan, maar ook

⁸ Arrest gewezen in hogere voorziening tegen het arrest van het Gerecht van 16 november 2011, *Sachsa Verpackung/Commissie* (T-79/06, nog niet gepubliceerd in de Jurisprudentie).

⁹ Arrest gewezen in hogere voorziening tegen het arrest van het Gerecht van 16 november 2011, *Kendrion/Commissie* (T-54/06, nog niet gepubliceerd in de Jurisprudentie).

¹⁰ Arrest gewezen in hogere voorziening tegen het arrest van het Gerecht van 16 november 2011, *Groupe Gascogne/Commissie* (T-72/06, nog niet gepubliceerd in de Jurisprudentie).

¹¹ Zaak C-185/95 P (Jurispr. blz. I-8417). Dat arrest is gewezen in hogere voorziening tegen het arrest van het Gerecht van 6 april 1995, *Baustahlgewebe/Commissie* (T-145/89, Jurispr. blz. II-987).

¹² Zaak C-385/07 P (Jurispr. blz. I-6155). Dat arrest is gewezen in hogere voorziening tegen het arrest van het Gerecht van 24 mei 2007, *Duales System Deutschland/Commissie* (T-151/01, Jurispr. blz. II-1607).

immateriële schade die partijen mogelijk als gevolg van de termijnoverschrijding hebben geleden, die in voorkomend geval passend moet worden hersteld.

Voorts heeft het Hof vastgesteld dat de duur van de procedure voor het Gerecht in de betrokken zaken, die bijna vijf jaar en negen maanden had bedragen, niet kon worden gerechtvaardigd door enige omstandigheid met betrekking tot die zaken. Noch de complexiteit van de gedingen, noch het gedrag van de partijen, noch het bijzondere karakter van de procedures verklaart immers de buitensporig lange duur ervan. Derhalve heeft het Hof geconcludeerd dat de procedures voor het Gerecht in strijd waren met het recht van de partijen uit hoofde van het Handvest van de grondrechten op beslechting van hun zaak binnen een redelijke termijn en dat die schending een voldoende gekwalificeerde schending vormt van een rechtsregel die particulieren rechten toekent.

2. Handvest van de grondrechten van de Europese Unie

Op het gebied van de bescherming van de grondrechten heeft het Hof in twee arresten van dezelfde dag belangrijke preciseringen aangebracht omtrent de artikelen 51, lid 1, en 53 van het Handvest van de grondrechten betreffende de werkingssfeer van het Handvest respectievelijk het door het Handvest geboden beschermingsniveau.¹³

a) Werkingssfeer van het Handvest

In zijn arrest van 26 februari 2013, *Åkerberg Fransson* (C-617/10), heeft het Hof, onder verwijzing naar zijn vaste rechtspraak over de draagwijdte van de grondrechten in de Unie en de toelichtingen bij *artikel 51 van het Handvest van de grondrechten*, eerst opgemerkt dat de door het Handvest gewaarborgde grondrechten moeten worden geëerbiedigd wanneer een nationale regeling binnen de werkingssfeer van het Unierecht valt. Er kunnen dus geen gevallen zijn waarin het Unierecht geldt zonder dat die grondrechten toepassing vinden. Wanneer het Unierecht toepasselijk is, impliceert dit dat de door het Handvest van de grondrechten gewaarborgde grondrechten toepassing vinden.

Het Hof heeft geoordeeld dat met de belastingboeten en strafvervolgning wegens belastingfraude door de verstrekking van onjuiste inlichtingen op het gebied van de belasting over de toegevoegde waarde (btw) die in het hoofdgeding aan de orde waren, uitvoering werd gegeven aan verschillende bepalingen van het Unierecht inzake de btw en de bescherming van de financiële belangen

¹³ In dit deel van het verslag worden slechts twee beginselarresten betreffende de algemene bepalingen van het Handvest van de grondrechten vermeld. Verschillende andere beslissingen waarin het Hof uitspraak heeft gedaan over het Handvest, zijn echter in andere rubrieken van het onderhavige jaarverslag opgenomen. Dienaangaande valt te denken aan de arresten van 26 november 2013, *Gascogne Sack Deutschland* (voorheen *Sachsa Verpackung*)/*Commissie* (C-40/12 P), *Kendrion/Commissie* (C-50/12 P) en *Groupe Gascogne/Commissie* (C-58/12 P) (cf. de rubriek „Geschillen over het Unierecht”), de arresten van 27 juni 2013, *Agrokonsulting* (C-93/12) en 17 oktober 2013, *Schaible* (C-101/12) (cf. de rubriek „Landbouw”), het arrest van 17 oktober 2013, *Schwarz* (C-291/12) (cf. de rubriek „Overschrijding van de grenzen”), de arresten van 6 juni 2013, *MA e.a.* (C-648/11), en 10 december 2013, *Abdullahi* (C-394/12) (cf. de rubriek „Asielbeleid”), de arresten van 30 mei 2013, *F.* (C-168/13 PPU), en 29 januari 2013, *Radu* (C-396/11) (cf. de rubriek „Europees aanhoudingsbevel”), het arrest van 11 april 2013, *Edwards* (C-260/11) (cf. de rubriek „Milieu”), en het arrest van 19 september 2013, *Commissie/Strack* (C-579/12 RX II) (cf. de rubriek „Europese ambtenaren”).

van de Unie¹⁴, en dus aan het Unierecht in de zin van artikel 51, lid 1, van het Handvest. Dat de nationale regelingen die als grondslag dienen voor die belastingboeten en strafvervolgingen niet zijn vastgesteld om uitvoering te geven aan richtlijn 2006/112¹⁵, kan niet afdoen aan die vaststelling, aangezien met de toepassing van die regelingen wordt beoogd schending van de bepalingen van die richtlijn te bestraffen en dus uitvoering te geven aan de door het Verdrag aan de lidstaten opgelegde verplichting om gedragingen waarmee de financiële belangen van de Unie worden geschaad, effectief te bestraffen.

Onder verwijzing naar het arrest *Melloni*¹⁶ van dezelfde dag heeft het Hof voorts opgemerkt dat, wanneer een nationale rechter moet onderzoeken of een nationale bepaling of maatregel waarmee in een situatie waarin het optreden van de lidstaten niet volledig door het Unierecht wordt bepaald, het Unierecht ten uitvoer wordt gebracht, in overeenstemming is met de grondrechten, de nationale autoriteiten en rechterlijke instanties nog steeds nationale maatstaven voor de bescherming van de grondrechten kunnen toepassen. Die toepassing mag echter niet afdoen aan het door het Handvest van de grondrechten geboden beschermingsniveau, zoals uitgelegd door het Hof, noch aan de voorrang, eenheid en doeltreffendheid van het Unierecht.

Voorts heeft het Hof opgemerkt dat het in artikel 50 van het Handvest van de grondrechten neergelegde ne-bis-in-idembeginsel niet eraan in de weg staat dat een lidstaat voor dezelfde niet-nakoming van aangifteverplichtingen op btw-gebied achtereenvolgens een fiscale sanctie en een strafrechtelijke sanctie oplegt, voor zover de eerste sanctie geen strafrechtelijke sanctie is. Of fiscale sancties strafrechtelijke sancties zijn, moet worden beoordeeld aan de hand van drie criteria: de juridische kwalificatie van de inbreuk in het nationale recht, de aard zelf van de inbreuk alsook de aard en de zwaarte van de sanctie die aan de betrokkene kan worden opgelegd.

Ten slotte heeft het Hof geoordeeld dat het Unierecht in de weg staat aan een rechterlijke praktijk die aan de verplichting voor de nationale rechter om een bepaling die in strijd is met een door het Handvest van de grondrechten gewaarborgd recht buiten toepassing te laten, de voorwaarde verbindt dat die strijdigheid duidelijk uit de bewoordingen van het Handvest of de daarop betrekking hebbende rechtspraak blijkt, aangezien die praktijk de nationale rechter de macht ontzegt om, in voorkomend geval in samenwerking met het Hof, volledig te beoordelen of die bepaling verenigbaar is met het Handvest.

b) Niveau van de door het Handvest gewaarborgde grondrechtenbescherming

In zijn arrest van 26 februari 2013, *Melloni* (C-399/11)¹⁷, heeft het Hof voor het eerst de gelegenheid gehad uitspraak te doen over *de uitlegging van artikel 53 van het Handvest van de grondrechten*. Volgens die bepaling doet het Handvest van de grondrechten geen afbreuk aan de grondrechten die, onder andere, door de grondwetten van de lidstaten worden erkend. In die zaak, aan de grondslag waarvan een verzoek om een prejudiciële beslissing van het Spaanse constitutionele hof

¹⁴ Zie artikel 325 VWEU en de artikelen 2, 250, lid 1, en 273 van richtlijn 2006/112/EG van de Raad van 28 november 2006 betreffende het gemeenschappelijke stelsel van belasting over de toegevoegde waarde (PB L 347, blz. 1), voorheen de artikelen 2 en 22 van de Zesde richtlijn (77/388/EEG) van de Raad van 17 mei 1977 betreffende de harmonisatie van de wetgevingen der lidstaten inzake omzetbelasting — Gemeenschappelijk stelsel van belasting over de toegevoegde waarde: uniforme grondslag (PB L 145, blz. 1).

¹⁵ Reeds aangehaalde richtlijn 2006/112/EG van de Raad van 28 november 2006 betreffende het gemeenschappelijke stelsel van belasting over de toegevoegde waarde.

¹⁶ Arrest van 26 februari 2013, *Melloni* (C-399/11), zie hierna.

¹⁷ Een ander aspect van dat arrest is uiteengezet in de rubriek „Politieke en justitiële samenwerking in strafzaken”.

lag betreffende de tenuitvoerlegging van een Europees aanhoudingsbevel op grond van kaderbesluit 2002/584, zoals gewijzigd¹⁸, heeft het Hof opgemerkt dat artikel 53 van het Handvest van de grondrechten een lidstaat niet toestaat om de overlevering van een bij verstek veroordeelde persoon afhankelijk te stellen van de voorwaarde dat de veroordeling in de uitvaardigende lidstaat kan worden herzien om te voorkomen dat inbreuk wordt gemaakt op het recht op een eerlijk proces en de rechten van de verdediging, welke in zijn grondwet zijn gewaarborgd. Artikel 53 van het Handvest bevestigt weliswaar dat, wanneer een handeling van Unierecht nationale uitvoeringsmaatregelen vereist, de nationale autoriteiten en rechterlijke instanties de nationale grondrechtenbescherming kunnen toepassen, mits daardoor het beschermingsniveau van het Handvest van de grondrechten en de voorrang, eenheid en werking van het Unierecht niet in het gedrang komen. Het kaderbesluit voorziet echter in een harmonisatie van de tenuitvoerleggingsvoorwaarden van een bij een veroordeling bij verstek uitgevaardigd Europees aanhoudingsbevel. Indien een lidstaat zich op artikel 53 van het Handvest van de grondrechten zou kunnen beroepen om de overlevering van een persoon afhankelijk te stellen van een niet in het kaderbesluit genoemde voorwaarde, zou bijgevolg afbreuk worden gedaan aan de beginselen van wederzijds vertrouwen en wederzijdse erkenning, die het kaderbesluit beoogt te versterken, en zou de doelmatigheid van dit kaderbesluit dus in het gedrang komen doordat de uniformiteit van de in dit kaderbesluit vastgestelde grondrechtenbescherming ter discussie wordt gesteld.

3. Burgerschap van de Unie

In zijn arrest van 4 juni 2013, ZZ (C-300/11), heeft het Hof uitspraak gedaan over *de uitlegging van de artikelen 30 en 31 van richtlijn 2004/38 betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden*.¹⁹ In casu had een instantie uit het Verenigd Koninkrijk, de Special Immigration Appeals Commission (speciale commissie van beroep in immigratiezaken; „SIAC”), een beroep verworpen van een Frans-Algerijnse staatsburger, ZZ, tegen een besluit tot weigering van toegang tot het grondgebied van het Verenigd Koninkrijk om redenen van openbare veiligheid. De SIAC heeft een „vertrouwelijk” vonnis met een uitvoerige motivering en een „openbaar” vonnis met een summiere motivering gewezen. Alleen laatstgenoemd vonnis is aan ZZ meegedeeld. De verwijzende rechter, waarbij tegen dat vonnis hoger beroep was ingesteld, heeft de vraag opgeworpen in hoeverre de bevoegde nationale instantie verplicht is de betrokkene de redenen van openbare veiligheid mee te delen die de grondslag voor het besluit tot weigering van toegang vormen.

In zijn arrest heeft het Hof geoordeeld dat voornoemde bepalingen van richtlijn 2004/38, gelezen in het licht van artikel 47 van het Handvest van de grondrechten betreffende de doeltreffendheid van de rechterlijke toetsing, vereisen dat de bevoegde nationale rechter erop toeziet dat, ingeval de redenen die ten grondslag liggen aan het besluit tot weigering van toegang en het daarop betrekking hebbende bewijsmateriaal door de bevoegde nationale autoriteit aan de betrokkene niet nauwkeurig en volledig bekend worden gemaakt, dit beperkt blijft tot het strikt noodzakelijke. De

¹⁸ Kaderbesluit 2002/584/JBZ van de Raad van 13 juni 2002 betreffende het Europees aanhoudingsbevel en de procedures van overlevering tussen de lidstaten, zoals gewijzigd bij kaderbesluit 2009/299/JBZ van de Raad van 26 februari 2009 tot versterking van de procedurele rechten van personen, tot bevordering van de toepassing van het beginsel van wederzijdse erkenning op beslissingen gegeven ten aanzien van personen die niet verschenen zijn tijdens het proces (PB L 190, blz. 1, en PB L 81, blz. 24).

¹⁹ Richtlijn 2004/38/EG van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden, tot wijziging van verordening (EEG) nr. 1612/68 en tot intrekking van richtlijnen 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG en 93/96/EEG (PB L 158, blz. 77, met rectificaties in PB L 229, blz. 35, en PB 2007, L 204, blz. 28).

ationale rechter moet erop toezien dat aan de belanghebbende hoe dan ook de essentie van die redenen op zodanige wijze wordt meegedeeld dat naar behoren rekening wordt gehouden met de noodzakelijke vertrouwelijkheid van het bewijsmateriaal. Derhalve heeft het Hof gepreciseerd dat er geen vermoeden geldt ten gunste van het bestaan en de gegrondheid van de door een nationale autoriteit aangevoerde gronden om de mededeling van die redenen te weigeren. De bevoegde rechter moet bijgevolg een onafhankelijk onderzoek verrichten van alle door de nationale autoriteit aangevoerde juridische en feitelijke gegevens en hij moet beoordelen of de staatsveiligheid zich verzet tegen de mededeling aan de betrokkene van de precieze en volledige redenen die de grondslag vormen voor het besluit tot weigering van toegang.

Indien de staatsveiligheid zich inderdaad verzet tegen die mededeling, moet de rechterlijke toetsing van de wettigheid van het besluit worden verricht in het kader van een procedure waarin de uit de staatsveiligheid voortvloeiende vereisten worden afgewogen tegen de vereisten van het recht op doeltreffende rechterlijke bescherming, waarbij de eventuele inmenging in de uitoefening van dat recht tot het strikte minimum moet worden beperkt. Die afweging geldt echter niet op dezelfde wijze voor het bewijsmateriaal dat de basis vormt voor de aan de bevoegde nationale rechter voorgelegde redenen, aangezien de bekendmaking van dat bewijsmateriaal de staatsveiligheid op rechtstreekse en bijzondere wijze kan schaden.²⁰

4. Nauwere samenwerking

In het arrest van 16 april 2013, *Spanje en Italië/Raad* (C-274/11 en C-295/11), is het Hof voor het eerst sinds de invoering van het mechanisme van nauwere samenwerking bij het Verdrag van Amsterdam gevraagd de rechtmatigheid van de machtiging voor een dergelijke samenwerking te onderzoeken. Twee lidstaten, Spanje en Italië, hadden bij het Hof immers *beroep ingesteld tot nietigverklaring van besluit 2011/167 van de Raad houdende machtiging om nauwere samenwerking aan te gaan om eenheidsoctrooibeschermtussen 25 lidstaten te creëren*²¹, omdat zij, gelet op de voorziene talenregeling, weigerden aan de nauwere samenwerking deel te nemen.

Het Hof heeft allereerst verzoekers' argument onderzocht dat de Raad niet bevoegd is tot een dergelijke nauwere samenwerking te machtigen op grond dat artikel 20, lid 1, VEU iedere nauwere samenwerking in het kader van de exclusieve bevoegdheden van de Unie verbiedt en dat de invoering van Europese titels om een uniforme bescherming van de intellectuele-eigendomsrechten te bewerkstelligen, niet onder de gedeelde bevoegdheden van de lidstaten en de Unie valt, maar onder de exclusieve bevoegdheid van deze laatste als voorzien in artikel 3, lid 1, sub b, VWEU, betreffende de vaststelling van mededingingsregels die voor de werking van de interne markt nodig zijn. Het Hof heeft zich niet aangesloten bij die redenering. Het heeft geoordeeld dat de bevoegdheden om Europese intellectuele-eigendoms titels in te voeren, met betrekking tot die titels op het niveau van de Unie gecentraliseerde machtigings-, coördinatie- en controleregelingen vast te stellen, en voor die titels talenregelingen vast te stellen, bevoegdheden in het kader van de werking van de interne markt zijn. Zij vallen derhalve onder een gebied van gedeelde bevoegdheden en zijn bijgevolg niet-exclusieve bevoegdheden.

²⁰ Voor de toepassing van de in het arrest ZZ geformuleerde beginselen op het gebied van het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid, zie hierna arrest van 18 juli 2013, *Commissie/Kadi* (C-584/10 P, C-593/10 P en C-595/10 P) in de rubriek „Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid — Bevriezing van tegoeden”.

²¹ Besluit 2011/167/EU van de Raad van 10 maart 2011 houdende machtiging om nauwere samenwerking aan te gaan op het gebied van de instelling van eenheidsoctrooibeschermt (PB L 76, blz. 53).

Voorts berust het bestreden besluit volgens het Hof, voor zover het strookt met de voorwaarden van artikel 20 VEU en de artikelen 326 en volgende VWEU, niet op misbruik van bevoegdheid, maar draagt het, nu niet binnen een redelijke termijn een gemeenschappelijke regeling voor de Unie in haar geheel kan worden verwezenlijkt, daarentegen bij tot het integratieproces. Voorts, heeft het Hof benadrukt, zullen, doordat de door artikel 118 VWEU toegekende bevoegdheid om Europese intellectuele-eigendomstitels in te voeren, wordt uitgeoefend in het kader van de nauwere samenwerking, de aldus ingevoerde Europese intellectuele-eigendomstitel, de eenvormige bescherming die deze biedt en de eraan verbonden regelingen niet in de hele Unie, maar uitsluitend op het grondgebied van de deelnemende lidstaten gelden. Deze consequentie is geenszins in strijd met artikel 118 VWEU, maar vloeit noodzakelijkerwijs voort uit artikel 20 VEU, dat in lid 4 bepaalt dat in het kader van een nauwere samenwerking vastgestelde handelingen alleen verbindend zijn voor de lidstaten die aan de nauwere samenwerking deelnemen.

Ten slotte heeft het Hof geoordeeld dat het bestreden besluit voldoet aan de voorwaarde dat een besluit waarbij nauwere samenwerking wordt toegestaan alleen in laatste instantie wordt genomen, aangezien de Raad in aanmerking heeft genomen dat het wetgevingsproces voor de invoering van het Europese octrooi in gang was gezet in de loop van 2000, dat over een aanzienlijk aantal verschillende talenregelingen voor het eenheidsoctrooi door alle lidstaten discussie is gevoerd en dat geen van die regelingen voldoende steun heeft gekregen om op het niveau van de Unie tot de vaststelling van een volledig „wetgevingspakket” voor een dergelijk octrooi te leiden.

5. Bevoegdheidsverdeling en rechtsgrondslag

Aangaande de bevoegdheidsverdeling dient de aandacht te worden gevestigd op drie arresten. De eerste twee arresten betreffen de gemeenschappelijke handelspolitiek, het derde arrest betreft het sociaal beleid.

In de zaak die heeft geleid tot het arrest van 22 oktober 2013, *Commissie/Raad* (C-137/12), had de Commissie de nietigverklaring gevorderd van *besluit 2011/853 betreffende de ondertekening, namens de Unie, van het Europees Verdrag betreffende de rechtsbescherming van diensten gebaseerd op of bestaande uit voorwaardelijke toegang*.²² De Commissie voerde met name aan dat dit besluit onder de gemeenschappelijke handelspolitiek viel en had moeten worden vastgesteld op grond van artikel 207, lid 4, VWEU, en niet van artikel 114 VWEU betreffende de onderlinge aanpassing van de wetgevingen. Dienaangaande heeft het Hof opgemerkt dat besluit 2011/853 hoofdzakelijk een doel nastreeft dat een specifieke band vertoont met de gemeenschappelijke handelspolitiek, wat vereist dat voor de vaststelling ervan als rechtsgrondslag gebruik wordt gemaakt van artikel 207, lid 4, VWEU juncto artikel 218, lid 5, VWEU, en wat voorts ten gevolge heeft dat de ondertekening van het Europees Verdrag betreffende de rechtsbescherming van diensten gebaseerd op of bestaande uit voorwaardelijke toegang²³ namens de Unie, ingevolge artikel 3, lid 1, sub e, VWEU tot de exclusieve bevoegdheid van de Unie behoort. De verbetering van de voorwaarden voor de werking van de interne markt blijkt daarentegen een ondergeschikt doel van dat besluit te zijn, dat niet rechtvaardigt dat het op artikel 114 VWEU wordt gefundeerd.

²² Besluit 2011/853/EU van de Raad van 29 november 2011 betreffende de ondertekening, namens de Unie, van het Europees Verdrag betreffende de rechtsbescherming van diensten gebaseerd op of bestaande uit voorwaardelijke toegang (PB L 336, blz. 1).

²³ Europees Verdrag betreffende de rechtsbescherming van diensten gebaseerd op of bestaande uit voorwaardelijke toegang (PB 2011, L 336, blz. 2).

Eraan herinnerend dat alleen Uniehandelingen die een specifieke band hebben met het internationale handelsverkeer, onder de gemeenschappelijke handelspolitiek kunnen vallen, heeft het Hof opgemerkt dat, anders dan richtlijn 98/84²⁴ betreffende de rechtsbescherming van die diensten gebaseerd op voorwaardelijke toegang binnen de Unie waarvan de rechtsgrondslag artikel 100 A EG is, besluit 2011/853, door machtiging te verlenen voor de ondertekening van bovenvermeld verdrag namens de Unie, een soortgelijke bescherming als die van de richtlijn beoogt in te stellen op het grondgebied van de Europese staten die geen lid zijn van de Unie, teneinde in laatstbedoelde staten het verrichten van die diensten door dienstverrichters uit de Unie te bevorderen. Het aldus nagestreefde doel, dat in het licht van de considerans van dat besluit gelezen in samenhang met het verdrag, het hoofddoel van dat besluit blijkt te zijn, vertoont dus een specifieke band met het internationale handelsverkeer in verband met die diensten, die rechtvaardigt dat dit besluit onder de gemeenschappelijke handelspolitiek wordt gebracht. Het Hof heeft het beroep van de Commissie dus toegewezen en het bestreden besluit nietig verklaard.

De verdeling van de bevoegdheden tussen de Unie en de lidstaten stond centraal in het arrest van 18 juli 2013, *Daiichi Sankyo en Sanofi-Aventis Deutschland* (C-414/11), betreffende *de Overeenkomst inzake de handelsaspecten van de intellectuele eigendom (TRIPs)*.²⁵ Het Hof was gevraagd om uitspraak te doen met name over de vraag of artikel 27 van die overeenkomst, over het begrip „octrooieerbaar onderwerp”, behoort tot een sector waarvoor de lidstaten primair bevoegd zijn, en heeft benadrukt dat sinds de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon de gemeenschappelijke handelspolitiek — die in het kader van het externe optreden van de Unie wordt gevoerd en betrekking heeft op het handelsverkeer met derde landen — ook betrekking heeft op de handelsaspecten van intellectuele eigendom.²⁶ Indien een Uniehandeling tot doel heeft het internationale handelsverkeer te bevorderen, te vergemakkelijken of te regelen, valt zij dus onder de gemeenschappelijke handelspolitiek. De bepalingen van de betrokken overeenkomst hebben een specifieke band met het internationale handelsverkeer. De overeenkomst zelf ligt in de lijn van de liberalisering van de internationale handel en heeft ten doel de bescherming van de intellectuele eigendom wereldwijd te versterken en te harmoniseren, en de verstoringen van de internationale handel op het grondgebied van de lidstaten van de Wereldhandelsorganisatie te verminderen. Bijgevolg heeft het Hof geoordeeld dat die overeenkomst, meer in het bijzonder artikel 27 ervan, thans onder de gemeenschappelijke handelspolitiek en onder de exclusieve bevoegdheid van de Unie valt.

In het arrest van 26 september 2013, *Verenigd Koninkrijk/Raad* (C-431/11), was bij het Hof beroep ingesteld tot *nietigverklaring van besluit 2011/407 van de Raad* over het door de Europese Unie in het Gemengd Comité van de EER in te nemen standpunt inzake een wijziging van bijlage VI (Sociale zekerheid) en Protocol 37 bij de EER-overeenkomst.²⁷ Ter ondersteuning van zijn beroep stelde het Verenigd Koninkrijk dat het bestreden besluit ten onrechte op artikel 48 VWEU, betreffende de

²⁴ Richtlijn 98/84/EG van het Europees Parlement en de Raad van 20 november 1998 betreffende de rechtsbescherming van diensten gebaseerd op of bestaande uit voorwaardelijke toegang (PB L 320, blz. 54).

²⁵ Overeenkomst inzake de handelsaspecten van de intellectuele eigendom, als bijlage 1 C gehecht aan de op 15 april 1994 te Marrakesh ondertekende Overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie (WHO), is goedgekeurd bij besluit 94/800/EG van de Raad van 22 december 1994 betreffende de sluiting, namens de Europese Gemeenschap voor wat betreft de onder haar bevoegdheid vallende aangelegenheden, van de uit de multilaterale handelsbesprekingen in het kader van de Uruguayronde (1986-1994) voortvloeiende overeenkomsten (PB L 336, blz. 1).

²⁶ Cf. artikel 207, lid 1, VWEU.

²⁷ Besluit 2011/407/EU van de Raad van 6 juni 2011 over het door de Europese Unie in het Gemengd Comité van de EER in te nemen standpunt inzake een wijziging van bijlage VI (Sociale zekerheid) en Protocol 37 bij de EER-overeenkomst (PB L 182, blz. 12).

maatregelen op het gebied van de sociale zekerheid, was gebaseerd, terwijl de passende rechtsgrondslag artikel 79, lid 2, VWEU was, betreffende het immigratiebeleid.

Het Hof heeft geoordeeld dat besluit 2011/407 rechtsgeldig kon worden vastgesteld op grond van artikel 48 VWEU. Dat besluit strekt er immers toe het bij verordeningen nr. 883/2004²⁸ en nr. 987/2009²⁹ gewijzigde acquis van de Unie betreffende de coördinatie van de socialezekerheidsstelsels ook te kunnen toepassen op de staten van de Europese Vrijhandelsassociatie (EVA) die partij zijn bij de Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte (EER). Dat besluit beoogt een directe regeling van de sociale rechten niet alleen van de staatsburgers van de drie betrokken EVA-staten, maar ook en op dezelfde wijze van de burgers van de Unie in die staten. Besluit 2011/407 behoort dus juist tot de maatregelen waarmee het recht van de interne markt van de Unie zo veel mogelijk tot de EER moet worden uitgebreid, zodat de burgers van deze staten onder dezelfde sociale voorwaarden als de burgers van de Unie het recht van vrij verkeer van personen genieten. Bijgevolg moeten de modernisering en vereenvoudiging van de in de Unie geldende regeling inzake coördinatie van de socialezekerheidsstelsels, door de vervanging van verordening nr. 1408/71³⁰ door verordening nr. 883/2004, noodzakelijkerwijze ook op EER-niveau worden gewaarborgd.

Voorts kan een maatregel als besluit 2011/407 volgens het Hof niet worden vastgesteld op grond van artikel 79, lid 2, VWEU, aangezien het, gelet op de context van de ontwikkeling van de associatie met de EVA-staten, waarvan het deel uitmaakt, en met name het door deze associatie nagestreefde doel, kennelijk onverenigbaar is met de doelstellingen van artikel 79, lid 2, van hoofdstuk 2, „Beleid inzake grenscontroles, asiel en immigratie”, van titel V van het VWEU. Het Hof heeft bijgevolg het beroep van het Verenigd Koninkrijk verworpen.

II. Landbouw

Op het gebied van landbouw moet de aandacht worden gevestigd op twee beslissingen betreffende de Unierechtelijke beginselen en de bescherming van de grondrechten.

In de eerste plaats werd het Hof in het arrest van 27 juni 2013, *Agrokonsulting* (C-93/12), gevraagd uitspraak te doen over *de toelaatbaarheid van een regel van rechterlijke bevoegdheid van een lidstaat* volgens welke alle geschillen betreffende de beslissingen van een nationale instantie die belast is met de betaling van landbouwsteun aan één enkele rechterlijke instantie worden toegewezen, gelet op de beginselen van gelijkwaardigheid en doeltreffendheid alsook artikel 47 van het Handvest van de grondrechten. In het geding was een bepaling van het Bulgaarse wetboek bestuursprocesrecht waardoor de verwijzende rechter werd verplicht om uitspraak te doen over alle beroepen tegen handelingen van de nationale instantie die belast was met de betaling van landbouwsteun in het kader van het gemeenschappelijk landbouwbeleid.

²⁸ Verordening (EG) nr. 883/2004 van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende de coördinatie van socialezekerheidsstelsels (PB L 166, blz. 1), zoals gewijzigd bij verordening (EG) nr. 988/2009 van het Europees Parlement en de Raad van 16 september 2009 (PB L 284, blz. 43).

²⁹ Verordening (EG) nr. 987/2009 van het Europees Parlement en de Raad van 16 september 2009 tot vaststelling van de wijze van toepassing van verordening (EG) nr. 883/2004 (PB L 284, blz. 1).

³⁰ Verordening (EEG) nr. 1408/71 van de Raad van 14 juni 1971 betreffende de toepassing van de sociale zekerheidsregelingen op loontrekkenden en hun gezinnen, die zich binnen de Gemeenschap verplaatsen (PB L 149, blz. 2).

Het Hof heeft geoordeeld dat die beginselen van gelijkwaardigheid en doeltreffendheid alsook artikel 47 van het Handvest van de grondrechten niet in de weg staan aan een dergelijke regel, voor zover de voorwaarden voor vorderingen die worden ingesteld ter bescherming van de rechten die de justitiabelen aan het Unierecht ontleenen, niet ongunstiger zijn dan die welke gelden voor vorderingen ter bescherming van de rechten die worden ontleend aan eventuele in het nationale recht vastgestelde steunregelingen voor landbouwers, en de nationale regel voor de justitiabelen geen procedurele nadelen inhoudt ter zake van met name de duur van de procedure, waardoor de uitoefening van de aan het Unierecht ontleende rechten uiterst moeilijk kan worden gemaakt.

In de tweede plaats is het Hof in het arrest van 17 oktober 2013, *Schaible* (C-101/12), verzocht om de geldigheid van een aantal bepalingen van verordening nr. 21/2004 te onderzoeken.³¹ Het ging in wezen om de vraag *of de verplichtingen die krachtens die bepalingen op houders van schapen en geiten rustten, die betrekking hadden op de individuele identificatie van de dieren, hun individuele elektronische identificatie en het bijhouden van een register, konden worden geacht in overeenstemming te zijn met artikel 16 van het Handvest van de grondrechten, waarin de vrijheid van ondernemerschap is verankerd*, en het beginsel van gelijke behandeling.

In zijn arrest heeft het Hof geoordeeld dat er geen feiten of omstandigheden zijn die de geldigheid kunnen aantasten van de litigieuze bepalingen gelet op die vrijheid en dat beginsel. Wat allereerst de verenigbaarheid van die bepalingen met de vrijheid van ondernemerschap betreft, heeft het Hof vastgesteld dat de bepalingen van verordening nr. 21/2004, op grond waarvan schapen- en geitenhouders verplichtingen dienen na te leven in verband met de individuele elektronische identificatie van de dieren en met het bijhouden van een bedrijfsregister, de uitoefening van de vrijheid van ondernemerschap weliswaar kunnen beperken, maar dat die vrijheid geen absolute gelding heeft. Door de overheid kan op een groot aantal wijzen in de vrijheid van ondernemerschap worden ingegrepen. Met dit overheidsingrijpen kunnen, in het algemeen belang, beperkingen aan de uitoefening van de economische activiteit worden gesteld, op voorwaarde dat het evenredigheidsbeginsel in acht wordt genomen. In casu heeft het Hof geoordeeld dat de verplichtingen in het hoofdgeding, al kunnen zij de uitoefening van de vrijheid van ondernemerschap beperken, echter gerechtvaardigd zijn door rechtmatige doelstellingen van algemeen belang. Door de traceerbaarheid van elk dier gemakkelijker te maken en door derhalve de bevoegde autoriteiten in staat te stellen bij een uitbraak van een epizoötie de nodige maatregelen te nemen om de verbreiding van besmettelijke ziekten bij schapen en geiten te voorkomen, zijn die verplichtingen immers passend en noodzakelijk voor de bereiking van die doelstellingen, te weten de bescherming van de gezondheid, de strijd tegen epizoötiën, het dierenwelzijn, en de voltooiing van de interne landbouwmarkt in de betrokken sector.

III. Vrijheden van verkeer

1. Vrij verkeer van werknemers en sociale zekerheid

Op het gebied van het vrije verkeer van werknemers en de sociale zekerheid zijn in het bijzonder drie arresten van belang.

³¹ Verordening (EG) nr. 21/2004 van de Raad van 17 december 2003 tot vaststelling van een identificatie- en registratieregeling voor schapen en geiten en tot wijziging van verordening (EG) nr. 1782/2003 en de richtlijnen 92/102/EEG en 64/432/EEG (PB 2004, L 5, blz. 8). Het verzoek om een prejudiciële beslissing betrof de artikelen 3, lid 1, 4, lid 2, 5, lid 1, en 9, lid 3, eerste alinea, van en bijlage B, punt 2, bij verordening nr. 21/2004.

In de eerste plaats heeft het Hof in het arrest van 16 april 2013, *Las* (C-202/11), uitspraak gedaan over de regeling van een lidstaat die voorschrijft dat in arbeidsovereenkomsten een officiële taal moet worden gebruikt. In casu was een in Nederland wonende Nederlandse staatsburger tewerkgesteld bij een te Antwerpen (België) gevestigde vennootschap. De in het Engels opgestelde arbeidsovereenkomst met een grensoverschrijdend karakter bepaalde dat de betrokkene zijn beroepswerkzaamheden in België uitoefende. Later is hij bij eveneens in het Engels opgestelde brief door die vennootschap ontslagen. De werknemer heeft zich tot de Arbeidsrechtbank gewend, op grond dat de bepalingen van de arbeidsovereenkomst nietig waren wegens schending van de bepalingen van het taaldecreet van de Vlaamse Gemeenschap, dat een onderneming die gelegen is in het Nederlandse taalgebied oplegt om bij de aanwerving van een werknemer in arbeidsrelaties met een grensoverschrijdend karakter alle documenten die betrekking hebben op de arbeidsrelatie op te stellen in het Nederlands, op straffe van door de rechter ambtshalve aan te voeren nietigheid. In zijn beslissing heeft het Hof geoordeeld dat een dergelijke regeling een afschrikkende werking kan hebben voor niet-Nederlandstalige werknemers en werkgevers en dus een beperking van het vrije verkeer van werknemers vormt. Het Hof heeft voorts gepreciseerd dat, in de bijzondere context van een overeenkomst met een grensoverschrijdend karakter, een dergelijk verplicht gebruik van een taal onevenredig is aan de in casu door België aangevoerde doelstellingen, te weten de bescherming van een officiële taal, de bescherming van de werknemers en het vergemakkelijken van de desbetreffende administratieve controles.

In de tweede plaats is het arrest van 20 juni 2013, *Giersch e.a.* (C-20/12), betreffende *gelijke behandeling met betrekking tot de sociale voordelen voor grensarbeiders en hun familieleden*, van belang. In dat arrest heeft het Hof geoordeeld dat artikel 7, lid 2, van verordening nr. 1612/68³² aldus moet worden uitgelegd dat het zich in beginsel verzet tegen een wettelijke regeling van een lidstaat die de toekenning van financiële steun voor hoger onderwijs afhankelijk stelt van het vereiste dat de student in die lidstaat woont en daardoor een verschil in behandeling invoert dat een indirecte discriminatie doet ontstaan tussen personen die in de betrokken lidstaat wonen, en personen die niet in die lidstaat wonen maar kinderen zijn van grensarbeiders die in die lidstaat werken.

Voorts heeft het Hof geoordeeld dat, hoewel de doelstelling die bestaat in het verhogen van het aantal ingezetenen met een diploma van hoger onderwijs teneinde de ontwikkeling van de economie van die lidstaat te bevorderen, een legitieme doelstelling is die een dergelijk verschil in behandeling kan rechtvaardigen, en hoewel een woonplaatsvereiste geschikt is om die doelstelling te verwezenlijken, een dergelijk vereiste evenwel verder gaat dan noodzakelijk is om de nagestreefde doelstelling te bereiken. Een dergelijke woonplaatsvereiste belet immers dat rekening wordt gehouden met andere factoren die representatief kunnen zijn voor de mate waarin er een werkelijke band bestaat tussen de aanvrager van de financiële steun en de samenleving of de arbeidsmarkt van de betrokken lidstaat, zoals het feit dat een van zijn ouders, die in het onderhoud van de student blijft voorzien, een grensarbeider is die een duurzame baan heeft in die lidstaat en er reeds sinds geruime tijd werkt.

In de derde plaats had het arrest van 21 februari 2013, *Salgado González* (C-282/11), betrekking op de berekeningswijze van de ouderdomspensioenen van zelfstandigen op grond van de Unieregeling op het gebied van de sociale zekerheid van migrerende werknemers.³³

³² Verordening (EEG) nr. 1612/68 van de Raad van 15 oktober 1968 betreffende het vrije verkeer van werknemers binnen de Gemeenschap (PB L 257, blz. 2), zoals gewijzigd bij richtlijn 2004/38/EG van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 (PB L 158, blz. 77, met rectificaties in PB L 229, blz. 35, en PB 2007, L 204, blz. 28).

³³ Verordening (EEG) nr. 1408/71 van de Raad van 14 juni 1971 betreffende de toepassing van de sociale zekerheidsregelingen op loontrekkenden en hun gezinnen, die zich binnen de Gemeenschap verplaatsen, zoals meermaals gewijzigd (PB L 149, blz. 2).

Het Hof heeft eerst eraan herinnerd dat, bij gebreke van harmonisatie op het niveau van de Unie, het elke lidstaat vrij staat de voorwaarden vast te stellen waaronder recht bestaat op uitkeringen, maar dat bij de uitoefening van die bevoegdheid de lidstaten het Unierecht in acht dienen te nemen, en, in het bijzonder, de bepalingen van het VWEU betreffende het vrije verkeer. Dienaangaande bepaalt verordening nr. 1408/71 dat, indien de wetgeving van een lidstaat het verkrijgen van het recht op uitkeringen, zoals het ouderdomspensioen, afhankelijk stelt van de vervulling van tijdvakken van verzekering, het bevoegde orgaan van deze lidstaat, voor zover nodig, rekening houdt met de krachtens de wetgeving van elke andere lidstaat vervulde tijdvakken.³⁴ Daartoe moet het bevoegde orgaan rekening houden met deze tijdvakken alsof deze krachtens de door dat orgaan toegepaste wetgeving waren vervuld.

Derhalve is een nationale regeling volgens welke het theoretische bedrag van het ouderdomspensioen van een al dan niet migrerende zelfstandige altijd wordt berekend op basis van de bijdragegrondslagen van die zelfstandige in een vast referentietijdvak voorafgaand aan zijn laatste premie- of bijdragebetaling, in strijd met de vereisten van verordening nr. 1408/71³⁵ wanneer dat theoretische bedrag wordt berekend alsof die zelfstandige uitsluitend in de betrokken lidstaat werkzaam is geweest. Dat zou anders kunnen zijn indien de nationale wettelijke regeling voorzag in mechanismen voor de aanpassing van de berekeningswijze van het theoretische bedrag van het ouderdomspensioen om er rekening mee te houden dat de zelfstandige zijn recht van vrij verkeer heeft uitgeoefend door in een andere lidstaat te werken.

2. Vrijheid van vestiging en vrijheid van dienstverrichting

In het arrest van 8 mei 2013, *Libert e.a.* (C-197/11 en C-203/11), heeft het Hof de gelegenheid gehad uitspraak te doen over de vraag of het Unierecht zich verzet tegen een nationale regeling die voor de *overdracht van onroerende goederen* in bepaalde gemeenten vereist dat een beoordelingscommissie oordeelt dat er een „voldoende band” bestaat tussen de koper en de betrokken gemeenten, en voorts de verkavelaars en de bouwheren verplicht om sociale huisvesting aan te bieden, waarbij tegelijkertijd wordt voorzien in fiscale stimuli en subsidiemechanismen.

Het Hof heeft opgemerkt dat een regeling die in dergelijke overdrachtsvoorwaarden voorziet, een beperking vormt van de door het Unierecht gewaarborgde fundamentele vrijheden. Voorts heeft het benadrukt dat eisen betreffende het beleid inzake sociale huisvesting, zoals de eis om tegemoet te komen aan de woonbehoeften van de minst kapitaalkrachtige endogene bevolking, dwingende redenen van algemeen belang kunnen vormen die een rechtvaardiging kunnen zijn voor een dergelijke beperking. Die maatregelen gaan echter verder dan noodzakelijk is om het nagestreefde doel te bereiken, wanneer de voorwaarden voor de overdracht van onroerende goederen geen rechtstreeks verband houden met de socio-economische aspecten van het doel uitsluitend de minst kapitaalkrachtige endogene bevolking op de vastgoedmarkt te beschermen. In een dergelijk geval kunnen die voorwaarden immers niet alleen de minst kapitaalkrachtige bevolking bevoordelen, maar ook andere personen die over voldoende middelen beschikken en dan ook niet specifiek behoefte hebben aan sociale bescherming op die markt.

Daarentegen heeft het Hof geoordeeld dat artikel 63 VWEU zich niet ertegen verzet dat bepaalde marktdeelnemers, zoals verkavelaars en bouwheren, een „sociale last” wordt opgelegd wanneer hun een bouw- of verkavelingsvergunning wordt verleend, voor zover zij beoogt te verzekeren

³⁴ Zie artikel 45 van verordening nr. 1408/71.

³⁵ Zie met name artikel 46, lid 2, sub a, van verordening nr. 1408/71.

dat personen met een laag inkomen of andere kansarme groepen van de plaatselijke bevolking voldoende woningaanbod hebben.

In het arrest van 24 oktober 2013, *LBI* (voorheen *Landsbanki Islands*) (C-85/12), heeft het Hof uitspraak gedaan over de uitlegging van *richtlijn 2001/24 betreffende de sanering en de liquidatie van kredietinstellingen*³⁶, die is opgenomen in de *Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte*. Die richtlijn bepaalt dat, wanneer een kredietinstelling met bijkantoren in andere lidstaten failliet gaat, de saneringsmaatregelen en de liquidatieprocedure deel uitmaken van één enkele insolventieprocedure in de lidstaat waar de instelling haar statutaire zetel heeft (staat van herkomst) en overeenkomstig het recht van de staat van herkomst zonder verdere formaliteiten in de gehele Unie rechtswerking hebben.

In die zaak ging het om de vraag of de saneringsmaatregelen die IJsland had vastgesteld na de banken- en de financiële crisis die dat land hadden getroffen, onder de richtlijn vielen. Die maatregelen, in de vorm van uitstel van betaling, beschermden de financiële instellingen tegen rechtsvorderingen en gelastten de opschorting van lopende rechtsvorderingen gedurende de gehele duur van het uitstel van betaling. Onder LBI, een IJslandse kredietinstelling waaraan in IJsland uitstel van betaling was verleend, waren in Frankrijk conservatoire beslagen gelegd, die zij bij de Franse rechter heeft aangevochten op grond dat de in IJsland vastgestelde saneringsmaatregelen ingevolge de richtlijn rechtstreeks aan haar Franse schuldeiser konden worden tegengeworpen en de beslagen dus nietig waren.

Vooraf heeft het Hof opgemerkt dat met richtlijn 2001/24 de invoering wordt beoogd van de wederzijdse erkenning door de lidstaten van de maatregelen die elke lidstaat treft om kredietinstellingen waaraan hij vergunning heeft verleend, weer levensvatbaar te maken. Het Hof heeft vervolgens vastgesteld dat volgens richtlijn 2001/24³⁷ alleen de administratieve en rechterlijke instanties van de lidstaat van herkomst bevoegd zijn te beslissen om ten aanzien van een kredietinstelling saneringsmaatregelen ten uitvoer te leggen en een liquidatieprocedure te openen. Die maatregelen sorteren in alle lidstaten de daaraan bij het recht van de lidstaat van herkomst toegekende rechtsgevolgen. Bijgevolg worden door de administratieve en rechterlijke instanties van de lidstaat van herkomst vastgestelde sanerings- en liquidatiemaatregelen krachtens richtlijn 2001/24 erkend met de daaraan bij het recht van die lidstaat toegekende rechtsgevolgen. De wettelijke regeling van die lidstaat kan daarentegen in beginsel slechts door middel van door de administratieve en rechterlijke instanties van die lidstaat tegen een bepaalde kredietinstelling genomen maatregelen gevolgen sorteren in de overige lidstaten.

In het arrest van 24 september 2013, *Demirkan* (C-221/11), ging het om de vraag of de *vrijheid van dienstverrichting als bedoeld in artikel 41, lid 1, van het aanvullend protocol*³⁸ bij de *Associatieovereenkomst tussen de Europese Economische Gemeenschap en Turkije*³⁹ de zogenoemde „passieve” *vrijheid van dienstverrichting omvat*, te weten het recht van dienstontvangers om zich naar een lidstaat te begeven om daar een dienst te ontvangen.

³⁶ Richtlijn 2001/24/EG van het Europees Parlement en de Raad van 4 april 2001 betreffende de sanering en de liquidatie van kredietinstellingen (PB L 125, blz. 15).

³⁷ Artikelen 3, lid 1, en 9, lid 1, van richtlijn 2001/24/EG.

³⁸ Protocol dat volgens artikel 62 integrerend deel uitmaakt van de Associatieovereenkomst. Dat protocol is op 23 november 1970 te Brussel ondertekend en namens de Gemeenschap gesloten, goedgekeurd en bevestigd bij verordening (EEG) nr. 2760/72 van de Raad van 19 december 1972.

³⁹ Ondertekend op 12 september 1963 te Ankara.

Volgens het Hof moeten de in het kader van de bepalingen van het VWEU inzake de vrijheid van dienstverrichting aanvaarde beginselen weliswaar zo veel mogelijk op overeenkomstige wijze worden toegepast op Turkse staatsburgers, teneinde tussen de overeenkomstsluitende partijen de beperkingen van de vrijheid van dienstverrichting op te heffen, maar de uitlegging die is gegeven aan de bepalingen van het Unierecht — daaronder begrepen de Verdragsbepalingen — betreffende de interne markt kan niet automatisch worden toegepast op de uitlegging van een door de Unie met een derde staat gesloten overeenkomst, behoudens uitdrukkelijke bepalingen in die zin in de overeenkomst zelf. Voor de beantwoording van de vraag of die toepassing mogelijk is, moeten de doelstelling en de context van de overeenkomst worden vergeleken met die van het Verdrag. Tussen de associatieovereenkomst en het aanvullend protocol daarbij, enerzijds, en het Verdrag, anderzijds, bestaan er fundamentele verschillen doordat de associatie EEG-Turkije een louter economische doelstelling heeft, namelijk in hoofdzaak bijdragen tot de economische ontwikkeling van Turkije. Bijgevolg is de ontwikkeling van de economische vrijheden om een vrij verkeer van personen van algemene aard mogelijk te maken dat vergelijkbaar zou zijn met het vrije verkeer dat voor burgers van de Unie geldt, niet het doel van de associatieovereenkomst. Uit temporeel oogpunt heeft het Hof voorts benadrukt dat niets erop wijst dat de partijen bij de associatieovereenkomst en bij het aanvullend protocol, bij de ondertekening ervan het vrij verrichten van diensten in die zin zouden hebben opgevat dat dit de „passieve” vrijheid van dienstverrichting omvatte. Derhalve omvat de vrijheid van dienstverrichting in de zin van artikel 41, lid 1, van het aanvullend protocol niet de vrijheid van Turkse staatsburgers om zich als ontvangers van diensten naar een lidstaat te begeven om daar een dienst te ontvangen.

3. Vrij verkeer van kapitaal

In het arrest van 22 oktober 2013, *Essent e.a.* (C-105/12–C-107/12), heeft het Hof zich uitgesproken over de vraag of artikel 345 VWEU en de regels met betrekking tot het vrije verkeer van kapitaal zich verzetten tegen een nationale regeling van het eigendomsrecht van beheerders van elektriciteits- of gasdistributienetten die een absoluut verbod van privatisering van die beheerders voorziet.

Het Hof heeft in de eerste plaats eraan herinnerd dat artikel 345 VWEU het beginsel van de neutraliteit van de Verdragen ten opzichte van de regeling van het eigendomsrecht in de lidstaten tot uitdrukking brengt. In het bijzonder verzetten de Verdragen zich in beginsel noch tegen de nationalisering van ondernemingen noch tegen de privatisering ervan, zodat de lidstaten gerechtigd zijn het doel na te streven om voor sommige ondernemingen een regeling van overheidseigendom in te voeren of te handhaven. Het Hof heeft eraan herinnerd dat artikel 345 VWEU echter niet tot gevolg heeft dat de in de lidstaten bestaande regelingen van het eigendomsrecht worden onttrokken aan de fundamentele regels van het VWEU, met name die inzake het discriminatieverbod, de vrijheid van vestiging en het vrije kapitaalverkeer.

In casu heeft het Hof vastgesteld dat het privatiseringsverbod, gelet op de gevolgen ervan, een beperking van het vrije kapitaalverkeer vormt. Het heeft daaraan toegevoegd dat de onderliggende doelstellingen om transparantie op de elektriciteits- en gasmarkt te bewerkstelligen en concurrentievervalsing te voorkomen die de nationale wetgever met zijn keuze voor de regeling van het eigendomsrecht nastreeft, in aanmerking kunnen worden genomen als dwingende vereisten van algemeen belang om de beperking van het vrije kapitaalverkeer te rechtvaardigen. Met betrekking tot het groepsverbod en het verbod op nevenactiviteiten heeft het Hof voorts vastgesteld dat voornoemde doelstellingen als dwingende redenen van algemeen belang ook de geconstateerde beperkingen van de fundamentele vrijheden kunnen rechtvaardigen. De betrokken beperkingen moeten echter wel geschikt zijn om de nagestreefde doelstellingen te bereiken en mogen niet verder gaan dan hiervoor noodzakelijk is.

IV. Grenscontroles, asiel en immigratie

1. Overschrijding van de grenzen

Aangaande de gemeenschappelijke regels inzake normen en procedures voor de controle aan de buitengrenzen wilde een Duitse rechter weten of verordening nr. 2252/2004⁴⁰, *voor zover die voorziet in het verplicht afnemen van vingerafdrukken van aanvragers van paspoorten en de opname daarvan in het paspoort, geldig is*, met name gelet op het Handvest van de grondrechten. Het Hof heeft in zijn arrest van 17 oktober 2013, *Schwarz* (C-291/12), die vraag bevestigend beantwoord. Het afnemen van vingerafdrukken en de opname daarvan in het paspoort vormen immers weliswaar een aantasting van de rechten op eerbiediging van het privéleven en de bescherming van persoonsgegevens die zijn neergelegd in artikel 7 respectievelijk artikel 8 van het Handvest van de grondrechten, maar die maatregelen zijn gerechtvaardigd ter voorkoming van frauduleus gebruik van paspoorten.

In het arrest van 19 december 2013, *Koushkaki* (C-84/12), preciseerde het Hof zijn rechtspraak inzake het visumbeleid, meer in het bijzonder inzake *de procedure en voorwaarden voor de afgifte van een-eenvormige visa* alsook de beoordelingsmarge van de lidstaten in dat verband. Allereerst heeft het Hof geoordeeld dat de artikelen 23, lid 4, 32, lid 1, en 35, lid 6, van de visumcode⁴¹ aldus moeten worden uitgelegd dat de bevoegde autoriteiten van een lidstaat, na een onderzoek van een aanvraag voor een eenvormig visum, de afgifte van een dergelijk visum aan een aanvrager alleen kunnen weigeren in de gevallen waarin een van de in die bepalingen genoemde gronden voor weigering van een visum aan die aanvrager kan worden tegengeworpen. Die autoriteiten beschikken bij het onderzoek van die aanvraag over een ruime beoordelingsmarge met betrekking tot de toepassingsvoorwaarden van die bepalingen en de beoordeling van de relevante feiten om te bepalen of een van die weigeringsgronden aan de aanvrager kan worden tegengeworpen.

Aangaande met name de weigeringsgrond betreffende de eventuele onwil om het grondgebied van de lidstaten vóór het verstrijken van de geldigheid van het visum te verlaten, heeft het Hof geoordeeld⁴² dat de bevoegde autoriteiten van een lidstaat geen zekerheid hoeven te verkrijgen over het voornemen van de aanvrager, maar kunnen volstaan met de vaststelling dat er, in het licht van de algemene situatie in het land waarin de aanvrager woont en zijn persoonlijke omstandigheden, die zijn aangetoond op basis van de door de aanvrager verstrekte informatie, redelijke twijfel bestaat.

Ten slotte heeft het Hof geoordeeld dat de visumcode zich niet verzet tegen een nationale regeling waarin is bepaald dat de bevoegde autoriteiten, wanneer de in die code gestelde voorwaarden voor afgifte zijn vervuld, de bevoegdheid hebben om aan de aanvrager een eenvormig visum af te geven, maar waarin niet is bepaald dat zij gehouden zijn dat visum af te geven, mits een dergelijke nationale regeling conform die code kan worden uitgelegd. De bevoegde nationale autoriteiten mogen dus alleen in de gevallen waarin aan de aanvrager een van de in die artikelen

⁴⁰ Verordening (EG) nr. 2252/2004 van de Raad van 13 december 2004 betreffende normen voor de veiligheidskenmerken van en biometrische gegevens in door de lidstaten afgegeven paspoorten en reisdocumenten (PB L 385, blz. 1), zoals gewijzigd bij verordening (EG) nr. 444/2009 van het Europees Parlement en de Raad van 6 mei 2009 (PB L 142, blz. 1, met rectificatie in PB L 188, blz. 127).

⁴¹ Verordening (EG) nr. 810/2009 van het Europees Parlement en de Raad van 13 juli 2009 tot vaststelling van een gemeenschappelijke visumcode (visumcode) (PB L 243, blz. 1).

⁴² Het Hof heeft uitspraak gedaan in het licht van artikel 32, lid 1, van de visumcode juncto artikel 21, lid 1, van die code.

genoemde gronden voor weigering van een visum kan worden tegengeworpen, weigeren een eenvormig visum af te geven.

2. Asielbeleid

Aan twee arresten betreffende het recht op asiel en verordening nr. 343/2003 („Dublin II”)⁴³ moet aandacht worden geschonken.

In de eerste plaats is het Hof in de zaak die heeft geleid tot het arrest van 6 juni 2013, *MA e.a.* (C-648/11), gevraagd om zich uit te spreken over *het bepalen van de lidstaat die verantwoordelijk is voor de behandeling van het asielverzoek* wanneer een niet-begeleide minderjarige asielzoeker in verschillende lidstaten aanvragen heeft ingediend en geen van zijn gezinsleden zich legaal op het grondgebied van de Europese Unie bevindt. In dat verband heeft het Hof artikel 6, tweede alinea, van verordening nr. 343/2003 aldus uitgelegd dat de verantwoordelijkheid voor de behandeling van dat verzoek bij de lidstaat berust waar de minderjarige zich bevindt nadat hij aldaar een verzoek heeft ingediend. Dienaangaande heeft het Hof geoordeeld dat de uitdrukking „de lidstaat waarbij de minderjarige zijn asielverzoek heeft ingediend” in die bepaling, niet kan worden gelezen als de lidstaat waar de minderjarige zijn asielverzoek het eerst heeft ingediend. Aangezien niet-begeleide minderjarigen bijzonder kwetsbare personen zijn, komt het immers erop aan de procedure strekkende tot vaststelling van de verantwoordelijke lidstaat niet langer te laten duren dan strikt noodzakelijk, maar hun een snelle toegang tot de procedures voor de toekenning van de vluchtelingenstatus te waarborgen. Hoewel enkel de eerste alinea van artikel 6 van die verordening uitdrukkelijk naar het belang van de minderjarige verwijst, heeft artikel 24, lid 2, van het Handvest van de grondrechten juncto artikel 51, lid 1, ervan dus tot gevolg dat de belangen van het kind ook de eerste overweging dienen te vormen bij ieder besluit van de lidstaten over de aanwijzing van de lidstaat die verantwoordelijk is voor het onderzoek van het recht op asiel. Bijgevolg hoeven niet-begeleide minderjarigen die in een lidstaat een asielverzoek hebben ingediend, in principe niet te worden overgedragen aan een andere lidstaat waar zij een eerste asielverzoek hebben ingediend.

In de tweede plaats heeft het Hof in het arrest van 10 december 2013, *Abdullahi* (C-394/12), geoordeeld dat artikel 19, lid 2, van verordening nr. 343/2003 aldus moet worden uitgelegd dat, in *omstandigheden waarin een lidstaat* als lidstaat waar de asielzoeker voor het eerst het grondgebied van de Europese Unie is binnengekomen, *heeft ingestemd met de overname van een asielzoeker*, deze asielzoeker de bevoegdheid van die lidstaat om het verzoek te behandelen op grond van de criteria van artikel 10, lid 1, van die verordening, slechts kan betwisten met een beroep op het bestaan van aan het systeem gerelateerde tekortkomingen van de asielprocedure en van opvangvoorzieningen voor asielzoekers in die lidstaat. Het Hof heeft de uit het arrest van 21 december 2011, *N.S. e.a.*⁴⁴, voortvloeiende uitlegging overgenomen en heeft opgemerkt dat die aan het systeem gerelateerde tekortkomingen en de opvangvoorzieningen voor asielzoekers ernstige, op feiten berustende gronden moeten vormen om aan te nemen dat die asielzoekers een reëel risico zullen lopen op onmenselijke of vernederende behandelingen in de zin van artikel 4 van het Handvest van de grondrechten.

⁴³ Verordening (EG) nr. 343/2003 van de Raad van 18 februari 2003 tot vaststelling van de criteria en instrumenten om te bepalen welke lidstaat verantwoordelijk is voor de behandeling van een asielverzoek dat door een onderdaan van een derde land bij een van de lidstaten wordt ingediend (PB L 50, blz. 1).

⁴⁴ Gevoegde zaken C-411/10 en C-493/10 (Jurispr. blz. I-13905).

3. Immigratiebeleid

Het Hof is in het arrest van 10 september 2013, *G. en R.* (C-383/13 PPU), gevraagd naar de uitlegging van artikel 15, leden 2 en 6, van richtlijn 2008/115 („terugkeerrichtlijn”)⁴⁵, waarbij *de procedurele waarborgen betreffende besluiten inzake de verwijdering van illegaal verblijvende staatsburgers van derde landen* worden vastgesteld. In dat kader bevat richtlijn 2008/115 de verplichting voor de lidstaten om in doeltreffende beroepsgangen tegen deze besluiten te voorzien en voorziet zij er daarnaast in dat de betrokken staatsburger van een derde land onmiddellijk wordt vrijgelaten als zijn bewaring niet rechtmatig is.

In zijn arrest in een prejudiciële spoedprocedure heeft het Hof geoordeeld dat de schending van de rechten van de verdediging bij de vaststelling van een besluit tot verlenging van de bewaring van een illegaal verblijvende staatsburger met het oog op zijn verwijdering, er niet automatisch toe leidt dat de bewaring wordt opgeheven. De nationale rechter moet volgens het Hof echter nagaan of die schending aan degene die haar aanvoert, daadwerkelijk de mogelijkheid heeft ontgenomen om zich zodanig te verweren dat de administratieve procedure die tot de handhaving van de bewaring heeft geleid, een andere afloop had kunnen hebben.

Ook het arrest van 19 september 2013, *Filev en Osmani* (C-297/12), betreft de uitlegging van richtlijn 2008/115 („terugkeerrichtlijn”). Het Hof heeft met name geoordeeld dat die richtlijn *in de weg staat aan een nationale bepaling die voor de toekenning van een beperking van de duur van een inreisverbod vereist dat de betrokken staatsburger van een derde land een aanvraag indient om een dergelijke beperking te verkrijgen*. Uit artikel 11, lid 2, van die richtlijn volgt immers dat de lidstaten de duur van inreisverboden moeten beperken, ongeacht of daarom is verzocht of niet.

Het Hof heeft voorts geoordeeld dat die bepaling eraan in de weg staat dat een inbreuk op een verbod om het grondgebied van een lidstaat binnen te komen en aldaar te verblijven, welk verbod is opgelegd meer dan vijf jaar vóór ofwel de datum waarop de betrokken staatsburger van een derde land opnieuw die lidstaat is binnengekomen, ofwel de datum waarop de nationale regeling tot omzetting van die richtlijn in werking is getreden, tot een strafrechtelijke sanctie leidt, tenzij die staatsburger een ernstige bedreiging vormt voor de openbare orde, de openbare veiligheid of de nationale veiligheid.

Ten slotte heeft het Hof benadrukt dat een lidstaat die op grond van artikel 2, lid 2, sub b, van de „terugkeerrichtlijn” ervoor heeft gekozen die richtlijn niet toe te passen op staatsburgers van derde landen aan wie een strafrechtelijke sanctie is opgelegd, die nationale regels niet kan tegenwerpen aan een staatsburger aan wie een strafrechtelijke sanctie is opgelegd vóór de omzetting van de richtlijn in nationaal recht en die zich rechtstreeks op die richtlijn had kunnen beroepen.

⁴⁵ Richtlijn 2008/115/EG van het Europees Parlement en de Raad van 16 december 2008 over gemeenschappelijke normen en procedures in de lidstaten voor de terugkeer van onderdanen van derde landen die illegaal op hun grondgebied verblijven (PB L 348, blz. 98).

V. Politie en justitiële samenwerking in strafzaken

1. Europees aanhoudingsbevel

Aangaande het gebied van justitiële samenwerking in strafzaken zijn drie arresten met betrekking tot kaderbesluit 2002/584 betreffende het Europees aanhoudingsbevel en de procedures van overlevering tussen de lidstaten⁴⁶ van belang. Aan de oorsprong van twee van die arresten liggen overigens de eerste prejudiciële vragen van het Spaanse en het Franse constitutionele hof.

In de eerste zaak heeft het Spaanse constitutionele hof het Hof gevraagd of nationale rechterlijke instanties op grond van kaderbesluit 2002/584 — zoals wordt vereist door de rechtspraak van het Spaanse constitutionele hof — *de overlevering van een bij verstek veroordeelde persoon afhankelijk kunnen stellen van de voorwaarde dat zijn veroordeling in de uitvaardigende lidstaat kan worden herzien*. In zijn reeds aangehaalde arrest *Melloni* heeft het Hof, na in herinnering te hebben gebracht dat de uitvoerende rechterlijke autoriteit de tenuitvoerlegging van een aanhoudingsbevel slechts afhankelijk mag stellen van de in het kaderbesluit vermelde voorwaarden, geoordeeld dat artikel 4 bis, lid 1, van het kaderbesluit, aangezien het niet in die voorwaarde voorziet, eraan in de weg staat dat de rechterlijke autoriteiten de tenuitvoerlegging van een aanhoudingsbevel voor de uitvoering van een straf weigeren in een situatie waarin de betrokkene niet in persoon is verschenen op het proces, indien hij op de hoogte was van het voorgenomen proces, een raadsman heeft gemachtigd hem te verdedigen en werkelijk door die raadsman is verdedigd. Voorts heeft het Hof geoordeeld dat die bepaling van het kaderbesluit, op grond waarvan het Europees aanhoudingsbevel onder bepaalde voorwaarden ten uitvoer kan worden gelegd indien de betrokkene niet is verschenen op het proces, verenigbaar is met het recht op een doeltreffende voorziening in rechte en op een eerlijk proces alsook de door de artikelen 47 en 48, lid 1, van het Handvest van de grondrechten erkende rechten van de verdediging. Het recht van een verdachte om in persoon te verschijnen op het proces is immers weliswaar een wezenlijk onderdeel van het recht op een eerlijk proces, maar is niet absoluut, aangezien de verdachte er afstand van kan doen wanneer bepaalde waarborgen worden geboden.

Ten slotte heeft het Hof opgemerkt dat een lidstaat op grond van artikel 53 van het Handvest van de grondrechten evenmin de overlevering van een bij verstek veroordeelde persoon afhankelijk kan stellen van de in het kaderbesluit niet genoemde voorwaarde dat de veroordeling in de uitvaardigende lidstaat kan worden herzien ter voorkoming dat inbreuk wordt gemaakt op de door zijn grondwet gewaarborgde rechten. Het Hof heeft eveneens opgemerkt dat door een andersluidende uitlegging van artikel 53 van het Handvest van de grondrechten afbreuk zou worden gedaan aan het beginsel van voorrang van Unierecht en de doelmatigheid van kaderbesluit 2002/584 in gevaar zou worden gebracht.⁴⁷

In zijn arrest van 30 mei 2013, *F. (C-168/13 PPU)*, in een prejudiciële procedure over een aan de Franse Conseil constitutionnel gestelde prioritaire grondwettigheidsvraag, heeft het Hof de *mogelijkheid onderzocht om beroep met opschortende werking in te stellen tegen een beslissing tot uitbreiding*

⁴⁶ Kaderbesluit 2002/584/JBZ van de Raad van 13 juni 2002 betreffende het Europees aanhoudingsbevel en de procedures van overlevering tussen de lidstaten, zoals gewijzigd bij kaderbesluit 2009/299/JBZ van de Raad van 26 februari 2009 tot versterking van de procedurele rechten van personen, tot bevordering van de toepassing van het beginsel van wederzijdse erkenning op beslissingen gegeven ten aanzien van personen die niet verschenen zijn tijdens het proces (PB L 190, blz. 1, en PB L 81, blz. 24).

⁴⁷ Zie dienaangaande de beschrijving van dat arrest in de rubriek „Handvest van de grondrechten van de Europese Unie“.

van een Europees aanhoudingsbevel. Na in herinnering te hebben gebracht dat kaderbesluit 2002/584 zelf voorziet in een procedure conform de vereisten van het Handvest van de grondrechten, heeft het Hof opgemerkt dat het ontbreken van een uitdrukkelijke regeling inzake een eventueel opschortend beroepsrecht tegen beslissingen betreffende het Europees aanhoudingsbevel de lidstaten niet belet om in een dergelijk recht te voorzien, noch hen daartoe verplicht. Dienaangaande heeft het Hof geoordeeld dat dit kaderbesluit, voor zover de toepassing ervan niet wordt verhinderd, de toepassing door de lidstaten van hun grondwettelijke bepalingen betreffende met name het recht op een eerlijke rechtsgang, onverlet laat.

Het Hof heeft echter gepreciseerd dat aan de speelruimte waarover de lidstaten in dit verband beschikken, bepaalde grenzen moeten worden gesteld. Bijgevolg moet, gelet op het belang van de termijnen, een definitieve beslissing over de tenuitvoerlegging van het aanhoudingsbevel worden genomen, in beginsel, hetzij binnen tien dagen na de instemming met de overlevering van de gezochte persoon, hetzij, in andere gevallen, binnen zestig dagen na de aanhouding van laatstgenoemde. Het Hof heeft eveneens opgemerkt dat volgens het kaderbesluit⁴⁸ de beslissing tot uitbreiding van het bevel of tot verdere overlevering in beginsel uiterlijk dertig dagen na ontvangst van het verzoek moet worden genomen. Bijgevolg moet een eventueel in een nationale regeling voorzien opschortend beroep tegen die beslissing worden ingesteld binnen de bovenvermelde termijnen voor de vaststelling van een definitieve beslissing over de tenuitvoerlegging van het bevel.

In een derde zaak betreffende het Europees aanhoudingsbevel heeft het Hof in zijn arrest van 29 januari 2013, *Radu* (C-396/11), geoordeeld dat de uitvoerende rechterlijke autoriteit niet mag weigeren een Europees aanhoudingsbevel dat met het oog op strafvervolgning is uitgevaardigd, ten uitvoer te leggen op grond dat de gezochte persoon in de uitvaardigende lidstaat niet is gehoord alvorens dat bevel is uitgevaardigd. In de eerste plaats is die grond niet een van de in kaderbesluit 2002/584 vermelde gronden om de tenuitvoerlegging van een dergelijk bevel te weigeren. In de tweede plaats heeft het Hof vastgesteld dat het in de artikelen 47 en 48 van het Handvest van de grondrechten neergelegde recht om te worden gehoord, niet verlangt dat een rechterlijke autoriteit van een lidstaat de tenuitvoerlegging van een Europees aanhoudingsbevel dat is uitgevaardigd met het oog op strafvervolgning kan weigeren op die grond, aangezien door een dergelijke verplichting onvermijdelijk zou worden afgedaan aan de overleveringsregeling van het kaderbesluit. Een dergelijk aanhoudingsbevel moet immers een zeker verrassingseffect hebben om te voorkomen dat de betrokkene vlucht. In ieder geval heeft het Hof op basis van verschillende bepalingen van het kaderbesluit opgemerkt dat de Europese wetgever de eerbiediging van het recht om te worden gehoord in de uitvoerende lidstaat aldus heeft verzekerd dat geen afbreuk wordt gedaan aan de doeltreffendheid van het stelsel van het Europees aanhoudingsbevel.⁴⁹

2. Wederzijdse erkenning van geldelijke sancties

In het arrest van 14 november 2013, *Baláž* (C-60/12), heeft het Hof het begrip „een met name in strafzaken bevoegde rechter” in de zin van kaderbesluit 2005/214 inzake de toepassing van het beginsel van wederzijdse erkenning op geldelijke sancties uitgelegd.⁵⁰ Het Hof heeft eerst gepreciseerd dat dit begrip een autonoom Unierechtelijk begrip is. Gelet op het feit dat de werkingsfeer

⁴⁸ Artikelen 27, lid 4, en 28, lid 3, sub c, van kaderbesluit 2002/584.

⁴⁹ Zie met name de artikelen 8, 13 tot en met 15 en 19 van kaderbesluit 2002/584.

⁵⁰ Artikel 1, sub a-iii, van kaderbesluit 2005/214/JBZ van de Raad van 24 februari 2005 inzake de toepassing van het beginsel van wederzijdse erkenning op geldelijke sancties (PB L 76, blz. 16), zoals gewijzigd bij kaderbesluit 2009/299/JBZ van de Raad van 26 februari 2009 (PB L 81, blz. 24).

van het kaderbesluit strafbare feiten met betrekking tot „gedragingen in strijd met de verkeersregels” omvat en dat die strafbare feiten niet op dezelfde manier worden behandeld in alle lidstaten, en om de nuttige werking van het kaderbesluit te waarborgen, heeft het Hof geoordeeld dat onder dat begrip elke rechterlijke instantie valt die een procedure toepast die aan de wezenlijke kenmerken van een strafrechtelijke procedure voldoet, zonder dat vereist is dat die rechterlijke instantie uitsluitend in strafzaken bevoegd is. Vervolgens heeft het Hof geoordeeld dat, aangezien het kaderbesluit eveneens toepassing vindt op geldelijke sancties die zijn opgelegd door bestuurlijke autoriteiten, naargelang van de bijzonderheden van de rechtsstelsels van de lidstaten, mag worden vereist dat een voorafgaande bestuurlijke fase plaatsvindt. Bijgevolg moet een persoon worden geacht de gelegenheid te hebben gehad om zijn zaak te doen behandelen door een met name in strafzaken bevoegde rechter in de zin van het kaderbesluit, wanneer hij, alvorens beroep te kunnen instellen, een precontentieuze bestuurlijke procedure moet volgen. De toegang tot een bevoegde rechter mag echter niet afhankelijk zijn van voorwaarden die deze toegang onmogelijk of uitermate moeilijk maken. Derhalve moet een dergelijke rechter beschikken over volle rechtsmacht om de zaak te onderzoeken, zowel wat betreft de beoordeling in rechte als de beoordeling van de feitelijke omstandigheden.

VI. Justitiële samenwerking in burgerlijke zaken

1. Rechterlijke bevoegdheid, erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen

Op het gebied van justitiële samenwerking in burgerlijke zaken betrof het merendeel van de dit jaar gegeven beslissingen de uitlegging van verordening nr. 44/2001 (Brussel I).⁵¹

Van die beslissingen verdient het arrest van 12 september 2013, *Sunico e.a.* (C-49/12), speciale aandacht. De vraag was of het begrip „burgerlijke en handelszaken” in de zin van artikel 1, lid 1, van die verordening aldus moet worden uitgelegd dat daaronder valt een vordering waarmee een overheidsorgaan van een lidstaat van in een andere lidstaat gevestigde rechtspersonen en natuurlijke personen vergoeding vordert van schade die is veroorzaakt door samenspanning tot het plegen van fraude ter ontduiking van in de eerste lidstaat verschuldigde btw.

Volgens het Hof kunnen bepaalde geschillen tussen een overheidsorgaan en een privaatrechtelijke persoon weliswaar onder de werkingssfeer van verordening nr. 44/2001 vallen, maar is dit anders wanneer het overheidsorgaan handelt in de uitoefening van openbaar gezag. Voor zover in casu de vordering van het overheidsorgaan niet op de nationale btw-wetgeving berust, maar op de beweerde deelneming van de privaatrechtelijke persoon aan samenspanning tot het plegen van fraude, die valt onder de nationale regels op het gebied van aansprakelijkheid wegens onrechtmatige daad, is de rechtsbetrekking tussen de twee partijen geen publiekrechtelijke betrekking die de uitoefening van openbaar gezag impliceert. Derhalve valt een dergelijke vordering onder het begrip „burgerlijke en handelszaken” in de zin van artikel 1, lid 1, van verordening nr. 44/2001. Het Hof heeft geoordeeld dat het echter aan de nationale rechter staat om na te gaan of het overheidsorgaan gebruik heeft gemaakt van bewijs dat het in de uitoefening van zijn openbaar gezag heeft verkregen en of het zich in voorkomend geval in het kader van zijn vordering in dezelfde situatie bevond als een privaatrechtelijke persoon.

⁵¹ Verordening (EG) nr. 44/2001 van 22 december 2000 betreffende de rechterlijke bevoegdheid, de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken (PB 2001, L 12, blz. 1).

2. Recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst

In 2013 heeft het Hof weinig uitspraken gedaan over geschillen inzake wetsconflicten, behalve dan in het arrest van 17 oktober 2013, *Unamar* (C-184/12). Het Hof heeft in die zaak, waarin het om uitlegging was gevraagd van de artikelen 3 en 7, lid 2, van het Verdrag van Rome⁵², verduidelijkt *of de rechter bij wie de zaak aanhangig is het door de partijen bij een handelsagentuurovereenkomst gekozen recht opzij mag schuiven voor de lex fori op grond dat de regels die de situatie van zelfstandige handelsagenten beheersen van dwingend recht zijn in de rechtsorde van deze lidstaat*.

Het Hof heeft geoordeeld dat de keuze van het toepasselijke recht door de partijen moet worden geëerbiedigd overeenkomstig artikel 3, lid 1, van het Verdrag van Rome, zodat de uitzondering die wordt gevormd door „bepalingen van bijzonder dwingend recht” in de zin van de wettelijke regeling van de betrokken lidstaat, zoals bedoeld in artikel 7, lid 2, van dat verdrag, strikt moet worden uitgelegd. Als wetten van politie en veiligheid moeten worden beschouwd bepalingen aan de inachtneming waarvan zoveel belang wordt gehecht voor de handhaving van de politieke, sociale of economische organisatie van de betrokken lidstaat, dat zij moeten worden nageleefd door eenieder die zich op het nationale grondgebied bevindt. Bijgevolg mag het door partijen bij een handelsagentuurovereenkomst gekozen recht van een lidstaat dat de door richtlijn 86/653⁵³ opgelegde minimumbescherming biedt, door de rechter bij wie de zaak aanhangig is alleen dan opzij worden geschoven indien hij, rekening houdend met de aard en het voorwerp van deze dwingende bepalingen, omstandig vaststelt dat de wetgever van de staat waar de zaak wordt behandeld, het van fundamenteel belang heeft geacht om de handelsagent een bescherming te bieden die ruimer is dan die waarin die richtlijn voorziet.

VII. Vervoer

Dit jaar werd gekenmerkt door twee belangrijke beslissingen op dit gebied. In de eerste plaats gaat het om het arrest van 26 februari 2013, *Folkerts* (C-11/11), waarin *de regels omtrent compensatie van reizigers bij vertraagde vluchten* nader zijn gespecificeerd. Het Hof heeft geoordeeld dat in geval van een vlucht met rechtstreekse aansluitingen de forfaitaire compensatie moet worden beoordeeld op basis van de vertraging ten opzichte van de geplande aankomsttijd op de eindbestemming, waaronder wordt verstaan de bestemming van de laatste vlucht die de betrokken passagier heeft genomen. De passagier van een vlucht met rechtstreekse aansluitingen moet dus compensatie krijgen wanneer hij bij vertrek van zijn eerste vlucht een vertraging heeft opgelopen die de in verordening nr. 261/2004⁵⁴ neergelegde drempels niet overschrijdt, maar door die vertraging zijn eindbestemming heeft bereikt met een vertraging van drie uur of meer ten opzichte van de geplande aankomsttijd.

In de tweede plaats was er in de zaak die heeft geleid tot het arrest van 7 maart 2013, *Zwitserland/Commissie* (C-547/10 P), bij het Hof een hogere voorziening ingesteld tegen het arrest van het

⁵² Verdrag inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst, ter ondertekening opengesteld te Rome op 19 juni 1980 (PB L 266, blz. 1).

⁵³ Richtlijn 86/653/EEG van de Raad van 18 december 1986 inzake de coördinatie van de wetgevingen van de lidstaten inzake zelfstandige handelsagenten (PB L 382, blz. 17).

⁵⁴ Verordening (EG) nr. 261/2004 van het Europees Parlement en de Raad van 11 februari 2004 tot vaststelling van gemeenschappelijke regels inzake compensatie en bijstand aan luchtreizigers bij instapweigering en annulering of langdurige vertraging van vluchten (PB L 46, blz. 1).

Gerecht⁵⁵ houdende verwerping van het beroep tot nietigverklaring van beschikking 2004/12⁵⁶, waarbij de Commissie de *door de Duitse autoriteiten vastgestelde beperkingen met betrekking tot het nachtelijk vliegverkeer over bepaalde, dicht bij de luchthaven van Zürich gelegen delen van het Duitse grondgebied* had goedgekeurd.

Het Hof heeft de door het Gerecht verrichte beoordeling van het beroep geheel bevestigd. Het heeft eraan herinnerd dat overeenkomstig artikel 8, lid 2, van verordening nr. 2408/92 een lidstaat de uitoefening van luchtvervoersrechten kan onderwerpen aan nationale, regionale of plaatselijke voorschriften betreffende met name de bescherming van het milieu. Vaststelling van dergelijke regels kan niet worden gelijkgesteld met het opleggen van een voorwaarde in de zin van artikel 9, lid 1, van verordening nr. 2408/92⁵⁷ waarbij de uitoefening van vervoersrechten wordt beperkt of geweigerd. Met een andere uitlegging zou artikel 8, lid 2, van die verordening inhoudsloos worden. Aangezien de litigieuze maatregelen tijdens de uren dat zij worden toegepast, voor vluchten van of naar de luchthaven van Zürich geen — zelfs geen voorwaardelijk of gedeeltelijk — verbod meebrengen om het Duitse luchtruim te doorkruisen, maar louter de route van die vluchten na het opstijgen van of vóór het landen op die luchthaven wijzigen, heeft het Gerecht in casu dus terecht geoordeeld dat zij niet binnen de werkingssfeer van artikel 9, lid 1, van de verordening vielen.

Bovendien kan, aangezien de Zwitserse Bondsstaat niet is toegetreden tot de interne markt van de Unie en er in de overeenkomst EG-Zwitserland inzake luchtvervoer⁵⁸ geen specifieke bepalingen zijn die ertoe strekken de Unierechtelijke bepalingen inzake het vrij verrichten van diensten te doen gelden voor de betrokken luchtvaartmaatschappijen, de in het kader van de interne markt aan die bepalingen gegeven uitlegging niet worden getransponeerd op de uitlegging van die overeenkomst.

VIII. Concurrentie

1. Mededingingsregelingen

a) Inbreuken op de mededingingsregels

Met betrekking tot de uitlegging van de mededingingsregels verdienen twee arresten de aandacht⁵⁹. Het betreft in de eerste plaats het arrest van 18 juni 2013, *Schenker & Co e.a.* (C-681/11), waar-

⁵⁵ Arrest van het Gerecht van 9 september 2010, *Zwitserland/Commissie* (T-319/05, Jurispr. blz. II-4265).

⁵⁶ Beschikking 2004/12/EG van de Commissie van 5 december 2003 inzake een procedure betreffende de toepassing van artikel 18, lid 2, eerste zin, van de overeenkomst tussen de Europese Gemeenschap en de Zwitserse Bondsstaat inzake luchtvervoer en verordening (EEG) nr. 2408/92 van de Raad (PB 2004, L 4, blz. 13).

⁵⁷ Verordening (EEG) nr. 2408/92 van de Raad van 23 juli 1992 betreffende de toegang van communautaire luchtvaartmaatschappijen tot intracommunautaire luchtroutes (PB L 240, blz. 8).

⁵⁸ Op 21 juni 1999 te Luxemburg ondertekende overeenkomst tussen de Europese Gemeenschap en de Zwitserse Bondsstaat inzake luchtvervoer, namens de Gemeenschap goedgekeurd bij besluit 2002/309/EG, Euratom van de Raad en, wat betreft de overeenkomst inzake wetenschappelijke en technologische samenwerking, van de Commissie van 4 april 2002 met betrekking tot de sluiting van zeven overeenkomsten met de Zwitserse Bondsstaat (PB L 114, blz. 1).

⁵⁹ Wat gerechtelijke procedures betreffende inbreuken op de mededingingsregels betreft, moeten ook de reeds aangehaalde arresten van 26 november 2013, *Gascogne Sack Deutschland* (voorheen *Sachsa Verpackung*)/Commissie (C-40/12 P), *Kendrion/Commissie* (C-50/12 P) en *Groupe Gascogne/Commissie* (C-58/12 P), worden vermeld. Deze arresten zijn opgenomen in de rubriek „Geschillen waarbij de Europese Unie betrokken is”.

in het Hof heeft geoordeeld dat een *onderneming die inbreuk heeft gemaakt op artikel 101 VWEU, geen schending van het vertrouwensbeginsel kan aanvoeren en dus niet aan de oplegging van een geldboete kan ontkomen* door te stellen dat zij ten aanzien van de rechtmatigheid van haar gedrag heeft gedwaald wegens de strekking van een juridisch advies van een advocaat of van een besluit van een nationale mededingingsautoriteit. Het Hof heeft er immers op gewezen dat het feit dat een onderneming haar gedrag juridisch onjuist heeft gekwalificeerd, er niet toe kan leiden dat haar geen geldboete wordt opgelegd, behalve in uitzonderlijke gevallen, bijvoorbeeld wanneer een algemeen beginsel van Unierecht, zoals het beginsel van bescherming van het gewettigd vertrouwen, zich verzet tegen de oplegging van die geldboete. Schending van dit beginsel kan echter niet worden aangevoerd wanneer geen sprake is van concrete toezeggingen die door de bevoegde overheidsinstantie zijn gedaan. Een juridisch advies van een advocaat kan bij een onderneming dus geen gewettigd vertrouwen wekken. Ook de nationale mededingingsautoriteiten kunnen geen dergelijk gewettigd vertrouwen wekken, aangezien zij niet bevoegd zijn tot vaststelling van een besluit waarbij wordt geoordeeld dat het Unierecht niet geschonden is, maar enkel tot beoordeling van het gedrag van ondernemingen naar nationaal mededingingsrecht.

Daarnaast heeft het Hof zich uitgesproken over de bevoegdheid van nationale autoriteiten om geen geldboete op te leggen ofschoon een inbreuk op artikel 101 VWEU is vastgesteld. Het Hof heeft geoordeeld dat artikel 5 van verordening nr. 1/2003⁶⁰ weliswaar niet met zoveel woorden voorziet in een dergelijke bevoegdheid voor nationale autoriteiten, maar dit evenmin uitsluit. De waarborging van de doeltreffende toepassing van artikel 101 VWEU in het algemeen belang vereist evenwel dat de nationale mededingingsautoriteiten slechts in uitzonderingsgevallen geen geldboete opleggen wanneer een onderneming opzettelijk of uit onachtzaamheid inbreuk heeft gemaakt op deze bepaling, en dat daar uitsluitend in het kader van een nationaal clementieprogramma van wordt afgezien voor zover bedoeld programma zo wordt uitgevoerd dat geen afbreuk wordt gedaan aan de eis van de doeltreffende en eenvormige toepassing van artikel 101 VWEU.

In de tweede plaats diende het Hof in het arrest van 4 juli 2013, *Commissie/Aalberts Industries e.a.* (C-287/11 P), uitspraak te doen op een hogere voorziening tegen een arrest van het Gerecht⁶¹ waarbij een beschikking nietig werd verklaard waarin *de aansprakelijkheid voor de inbreuk die dochterondernemingen op de mededingingsregels hadden gemaakt*, door de Commissie aan hun moedermaatschappij was toegerekend.

Dienaangaande heeft het Hof in herinnering gebracht dat het gedrag van een dochteronderneming aan de moedermaatschappij kan worden toegerekend wanneer de dochteronderneming, hoewel zij een afzonderlijke rechtspersoonlijkheid heeft, niet zelfstandig haar marktgedrag bepaalt maar in hoofdzaak de haar door de moedermaatschappij verstrekte instructies volgt, inzonderheid gelet op de economische, organisatorische en juridische banden die de twee juridische entiteiten verenigen. Het Hof heeft geoordeeld dat het Gerecht blijk had gegeven van een onjuiste rechtsopvatting door alleen te onderzoeken of de dochterondernemingen op basis van de aan elk van de dochterondernemingen eigen bewijselementen konden worden geacht afzonderlijk te hebben deelgenomen aan de inbreuk, en door niet het middel te onderzoeken waarin werd opgekomen tegen de kwalificatie van de moedermaatschappij en haar dochterondernemingen als één enkele onderneming in de zin van artikel 81 EG. Het Hof heeft evenwel geoordeeld dat de onjuiste rechtsopvatting in casu niet kon leiden tot vernietiging van het bestreden arrest, aangezien het beroep tot nietigverklaring in elk geval gegrond was omdat de door de Commissie gedane

⁶⁰ Verordening (EG) nr. 1/2003 van de Raad van 16 december 2002 betreffende de uitvoering van de mededingingsregels van de artikelen 81 en 82 van het Verdrag (PB 2003, L 1, blz. 1).

⁶¹ Arrest van het Gerecht van 24 maart 2011, *Aalberts Industries e.a./Commissie* (T-385/06, Jurispr. blz. II-1223).

constateringen omtrent de deelname van de dochterondernemingen aan het kartel rechtens niet genoegzaam waren aangetoond.

Bovendien heeft het Hof geoordeeld dat het Gerecht, ondanks de vaststelling dat een van de betrokken ondernemingen aan in het kader van het kartel georganiseerde bijeenkomsten had deelgenomen, de beschikking van de Commissie terecht niet gedeeltelijk nietig heeft verklaard, aangezien het betrokken kartel door haar als één enkele complexe en voortdurende inbreuk is aangemerkt. Volgens het Hof kan immers slechts sprake zijn van gedeeltelijke nietigverklaring indien een gedraging, die een bestanddeel van de inbreuk is, kan worden gescheiden van de rest van die inbreuk.

b) Toegang tot het dossier in mededingingszaken

In zijn arrest van 6 juni 2013, *Donau Chemie e.a.* (C-536/11), moest het Hof zich uitspreken over de beginselen die van toepassing zijn op *de inzage van een door een kartel benadeelde persoon die vergoeding wil vorderen, in de stukken van het dossier* van een nationale gerechtelijke procedure over de toepassing van artikel 101 VWEU. In zijn uitspraak heeft het Hof geoordeeld dat het Unierecht, inzonderheid het doeltreffendheidsbeginsel, zich verzet tegen een bepaling van nationaal recht die inzage afhankelijk stelt van de toestemming van alle partijen bij de procedure en de nationale rechter geen mogelijkheid laat om de betrokken belangen te wegen. Dit geldt ook voor stukken die zijn overgelegd in het kader van een clementieprogramma. De nationale rechter moet immers per geval het belang dat de verzoeker heeft bij inzage in de stukken met het oog op de voorbereiding van zijn beroep tot schadevergoeding, waarbij met name rekening wordt gehouden met de andere mogelijkheden die eventueel te zijner beschikking staan, kunnen afwegen tegen de concrete nadelige gevolgen voor de openbare belangen of de gerechtvaardigde belangen van anderen waartoe inzage kan leiden, waaronder het openbare belang van een doeltreffend clementieprogramma.

2. Staatssteun

a) Begrip staatssteun

In het arrest van 19 maart 2013, *Bouygues en Bouygues Télécom/Commissie e.a.* (C-399/10 P en C-401/10 P), heeft het Hof in hogere voorziening geoordeeld dat het Gerecht⁶² ten onrechte de beschikking nietig had verklaard waarbij *door de Commissie als staatssteun was aangemerkt het aandeelhoudersvoorschot dat Frankrijk aan France Télécom SA (FT) had toegekend in de vorm van een kredietlijn* en dat met name was aangekondigd met een persbericht van de Franse minister van Economie, Financiën en Industrie. In zijn arrest was het Gerecht van oordeel dat het aan FT toegekende financiële voordeel niet had geleid tot een overeenkomstige vermindering van de begroting van de staat, zodat niet was voldaan aan de voorwaarde dat de maatregel met staatsmiddelen is bekostigd, hetgeen vereist is om van staatssteun te kunnen spreken.

Het Hof heeft het arrest van het Gerecht vernietigd en eraan herinnerd dat om vast te stellen dat sprake is van staatssteun, de Commissie weliswaar een voldoende directe band moet aantonen tussen enerzijds het aan de begunstigde verleende voordeel en anderzijds een vermindering van de staatsbegroting, of zelfs een voldoende concreet economisch risico dat die begroting zal worden belast, maar dat het niet noodzakelijk is dat een dergelijke vermindering — dan wel een

⁶² Arrest van het Gerecht van 21 mei 2010, *Frankrijk/Commissie* (T-425/04, T-444/04, T-450/04 en T-456/04, Jurispr. blz. II-2099).

dergelijk risico — overeenkomt met of gelijkwaardig is aan dat voordeel, noch dat tegenover dit voordeel een dergelijke vermindering of een dergelijk risico staat, noch dat het voordeel van dezelfde aard is als de toezegging van staatsmiddelen waaruit het voortvloeit.

Wat de gegrondheid van het beroep voor het Gerecht betreft, heeft het Hof bovendien geoordeeld dat de Commissie zich terecht op het standpunt heeft gesteld dat de aankondiging van die in dat persbericht opgenomen maatregel moet worden geacht deel uit te maken van de steunmaatregel, welke maatregel daarna vorm heeft gekregen in het aanbod van een aandeelhoudersvoorschot. Verschillende opeenvolgende maatregelen van de staat moeten immers als één enkel optreden worden beschouwd, met name wanneer zij zo nauw met elkaar zijn verbonden dat zij onmogelijk afzonderlijk kunnen worden gezien.

In zijn arrest van 30 mei 2013, *Doux Élevage en Coopérative agricole UKL-ARREE* (C-677/11), heeft het Hof geoordeeld dat niet als staatssteun in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU kan worden aangemerkt *het besluit waarbij een nationale overheidsinstantie voor alle ondernemingen van een sector in de landbouw overgaat tot het algemeen verbindend verklaren van een sectorale overeenkomst* die in het kader van een sectorale organisatie een bijdrage invoert om acties te kunnen voeren op het gebied van communicatie, promotie, externe relaties, kwaliteitsgarantie, onderzoek en verdediging van de belangen van de betrokken sector.

Het Hof heeft in casu ten eerste vastgesteld dat dit bijdragesysteem geen rechtstreekse of zijdelingse overdracht van staatsmiddelen inhoudt. De door de betaling van die bijdragen gevormde fondsen passeren immers niet via de begroting van de staat of een andere publieke entiteit, en de staat doet geen afstand van middelen, in welke vorm ook, zoals belastingen, heffingen, bijdragen of andere middelen. Ten tweede zijn sectorale organisaties privaatrechtelijke verenigingen die geen deel uitmaken van de overheidsadministratie. Ten derde kunnen overheidsinstanties de uit dergelijke bijdragen afkomstige middelen niet gebruiken om bepaalde ondernemingen te steunen, aangezien de betrokken sectorale organisatie beslist hoe die middelen — die volledig worden besteed aan door haar vastgestelde doelen — worden gebruikt. Ten slotte heeft het Hof hieraan toegevoegd dat dergelijke particuliere middelen, die door sectorale organisaties worden gebruikt, geen overheidsmiddelen worden op de enkele grond dat zij worden gebruikt samen met middelen die mogelijk uit de overheidsbegroting komen.

b) Bevoegdheden van de Raad en de Commissie inzake staatssteun

In 2013 heeft het Hof verschillende belangrijke arresten gewezen waarin de respectieve bevoegdheden van de Raad en de Commissie op het gebied van staatssteun zijn afgebakend.

Een eerste aantal arresten had betrekking op steun in de landbouwsector. In de communautaire richtsnoeren voor staatssteun in de landbouw- en de bosbouwsector 2007-2013⁶³ heeft de Commissie de lidstaten voorgesteld de bestaande steunregelingen voor de aankoop van landbouwgrond te wijzigen om deze uiterlijk op 31 december 2009 in overeenstemming te brengen met deze richtsnoeren. In 2007 hebben Litouwen, Polen, Letland en Hongarije de door de Commissie voorgestelde maatregelen aanvaard. In 2009 hebben deze vier staten de Raad verzocht hun steunregelingen voor de aankoop van landbouwgrond, per 1 januari 2010, verenigbaar te verklaren met de interne markt. De Raad heeft hun verzoeken daartoe gehonoreerd. De Commissie heeft tegen de desbetreffende besluiten van de Raad beroepen ingesteld. Het Hof heeft die beroepen

⁶³ Communautaire richtsnoeren voor staatssteun in de landbouw- en de bosbouwsector 2007-2013 (PB 2006, C 319, blz. 1).

verworpen bij vier arresten van 4 december 2013, namelijk *Commissie/Raad* (C-111/10), over Litouwen, *Commissie/Raad* (C-117/10), over Polen, *Commissie/Raad* (C-118/10), over Letland, en *Commissie/Raad* (C-121/10), over Hongarije. Daarin heeft het de omvang bepaald van de bevoegdheid die artikel 108, lid 2, derde alinea, VWEU aan de Raad verleent om in geval van buitengewone omstandigheden staatssteun verenigbaar te verklaren met de gemeenschappelijke markt.

Het Hof heeft in herinnering gebracht dat de Commissie bij het toezicht op staatssteun een centrale rol heeft en dat de bevoegdheid die bij die bepaling aan de Raad is toegekend, overduidelijk een uitzondering is. Het heeft er daarnaast op gewezen dat ter waarborging van de coherentie en de doeltreffendheid van het optreden van de Unie en het rechtszekerheidsbeginsel vereist is dat, wanneer een van die instellingen definitief heeft beslist over de verenigbaarheid van de betrokken steunmaatregel met de interne markt, de andere instelling geen daaraan tegengestelde beslissing meer kan nemen. Aangaande de bestreden besluiten heeft het Hof vastgesteld dat de nationale maatregelen die de staten hadden getroffen om hun steunregelingen in overeenstemming te brengen met de richtsnoeren van de Commissie, betrekking hadden op de periode vóór 1 januari 2010, zodat de besluiten van de Raad op nieuwe steunregelingen zien.

Het Hof heeft evenwel beklemtoond dat de Raad niet bevoegd is om toestemming te geven voor een nieuwe steunregeling die onlosmakelijk is verbonden met een bestaande steunregeling tot wijziging of afschaffing waarvan een lidstaat zich heeft verbonden door de door de Commissie voorgestelde dienstige maatregelen te aanvaarden. In casu heeft het Hof er echter op gewezen dat wegens de grote veranderingen in de omstandigheden waar de Raad in de motivering van de bestreden besluiten naar verwijst, het oordeel van de Commissie in die richtsnoeren niet kan worden geacht vooruit te lopen op de beoordeling door de Raad, die betrekking had op een economische context die volledig verschilde van die welke de Commissie bij haar beoordeling in aanmerking had genomen. Het Hof heeft de relevante economische omstandigheden onderzocht en is tot de conclusie gekomen dat, gelet op de abnormaliteit, de onvoorzienbaarheid en de omvang van de gevolgen van de economische en financiële crisis voor de landbouw van de betrokken lidstaten, niet kan worden geoordeeld dat de Raad een kennelijke beoordelingsfout heeft gemaakt.

Een ander belangrijk arrest over de bevoegdheidsverdeling tussen de Raad en de Commissie is het arrest van 10 december 2013, *Commissie/Ierland e.a.* (C-272/12 P), dat betrekking heeft op een nationale accijnsregeling. Het Hof is overgegaan tot vernietiging van het arrest van het Gerecht⁶⁴, houdende toewijzing van het beroep tot nietigverklaring van een beschikking van de Commissie volgens welke er bij vrijstellingen van de accijns op bij de productie van aluminiumoxide gebruikte zware stookolie sprake was van staatssteun. Die vrijstellingen waren door sommige lidstaten ingevoerd op grond van goedkeuringsbeschikkingen die door de Raad zijn vastgesteld krachtens artikel 8, lid 4, van richtlijn 92/81 betreffende de harmonisatie van de structuur van de accijns op minerale oliën⁶⁵. Het Gerecht was met name van oordeel dat de door de Raad verleende goedkeuringen eraan in de weg stonden dat de Commissie de litigieuze vrijstellingen als staatssteun kon aanmerken.

Het Hof heeft echter geoordeeld dat het doel en de werkingssfeer van de in artikel 8, lid 4, van richtlijn 92/81 bedoelde procedure verschillen van het doel en de werkingssfeer van de in artikel 108 VWEU vastgelegde regeling. Een beschikking van de Raad waarbij een lidstaat

⁶⁴ Arrest van het Gerecht van 21 maart 2012, *Ierland e.a./Commissie* (T-50/06 RENV, T-56/06 RENV, T-60/06 RENV, T-62/06 RENV en T-69/06 RENV, nog niet gepubliceerd in de Jurisprudentie).

⁶⁵ Richtlijn 92/81/EEG van de Raad van 19 oktober 1992 betreffende de harmonisatie van de structuur van de accijns op minerale oliën (PB L 316, blz. 12).

overeenkomstig richtlijn 92/81 de toestemming krijgt om een accijnsvrijstelling in te voeren, kan de Commissie dus niet beletten de in artikel 108 VWEU bedoelde procedure in te leiden, teneinde te onderzoeken of een dergelijke vrijstelling staatssteun uitmaakt en zo nodig na afloop van deze procedure ten aanzien van die vrijstelling een negatieve eindbeschikking te geven.

Ten slotte heeft het Hof vastgesteld dat de richtlijn weliswaar is vastgesteld op voorstel van de Commissie, die van mening was dat deze vrijstellingen de mededinging niet verstoorden, maar dat dit er niet aan in de weg staat dat de vrijstellingen als staatssteun worden aangemerkt, aangezien het begrip „staatssteun” aan een objectieve situatie beantwoordt en niet van het gedrag of de verklaringen van de instellingen kan afhangen. Gelet op het vertrouwensbeginsel en het rechtszekerheidsbeginsel moet die omstandigheid echter wel in aanmerking worden genomen bij de beoordeling of de terugvordering van de onverenigbare steun moet worden gelast.

IX. Fiscale bepalingen

In zijn arrest van 7 november 2013, *Tulică* (C-249/12 en C-250/12), diende het Hof zich uit te spreken over de *wijze waarop de maatstaf van heffing voor de btw moet worden berekend* wanneer de nationale belastingautoriteiten, doordat de belasting niet wordt betaald, aanmaningen moeten sturen voor transacties waarbij in de door de partijen vastgestelde prijs geen btw wordt vermeld. Dienaangaande heeft het Hof geoordeeld dat richtlijn 2006/112 betreffende het gemeenschappelijke stelsel van belasting over de toegevoegde waarde⁶⁶, en inzonderheid de artikelen 73 en 78, aldus moet worden uitgelegd dat de overeengekomen verkoopprijs, indien deze door partijen is vastgesteld zonder dat de btw is genoemd en de leverancier van het goed de persoon is die tot voldoening van de over de belastbare handeling verschuldigde belasting gehouden is, aldus moet worden opgevat dat de btw daarin reeds begrepen is als de leverancier de door de belastingdienst nageheven belasting niet op de koper kan verhalen.

Wanneer de leverancier de door de belastingdienst nageheven btw niet op de koper kan verhalen, zou de inaanmerkingneming van de totaalprijs als belastinggrondslag immers tot gevolg hebben dat de btw op die leverancier drukt. Een dergelijke wijze van berekening van de maatstaf van heffing zou niet stroken met het beginsel dat de btw een verbruiksbelasting is, die door de eindverbruiker moet worden gedragen, en evenmin met de regel dat de fiscus uit hoofde van de btw niet méér kan ontvangen dan de belastingplichtige heeft geïnd.

X. Onderlinge aanpassing van de wetgeving

1. Intellectuele eigendom

Wat de onderlinge aanpassing van de wetgevingen op het gebied van intellectuele eigendom betreft, werden de desbetreffende geschillen in 2013 in het bijzonder gekenmerkt door twee arresten. Het eerste arrest, dat in de rubriek „Nauwere samenwerking” is besproken, heeft betrekking op het voorstel voor een eenheidsoctrooi, terwijl in het tweede, dat hier wordt besproken, ontwikkelingen op het gebied van het auteursrecht en de naburige rechten aan de orde zijn.

⁶⁶ Richtlijn 2006/112/EG van de Raad van 28 november 2006 betreffende het gemeenschappelijke stelsel van belasting over de toegevoegde waarde (PB L 347, blz. 1).

Met het arrest van 11 juli 2013, *Amazon.com International Sales e.a.* (C-521/11), heeft het Hof nadere invulling gegeven aan zijn rechtspraak over de *financiering van de billijke compensatie voor het kopiëren voor privégebruik, als bedoeld in artikel 5, lid 2, sub b, van richtlijn 2001/29*⁶⁷. Deze zaak betrof een nationale regeling op grond waarvan de billijke compensatie de vorm heeft van een vergoeding voor het kopiëren voor privégebruik ten laste van personen die voor reproductie geschikte dragers bedrijfsmatig en onder bezwarende titel in het verkeer brengen.

Onder verwijzing naar het arrest *Padawan*⁶⁸ heeft het Hof er om te beginnen op gewezen dat het Unierecht zich niet verzet tegen een algemeen heffingsstelsel waarbij zonder onderscheid een vergoeding voor het kopiëren voor privégebruik wordt opgelegd wanneer die dragers voor het eerst in het verkeer worden gebracht, als de betaalde vergoeding kan worden terugbetaald indien bij het gebruik geen kopieën voor privégebruik worden gemaakt. Het staat echter aan de nationale rechter om in het licht van de omstandigheden van het nationale stelsel en de grenzen die door richtlijn 2001/29 zijn gesteld, na te gaan of praktische moeilijkheden een dergelijk stelsel van financiering van de billijke compensatie rechtvaardigen en of het recht op terugbetaling doeltreffend is en de teruggave van de betaalde vergoeding niet uiterst moeilijk maakt. Volgens het Hof kunnen praktische moeilijkheden bij de vaststelling of de dragers voor privédoeleinden worden gebruikt, een weerlegbaar vermoeden van privégebruik van dergelijke dragers rechtvaardigen, wanneer deze dragers door levering aan natuurlijke personen in het verkeer worden gebracht, voor zover dat vermoeden er niet toe leidt dat de vergoeding voor het kopiëren voor privégebruik wordt opgelegd in gevallen waarin de dragers kennelijk voor andere dan privédoeleinden worden gebruikt.

Het Hof heeft voorts verklaard dat de vergoeding voor het kopiëren voor privégebruik niet kan worden uitgesloten op grond van het feit dat de helft van de opbrengst uit hoofde van die vergoeding niet rechtstreeks aan de rechthebbenden wordt uitgekeerd, maar aan sociale en culturele instellingen ten behoeve van deze rechthebbenden, mits die instellingen zich daadwerkelijk voor de rechthebbenden inzetten en hun werkwijze niet discriminerend is. De verplichting tot betaling van die vergoeding kan ook niet worden uitgesloten omdat in een andere lidstaat reeds een analoge vergoeding is betaald. Niettemin kan de persoon die de vergoeding al heeft betaald in een lidstaat die niet territoriaal bevoegd is, verzoeken om terugbetaling.

2. Witwassen van geld

Het voorkomen van *het gebruik van het financiële stelsel voor het witwassen van geld en de financiering van terrorisme* stond centraal in het arrest van 25 april 2013, *Jyske Bank Gibraltar* (C-212/11). In deze zaak moest het Hof zich uitspreken over de vraag naar de verenigbaarheid met artikel 22, lid 2, van richtlijn 2005/60⁶⁹ van een regeling van een lidstaat volgens welke kredietinstellingen die hun activiteiten op het nationale grondgebied in het kader van de vrijheid van dienstverrichting uitoefenen, de voor de bestrijding van het witwassen van geld vereiste informatie rechtstreeks aan de financiële-inlichtingeneenheid van deze staat moeten verstrekken.

Volgens het Hof moet deze bepaling aldus worden uitgelegd dat de in de richtlijn bedoelde entiteiten de vereiste gegevens moeten verstrekken aan de financiële-inlichtingeneenheid van de

⁶⁷ Richtlijn 2001/29/EG van het Europees Parlement en de Raad van 22 mei 2001 betreffende de harmonisatie van bepaalde aspecten van het auteursrecht en de naburige rechten in de informatiemaatschappij (PB L 167, blz. 10).

⁶⁸ Arrest van 21 oktober 2010 (C-467/08, Jurispr. blz. I-10055).

⁶⁹ Richtlijn 2005/60/EG van het Europees Parlement en de Raad van 26 oktober 2005 tot voorkoming van het gebruik van het financiële stelsel voor het witwassen van geld en de financiering van terrorisme (PB L 309, blz. 15).

lidstaat waar zij zich bevinden. In geval van transacties in het kader van de vrijheid van dienstverrichting wil dat zeggen aan de financiële-inlichtingeneenheid van de lidstaat van herkomst. Deze bepaling verzet zich er niet tegen dat de lidstaat van ontvangst eist dat een kredietinstelling die in het kader van de vrijheid van dienstverrichting op zijn grondgebied actief is, de gegevens rechtstreeks aan zijn eigen financiële-inlichtingeneenheid verstrekt, mits met deze regeling wordt beoogd met eerbiediging van het Unierecht de doeltreffendheid van de bestrijding van het witwassen van geld en de financiering van terrorisme te vergroten.

Immers, hoewel een dergelijke nationale regeling het vrij verrichten van diensten beperkt doordat zij moeilijkheden en extra kosten ten gevolge heeft voor de in het kader van de vrijheid van dienstverrichting uitgevoerde activiteiten en boven op de controles kan komen die reeds worden verricht in de lidstaat van herkomst, betekent dit nog niet dat sprake is van onverenigbaarheid met artikel 56 VWEU. Er is geen onverenigbaarheid als de regeling gerechtvaardigd kan worden geacht door een dwingende reden van algemeen belang. Dienaangaande kan een dergelijke regeling worden aangemerkt als geschikt om de doelstelling van bestrijding van het witwassen van geld en de financiering van terrorisme te bereiken, en voorts een evenredige maatregel ter bereiking van dit doel zijn bij gebreke van een doeltreffend mechanisme ter verzekering van een volledige samenwerking tussen de financiële-inlichtingeneenheden.

3. Verzekering tegen wettelijke aansprakelijkheid inzake motorrijtuigen

Aangaande de tijdens dit jaar gewezen uitspraken over de verzekering tegen de wettelijke aansprakelijkheid waartoe de deelneming aan het verkeer van motorrijtuigen aanleiding kan geven, moet worden ingegaan op het arrest van 10 oktober 2013, *Spedition Welter* (C-306/12). In die zaak werd het Hof om een prejudiciële beslissing verzocht betreffende de uitlegging van artikel 21, lid 5, van richtlijn 2009/103⁷⁰ met betrekking tot de *bevoegdheden waarover de schaderegelaar dient te beschikken*.

Het Hof heeft om te beginnen in herinnering gebracht dat richtlijn 2009/103 beoogt ervoor te zorgen dat slachtoffers van verkeersongevallen een vergelijkbare behandeling krijgen, ongeacht de plaats in de Unie waar het ongeval zich heeft voorgedaan. Om die reden moeten deze slachtoffers in de lidstaat van hun woonplaats een verzoek tot schadevergoeding kunnen indienen bij een aldaar door de verzekeringsonderneming van de aansprakelijke partij aangewezen schaderegelaar. Daarnaast moeten de lidstaten volgens punt 37 van de considerans van die richtlijn ervoor zorgen dat deze schaderegelaars over voldoende bevoegdheden beschikken om de verzekeringsonderneming ten aanzien van slachtoffers te vertegenwoordigen, alsook om deze onderneming te vertegenwoordigen voor nationale instanties, waaronder in voorkomend geval de rechter, voor zover dit niet in strijd is met de regels inzake de aanwijzing van de bevoegde rechter. Tot de bevoegdheden waarover de schaderegelaar dient te beschikken, behoort dus ook de bevoegdheid om de betekeningen van gerechtelijke akten in ontvangst te nemen. Uitsluiting van deze bevoegdheid zou tot gevolg hebben dat het doel van richtlijn 2009/103, namelijk ervoor zorgen dat slachtoffers overal in de Unie een vergelijkbare behandeling krijgen, zinledig wordt.

⁷⁰ Richtlijn 2009/103/EG van het Europees Parlement en de Raad van 16 september 2009 betreffende de verzekering tegen de wettelijke aansprakelijkheid waartoe de deelneming aan het verkeer van motorrijtuigen aanleiding kan geven en de controle op de verzekering tegen deze aansprakelijkheid (PB L 263, blz. 11).

4. Misleidende reclame en vergelijkende reclame

Op het gebied van misleidende reclame en vergelijkende reclame verdient het arrest van 11 juli 2013, *Belgian Electronic Sorting Technology* (C-657/11), vermelding. Daarin heeft het Hof, dat was verzocht om verduidelijking van de reikwijdte van het begrip „reclame” in de zin van artikel 2, punt 1, van richtlijn 84/450⁷¹, zoals gewijzigd bij richtlijn 2005/29, en in de zin van artikel 2, sub a, van richtlijn 2006/114⁷², verklaard dat het niet aldus kan worden uitgelegd en toegepast dat de door een handelaar ter bevordering van de verkoop van zijn waren of diensten genomen initiatieven die het economisch gedrag van de consument kunnen beïnvloeden en dus een negatieve weerslag voor de concurrenten van deze handelaar kunnen hebben, niet onder de door deze richtlijnen opgelegde regels inzake eerlijke concurrentie vallen. Hieruit volgt dat het gebruik van een domeinnaam en het gebruik van metatags in de metadata van een website onder dit begrip vallen wanneer de domeinnaam of de uit trefwoorden bestaande metatags („keyword metatags”) naar een aantal waren of diensten dan wel naar de handelsnaam van een onderneming verwijzen en een mededeling vormen die is gericht tot de potentiële consument en waarmee hem wordt aangegeven dat hij een website betreffende deze waren of diensten dan wel betreffende de betrokken onderneming zal vinden. De registratie van een domeinnaam als zodanig valt daarentegen niet onder dit begrip, aangezien het om een louter formele handeling gaat die op zich niet noodzakelijkerwijs inhoudt dat potentiële consumenten bekend kunnen raken met de domeinnaam, en die hun keuze dus niet kan beïnvloeden.

XI. Sociale politiek

1. Gelijke behandeling in arbeid en beroep

Het arrest van 25 april 2013, *Asociația ACCEPT* (C-81/12), betrof *homofobe verklaringen over het wervingsbeleid van een professionele voetbalclub*. Bijzonder aan de zaak was dat de publieke verklaringen waarin de werving van een als homoseksueel voorgestelde voetballer werd uitgesloten, waren afgelegd door een persoon die zich voordeed en publiekelijk werd beschouwd als de topmanager van die club, ook al beschikte hij niet over de rechtsbevoegdheid om de club op het gebied van werving te binden. Het Hof heeft geoordeeld dat dergelijke verklaringen overeenkomstig richtlijn 2000/78⁷³ tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep kunnen worden gekwalificeerd als feiten die ten aanzien van de club discriminatie op grond van seksuele gerichtheid kunnen doen vermoeden.

In dit verband heeft het Hof erop gewezen dat een werkgever feiten die kunnen doen vermoeden dat hij een discriminerend wervingsbeleid voert, niet kan weerleggen louter met het argument dat de homofobe verklaringen die een dergelijk beleid suggereren, afkomstig zijn van een persoon die beweert en schijnt belangrijk te zijn bij de bedrijfsvoering van deze werkgever, maar niet over de rechtsbevoegdheid beschikt om de club op het gebied van werving te binden. Dit vermoeden van discriminatie kan echter worden weerlegd door onderling overeenstemmende aanwijzingen,

⁷¹ Richtlijn 84/450/EEG van de Raad van 10 september 1984 betreffende het nader tot elkaar brengen van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen der lidstaten inzake misleidende reclame (PB L 250, blz. 17), zoals gewijzigd bij richtlijn 2005/29/EG van het Europees Parlement en de Raad van 11 mei 2005 (PB L 149, blz. 22).

⁷² Richtlijn 2006/114/EG van het Europees Parlement en de Raad van 12 december 2006 inzake misleidende reclame en vergelijkende reclame (gecodeerde versie) (PB L 376, blz. 21).

⁷³ Artikelen 2, lid 2, en 10, lid 1, van richtlijn 2000/78/EG van de Raad van 27 november 2000 tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep (PB L 303, blz. 16).

zoals de omstandigheid dat de club zich duidelijk zou distantiëren van de homofobe verklaringen. Volgens het Hof leidt de in richtlijn 2000/78 opgenomen regeling van de bewijslast er evenwel niet toe dat bewijs wordt verlangd dat niet kan worden geleverd zonder het recht op eerbiediging van het privéleven te schenden. De werkgever die verweerder is, hoeft dus niet aan te tonen dat in het verleden personen met een bepaalde seksuele gerichtheid zijn geworven.

In het arrest van 11 april 2013, *Ring* (C-335/11 en C-337/11), heeft het Hof zich eveneens op grond van richtlijn 2000/78 uitgesproken over de vraag of *het ontslag van een werknemer die wegens ziekte met een verkorte opzegtermijn wordt ontslagen, discriminatie van werknemers met een handicap kan opleveren*.

Het Hof heeft in het bijzonder benadrukt dat krachtens richtlijn 2000/78⁷⁴ de werkgever de passende en redelijke maatregelen tot aanpassing dient te nemen, met name om een persoon met een handicap in staat te stellen toegang tot arbeid te hebben, in arbeid te participeren of daarin vooruit te komen. Maatregelen tot „redelijke aanpassingen”, als bedoeld in deze richtlijn, zijn maatregelen die strekken tot verwijdering van de verschillende drempels die personen met een handicap beletten volledig, daadwerkelijk en op voet van gelijkheid met andere werknemers aan het beroepsleven deel te nemen. Het Hof heeft dus geoordeeld dat hoewel arbeidstijdverkorting niet onder het in richtlijn 2000/78 expliciet genoemde begrip „arbeidsritme” valt, er sprake is van een passende maatregel tot aanpassing indien de werknemer daardoor zijn arbeid kan blijven verrichten en de werkgever niet onevenredig wordt belast. De in de considerans van richtlijn 2000/78 vermelde lijst van dergelijke maatregelen is immers niet uitputtend.

Het Hof was van oordeel dat een nationale bepaling waarin in ontslag met een verkorte opzegtermijn wegens ziekte is voorzien, kan leiden tot een verschil in behandeling dat indirect op de handicap is gebaseerd, aangezien een werknemer met een handicap een groter risico loopt dat de verkorte opzegtermijn op hem wordt toegepast dan een werknemer zonder handicap. Het Hof heeft herinnerd aan de ruime beoordelingsmarge waarover de staten op het gebied van sociale politiek beschikken, en geoordeeld dat het aan de verwijzende rechter staat om na te gaan of de nationale wetgever, bij het nastreven van de legitieme doelstellingen om enerzijds de werving van mensen met een ziekte te bevorderen en anderzijds voor afwezigheid wegens ziekte een redelijk evenwicht te bereiken tussen de tegengestelde belangen van de werknemer en de werkgever, heeft verzuimd rekening te houden met relevante factoren die in het bijzonder betrekking hebben op werknemers met een handicap en bijzondere behoeften vanwege de bescherming die hun situatie vereist.

2. Bescherming van werknemers bij insolventie van de werkgever

In het arrest van 25 april 2013, *Hogan e.a.* (C-398/11), heeft het Hof geoordeeld dat richtlijn 2008/94 betreffende de bescherming van de werknemers bij insolventie van de werkgever⁷⁵ van toepassing is op de rechten van gewezen werknemers op *ouderdomsuitkeringen uit een door hun werkgever ingesteld aanvullend stelsel van sociale voorzieningen*.

Blijkens artikel 8 van die richtlijn moeten de lidstaten zich ervan vergewissen dat de nodige maatregelen worden getroffen om de belangen van de werknemers te beschermen met betrekking tot hun rechten op die uitkeringen. Volgens het Hof is deze bepaling reeds van toepassing wanneer

⁷⁴ Artikel 5 van richtlijn 2000/78.

⁷⁵ Richtlijn 2008/94/EG van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2008 betreffende de bescherming van de werknemers bij insolventie van de werkgever (Gecodificeerde versie) (PB L 283, blz. 36).

het aanvullende stelsel van sociale voorzieningen onvoldoende is gefinancierd op het tijdstip waarop de werkgever in staat van insolventie verkeert en de werkgever, wegens zijn insolventie, niet over de middelen beschikt die noodzakelijk zijn om voldoende bij te dragen aan dit stelsel, teneinde ervoor te zorgen dat volledige uitkeringen worden uitbetaald. Bij de vaststelling of een lidstaat aan de in artikel 8 van richtlijn 2008/94 bedoelde verplichting heeft voldaan, mag geen rekening worden gehouden met de niet onder dit artikel vallende uitkeringen van overheidspensioen.

De in de zaak *Hogan* aan de orde zijnde Ierse regeling werd door deze lidstaat vastgesteld na een eerder arrest van het Hof, in de zaak *Robins e.a.*⁷⁶. Terstond na de uitspraak van dat arrest waren de lidstaten ervan op de hoogte gesteld dat artikel 8 van richtlijn 2008/94 slechts juist was uitgevoerd wanneer een werknemer, bij insolventie van zijn werkgever, ten minste de helft van de betrokken ouderdomsuitkeringen ontving. In de Ierse regeling was de omvang van de bescherming van verzoekers in het hoofdgeding echter beperkt tot minder dan de helft van de waarde van hun ouderdomsuitkeringen. Het Hof heeft vastgesteld dat een dergelijke regeling niet alleen niet voldoet aan de verplichtingen die door die richtlijn aan de lidstaten worden opgelegd, maar daarnaast ook een gekwalificeerde schending van de op deze lidstaat rustende verplichtingen oplevert, waarvoor hij aansprakelijk kan worden gesteld. Het Hof heeft hieraan toegevoegd dat de economische situatie van de betrokken lidstaat niet zo uitzonderlijk is dat zij kan rechtvaardigen dat een lager beschermingsniveau geldt voor het recht van werknemers op ouderdomsuitkeringen.

3. Recht op zwangerschapsverlof

In het arrest van 19 september 2013, *Betriu Montull* (C-5/12), heeft het Hof geoordeeld dat de richtlijnen 92/85⁷⁷ en 76/207⁷⁸, die betrekking hebben op de bescherming van werkneemsters tijdens de zwangerschap en na de bevalling respectievelijk *de gelijke behandeling van mannelijke en vrouwelijke werknemers*, zich niet verzetten tegen een nationale wettelijke regeling op grond waarvan het in de eerste richtlijn neergelegde recht op zwangerschapsverlof in de periode aaneensluitend op de periode van zes weken verplicht verlof voor de moeder na de bevalling, alleen toekomt aan ouders die beiden in loondienst werkzaam zijn, en dus niet aan de vader van een kind waarvan de moeder niet in loondienst werkzaam is en niet onder een wettelijk sociaalezekerheidsstelsel valt.

Volgens het Hof valt de situatie van een vrouw die als zelfstandige werkzaam is, niet onder richtlijn 92/85, die slechts ziet op werkneemsters tijdens de zwangerschap, na de bevalling en tijdens de lactatie. Voorts voert een dergelijke nationale wettelijke regeling weliswaar een verschil in behandeling op grond van geslacht in, maar betreft het een verschil in behandeling dat zijn rechtvaardiging vindt in richtlijn 76/207⁷⁹, op basis waarvan de biologische gesteldheid van de vrouw tijdens en na de zwangerschap mag worden beschermd⁸⁰.

⁷⁶ Arrest van het Hof van 25 januari 2007, *Robins e.a.* (C-278/05, Jurispr. blz. I-1053).

⁷⁷ Richtlijn 92/85/EEG van de Raad van 19 oktober 1992 inzake de tenuitvoerlegging van maatregelen ter bevordering van de verbetering van de veiligheid en de gezondheid op het werk van werkneemsters tijdens de zwangerschap, na de bevalling en tijdens de lactatie (PB L 348, blz. 1).

⁷⁸ Richtlijn 76/207/EEG van de Raad van 9 februari 1976 betreffende de tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen ten aanzien van de toegang tot het arbeidsproces, de beroepsopleiding en de promotiekansen en ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden (PB L 39, blz. 40).

⁷⁹ Artikel 2, lid 1, van richtlijn 76/207.

⁸⁰ Artikel 2, lid 3, van richtlijn 76/207.

XII. Consumentenbescherming

Op het gebied van consumentenbescherming moet worden stilgestaan bij het arrest van 14 maart 2013, *Aziz* (C-415/11), over de uitlegging van richtlijn 93/13⁸¹ betreffende oneerlijke bedingen in consumentenovereenkomsten. De zaak berust op een verzoek om een prejudiciële beslissing dat is ingediend door een Spaanse rechter bij wie een consument heeft gevorderd dat het *oneerlijke karakter van een beding in een hypothecaire geldlening* wordt vastgesteld en dat de ten aanzien van hem uitgevoerde hypothecaire executie nietig wordt verklaard.

Het Hof heeft vastgesteld dat afbreuk wordt gedaan aan de doeltreffendheid van de door de richtlijn beoogde bescherming indien de nationale procedureregels het voor de rechter in de declaratoire procedure, tot wie de consument zich heeft gewend stellende dat een aan een executoriale titel ten grondslag liggend contractueel beding oneerlijk is, onmogelijk maken om voorlopige maatregelen tot schorsing van de hypothecaire executie te gelasten wanneer dergelijke maatregelen noodzakelijk zijn ter verzekering van de volle werking van zijn einduitspraak. Zonder die mogelijkheid kan met de uitspraak van de rechter in de declaratoire procedure waarbij het oneerlijke karakter van het aan de hypotheek ten grondslag liggende contractueel beding wordt vastgesteld en de executie dus nietig wordt verklaard, in alle gevallen waarin de executie van de verhypothekerde onroerende zaak reeds vóór deze uitspraak heeft plaatsgevonden, aan de consument slechts bescherming worden geboden die uitsluitend in schadevergoeding bestaat en die onvolledig en ontoereikend is en geen geschikt en doeltreffend middel vormt om een einde te maken aan het gebruik van dat beding, hetgeen in strijd is met artikel 7, lid 1, van richtlijn 93/13.

Ten slotte heeft het Hof verklaard dat het begrip „aanzienlijke verstoring van het evenwicht ten nadele van de consument”, als bedoeld in artikel 3, lid 1, van de richtlijn, aan de hand van een onderzoek van de toepasselijke nationale regels moet worden beoordeeld wanneer partijen geen regeling hebben getroffen, zodat kan worden bepaald of, en in voorkomend geval in welke mate, de overeenkomst de consument in een juridisch minder gunstige positie plaatst dan die welke het geldende nationale recht bepaalt. Daarbij is het ook relevant om na te gaan in welke juridische situatie de consument verkeert gelet op de middelen waarover hij volgens de nationale regeling beschikt om een einde te maken aan het gebruik van oneerlijke bedingen.

XIII. Milieu

1. Recht op informatie en toegang tot besluitvorming over milieuvraagstukken

In het reeds aangehaalde arrest van 15 januari 2013, *Križan e.a.*⁸², heeft het Hof zich gebogen over het *recht van toegang van het publiek tot een stedenbouwkundig besluit* over de locatiekeuze van een stortplaats van afvalstoffen. Het heeft vastgesteld dat het in het hoofdgeding aan de orde zijnde besluit een van de maatregelen was op basis waarvan het definitieve besluit zou worden genomen om voor die installatie al dan niet een vergunning te verlenen, en dat het relevante informatie voor de vergunningsprocedure bevatte. Het Hof was dus van oordeel dat het betrokken publiek

⁸¹ Richtlijn 93/13/EEG van de Raad van 5 april 1993 betreffende oneerlijke bedingen in consumentenovereenkomsten (PB L 95, blz. 29).

⁸² Een ander aspect van dit arrest wordt besproken in de rubriek „Geschillen waarbij de Europese Unie betrokken is”.

recht had op toegang tot dit besluit op grond van het Verdrag van Aarhus⁸³ en richtlijn 96/61 over preventie en bestrijding van verontreiniging⁸⁴, waarin de bepalingen daarvan zijn overgenomen. In dit verband heeft het Hof erop gewezen dat de weigering om het stedenbouwkundig besluit ter beschikking te stellen van het publiek, niet kan worden gerechtvaardigd met een beroep op de bescherming van de vertrouwelijkheid van commerciële of industriële informatie. Het heeft echter wel erkend dat een onterechte weigering om een stedenbouwkundig besluit aan het betrokken publiek ter beschikking te stellen, kan worden hersteld mits alle opties nog open zijn en het herstel het publiek in staat stelt daadwerkelijk invloed uit te oefenen op de uitkomst van het besluitvormingsproces.

Bovendien heeft het Hof vastgesteld dat het doel van de richtlijn, namelijk verontreiniging voorkomen en tegengaan, niet kan worden bereikt wanneer niet kan worden verhinderd dat een installatie waarvoor mogelijkwerijze in strijd met de richtlijn een vergunning is verleend, in werking blijft in afwachting van een definitief besluit over de rechtmatigheid van die vergunning. De richtlijn vereist dus dat de leden van het betrokken publiek het recht hebben om te verzoeken dat voorlopige maatregelen worden gelast die de verontreiniging kunnen voorkomen, zoals tijdelijke opschorting van de bestreden vergunning.

Volgens richtlijn 2003/4⁸⁵ moeten de lidstaten ervoor zorgen dat overheidsinstanties ertoe gehouden zijn de milieu-informatie waarover zij beschikken, of die voor hen wordt beheerd, aan elke aanvrager op verzoek beschikbaar te stellen. In een arrest van 19 december 2013, *Fish Legal en Shirley* (C-279/12), diende het Hof het begrip „overheidsinstantie” in de zin van deze richtlijn nader te specificeren.

Het Hof was van oordeel dat entiteiten, zoals afvalwaterafvoer- en waterdistributiebedrijven, kunnen worden aangemerkt als rechtspersonen die „openbare bestuursfuncties” uitoefenen en dus „overheidsinstanties” in de zin van de richtlijn⁸⁶ zijn, indien zij naar nationaal recht belast zijn met het verrichten van diensten van openbaar belang en daartoe krachtens het nationale recht beschikken over bevoegdheden die verder gaan dan de bevoegdheden die voortvloeien uit de regels die in de betrekkingen tussen particulieren gelden. Bovendien moeten deze ondernemingen die openbare diensten in verband met het milieu verrichten, op grond van de richtlijn⁸⁷ ook als „overheidsinstantie” worden aangemerkt wanneer zij die diensten verrichten onder toezicht van een in artikel 2, punt 2, sub a of b, van richtlijn 2003/4 bedoeld orgaan of persoon en niet op daadwerkelijk autonome wijze bepalen hoe zij die diensten verrichten, aangezien dat orgaan of die persoon het optreden van die ondernemingen op het gebied van het milieu op beslissende wijze kan beïnvloeden.

Daaraan heeft het Hof toegevoegd dat een persoon die „openbare bestuursfuncties” in de zin van artikel 2, punt 2, sub b, van richtlijn 2003/4 uitoefent en een overheidsinstantie uitmaakt, toegang

⁸³ Verdrag betreffende toegang tot informatie, inspraak in besluitvorming en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden, ondertekend te Aarhus op 25 juni 1998. Dit verdrag werd namens de Europese Gemeenschap goedgekeurd bij besluit 2005/370/EG van de Raad van 17 februari 2005 (PB L 124, blz. 1).

⁸⁴ Richtlijn 96/61/EG van de Raad van 24 september 1996 inzake geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging (PB L 257, blz. 26), zoals gewijzigd bij verordening (EG) nr. 166/2006 van het Europees Parlement en de Raad van 18 januari 2006 (PB L 33, blz. 1).

⁸⁵ Richtlijn 2003/4/EG van het Europees Parlement en de Raad van 28 januari 2003 inzake de toegang van het publiek tot milieu-informatie en tot intrekking van richtlijn 90/313/EEG van de Raad (PB L 41, blz. 26).

⁸⁶ Artikel 2, punt 2, sub b, van richtlijn 2003/4.

⁸⁷ Artikel 2, punt 2, sub c, van richtlijn 2003/4.

moet verlenen tot alle milieu-informatie waarover hij beschikt. Handelsondernemingen die slechts een overheidsinstantie in de zin van artikel 2, punt 2, sub c, van die richtlijn kunnen zijn voor zover zij bij het verrichten van openbare diensten op het gebied van het milieu onder toezicht staan van een overheidsinstantie, zijn echter alleen verplicht tot verstrekking van milieu-informatie indien de informatie verband houdt met het verrichten van dergelijke diensten.

2. Recht op een doeltreffende voorziening in rechte in milieuaangelegenheden

In zijn arrest van 11 april 2013, *Edwards* (C-260/11), diende het Hof zich uit te spreken over de vraag of de *kosten van gerechtelijke procedures* afbreuk kunnen doen aan het recht op een doeltreffende voorziening in rechte in milieuaangelegenheden. Het Hof heeft geoordeeld dat het in het Unierecht⁸⁸ opgenomen vereiste dat de gerechtelijke procedure niet buitensporig kostbaar is, impliceert dat de betrokken personen er niet van worden weerhouden om een onder de relevante Unierechtelijke bepalingen vallend beroep in rechte in te stellen of voort te zetten wegens de financiële last die hieruit kan voortvloeien, rekening houdend met alle te dragen kosten. Het Hof heeft erop gewezen dat dit vereiste op milieugebied voortkomt uit de eerbiediging van het in artikel 47 van het Handvest van de grondrechten neergelegde recht op een doeltreffende voorziening in rechte en het doeltreffendheidsbeginsel.

Een nationale rechter moet, wanneer hij uitspraak moet doen over de verwijzing in de kosten van een particulier wiens vordering in een milieuzak is afgewezen, zich er dus van vergewissen dat de procedure niet buitensporig kostbaar is, rekening houdend met zowel het belang van de persoon die zijn rechten wil verdedigen als het algemeen belang dat verband houdt met de bescherming van het milieu.

Bij deze beoordeling mag de nationale rechter zich niet uitsluitend op de economische situatie van de betrokkene baseren, maar moet hij eveneens een objectieve analyse maken van het bedrag van de kosten. Derhalve mogen de kosten van een procedure de financiële mogelijkheden van de betrokkene niet te boven gaan, noch in ieder geval objectief gezien kennelijk onredelijk zijn.

XIV. Telecommunicatie

De rechtspraak van dit jaar bood het Hof de gelegenheid aandacht te besteden aan het regelgevend kader voor elektronische communicatie.

In de zaak die heeft geleid tot het arrest van 21 maart 2013, *Belgacom e.a.* (C-375/11), was het Hof verzocht om een prejudiciële beslissing over de vraag naar de *verenigbaarheid van de voor aanbieders van mobiele telefonie geldende vergoedingen* in België met richtlijn 2002/20 betreffende de machtiging voor elektronischecomunicatienetwerken en -diensten⁸⁹.

⁸⁸ Artikel 10 bis, vijfde alinea, van richtlijn 85/337/EEG van de Raad van 27 juni 1985 betreffende de milieueffectbeoordeling van bepaalde openbare en particuliere projecten (PB L 175, blz. 40) en artikel 15 bis, vijfde alinea, van richtlijn 96/61/EG van de Raad van 24 september 1996 inzake geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging (PB L 257, blz. 26), zoals gewijzigd bij richtlijn 2003/35/EG van het Europees Parlement en de Raad van 26 mei 2003 tot voorziening in inspraak van het publiek in de opstelling van bepaalde plannen en programma's betreffende het milieu en, met betrekking tot inspraak van het publiek en toegang tot de rechter, tot wijziging van de richtlijnen 85/337/EEG en 96/61/EG van de Raad (PB L 156, blz. 17).

⁸⁹ Richtlijn 2002/20/EG van het Europees Parlement en de Raad van 7 maart 2002 betreffende de machtiging voor elektronischecomunicatienetwerken en -diensten (Machtigingsrichtlijn) (PB L 108, blz. 21).

In de eerste plaats heeft het Hof erop gewezen dat bij de procedure voor verlenging van gebruiksrechten voor radiofrequenties sprake is van toekenning van nieuwe rechten, zodat de procedure voor de toewijzing moet worden onderworpen aan de richtlijn. In de tweede plaats was het Hof van oordeel dat de artikelen 12 en 13 van de richtlijn zich er niet tegen verzetten dat een lidstaat aanbieders van mobiele telefonie een enige heffing oplegt die zowel verschuldigd is wanneer nieuwe gebruiksrechten voor radiofrequenties worden verkregen als wanneer die rechten worden verlengd, en die de aanbieders moeten betalen boven op een jaarlijkse heffing voor de terbeschikkingstelling van de frequenties, welke ertoe strekt het optimale gebruik van de hulpbronnen te bevorderen, en boven op een heffing ter dekking van de beheerskosten van de vergunning, op voorwaarde dat die heffingen daadwerkelijk een optimaal gebruik van de radiofrequenties beogen te verzekeren, objectief gerechtvaardigd, transparant en niet-discriminerend zijn, in verhouding staan tot het beoogde doel en beantwoorden aan de doelstellingen die zijn neergelegd in artikel 8 van de richtlijn.

Ten slotte heeft het Hof verklaard dat de oplegging van een enige heffing een wijziging inhoudt van de voorwaarden die van toepassing zijn op aanbieders die over gebruiksrechten voor radiofrequenties beschikken. Artikel 14, lid 1, van de richtlijn verzet zich er dus niet tegen dat een lidstaat in een dergelijke vergoeding voorziet, op voorwaarde dat de wijziging niet ingaat tegen de daarin genoemde voorwaarden, namelijk dat de wijziging objectief gerechtvaardigd en evenredig is en vooraf aan alle belanghebbenden wordt bekendgemaakt om hen in staat te stellen hun standpunt kenbaar te maken.

In de zaak die ten grondslag ligt aan het arrest van 7 november 2013, *UPC Nederland (C-518/11)*, moest het Hof zorgen voor verduidelijking van de *werkingssfeer ratione materiae van de richtlijnen die het nieuwe regelgevend kader voor elektronischecomunicatienetwerken en -diensten in het Unierecht vormen*⁹⁰.

Het Hof heeft geoordeeld dat een dienst bestaande in het verzorgen van een basispakket aan radio- en televisieprogramma's via de kabel, voor de levering waarvan transmissiekosten en een bedrag ter zake van de betaling aan de omroepen en de aan de collectieve rechtenorganisaties in verband met de openbaarmaking van hun content afgedragen rechten in rekening worden gebracht, onder het begrip „elektronischecomunicatiedienst” valt en daarmee onder de materiële werkingssfeer van de in het Unierecht geldende regelgeving op het gebied van elektronische communicatie.

Wat voorts de bevoegdheden van de nationale instanties bij de toepassing van die regelgeving betreft, heeft het Hof geoordeeld dat de betrokken richtlijnen aldus moeten worden uitgelegd dat op grond daarvan een entiteit zoals een lokale entiteit, die niet de hoedanigheid heeft van nationale regelgevende autoriteit in de zin van richtlijn 2002/20, niet rechtstreeks mag ingrijpen in de eindgebruikerstarieven voor de levering van een basispakket aan radio- en televisieprogramma's

⁹⁰ Het betreft richtlijn 97/66/EG van het Europees Parlement en de Raad van 15 december 1997 betreffende de verwerking van persoonsgegevens en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in de telecommunicatiesector (PB 1998, L 24, blz. 1), richtlijn 2002/19/EG van het Europees Parlement en de Raad van 7 maart 2002 inzake de toegang tot en interconnectie van elektronischecomunicatienetwerken en bijbehorende faciliteiten (Toegangsrichtlijn) (PB L 108, blz. 7), de reeds aangehaalde richtlijn 2002/20/EG, richtlijn 2002/21/EG van het Europees Parlement en de Raad van 7 maart 2002 inzake een gemeenschappelijk regelgevingskader voor elektronischecomunicatienetwerken en -diensten (Kaderrichtlijn) (PB L 108, blz. 33) en ten slotte richtlijn 2002/22/EG van het Europees Parlement en de Raad van 7 maart 2002 inzake de universele dienst en gebruikersrechten met betrekking tot elektronischecomunicatienetwerken en -diensten (Universeledienstrichtlijn) (PB L 108, blz. 51).

via de kabel. Evenmin kan een dergelijke entiteit, gelet op het beginsel van loyale samenwerking, zich tegenover een leverancier van basispakketten aan radio- en televisieprogramma's via de kabel beroepen op een beding dat voortvloeit uit een vóór de vaststelling van het nieuwe regelgevend kader gesloten overeenkomst en dat de tarifieringsvrijheid van die leverancier beperkt.

Verder waren er nog twee belangrijke arresten van het Hof over richtlijn 2010/13 betreffende audiovisuele mediadiensten⁹¹.

In de eerste plaats is er het arrest van 22 januari 2013, *Sky Österreich* (C-283/11), waarin het Hof *de geldigheid van artikel 15, lid 6, van richtlijn 2010/13 in het licht van het recht op eigendom en de vrijheid van ondernemerschap* diende te beoordelen. Krachtens die bepaling van de richtlijn moet de houder elke andere in de Unie gevestigde televisieomroeporganisatie de mogelijkheid geven korte nieuwsverslagen te verzorgen, zonder daarvoor een compensatie te kunnen eisen die de rechtstreeks uit het verschaffen van toegang tot het signaal voortkomende extra kosten overschrijdt.

Aangaande de vermeende schending van artikel 17 van het Handvest van de grondrechten, waarin het recht op eigendom is verankerd, heeft het Hof vastgesteld dat de houder van exclusieve televisie-uitzendrechten met betrekking tot evenementen van groot belang voor het publiek zich niet kan beroepen op de bij dat artikel verleende bescherming, aangezien hij zich niet op goede gronden op een verworven rechtspositie kan beroepen om een compensatie te eisen die de uit het verschaffen van toegang tot het signaal voortkomende extra kosten overschrijdt.

Wat vervolgens de vraag betreft of artikel 15, lid 6, van richtlijn 2010/13 verenigbaar is met de in artikel 16 van het Handvest van de grondrechten neergelegde vrijheid van ondernemerschap, heeft het Hof erop gewezen dat voor houders van exclusieve televisie-uitzendrechten deze vrijheid geen absolute gelding heeft, maar in relatie tot haar maatschappelijke functie moet worden beschouwd. Gelet op, enerzijds, het belang van de bescherming van de fundamentele vrijheid om informatie te vergaren en de vrijheid en de pluriformiteit van de media en, anderzijds, de bescherming van de vrijheid van ondernemerschap, heeft het Hof dus geoordeeld dat het de Uniewetgever vrijstond om regels vast te stellen zoals die van artikel 15 van richtlijn 2010/13, waarin beperkingen aan de vrijheid van ondernemerschap worden gesteld maar waarin tegelijkertijd, vanuit het oogpunt van de noodzakelijke afweging van de betrokken rechten en belangen, voorrang wordt gegeven aan de toegang van het publiek tot informatie boven de contractsvrijheid.

In de tweede plaats gaat het om het arrest van 18 juli 2013, *Sky Italia* (C-234/12), waarin het Hof de gelegenheid kreeg zich uit te spreken over *ationale voorschriften die voor betaalzenders kortere maximumzendtijd voor reclame vastleggen dan voor vrij toegankelijke zenders*.

In zijn arrest was het Hof van oordeel dat een lidstaat verschillende maximumzendtijden voor reclame kan vaststellen naargelang het al dan niet betaalzenders betreft, zonder het beginsel van gelijke behandeling te schenden. Het Hof heeft verklaard dat de beginselen en doelstellingen van de met name door richtlijn 2010/13 oplegde regels inzake zendtijden voor televisiereclame gericht zijn op het tot stand brengen van een evenwichtige bescherming van de financiële belangen van de televisieomroeporganisaties en de adverteerders enerzijds, en de belangen van de houders van rechten, te weten de auteurs en ontwerpers, en van de televisiekijkers als consumenten anderzijds. De evenwichtige bescherming van bedoelde belangen verschilt evenwel naargelang de

⁹¹ Richtlijn 2010/13/EU van het Europees Parlement en de Raad van 10 maart 2010 betreffende de coördinatie van bepaalde wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen in de lidstaten inzake het aanbieden van audiovisuele mediadiensten (PB L 95, blz. 1).

televisieomroeporganisaties al dan niet betaalzenders zijn, aangezien de situatie van de televisieomroeporganisaties en die van hun kijkers objectief verschillend is.

Bovendien heeft het Hof erop gewezen dat de betrokken nationale voorschriften weliswaar een beperking op de vrijheid van dienstverrichting in de zin van artikel 56 VWEU kunnen vormen, maar dat de bescherming van de consument tegen excessieve commerciële reclame een dwingende reden van algemeen belang vormt die deze beperking kan rechtvaardigen, indien de toepassing ervan de verwezenlijking van het nagestreefde doel waarborgt en niet verder gaat dan voor de bereiking van dat doel noodzakelijk is.

XV. Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid — Bevriezing van tegoeden

Op het gebied van het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid (GBVB) heeft het Hof verschillende uitspraken over maatregelen tot bevriezing van tegoeden gedaan die de aandacht verdienen, omdat zij relevant zijn wat betreft de materiële voorwaarden waaraan dergelijke maatregelen moeten voldoen, de omvang van het rechterlijk toezicht daarop of de procedurele voorschriften die van toepassing zijn bij daartegen ingestelde beroepen.

1. Rechtmatigheidstoetsing door de Unierechter

In het arrest van 18 juli 2013, *Commissie/Kadi* (C-584/10 P, C-593/10 P en C-595/10 P) („Kadi II”), heeft het Hof zich met name uitgesproken over *de omvang van de door de Unierechter verrichte toetsing van de rechtmatigheid van maatregelen tot bevriezing van tegoeden*.

In het geschil dat heeft geleid tot het arrest van het Gerecht waartegen hogere voorziening is ingesteld, had Kadi verzocht om nietigverklaring van het besluit dat door de Commissie was vastgesteld naar aanleiding van het arrest van het Hof van 3 september 2008, *Kadi en Al Barakaat International Foundation/Raad en Commissie*⁹². Hij had met name aangevoerd dat de motiveringsplicht en zijn recht van verdediging waren geschonden. Het Gerecht had dit beroep toegewezen en het litigieuze besluit nietig verklaard. Het Hof heeft weliswaar vastgesteld dat het Gerecht blijk had gegeven van onjuiste rechtsopvattingen in het bestreden arrest⁹³, maar heeft dat arrest toch bekrachtigd omdat na onderzoek bleek dat het dictum van het arrest van het Gerecht desondanks gegrond is.

Het Hof heeft eraan herinnerd dat de Unierechter zich ervan dient te vergewissen dat een besluit waarbij sprake is van beperkende maatregelen, op een voldoende solide feitelijke grondslag berust. Daarbij moeten de in de uiteenzetting van redenen aangevoerde feiten waarop het besluit steunt, worden gecontroleerd, zodat de rechterlijke toetsing niet enkel een beoordeling van de abstracte aannemelijkheid van de aangevoerde redenen inhoudt, maar zich uitstrekt tot de vraag of die redenen worden onderbouwd.

In dit verband is niet vereist dat de bevoegde autoriteit van de Unie voor de Unierechter alle informatie en al het bewijs overlegt in verband met de redenen die zijn aangevoerd in de uiteenzetting die door het sanctiecomité van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties is verstrekt.

⁹² Gevoegde zaken C-402/05 P en C-415/05 P (Jurispr. blz. I-6351).

⁹³ Arrest van het Gerecht van 30 september 2010, *Kadi/Commissie* (T-85/09, Jurispr. blz. II-5177).

Het is evenwel van belang dat de overgelegde informatie en bewijzen de tegen de betrokkene in aanmerking genomen redenen onderbouwen. Indien de bevoegde autoriteit van de Unie geen informatie aan de Unierechter kan verstrekken, moet de Unierechter zich echter uitsluitend baseren op hetgeen hem is meegedeeld. Indien de Unierechter op basis daarvan niet kan vaststellen of een reden gegrond is, neemt hij deze reden niet in aanmerking als grondslag voor het besluit tot plaatsing of handhaving van de betrokken plaatsing op de lijst.

Onder verwijzing naar het reeds aangehaalde arrest ZZ⁹⁴ heeft het Hof benadrukt dat dwingende overwegingen in verband met de veiligheid van de Unie of haar lidstaten of het onderhouden van hun internationale betrekkingen zich ertegen kunnen verzetten dat bepaalde informatie of bepaald bewijs ter kennis van de betrokkene wordt gebracht. In een dergelijk geval staat het aan de Unierechter om gerechtvaardigde zekerheidsoverwegingen omtrent de aard en de bronnen van de inlichtingen die bij de vaststelling van de handeling in aanmerking zijn genomen, te verenigen met de noodzaak om de justitiabele procedurele bescherming te bieden, zoals het recht om te worden gehoord en het beginsel van hoor en wederhoor. Indien de Unierechter tot de slotsom komt dat de dwingende overwegingen in verband met de veiligheid zich niet verzetten tegen het ter kennis brengen van de betreffende informatie, biedt hij de bevoegde autoriteit van de Unie de mogelijkheid deze ter kennis van de betrokkene te brengen. Als die autoriteit die informatie of bewijzen niet ter kennis brengt, toetst de Unierechter de rechtmatigheid van de bestreden handeling uitsluitend op basis van hetgeen aan die persoon is meegedeeld.

Wanneer blijkt dat de door de bevoegde autoriteit van de Unie aangevoerde redenen zich daadwerkelijk verzetten tegen het ter kennis brengen van de aan de Unierechter overgelegde informatie en bewijzen aan de betrokkene, moet op passende wijze een evenwicht worden gezocht tussen de vereisten die samenhangen met het recht op effectieve rechterlijke bescherming, in het bijzonder de eerbiediging van het beginsel van hoor en wederhoor, en de vereisten die voortvloeien uit de veiligheid van de Unie of haar lidstaten of het onderhouden van hun internationale betrekkingen. Daartoe moet worden beoordeeld of de omstandigheid dat vertrouwelijke informatie niet ter kennis van de betrokkene is gebracht, invloed heeft op de bewijskracht daarvan.

In casu heeft het Hof erop gewezen dat, anders dan het Gerecht had geoordeeld, de meeste tegen Kadi in aanmerking genomen redenen voldoende nauwkeurig en concreet zijn, zodat de rechten van de verdediging naar behoren kunnen worden uitgeoefend en de rechtmatigheid van de litigieuze handeling door de rechter kan worden getoetst. Aangezien echter geen informatie of bewijs is verstrekt ter onderbouwing van de stelling dat Kadi betrokken was bij activiteiten die samenhangen met internationaal terrorisme, kan die stelling geen grond vormen om op het niveau van de Unie beperkende maatregelen tegen hem vast te stellen.

Op overeenkomstige wijze heeft het Hof op basis van deze uitlegging van de Unierechtelijke bepalingen op het gebied van het GBVB in het arrest van 28 november 2013, *Raad/Fulmen en Mahmoudian* (C-280/12 P), de hogere voorziening afgewezen die door de Raad was ingesteld tegen het arrest van het Gerecht⁹⁵ houdende nietigverklaring van de beperkende maatregelen die aan verzoekers in eerste aanleg waren opgelegd in het kader van de maatregelen ter uitvoering van de

⁹⁴ Dat arrest is opgenomen in de rubriek „Burgerschap van de Unie“.

⁹⁵ Arrest van het Gerecht van 21 maart 2012, *Fulmen/Raad* (T-439/10 en T-440/10, nog niet gepubliceerd in de Jurisprudentie).

maatregelen die ten aanzien van Iran zijn getroffen om nucleaire proliferatie te voorkomen⁹⁶. Het Hof heeft immers vastgesteld dat de Unierechter zich moest baseren op het enige wat hem was meegedeeld, namelijk de in de motivering van de betrokken handelingen opgenomen verklaring, aangezien de Raad aan de Unierechter geen bewijs en evenmin een samenvatting van de vertrouwelijke informatie had overgelegd. Het Hof was dus van oordeel dat het Gerecht geen blijk had gegeven van een onjuiste opvatting door te oordelen dat de Raad de betrokkenheid van Fulmen en Mahmoudian bij nucleaire proliferatie niet had aangetoond.

Voorts heeft het Hof zich in het arrest van 23 april 2013, *Gbagbo e.a./Raad* (C-478/11 P–C-482/11 P), uitgelaten over het *tijdstip waarop de termijn voor het instellen van beroep tot nietigverklaring op het gebied van het GBVB begint te lopen*. Bij het Hof was hogere voorziening ingesteld tegen de beschikkingen van het Gerecht⁹⁷ waarbij als tardief zijn verworpen de door de verzoekers ingestelde beroepen tot nietigverklaring van besluiten en verordeningen van de Raad tot instelling te hunnen aanzien van beperkende maatregelen in het kader van de maatregelen die tegen bepaalde personen en entiteiten in verband met de situatie in Ivoorkust zijn getroffen. Voor het Gerecht hadden de verzoekers betoogd dat de termijn van twee maanden voor het instellen van beroep hun niet kon worden tegengeworpen omdat hun van de litigieuze handelingen geen kennis was gegeven. Het Gerecht was echter van oordeel dat die termijn veertien dagen na publicatie van de litigieuze handelingen in het *Publicatieblad van de Europese Unie* begon te lopen en reeds was verstreken toen de gedinginleidende stukken werden neergelegd.

Volgens het Hof is in dit verband sprake van een onjuiste rechtsopvatting, maar heeft dit geen invloed op de ontvankelijkheid van de beroepen, aangezien deze in elk geval te laat waren ingesteld. Het Hof brengt immers in herinnering dat de litigieuze handelingen niet alleen in het *Publicatieblad* moesten worden gepubliceerd, maar ook aan de betrokkenen moesten worden meegedeeld, hetzij rechtstreeks, wanneer hun adres bekend was, hetzij door bekendmaking, in het *Publicatieblad*, van de kennisgeving bedoeld in artikel 7, lid 3, van besluit 2010/656⁹⁸ en artikel 11 bis, lid 3, van verordening nr. 560/2005⁹⁹, wanneer dit niet het geval was. Op grond van die kennisgeving kunnen de betrokkenen vaststellen welke beroepswegen te hunner beschikking staan om hun plaatsing op de betrokken lijsten aan te vechten en wanneer de beroepstermijn verstrijkt. In casu zijn de litigieuze handelingen niet rechtstreeks op het adres van de betrokkenen meegedeeld, maar door bekendmaking van de kennisgeving. De termijn voor het instellen van beroep tot nietigverklaring begon voor elk van de betrokken personen en entiteiten dus te lopen vanaf de datum van de mededeling die middels de bekendmaking van de kennisgeving aan hen was gedaan.

In het arrest van 28 mei 2013, *Abdulrahim/Raad en Commissie* (C-239/12 P), diende het Hof zich uit te spreken over de vraag in welke omstandigheden *het procesbelang van een verzoeker bij*

⁹⁶ Het Gerecht had geoordeeld dat de rechtmatigheidstoetsing niet beperkt is tot een toetsing van de abstracte „aannemelijkheid” van de aangevoerde redenen, maar dat daarbij moet worden nagegaan of deze redenen rechtens genoegzaam zijn onderbouwd met concreet bewijs en concrete inlichtingen. Het had verklaard dat de Raad zich niet kon beroepen op uit vertrouwelijke bronnen afkomstige informatie, en vervolgens geconcludeerd dat de Raad niet het bewijs had geleverd dat verzoekers in eerste aanleg betrokken waren bij nucleaire proliferatie.

⁹⁷ Beschikkingen van het Gerecht van 13 juli 2011, *Gbagbo/Raad* (T-348/11), *Koné/Raad* (T-349/11), *Boni-Claverie/Raad* (T-350/11), *Djédjé/Raad* (T-351/11) en *N’Guessan/Raad* (T-352/11), nog niet gepubliceerd in de Jurisprudentie.

⁹⁸ Besluit 2010/656/GBVB van de Raad van 29 oktober 2010 tot verlenging van de beperkende maatregelen tegen Ivoorkust (PB L 285, blz. 28).

⁹⁹ Verordening (EG) nr. 560/2005 van de Raad van 12 april 2005 tot instelling van beperkende maatregelen tegen bepaalde personen en entiteiten in verband met de situatie in Ivoorkust (PB L 95, blz. 1).

nietigverklaring van een maatregel tot bevrozing van tegoeden kan blijven bestaan hoewel de maatregel heeft opgehouden effect te sorteren nadat het beroep is ingesteld.

Abdulrahim had zich eerst tot het Gerecht gewend om de nietigverklaring te verkrijgen van de verordening waarbij beperkende maatregelen jegens hem waren vastgesteld naar aanleiding van zijn plaatsing op de lijst van het sanctiecomité dat in 1999 is ingesteld bij resolutie van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties over de situatie in Afghanistan. Terwijl de zaak in behandeling was bij het Gerecht, werd zijn naam geschrapt van de lijst van het sanctiecomité en daarna verwijderd van de bij de verordening van de Commissie opgestelde lijst. Het Gerecht was van oordeel dat het verzoek tot nietigverklaring van zijn plaatsing op de lijst zonder voorwerp was geraakt, en heeft verklaard¹⁰⁰ dat er niet meer op behoefde te worden beslist.

Het Hof heeft de beschikking van het Gerecht vernietigd en erop gewezen dat de persoon op wie de aangevochten handeling betrekking heeft, er belang bij behoudt dat de handeling nietig wordt verklaard, hetzij om zijn situatie te herstellen, hetzij om de auteur van de aangevochten handeling ertoe te brengen in de toekomst passende wijzigingen aan te brengen en aldus het risico te voorkomen dat de onrechtmatigheid wordt herhaald, hetzij om eventueel beroep in te stellen tot vergoeding van de immateriële schade die hij vanwege die onrechtmatigheid heeft geleden.

Het Hof heeft voorts het onderscheid bevestigd dat door het Gerecht wordt gemaakt tussen de intrekking van een handeling, die geen erkenning met terugwerkende kracht van de onrechtmatigheid ervan inhoudt, en een arrest houdende nietigverklaring, krachtens hetwelk de handeling met terugwerkende kracht uit de rechtsorde wordt verwijderd en dus geacht wordt nooit te hebben bestaan. Het Hof heeft evenwel vastgesteld dat het Gerecht ten onrechte de conclusie heeft getrokken dat dit onderscheid geen rechtvaardiging kon vormen voor een belang van Abdulrahim bij nietigverklaring van de hem betreffende verordening. Het Hof heeft in het bijzonder beklemtoond dat beperkende maatregelen aanzienlijke negatieve consequenties en een grote invloed op de rechten en vrijheden van de betrokkenen hebben. Behalve met de bevrozing van de tegoeden als zodanig, die door de brede strekking ervan zowel het beroeps- als het gezinsleven van de betrokkenen verstoort en het aangaan van een groot aantal rechtshandelingen belemmert, wordt ook rekening gehouden met het stigma en het wantrouwen waarmee de publiekelijke aanwijzing van de betrokkenen als personen die banden zouden hebben met een terroristische organisatie gepaard gaat¹⁰¹.

2. Mate van betrokkenheid van een entiteit en oplegging van beperkende maatregelen

In het arrest van 28 november 2013, *Raad/Manufacturing Support & Procurement Kala Naft* (C-348/12 P), is het Hof overgegaan tot vernietiging van het arrest van het Gerecht¹⁰² dat is geweest in het kader van *beperkende maatregelen tegen Iran ter voorkoming van nucleaire proliferatie* en betrekking heeft op een maatregel ten aanzien van een onderneming die voor de Iraanse gas- en aardolie-industrie bestemde producten levert. Het heeft immers vastgesteld dat het Gerecht geen rekening had gehouden met de ontwikkelingen van de Unieregeling op het gebied

¹⁰⁰ Beschikking van het Gerecht van 28 februari 2012, *Abdulrahim/Raad en Commissie* (T-127/09, nog niet gepubliceerd in de Jurisprudentie).

¹⁰¹ Het Hof was van oordeel dat het geding niet in staat van wijzen was en heeft de zaak terugverwezen naar het Gerecht. Deze procedure loopt nog.

¹⁰² Arrest van het Gerecht van 25 april 2012, *Manufacturing Support & Procurement Kala Naft/Raad* (T-509/10, nog niet gepubliceerd in de Jurisprudentie).

van beperkende maatregelen, in het bijzonder met de ontwikkelingen na de vaststelling van resolutie 1929 (2010)¹⁰³ van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties. Volgens het Hof volgt uit de Unieregeling¹⁰⁴ uitdrukkelijk dat ten aanzien van de Iraanse aardolie- en gasindustrie beperkende maatregelen kunnen worden vastgesteld, met name wanneer deze industrie betrokken is bij het aanschaffen van verboden goederen en technologie, aangezien de Uniewetgever het verband tussen die goederen en technologie en de nucleaire proliferatie in de algemene voorschriften heeft aangetoond.

In het licht van die regeling en de resolutie van de Veiligheidsraad heeft het Hof dus vastgesteld dat de enkele handel in sleuteluitrusting en sleuteltechnologie voor de genoemde industrie kon worden beschouwd als medewerking aan de nucleaire activiteiten van Iran. Het Gerecht heeft derhalve blijk gegeven van een onjuiste rechtsopvatting door te oordelen dat de vaststelling van beperkende maatregelen jegens een entiteit vooronderstelt dat deze zich daaraan voorafgaand daadwerkelijk laakbaar heeft gedragen, aangezien het enkele risico dat de entiteit in kwestie in de toekomst een dergelijke gedraging zal stellen, niet volstaat. Het Hof, dat heeft besloten de zaak zelf af te doen, heeft vervolgens de rechtmatigheid van het besluit tot plaatsing van de onderneming Kala Naft op de lijsten betreffende tegoedenbevriezing bevestigd.

XVI. Europese ambtenaren

Met betrekking tot Europese ambtenaren heeft het Hof zich uitgesproken over twee onderwerpen van wezenlijk belang.

In het arrest van 19 september 2013, *Commissie/Strack* (C-579/12 RX II), diende het Hof, dat voor de derde keer een arrest in een heroverwegingsprocedure krachtens artikel 256, lid 2, tweede alinea, VWEU wees, over te gaan tot heroverweging van het arrest van het Gerecht houdende vernietiging van een arrest van het Gerecht voor ambtenarenzaken waarbij nietig was verklaard het besluit van de Commissie tot afwijzing van het *verzoek van een ambtenaar om overdracht van jaarlijkse vakantie-dagen met behoud van loon die hij wegens langdurige ziekte gedurende een referentieperiode niet had kunnen opnemen*. Het Hof heeft geoordeeld dat het arrest van het Gerecht de eenheid en de samenhang van het Unierecht aantast. Door het besluit tot afwijzing van het verzoek om overdracht van het verlof te bekrachtigen, had het Gerecht immers een onjuiste uitlegging gegeven van ten eerste artikel 1 sexies, lid 2, van het Statuut van de ambtenaren van de Europese Unie („Statuut”)¹⁰⁵, dat aldus is uitgelegd dat het geen betrekking heeft op de voorschriften betreffende de organisatie van de arbeidstijd bedoeld in richtlijn 2003/88 betreffende een aantal aspecten van de organisatie van de arbeidstijd, en met name de voorschriften over het recht op jaarlijkse vakantie met behoud van loon, en ten tweede artikel 4 van bijlage V bij het Statuut, dat aldus is uitgelegd dat het recht op overdracht van meer jaarlijks vakantieverlof dan bij die bepaling is vastgesteld, slechts

¹⁰³ Resolutie 1929 (2010) van de Veiligheidsraad van 9 juni 2010.

¹⁰⁴ Zie besluit 2010/413/GBVB de Raad van 26 juli 2010 betreffende beperkende maatregelen tegen Iran en tot intrekking van gemeenschappelijk standpunt 2007/140/GBVB (PB L 195, blz. 39 en rectificatie PB L 197, blz. 19) en verordening (EU) nr. 961/2010 van de Raad van 25 oktober 2010 betreffende beperkende maatregelen ten aanzien van Iran en tot intrekking van verordening (EG) nr. 423/2007 (PB L 281, blz. 1).

¹⁰⁵ Verordening (EEG, Euratom, EGKS) nr. 259/68 van de Raad van 29 februari 1968 tot vaststelling van het Statuut van de ambtenaren van de Europese Gemeenschappen en de regeling welke van toepassing is op de andere personeelsleden van deze Gemeenschappen, alsmede van bijzondere maatregelen welke tijdelijk op de ambtenaren van de Commissie van toepassing zijn (PB L 56, blz. 1), zoals gewijzigd bij verordening (EU, Euratom) nr. 1080/2010 van het Europees Parlement en de Raad van 24 november 2010 (PB L 311, blz. 1), gerectificeerd op 5 juni 2012 (PB L 144, blz. 48).

kan worden toegekend in geval van een verhindering die verband houdt met de werkzaamheden van de ambtenaar in de uitoefening van zijn functie.

Op grond van het algemene uitleggingsbeginsel dat een handeling van de Unie zo veel mogelijk aldus moet worden uitgelegd dat de geldigheid ervan niet wordt aangetast en het gehele primaire recht en met name de bepalingen van het Handvest van de grondrechten in acht worden genomen, moet artikel 1 sexies, lid 2, van het Statuut echter aldus worden uitgelegd dat de conformiteit van dat artikel wordt verzekerd met het recht op jaarlijkse vakantie met behoud van loon als beginsel van het sociaal recht van de Unie, dat thans uitdrukkelijk is neergelegd in artikel 31, lid 2, van het Handvest van de grondrechten. Dit vereist volgens het Hof dat artikel 1 sexies, lid 2, aldus wordt uitgelegd dat het de opnemingsmogelijkheid in het Statuut mogelijk maakt van de essentie van artikel 7 van richtlijn 2003/88 als regel voor minimumbescherming ter aanvulling van, zo nodig, de andere statutaire bepalingen betreffende het recht op jaarlijkse vakantie met behoud van loon en, met name, artikel 4 van bijlage V bij het Statuut.

Aangezien artikel 4 van bijlage V bij het Statuut aldus moet worden uitgelegd dat het geen betrekking heeft op de kwestie van overdracht van jaarlijks vakantieverlof met behoud van loon dat de ambtenaar wegens een langdurig ziekteverlof gedurende de referentieperiode niet heeft kunnen opnemen, moeten de voorschriften die in dat verband voortvloeien uit artikel 1 sexies, lid 2, van het Statuut en meer bepaald uit artikel 7 van richtlijn 2003/88, immers in aanmerking worden genomen als zijnde minimumvoorschriften die van toepassing zijn onder voorbehoud van gunstiger bepalingen in het Statuut.

In de arresten van 19 november 2013, *Commissie/Raad* (C-63/12), *Raad/Commissie*, (C-66/12) en *Commissie/Raad* (C-196/12), heeft het Hof zich uitgesproken over de regels van het Statuut van de ambtenaren van de Europese Unie betreffende de procedures voor *de jaarlijkse aanpassing van bezoldigingen en pensioenen van ambtenaren*. De geschillen tussen de Commissie en de Raad betroffen de vraag of voor 2011 gebruik moest worden gemaakt van de in artikel 3 van bijlage XI bij het Ambtenarenstatuut opgenomen „normale” en automatische methode voor aanpassing dan wel van de in artikel 10 van die bijlage opgenomen uitzonderingsclausule, die van toepassing is „in geval van ernstige en plotselinge verslechtering van de sociaaleconomische toestand binnen de Unie”.

Gelet op de specifieke aspecten van de procedures in bijlage XI bij het Statuut en de context waarin artikel 10 van bijlage XI moet worden geplaatst, en met name de rol die de Raad in artikel 65 van het Statuut heeft gekregen, was het Hof van oordeel dat het aan de Raad stond om de door de Commissie verstrekte objectieve gegevens te beoordelen, teneinde vast te stellen of al dan niet sprake was van een dergelijke ernstige en plotselinge verslechtering op grond waarvan de uitzonderingsclausule wordt toegepast. Het Hof heeft erop gewezen dat wanneer de Raad vaststelt dat sprake is van een ernstige en plotselinge verslechtering in de zin van artikel 10, de Commissie verplicht is om aan het Parlement en de Raad passende voorstellen op grond van bedoeld artikel voor te leggen.

Het Hof heeft ten slotte geoordeeld dat de Raad niet verplicht was tot aanneming van het voorstel dat de Commissie voor 2011 op basis van de „normale” methode voor aanpassing had ingediend, omdat hij op basis van de door de Commissie verstrekte gegevens had vastgesteld dat er dat jaar sprake was van een ernstige en plotselinge verslechtering.

C — Samenstelling van het Hof van Justitie

(Protocollaire rangorde op 23 oktober 2013)

Eerste rij, van links naar rechts:

Kamerpresidenten L. Bay Larsen en R. Silva de Lapuerta; vicepresident van het Hof K. Lenaerts; president van het Hof V. Skouris; kamerpresidenten A. Tizzano en M. Ilešič.

Tweede rij, van links naar rechts:

Kamerpresidenten C.G. Fernlund en A. Borg Barthet; eerste advocaat-generaal P. Cruz Villalón; kamerpresidenten T. von Danwitz, E. Juhász, M. Safjan en J.L. da Cruz Vilaça.

Derde rij, van links naar rechts:

Advocaat-generaal P. Mengozzi; rechters J.-C. Bonichot en J. Malenovský; advocaat-generaal J. Kokott; rechters A. Rosas, G. Arestis en E. Levits; advocaat-generaal E. Sharpston.

Vierde rij, van links naar rechts:

Rechters A. Prechal, M. Berger, C. Toader en A. Ó Caoimh; advocaat-generaal Y. Bot; rechters A. Arabadjiev en D. Šváby; advocaat-generaal N. Jääskinen.

Vijfde rij, van links naar rechts:

Advocaat-generaal M. Szpunar; rechter F. Biltgen; advocaten-generaal N. Wahl en M. Wathelet; rechters E. Jarašiūnas, C. Vajda, S. Rodin en K. Jürimäe; griffier A. Calot Escobar.

1. Leden van het Hof van Justitie

(in volgorde van hun ambtsaanvaarding)

Vassilios Skouris

geboren in 1948; diploma rechten van de vrije universiteit te Berlijn (1970); doctor in het staatsrecht en het administratief recht van de universiteit van Hamburg (1973); hoogleraar aan de universiteit van Hamburg (1972-1977); hoogleraar publiekrecht aan de universiteit van Bielefeld (1978); hoogleraar publiekrecht aan de universiteit van Thessaloniki (1982); minister van Binnenlandse Zaken (in 1989 en in 1996); lid van het bestuurscomité van de universiteit van Kreta (1983-1987); directeur van het centrum voor internationaal en Europees economisch recht te Thessaloniki (1997-2005); voorzitter van de Griekse vereniging voor Europees recht (1992-1994); lid van het Grieks nationaal comité voor het onderzoek (1993-1995); lid van het hoog comité voor de selectie van Griekse ambtenaren (1994-1996); lid van de wetenschappelijke raad van de Academie voor Europees recht te Trier (sinds 1995); lid van het bestuurscomité van de Griekse nationale school voor de magistratuur (1995-1996); lid van de wetenschappelijke raad van het ministerie van Buitenlandse Zaken (1997-1999); voorzitter van de Griekse economische en sociale raad in 1998; rechter in het Hof van Justitie sedert 8 juni 1999; president van het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2003.

Koen Lenaerts

geboren in 1954; licentiaat en doctor in de rechten van de Katholieke Universiteit Leuven; Master of Laws, Master in Public Administration van Harvard University; assistent (1979-1983), vervolgens hoogleraar Europees recht aan de Katholieke Universiteit Leuven (sinds 1983); referendaris bij het Hof van Justitie (1984-1985); professor aan het Europacollege te Brugge (1984-1989); advocaat aan de balie te Brussel (1986-1989); gasthoogleraar („visiting professor”) aan de Harvard Law School (1989); rechter in het Gerecht van eerste aanleg van 25 september 1989 tot en met 6 oktober 2003; rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2003; vicepresident van het Hof van Justitie sedert 9 oktober 2012.

Antonio Tizzano

geboren in 1940; hoogleraar recht van de Europese Unie aan de universiteit La Sapienza, Rome; hoogleraar aan de universiteiten Istituto Orientale (1969-1979) en Federico II te Napels (1979-1992) en aan de universiteiten van Catania (1969-1977) en Mogadishu (1967-1972); advocaat bij het Italiaanse Hof van Cassatie; juridisch adviseur bij de permanente vertegenwoordiging van de Italiaanse Republiek bij de Europese Gemeenschappen (1984-1992); lid van de Italiaanse delegatie bij de onderhandelingen over de toetreding van het Koninkrijk Spanje en de Portugese Republiek tot de Europese Gemeenschappen, over de Europese Akte en over het Verdrag betreffende de Europese Unie; auteur van talrijke publicaties, waaronder commentaren op de Europese Verdragen en de wettelijke regelingen van de Europese Unie; oprichter en sinds 1996 directeur van het tijdschrift *Il Diritto dell'Unione Europea*; lid van directie- of redactiecomités van een aantal juridische tijdschriften; rapporteur bij talrijke internationale congressen; conferenties en cursussen bij verschillende internationale instellingen, waaronder de Academie voor Internationaal Recht te Den Haag (1987); lid van de groep onafhankelijke deskundigen die is aangewezen om de financiën van de Commissie van de Europese Gemeenschappen te onderzoeken (1999); advocaat-generaal bij het Hof van Justitie van 7 oktober 2000 tot en met 3 mei 2006; rechter in het Hof van Justitie sedert 4 mei 2006.

Allan Rosas

geboren in 1948; doctor in de rechtsgeleerdheid van de universiteit van Turku (Finland); hoogleraar recht aan de universiteit van Turku (1978-1981) en aan de Åbo Akademi (Turku/Åbo) (1981-1996); directeur van het instituut voor de mensenrechten van deze universiteit (1985-1995); verschillende nationale en internationale academische verantwoordelijke functies; lid van wetenschappelijke genootschappen; coördinatie van verscheidene nationale en internationale onderzoeksprojecten en -programma's op het gebied van onder meer Europees recht, internationaal recht, rechten van de mens en grondrechten, constitutioneel recht en vergelijkend bestuursrecht; vertegenwoordiger van de Finse regering als lid of adviseur van Finse delegaties naar diverse internationale conferenties en bijeenkomsten; expert inzake het Finse juridische leven, onder meer in juridische commissies van de regering en het parlement van Finland, alsmede bij de Verenigde Naties, de Unesco, de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) en de Raad van Europa; sinds 1995 juridisch hoofdadvi-
seur bij de Juridische Dienst van de Europese Commissie, belast met externe betrekkingen; sinds maart 2001 adjunct-directeur-generaal van de Juridische Dienst van de Europese Commissie; rechter in het Hof van Justitie sedert 17 januari 2002.

Rosario Silva de Lapuerta

geboren in 1954; licentiaat in de rechten van de Universidad Complutense de Madrid; advocaat van de Staat (Abogado del Estado) te Málaga; advocaat van de Staat (Abogado del Estado) in de juridische dienst van het ministerie van Vervoer, Toerisme en Communicatie, vervolgens in de juridische dienst van het ministerie van Buitenlandse Zaken; hoofdadvocaat van de Staat (Abogado del Estado-Jefe) in de juridische dienst van de Staat, belast met de procedures voor het Hof van Justitie, en adjunct-directeur-generaal van de dienst communautaire en internationale juridische bijstand van de algemene advocatuur van de Staat (Abogacía General del Estado) (ministerie van Justitie); lid van de reflectiegroep van de Commissie over de toekomst van het communautaire rechterlijke systeem; hoofd van de Spaanse delegatie van de groep Amis de la Présidence voor de hervorming van het communautaire rechterlijk systeem in het Verdrag van Nice en van de ad-hocgroep Hof van Justitie van de Raad; hoogleraar gemeenschapsrecht aan de diplomaten school te Madrid; mededirecteur van het tijdschrift *Noticias de la Unión Europea*; rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2003.

Juliane Kokott

geboren in 1957; rechtenstudie aan de universiteiten van Bonn en Genève; LL.M. van de American University, Washington DC; doctor in de rechtsgeleerdheid van de universiteit van Heidelberg (1985) en van Harvard University (1990); gasthoogleraar aan de University of California, Berkeley (1991); hoogleraar Duits en buitenlands publiekrecht, internationaal recht en Europees recht aan de universiteiten van Augsburg (1992), Heidelberg (1993) en Düsseldorf (1994); plaatsvervangend rechter voor de Duitse regering in het Internationaal Hof voor Conciliatie en Arbitrage van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE); vicevoorzitter van de federale wetenschappelijke stuurgroep globale milieuveranderingen (WBGU, 1996); hoogleraar volkenrecht, internationaal economisch recht en Europees recht aan de universiteit van St. Gallen (1999); directeur van het instituut voor Europees en internationaal economisch recht van de universiteit van St. Gallen (2000); adjunct-directeur van het Master of Business Law-programma van de universiteit van St. Gallen (2001); advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2003.

Endre Juhász

geboren in 1944; diploma rechten van de universiteit van Szeged, Hongarije (1967); ingangsexamen bij de Hongaarse balie (1970); studie van de derde cyclus rechtsvergelijking aan de universiteit van Straatsburg, Frankrijk (1969, 1970, 1971, 1972); ambtenaar bij de juridische dienst van het ministerie van Buitenlandse Handel (1966-1974), directeur wetgeving (1973-1974); eerste handelsattaché bij de ambassade van Hongarije te Brussel, verantwoordelijk voor communautaire aangelegenheden (1974-1979); directeur bij het ministerie van Buitenlandse Handel (1979-1983); eerste handelsattaché, vervolgens handelsadviseur bij de ambassade van Hongarije te Washington DC, Verenigde Staten (1983-1989); directeur-generaal bij het ministerie van Handel en bij het ministerie van Internationale Economische Betrekkingen (1989-1991); hoofdonderhandelaar voor de associatieovereenkomst tussen de Republiek Hongarije en de Europese Gemeenschappen en hun lidstaten (1990-1991); secretaris-generaal van het ministerie van Internationale Economische Betrekkingen, hoofd van de dienst Europese aangelegenheden (1992); staatssecretaris bij het ministerie van Internationale Economische Betrekkingen (1993-1994); staatssecretaris, voorzitter van de dienst Europese aangelegenheden, ministerie van Industrie en Handel (1994); buitengewoon en gevolmachtigd ambassadeur, hoofd van de diplomatieke missie van de Republiek Hongarije bij de Europese Unie (januari 1995-mei 2003); hoofdonderhandelaar voor de toetreding van de Republiek Hongarije tot de Europese Unie (juli 1998-april 2003); minister zonder portefeuille voor de coördinatie van de Europese integratie (sinds mei 2003); rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

George Arestis

geboren in 1945; diploma rechten van de universiteit van Athene (1968); M. A. Comparative Politics and Government van de universiteit van Kent te Canterbury (1970); uitoefening van het beroep van advocaat te Cyprus (1972-1982); benoeming tot rechter bij de arrondissementsrechtbank (1982); bevordering tot president van de arrondissementsrechtbank (1995); administratief president van de arrondissementsrechtbank van Nicosia (1997-2003); rechter in het Hooggerechtshof van Cyprus (2003); rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Anthony Borg Barthet U.O.M.

geboren in 1947; doctor in de rechtsgeleerdheid van de koninklijke universiteit van Malta (1973); in Maltese overheidsdienst getreden als regeringsnotaris (Notary to Government) in 1975; adviseur van de Republiek in 1978, hoofdadviseur van de Republiek in 1979, adjunct-procureur-generaal in 1988 en benoemd tot procureur-generaal door de president van Malta in 1989; deeltijds docent burgerlijk recht aan de universiteit van Malta (1985-1989); lid van de raad van de universiteit van Malta (1998-2004); lid van de commissie voor rechtsbedeling (1994-2004); lid van de raad van gouverneurs van het centrum voor arbitrage van Malta (1998-2004); rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Marko Ilešič

geboren in 1947; doctor in de rechtsgeleerdheid van de universiteit van Ljubljana; specialisatie rechtsvergelijking aan de universiteiten van Straatsburg en Coimbra; rechtersexamen; hoogleraar burgerlijk recht, handelsrecht en internationaal privaatrecht; vicedecaan (1995-2001) en decaan (2001-2004) van de faculteit rechtsgeleerdheid van de universiteit van Ljubljana; auteur van vele juridische publicaties; honorair rechter en kamerpresident in de arbeidsrechtbank te Ljubljana (1975-1986); president van de rechtbank voor sportaangelegenheden van Slovenië (1978-1986); president van de arbitragekamer van de Beurs van Ljubljana; arbiter bij de Kamer van Koophandel van Joegoslavië (tot 1991) en van Slovenië (sinds 1991); arbiter bij de Internationale Kamer van Koophandel te Parijs; rechter bij de beroepscommissie van de UEFA en van de FIFA; voorzitter van het verbond van verenigingen van Sloveense juristen (1993-2005); lid van de International Law Association, van het International Maritime Committee en van verscheidene andere internationale juridische verenigingen; rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Jiří Malenovský

geboren in 1950; doctor in de rechtsgeleerdheid van de Karelsuniversiteit te Praag (1975); hoofdassistent (1974-1990), vicedecaan (1989-1991) en hoofd van het departement internationaal recht en Europees recht (1990-1992) aan de Masaryk-universiteit te Brno; rechter in het Tsjechoslowaaks Constitutioneel Hof (1992); ambassadeur bij de Raad van Europa (1993-1998); voorzitter van het Comité van afgevaardigden van de ministers van de Raad van Europa (1995); directeur-generaal bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (1998-2000); voorzitter van de Tsjechische en Slowaakse afdeling van de International Law Association (1999-2001); rechter in het Constitutioneel Hof (2000-2004); lid van de raad wetgeving (1998-2000); lid van het Permanent Hof van Arbitrage te Den Haag (sinds 2000); hoogleraar internationaal publiekrecht aan de Masaryk-universiteit te Brno (2001); rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Uno Lõhmus

geboren in 1952; doctor in de rechtsgeleerdheid (1986); lid van de balie (1977-1998); gasthoogleraar strafrecht aan de universiteit van Tartu; rechter in het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (1994-1998); president van het Hooggerechtshof van Estland (1998-2004); lid van de juridische commissie van de grondwet; adviseur bij de werkgroep voor opstelling van het strafwetboek; lid van de werkgroep voor opstelling van het wetboek van strafvordering; auteur van verscheidene publicaties over de rechten van de mens en het constitutioneel recht; rechter in het Hof van Justitie van 11 mei 2004 tot en met 23 oktober 2013.

Egils Levits

geboren in 1955; diploma's rechten en politieke wetenschappen van de universiteit van Hamburg; wetenschappelijk medewerker aan de faculteit rechtsgeleerdheid van de universiteit van Kiel; adviseur van het Letse parlement op het gebied van internationaal recht, constitutioneel recht en wetshervorming; ambassadeur van de Republiek Letland in Duitsland en in Zwitserland (1992-1993), in Oostenrijk, in Zwitserland en in Hongarije (1994-1995); vice-eersteminister en minister van Justitie, waarnemend voor de minister van Buitenlandse Zaken (1993-1994); bemiddelaar bij het Hof voor Conciliatie en Arbitrage van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) (sinds 1997); lid van het Permanent Hof van Arbitrage (sinds 2001); in 1995 benoemd tot rechter in het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, herbenoemd in 1998 en 2001; vele publicaties op het gebied van constitutioneel recht en administratief recht, wetshervorming en gemeenschapsrecht; rechter in het Hof van Justitie sedert 11 mei 2004.

Aindrias Ó Caoimh

geboren in 1950; bachelor burgerlijk recht van de National University of Ireland, University College Dublin (1971); Barrister (King's Inns, 1972); diploma hogere studies Europees recht van het University College Dublin (1977); Barrister bij de Ierse balie (1972-1999); docent Europees recht (King's Inns, Dublin); Senior Counsel (1994-1999); vertegenwoordiger van de Ierse regering in tal van zaken voor het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen; rechter in het Ierse Hooggerechtshof (sinds 1999); Benchers van de Honourable Society of King's Inns (sinds 1999); vicevoorzitter van de Ierse vereniging voor Europees recht; lid van de International Law Association (Ierse afdeling); zoon van Andreas O'Keeffe (Aindrias Ó Caoimh), rechter in het Hof van Justitie (1974-1985); rechter in het Hof van Justitie sedert 13 oktober 2004.

Lars Bay Larsen

geboren in 1953; diploma politieke wetenschappen (1976) en licentiaat in de rechten (1983) van de universiteit van Kopenhagen; ambtenaar bij het ministerie van Justitie (1983-1985); docent (1984-1991), vervolgens geassocieerd hoogleraar (1991-1996) familierecht aan de universiteit van Kopenhagen; afdelingshoofd bij de Deense vereniging van advocaten (Advokatsamfund) (1985-1986); diensthoofd (1986-1991) bij het ministerie van Justitie; toegelaten tot de balie (1991); afdelingshoofd (1991-1995), hoofd van het departement politie (1995-1999), hoofd van het juridisch departement (2000-2003) van het ministerie van Justitie; vertegenwoordiger van Denemarken in het Comité K-4 (1995-2000), de Centrale Groep van Schengen (1996-1998) en de Europol Management Board (1998-2000); rechter in het Deense Hooggerechtshof (2003-2006); rechter in het Hof van Justitie sedert 11 januari 2006.

Eleanor Sharpston

geboren in 1955; studie economie, talen en rechten aan het King's College, Cambridge (1973-1977); assistent en onderzoeker aan het Corpus Christi College, Oxford (1977-1980); toegelaten tot de balie (Middle Temple, 1980); Barrister (1980-1987 en 1990-2005); referendaris bij advocaat-generaal, vervolgens rechter Sir Gordon Slynn (1987-1990); hoogleraar Europees recht en rechtsvergelijking (Director of European Legal Studies) aan het University College London (1990-1992); docent (Lecturer) aan de faculteit rechtsgeleerdheid (1992-1998), vervolgens geassocieerd docent (Affiliated Lecturer) (1998-2005) aan de universiteit van Cambridge; Fellow of King's College, Cambridge (1992-2010); Emeritus Fellow of King's College, Cambridge (sinds 2011); geassocieerd hoogleraar en onderzoeker (Senior Research Fellow) aan het Centre for European Legal Studies van de universiteit van Cambridge (1998-2005); Queen's Counsel (1999); Benchers of Middle Temple (2005); Honorary Fellow of Corpus Christi College, Oxford (2010); LL.D (h.c.) Glasgow (2010) en Nottingham Trent (2011); advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 11 januari 2006.

Paolo Mengozzi

geboren in 1938; hoogleraar internationaal recht en titularis van de Jean Monnet-leerstoel voor het recht van de Europese Gemeenschappen aan de universiteit van Bologna; doctor honoris causa van de universiteit Carlos III te Madrid; gasthoogleraar aan de universiteiten Johns Hopkins (Bologna Center), St. Johns (New York), Georgetown, Paris II, Georgia (Athens) en het Institut Universitaire International (Luxemburg); coördinator van het Pallas-programma European Business Law van de Radboud Universiteit Nijmegen; lid van het Raadgevend Comité van de Commissie van de Europese Gemeenschappen inzake overheidsopdrachten; onderstaatssecretaris voor Industrie en Handel tijdens het Italiaanse voorzitterschap van de Raad; lid van de reflectiegroep van de Europese Gemeenschap over de Wereldhandelsorganisatie (WTO) en directeur van de in 1997 aan de WTO gewijde leergang van het studiecentrum van de Haagse Academie voor Internationaal Recht; rechter in het Gerecht van eerste aanleg van 4 maart 1998 tot en met 3 mei 2006; advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 4 mei 2006.

Yves Bot

geboren in 1947; diploma van de faculteit rechtsgeleerdheid te Rouen; doctor in de rechtsgeleerdheid van de universiteit Paris II Panthéon-As-sas; geassocieerd hoogleraar aan de faculteit rechtsgeleerdheid te Le Mans; substituut en vervolgens eerste substituut bij het parket van Le Mans (1974-1982); officier van justitie (Procureur de la République) bij de rechtbank van eerste aanleg te Dieppe (1982-1984); adjunct-officier van justitie bij de rechtbank van eerste aanleg te Straatsburg (1984-1986); officier van justitie bij de rechtbank van eerste aanleg te Bastia (1986-1988); advocaat-generaal bij het hof van beroep te Caen (1988-1991); officier van justitie bij de rechtbank van eerste aanleg te Le Mans (1991-1993); bijzonder adviseur bij de minister van Staat, Grootzegelbewaarder (Garde des Sceaux) (1993-1995); officier van justitie bij de rechtbank van eerste aanleg te Nanterre (1995-2002); officier van justitie bij de rechtbank van eerste aanleg te Parijs (2002-2004); procureur-generaal bij het hof van beroep te Parijs (2004-2006); advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2006.

Jean-Claude Bonichot

geboren in 1955; licentiaat in de rechten van de universiteit van Metz, diploma van het Institut d'Études Politiques te Parijs, oud-leerling van de École nationale d'administration; rapporteur (1982-1985), regerings-commissaris (1985-1987 en 1992-1999); assessor (1999-2000); president van de zesde onderafdeling van de afdeling rechtspraak (2000-2006) van de Franse Raad van State; referendaris bij het Hof van Justitie (1987-1991); directeur van het kabinet van de minister van Arbeid, Werkgelegenheid en Beroepsopleiding, vervolgens directeur van het kabinet van de minister van Staat, minister van Ambtenarenzaken en Bestuurshervorming (1991-1992); hoofd van de juridische missie van de Franse Raad van State bij de nationale ziekenkas voor werknemers (2001-2006); geassocieerd hoogleraar aan de universiteit van Metz (1988-2000), vervolgens aan de universiteit Paris I Panthéon-Sorbonne (sinds 2000); auteur van talrijke publicaties op het gebied van administratief recht, gemeenschapsrecht en Europees recht op het gebied van de rechten van de mens; oprichter en voorzitter van het redactiecomité van het *Bulletin de jurisprudence de droit de l'urbanisme*, medeoprichter en lid van het redactiecomité van het *Bulletin juridique des collectivités locales*, voorzitter van de wetenschappelijke raad van de onderzoeksgroep over de instellingen en het recht inzake ruimtelijke ordening, stedenbouw en habitat; rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2006.

Thomas von Danwitz

geboren in 1962; studies te Bonn, Genève en Parijs; staatsexamen in de rechtsgeleerdheid (1986 en 1992); doctor in de rechtsgeleerdheid van de universiteit van Bonn (1988); internationaal diploma overheidsadministratie van de École nationale d'administration (1990); doceerbevoegdheid aan de universiteit van Bonn (1996); hoogleraar Duits publiekrecht en Europees recht (1996-2003), decaan van de faculteit rechtsgeleerdheid van de universiteit van de Ruhr, Bochum (2000-2001); hoogleraar Duits publiekrecht en Europees recht aan de universiteit van Keulen (2003-2006); directeur van het instituut voor publiekrecht en bestuurswetenschappen (2006); gasthoogleraar aan de Fletcher School of Law and Diplomacy (2000), de universiteit François Rabelais (Tours, 2001-2006) en de universiteit Paris I Panthéon-Sorbonne (2005-2006); doctor honoris causa van de universiteit François Rabelais (Tours, 2010); rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2006.

Alexander Arabadjiev

geboren in 1949; rechtenstudie aan de universiteit St. Clemens van Ohrid te Sofia; rechter in de rechtbank van eerste aanleg te Blagoevgrad (1975-1983); rechter in het regionale hof te Blagoevgrad (1983-1986); rechter in het Hooggerechtshof (1986-1991); rechter in het Constitutioneel Hof (1991-2000); lid van de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens (1997-1999); lid van de Europese Conventie over de toekomst van Europa (2002-2003); kamerlid (2001-2006); waarnemer bij het Europees Parlement; rechter in het Hof van Justitie sedert 12 januari 2007.

Camelia Toader

geboren in 1963; licentiaat in de rechten (1986), doctor in de rechtsgeleerdheid (1997) van de universiteit van Boekarest; rechter-stagiair in de rechtbank van eerste aanleg te Buftea (1986-1988); rechter in de rechtbank van eerste aanleg van de 5e sector van Boekarest (1988-1992); toegelaten tot de balie van Boekarest (1992); docent (1992-2005) en sinds 2005 hoogleraar burgerlijk recht en Europees contractenrecht aan de universiteit van Boekarest; verschillende doctorale en onderzoeksstudies aan het Max Planck-instituut voor internationaal privaatrecht te Hamburg (tussen 1992 en 2004); hoofd van de afdeling Europese integratie bij het ministerie van Justitie (1997-1999); rechter in het Hoge Hof van Cassatie en Justitie (1999-2007); gasthoogleraar aan de universiteit van Wenen (2000 en 2011); opleider gemeenschapsrecht aan het nationaal instituut voor de magistratuur (2003 en 2005-2006); lid van het redactiecomité van verschillende juridische tijdschriften; sinds 2010 geassocieerd lid van de Internationale Academie voor Rechtsvergelijking en honorair onderzoeker bij het centrum voor Europeesrechtelijke studies van het instituut voor juridisch onderzoek van de Roemeense academie; rechter in het Hof van Justitie sedert 12 januari 2007.

Jean-Jacques Kasel

geboren in 1946; doctor in de rechtsgeleerdheid, bijzondere licentie in het administratief recht van de ULB (1970); diploma van het IEP te Parijs (Ecofin, 1972); advocaat-stagiair; juridisch adviseur van de Banque de Paris et des Pays-Bas (1972-1973); gezantschapsattaché, vervolgens gezantschapssecretaris bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (1973-1976); voorzitter van werkgroepen van de raad van ministers (1976); eerste ambassadesecretaris (Parijs), assistent permanent vertegenwoordiger bij de OESO (contactpersoon bij de Unesco, 1976-1979); kabinetschef van de vice-eersteminister (1979-1980); voorzitter van de EPS-werkgroepen (Azië, Afrika, Latijns-Amerika); adviseur, vervolgens adjunct-kabinetschef van de voorzitter van de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1981); directeur begroting en statuut van het secretariaat-generaal van de raad van ministers (1981-1984); bijzonder adviseur bij de permanente vertegenwoordiging bij de Europese Gemeenschappen (1984-1985); voorzitter van het begrotingscomité; gevolmachtigd minister, directeur Politieke en Culturele Zaken (1986-1991); diplomatiek adviseur van de eerste minister (1986-1991); ambassadeur in Griekenland (1989-1991, niet-resident), voorzitter van het politiek comité (1991); ambassadeur, permanent vertegenwoordiger bij de Europese Gemeenschappen (1991-1998); voorzitter van het Coreper (1997); ambassadeur (Brussel, 1998-2002); permanent vertegenwoordiger bij de NAVO (1998-2002); hofmaarschalk en kabinetschef van Z.K.H. de Groothertog (2002-2007); rechter in het Hof van Justitie van 15 januari 2008 tot en met 7 oktober 2013.

Marek Safjan

geboren in 1949; doctor in de rechtsgeleerdheid van de universiteit van Warschau (1980); doctor met doceerbevoegdheid in de rechtswetenschappen van de universiteit van Warschau (1990); gewoon hoogleeraar rechten (1998); directeur van het instituut voor burgerlijk recht van de universiteit van Warschau (1992-1996); vicerector van de universiteit van Warschau (1994-1997); secretaris-generaal van de Poolse afdeling van de Henri Capitant-vereniging van vrienden van de Franse rechtscultuur (1994-1998); vertegenwoordiger van Polen bij het Comité voor bio-ethiek van de Raad van Europa (1991-1997); rechter in het Constitutioneel Hof (1997-1998), vervolgens president van dat Hof (1998-2006); lid van de Internationale Academie voor Rechtsvergelijking (sinds 1994) en vicevoorzitter daarvan (sinds 2010), lid van de Internationale Vereniging voor Recht, Ethiek en Wetenschap (sinds 1995), lid van het Poolse Helsinki-comité; lid van de Poolse academie voor kunsten en letteren; medaille Pro Merito, uitgereikt door de secretaris-generaal van de Raad van Europa (2007); auteur van talrijke publicaties op het gebied van burgerlijk recht, medisch recht en Europees recht; doctor honoris causa van het European University Institute (2012); rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2009.

Daniel Šváby

geboren in 1951; doctor in de rechtsgeleerdheid van de universiteit van Bratislava; rechter in de rechtbank van eerste aanleg te Bratislava; rechter voor burgerrechtelijke zaken in het hof van beroep te Bratislava, en vicepresident van dat hof; lid van de afdeling burgerlijk recht en familierecht bij het instituut voor rechtsgeleerdheid van het ministerie van Justitie; tijdelijk rechter voor handelsrechtzaken in het Hooggerechtshof; lid van de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens (Straatsburg); rechter in het Constitutioneel Hof (2000-2004); rechter in het Gerecht van eerste aanleg van 12 mei 2004 tot en met 6 oktober 2009; rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2009.

Maria Berger

geboren in 1956; studie rechten en economie (1975-1979), doctor in de rechtsgeleerdheid; assistent en docent aan het instituut voor publiekrecht en politieke wetenschappen van de universiteit van Innsbruck (1979-1984); administrateur bij het bondsministerie van Wetenschap en Onderzoek, later adjunct-eenheidshoofd (1984-1988); voor EU-vraagstukken bevoegd ambtenaar bij de bondskanselarij (1988-1989); hoofd van de dienst Europese integratie van de bondskanselarij (voorbereiding van de toetreding van de Republiek Oostenrijk tot de Europese Unie) (1989-1992); directeur bij de Toezichthoudende Autoriteit van de EVA te Genève en te Brussel (1993-1994); vicevoorzitter van de Donau-Universität te Krems (1995-1996); lid van het Europees Parlement (november 1996-januari 2007 en december 2008-juli 2009) en lid van de Commissie Juridische Zaken; plaatsvervangend lid van de Europese Conventie over de toekomst van Europa (februari 2002-juli 2003); gemeenteraadslid van de stad Perg (september 1997-september 2009); bondsminister van Justitie (januari 2007-december 2008); rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2009.

Niilo Jääskinen

geboren in 1958; licentiaat in de rechten (1980), magister in de rechtsgeleerdheid (1982), doctoraat van de universiteit van Helsinki (2008); docent aan de universiteit van Helsinki (1980-1986); referendaris bij en tijdelijk rechter in de rechtbank van eerste aanleg te Rovaniemi (1983-1984); juridisch adviseur (1987-1989), vervolgens hoofd van de afdeling Europees recht (1990-1995) bij het ministerie van Justitie; juridisch adviseur bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (1989-1990); adviseur en secretaris voor Europese zaken bij de grote commissie van het Finse parlement (1995-2000); tijdelijk rechter (juli 2000-december 2002), vervolgens rechter (januari 2003-september 2009) in het Administratief Hooggerechtshof; verantwoordelijke voor juridische en institutionele vraagstukken tijdens de onderhandelingen voor de toetreding van de Republiek Finland tot de Europese Unie; advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2009.

Pedro Cruz Villalón

geboren in 1946; diploma rechten (1963-1968) en doctor in de rechtsgeleerdheid (1975) van de universiteit van Sevilla; studie van de derde cyclus aan de universiteit van Freiburg im Breisgau (1969-1971); universitair docent politiek recht aan de universiteit van Sevilla (1978-1986); titularis van de leerstoel staatsrecht aan de universiteit van Sevilla (1986-1992), referendaris bij het Constitutioneel Hof (1986-1987); magistraat bij het Constitutioneel Hof (1992-1998); president van het Constitutioneel Hof (1998-2001); Fellow aan het Wissenschaftskolleg te Berlijn (2001-2002); titularis van de leerstoel staatsrecht aan de Universidad Autónoma de Madrid (2002-2009); verkozen lid van de Spaanse Raad van State (2004-2009); auteur van tal van publicaties; advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 14 december 2009.

Alexandra (Sacha) Prechal

geboren in 1959; rechtenstudie aan de Rijksuniversiteit Groningen (1977-1983); doctor in de rechtsgeleerdheid van de Universiteit van Amsterdam (1995); universitair docent aan de faculteit rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit Limburg te Maastricht (1983-1987); referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (1987-1991); universitair docent aan het Europa Instituut van de faculteit rechtsgeleerdheid van de Universiteit van Amsterdam (1991-1995); hoogleraar Europees recht aan de faculteit rechtsgeleerdheid van de Universiteit van Tilburg (1995-2003); hoogleraar Europees recht aan het departement rechtsgeleerdheid van de Universiteit Utrecht en lid van het bestuur van het Europa Instituut-Universiteit Utrecht (sinds 2003), lid van de redactie van meerdere landelijke en internationale juridische tijdschriften; auteur van een groot aantal publicaties; lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen; rechter in het Hof van Justitie sedert 10 juni 2010.

Egidijus Jarašiūnas

geboren in 1952; diploma rechtsgeleerdheid van de universiteit van Vilnius (1974-1979); doctor in de rechtsgeleerdheid aan de rechtenacademie van Litouwen (1999), advocaat aan de balie van Litouwen (1979-1990); afgevaardigde in de Opperste Raad (parlement) van de Republiek Litouwen (1990-1992), vervolgens lid van het Seimas (parlement) van de Republiek Litouwen en lid van het Comité voor Staat en recht (1992-1996); rechter in het Constitutioneel Hof van de Republiek Litouwen (1996-2005), vervolgens adviseur van de president van het Constitutioneel Hof van de Republiek Litouwen (sinds 2006); assistent aan de leerstoel constitutioneel recht van de faculteit der rechtsgeleerdheid van de universiteit Mykolas Romeris (1997-2000), vervolgens geassocieerd hoogleraar (2000-2004) en hoogleraar (sinds 2004) aan voormelde leerstoel en tot slot hoofd van die leerstoel constitutioneel recht (2005-2007); decaan van de faculteit der rechtsgeleerdheid van de universiteit Mykolas Romeris (2007-2010); lid van de Commissie van Venetië (2006-2010); ondertekenaar van de akte van 11 maart 1990 tot herstel van de onafhankelijkheid van Litouwen; auteur van talrijke juridische publicaties; rechter in het Hof van Justitie sedert 6 oktober 2010.

Carl Gustav Fernlund

geboren in 1950; diploma rechtsgeleerdheid van de universiteit van Lund (1975); griffier van de districtsrechtbank te Landskrona (1976-1978); assessor in het Kammarrätt (bestuurlijke beroepsinstantie) (1978-1982); plaatsvervangend rechter in het Kammarrätt (1982); juridisch adviseur bij het permanente comité voor de grondwet van het Zweedse parlement (1983-1985); juridisch adviseur bij het ministerie van Financiën (1985-1990); directeur van de afdeling inkomstenbelasting van natuurlijke personen bij het ministerie van Financiën (1990-1996); directeur van de afdeling accijnzen bij het ministerie van Financiën (1996-1998); belastingadviseur bij de permanente vertegenwoordiging van het Koninkrijk Zweden bij de Europese Unie (1998-2000); directeur-generaal juridische zaken bij het departement belastingen en douane van het ministerie van Financiën (2000-2005); rechter in het Regeringsrätt (hoogste rechtscollege voor bestuursrechtspraak) (2005-2009); president van het Kammarrätt te Göteborg (2009-2011); rechter in het Hof van Justitie sedert 6 oktober 2011.

José Luis da Cruz Vilaça

geboren in 1944; diploma rechtsgeleerdheid en master economische politiek van de universiteit van Coimbra; doctor in de internationale economie (universiteit Paris I — Panthéon Sorbonne); verplichte militaire dienst, vervuld bij het ministerie van Marine (juridische dienst, 1969-1972); hoogleraar aan de katholieke universiteit en aan de universiteit Nova van Lissabon; voormalig hoogleraar aan de universiteit van Coimbra en aan de universiteit Lusíada van Lissabon (directeur van het instituut voor Europese studies); lid van de Portugese regering (1980-1983): staatssecretaris bij het ministerie van Binnenlandse Zaken, bij het voorzitterschap van de raad van ministers en bij Europese Zaken; lid van het Portugese parlement, vicevoorzitter van de groep van de christendemocraten; advocaat-generaal bij het Hof van Justitie (1986-1988); president van het Gerecht van eerste aanleg van de Europese Gemeenschappen (1989-1995); advocaat bij de balie van Lissabon, gespecialiseerd in Europees recht en mededingingsrecht (1996-2012); lid van de reflectiegroep inzake de toekomst van het rechterlijke stelsel van de Europese Gemeenschappen „groep Due” (2000); voorzitter van de raad van discipline van de Europese Commissie (2003-2007); voorzitter van de Portugese vereniging voor Europees recht (sedert 1999); rechter in het Hof van Justitie sedert 8 oktober 2012.

Melchior Wathelet

geboren in 1949; licentiaat in de rechten en licentiaat in de economische wetenschappen (universiteit van Luik); Master of Laws (Harvard University, Verenigde Staten); doctor honoris causa (université de Paris-Dauphine); hoogleraar Europees recht aan de universiteit van Leuven en aan de universiteit van Luik; volksvertegenwoordiger (1977-1995); staatssecretaris, minister en minister-president van het Waalse Gewest (1980-1988); vice-eersteminister, minister van Justitie en Middenstand (1988-1992); vice-eersteminister, minister van Justitie en Economische Zaken (1992-1995); vice-eersteminister, minister van Landsverdediging (1995); burgemeester van Verviers (1995); rechter in het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (1995-2003); juridisch adviseur, vervolgens advocaat (2004-2012); minister van staat (2009-2012); advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 8 oktober 2012.

Christopher Vajda

geboren in 1955; gediplomeerde in de rechten van de universiteit te Cambridge; bijzonder licentiaat in het Europees recht van de Vrije Universiteit van Brussel (grote onderscheiding); toegelaten tot de balie van Engeland en Wales (Gray's Inn, 1979); barrister (1979-2012); toegelaten tot de balie van Noord-Ierland (1996); Queen's Counsel (1997); bencher of Gray's Inn (2003); recorder of the Crown Court (2003-2012); penningmeester van de United Kingdom Association for European Law (2001-2012); bijdrage aan *European Community Law of Competition* (Bellamy & Child, 3e tot en met 6e druk); rechter in het Hof van Justitie sedert 8 oktober 2012.

Nils Wahl

geboren in 1961; doctor in de rechtsgeleerdheid, universiteit van Stockholm (1995); geassocieerd hoogleraar en titularis van de Jean Monnet-leerstoel voor Europees recht (1995); hoogleraar Europees recht, universiteit van Stockholm (2001); algemeen directeur van een educatieve stichting (1993-2004); voorzitter van Nätverket för europarättslig forskning (netwerk voor de studie van het gemeenschapsrecht) (2001-2006); lid van Rådet för konkurrensfrågor (raad voor mededingingsrecht) (2001-2006); rechter in het Gerecht van 7 oktober 2006 tot 28 november 2012; advocaat-generaal bij het Hof van Justitie sedert 28 november 2012.

Siniša Rodin

geboren in 1963; doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Zagreb, 1995); L.L.M. (University of Michigan Law School, 1992); Fulbright Fellow en Visiting Scholar aan de Harvard Law School (2001-2002); adjunct-hoogleraar en vervolgens hoogleraar aan de rechtenfaculteit van de universiteit van Zagreb sedert 1987; bekleder van de Jean Monnet-leerstoel sedert 2006 en bekleder van de Jean Monnet-leerstoel ad personam sedert 2011; gasthoogleraar aan de Cornell Law School (2012); lid van de Kroatische commissie voor grondwetsherziening, voorzitter van de werkgroep toetreding tot de Europese Unie (2009-2010); lid van het Kroatisch team dat de onderhandelingen over de toetreding van Kroatië tot de Europese Unie heeft gevoerd (2006-2011); auteur van verscheidene publicaties; rechter in het Hof van Justitie sedert 4 juli 2013.

François Biltgen

geboren in 1958; maîtrise en droit (1981) en diplôme d'études approfondies (DEA) gemeenschapsrecht van de Université de droit d'économie et de sciences sociales Paris II (1982); diploma van het Institut d'études politiques de Paris (1982); advocaat aan de balie van Luxemburg (1987-1999); lid van de kamer van afgevaardigden (1994-1999); gemeenteraadslid van de stad Esch-sur-Alzette (1987-1999); wethouder van de stad Esch-sur-Alzette (1997-1999); vervangend lid van de Luxemburgse delegatie bij het Comité voor de Regio's van de Europese Unie (1994-1999); minister van Arbeid en Werkgelegenheid; minister van Geloofsgemeenschappen, minister voor Betrekkingen met het Parlement, gedelegeerd minister van Communicatie (1999-2004); minister van Arbeid en Werkgelegenheid, minister van Geloofsgemeenschappen, minister van Cultuur, Hoger Onderwijs en Onderzoek (2004-2009); minister van Justitie, minister voor de Openbare Dienst en de Bestuurshervorming, minister van Hoger Onderwijs en Onderzoek, minister van Communicatie en Media, minister van Geloofsgemeenschappen (2009-2013); medevoorzitter van de ministeriële conferentie in het kader van het Bologna-proces in 2005 en 2009; medevoorzitter van de ministeriële conferentie van het Europees Ruimteagentschap (2012-2013); rechter in het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2013.

Küllike Jürimäe

geboren in 1962; gediplomeerde in de rechten van de universiteit van Tartu (1981-1986); assistente van de openbare aanklager te Tallinn (1986-1991); gediplomeerde van de school voor diplomatieke wetenschappen van Estland (1991-1992); juridisch adviseur (1991-1993) en algemeen adviseur bij de kamer van koophandel en industrie (1992-1993); rechter in het hof van beroep te Tallinn (1993-2004); European Master in Human Rights and Democratisation, universiteiten van Padua en Nottingham (2002-2003); rechter in het Gerecht sedert 12 mei 2004 tot 23 oktober 2013; rechter in het Hof van Justitie sedert 23 oktober 2013.

Maciej Szpunar

geboren in 1971; gediplomeerde in de rechten van de universiteit van Silezië en van het Europacollege te Brugge; doctor in de rechtsgeleerdheid (2000); habilitatie in de rechtsgeleerdheid (2009); hoogleraar in de rechtsgeleerdheid (2013); Visiting Scholar aan het Jesus College, Cambridge (1998), aan de universiteit van Luik (1999) en aan het Europees Universitair Instituut te Florence (2003); advocaat (2001-2008); lid van het comité internationaal privaatrecht van de commissie voor codificatie van het privaatrecht bij het ministerie van Justitie (2001-2008); lid van het curatorium van de Europese rechtsacademie te Trier (sedert 2008); lid van de Research Group on existing EC Private Law (Acquis Group) (sedert 2006); onderstaatssecretaris bij het bureau van het comité voor Europese integratie (2008-2009), vervolgens bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (2010-2013); vicepresident van de wetenschappelijke raad van het instituut voor Justitie; gemachtigde van de Poolse regering in een groot aantal zaken voor de rechterlijke instanties van de Europese Unie; hoofd van de Poolse delegatie bij de onderhandelingen over het Verdrag inzake stabiliteit, coördinatie en bestuur in de Economische en Monetaire Unie; redactielid voor verschillende juridische tijdschriften; auteur van een groot aantal publicaties op het gebied van het Europees recht en het internationaal privaatrecht; advocaat-generaal in het Hof van Justitie sedert 23 oktober 2013.

Alfredo Calot Escobar

geboren in 1961; licentiaat in de rechten aan de universiteit van Valencia (1979-1984); marktanalist bij de raad van kamers van koophandel van de autonome gemeenschap van Valencia (1986); jurist-vertaler bij het Hof van Justitie (1986-1990); jurist-reviseur bij het Hof van Justitie (1990-1993); administrateur bij de dienst Pers en Voorlichting van het Hof van Justitie (1993-1995); administrateur bij het secretariaat van de institutionele commissie van het Europees Parlement (1995-1996); medewerker van de griffier van het Hof van Justitie (1996-1999); referendaris bij het Hof van Justitie (1999-2000); hoofd van de Spaanse vertaalafdeling van het Hof van Justitie (2000-2001); directeur en vervolgens directeur-generaal Vertaling van het Hof van Justitie (2001-2010); griffier van het Hof van Justitie sedert 7 oktober 2010.

2. Wijzigingen in de samenstelling van het Hof van Justitie in 2013

Plechtige zitting van 4 juli 2013

Na de toetreding van de Republiek Kroatië tot de Europese Unie op 1 juli 2013 hebben de vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten van de Europese Unie bij besluit van 1 juli 2013 Siniša Rodin benoemd tot rechter in het Hof van Justitie voor de periode van 1 juli 2013 tot en met 6 oktober 2015.

Plechtige zitting van 7 oktober 2013

Na de ambtsneerlegging van Jean-Jacques Kasel hebben de vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten van de Europese Unie bij besluit van 26 juni 2013 François Biltgen benoemd tot rechter in het Hof van Justitie voor de resterende ambtstermijn van Jean-Jacques Kasel, te weten tot en met 6 oktober 2015.

Plechtige zitting van 23 oktober 2013

Bij besluit van 16 oktober 2013 hebben de vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten Maciej Szpunar benoemd tot advocaat-generaal voor de periode van 16 oktober 2013 tot en met 6 oktober 2018.

Voorts hebben de vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten wegens de ambtsneerlegging van Uno Lõhmus bij besluit van 26 juni 2013 Küllike Jürimäe, rechter in het Gerecht, benoemd tot rechter in het Hof van Justitie voor de periode van 6 oktober 2013 tot en met 6 oktober 2015.

3. Protocolaire rangorde

van 1 januari 2013 tot en met 3 juli 2013

V. SKOURIS, president van het Hof
 K. LENAERTS, vicepresident van het Hof
 A. TIZZANO, president van de Eerste kamer
 R. SILVA DE LAPUERTA, president van de Tweede kamer
 M. ILEŠIČ, president van de Derde kamer
 L. BAY LARSEN, president van de Vierde kamer
 T. von DANWITZ, president van de Vijfde kamer
 N. JÄÄSKINEN, eerste advocaat-generaal
 A. ROSAS, president van de Tiende kamer
 G. ARESTIS, president van de Zevende kamer
 J. MALENOVSKÝ, president van de Negende kamer
 M. BERGER, president van de Zesde kamer
 E. JARAŠIŪNAS, president van de Achtste kamer
 J. KOKOTT, advocaat-generaal
 E. JUHÁSZ, rechter
 A. BORG BARTHET, rechter
 U. LÖHMUS, rechter
 E. LEVITS, rechter
 A. Ó CAOIMH, rechter
 E. SHARPSTON, advocaat-generaal
 P. MENGÖZZI, advocaat-generaal
 Y. BOT, advocaat-generaal
 J.-C. BONICHOT, rechter
 A. ARABADJIEV, rechter
 C. TOADER, rechter
 J.-J. KASEL, rechter
 M. SAFJAN, rechter
 D. ŠVÁBY, rechter
 P. CRUZ VILLALÓN, advocaat-generaal
 A. PRECHAL, rechter
 C. G. FERNLUND, rechter
 J. L. da CRUZ VILAÇA, rechter
 M. WATHELET, advocaat-generaal
 C. VAJDA, rechter
 N. WAHL, advocaat-generaal

A. CALOT ESCOBAR, griffier

van 4 juli 2013 tot en met 7 oktober 2013

V. SKOURIS, president
 K. LENAERTS, vicepresident
 A. TIZZANO, president van de Eerste kamer
 R. SILVA DE LAPUERTA, president van de Tweede kamer
 M. ILEŠIČ, president van de Derde kamer
 L. BAY LARSEN, president van de Vierde kamer
 T. von DANWITZ, president van de Vijfde kamer
 N. JÄÄSKINEN, eerste advocaat-generaal
 A. ROSAS, president van de Tiende kamer
 G. ARESTIS, president van de Zevende kamer
 J. MALENOVSKÝ, president van de Negende kamer
 M. BERGER, president van de Zesde kamer
 E. JARAŠIŪNAS, president van de Achtste kamer
 J. KOKOTT, advocaat-generaal
 E. JUHÁSZ, rechter
 A. BORG BARTHET, rechter
 U. LÖHMUS, rechter
 E. LEVITS, rechter
 A. Ó CAOIMH, rechter
 E. SHARPSTON, advocaat-generaal
 P. MENGÖZZI, advocaat-generaal
 Y. BOT, advocaat-generaal
 J.-C. BONICHOT, rechter
 A. ARABADJIEV, rechter
 C. TOADER, rechter
 J.-J. KASEL, rechter
 M. SAFJAN, rechter
 D. ŠVÁBY, rechter
 P. CRUZ VILLALÓN, advocaat-generaal
 A. PRECHAL, rechter
 C. G. FERNLUND, rechter
 J. L. da CRUZ VILAÇA, rechter
 M. WATHELET, advocaat-generaal
 C. VAJDA, rechter
 N. WAHL, advocaat-generaal
 S. RODIN, rechter

A. CALOT ESCOBAR, griffier

**van 8 oktober 2013 tot en met
22 oktober 2013**

V. SKOURIS, president
K. LENAERTS, vicepresident
A. TIZZANO, president van de Eerste kamer
R. SILVA DE LAPUERTA, president van de
Tweede kamer
M. ILEŠIČ, president van de Derde kamer
L. BAY LARSEN, president van de Vierde kamer
T. von DANWITZ, president van de Vijfde kamer
P. CRUZ VILLALÓN, eerste advocaat-generaal
E. JUHÁSZ, president van de Tiende kamer
A. BORG BARTHET, president van de Zesde
kamer
M. SAFJAN, president van de Negende kamer
C. G. FERNLUND, president van de Achtste
kamer
J. L. da CRUZ VILAÇA, president van de
Zevende kamer
A. ROSAS, rechter
J. KOKOTT, advocaat-generaal
G. ARESTIS, rechter
J. MALENOVSKÝ, rechter
U. LÖHMUS, rechter
E. LEVITS, rechter
A. Ó CAOIMH, rechter
E. SHARPSTON, advocaat-generaal
P. MENGGOZZI, advocaat-generaal
Y. BOT, advocaat-generaal
J.-C. BONICHOT, rechter
A. ARABADJIEV, rechter
C. TOADER, rechter
D. ŠVÁBY, rechter
M. BERGER, rechter
N. JÄÄSKINEN, advocaat-generaal
A. PRECHAL, rechter
E. JARAŠIŪNAS, rechter
M. WATHELET, advocaat-generaal
C. VAJDA, rechter
N. WAHL, advocaat-generaal
S. RODIN, rechter
F. BILTGEN, rechter

A. CALOT ESCOBAR, griffier

**van 23 oktober 2013 tot en met
31 december 2013**

V. SKOURIS, president
K. LENAERTS, vicepresident
A. TIZZANO, president van de Eerste kamer
R. SILVA DE LAPUERTA, president van de
Tweede kamer
M. ILEŠIČ, president van de Derde kamer
L. BAY LARSEN, president van de Vierde kamer
T. von DANWITZ, president van de Vijfde kamer
P. CRUZ VILLALÓN, eerste advocaat-generaal
E. JUHÁSZ, president van de Tiende kamer
A. BORG BARTHET, president van de Zesde
kamer
M. SAFJAN, president van de Negende kamer
C. G. FERNLUND, president van de Achtste
kamer
J. L. da CRUZ VILAÇA, president van de
Zevende kamer
A. ROSAS, rechter
J. KOKOTT, advocaat-generaal
G. ARESTIS, rechter
J. MALENOVSKÝ, rechter
E. LEVITS, rechter
A. Ó CAOIMH, rechter
E. SHARPSTON, advocaat-generaal
P. MENGGOZZI, advocaat-generaal
Y. BOT, advocaat-generaal
J.-C. BONICHOT, rechter
A. ARABADJIEV, rechter
C. TOADER, rechter
D. ŠVÁBY, rechter
M. BERGER, rechter
N. JÄÄSKINEN, advocaat-generaal
A. PRECHAL, rechter
E. JARAŠIŪNAS, rechter
M. WATHELET, advocaat-generaal
C. VAJDA, rechter
N. WAHL, advocaat-generaal
S. RODIN, rechter
F. BILTGEN, rechter
K. JÜRIMÄE, rechter
M. SZPUNAR, advocaat-generaal

A. CALOT ESCOBAR, griffier

4. Gewezen leden van het Hof van Justitie

Pilotti Massimo, rechter (1952-1958), president van 1952 tot 1958
Serrarens Petrus, rechter (1952-1958)
Van Kleffens Adrianus, rechter (1952-1958)
Rueff Jacques, rechter (1952-1959 en 1960-1962)
Riese Otto, rechter (1952-1963)
Lagrange Maurice, advocaat-generaal (1952-1964)
Delvaux Louis, rechter (1952-1967)
Hammes Charles Léon, rechter (1952-1967), president van 1964 tot 1967
Roemer Karl, advocaat-generaal (1953-1973)
Catalano Nicola, rechter (1958-1962)
Rossi Rino, rechter (1958-1964)
Donner Andreas Matthias, rechter (1958-1979), president van 1958 tot 1964
Trabucchi Alberto, rechter (1962-1972), vervolgens advocaat-generaal (1973-1976)
Lecourt Robert, rechter (1962-1976), president van 1967 tot 1976
Strauss Walter, rechter (1963-1970)
Gand Joseph, advocaat-generaal (1964-1970)
Monaco Riccardo, rechter (1964-1976)
Mertens de Wilmars Josse J., rechter (1967-1984), president van 1980 tot 1984
Pescatore Pierre, rechter (1967-1985)
Dutheillet de Lamothe Alain Louis, advocaat-generaal (1970-1972)
Kutscher Hans, rechter (1970-1980), president van 1976 tot 1980
Mayras Henri, advocaat-generaal (1972-1981)
O'Dalaigh Cearbhall, rechter (1973-1974)
Sørensen Max, rechter (1973-1979)
Reischl Gerhard, advocaat-generaal (1973-1981)
Warner Jean-Pierre, advocaat-generaal (1973-1981)
Mackenzie Stuart Alexander J., rechter (1973-1988), president van 1984 tot 1988
O'Keeffe Aindrias, rechter (1974-1985)
Touffait Adolphe, rechter (1976-1982)
Capotorti Francesco, rechter (1976), vervolgens advocaat-generaal (1976-1982)
Bosco Giacinto, rechter (1976-1988)
Koopmans Thymen, rechter (1979-1990)
Due Ole, rechter (1979-1994), president van 1988 tot 1994
Everling Ulrich, rechter (1980-1988)
Chloros Alexandros, rechter (1981-1982)
Rozès Simone, advocaat-generaal (1981-1984)
VerLoren van Themaat Pieter, advocaat-generaal (1981-1986)
Slynn Sir Gordon, advocaat-generaal (1981-1988), vervolgens rechter (1988-1992)
Grévisse Fernand, rechter (1981-1982 en 1988-1994)
Bahlmann Kai, rechter (1982-1988)
Galmot Yves, rechter (1982-1988)
Mancini G. Federico, advocaat-generaal (1982-1988), vervolgens rechter (1988-1999)
Kakouris Constantinos, rechter (1983-1997)

Darmon Marco, advocaat-generaal (1984-1994)
Joliet René, rechter (1984-1995)
Lenz Carl Otto, advocaat-generaal (1984-1997)
O'Higgins Thomas Francis, rechter (1985-1991)
Schockweiler Fernand, rechter (1985-1996)
Da Cruz Vilaça José Luís, advocaat-generaal (1986-1988)
De Carvalho Moitinho de Almeida José Carlos, rechter (1986-2000)
Mischo Jean, advocaat-generaal (1986-1991 en 1997-2003)
Rodríguez Iglesias Gil Carlos, rechter (1986-2003), president van 1994 tot 2003
Diez de Velasco Manuel, rechter (1988-1994)
Zuleeg Manfred, rechter (1988-1994)
Van Gerven Walter, advocaat-generaal (1988-1994)
Tesauro Giuseppe, advocaat-generaal (1988-1998)
Jacobs Francis Geoffrey, advocaat-generaal (1988-2006)
Kapteyn Paul Joan George, rechter (1990-2000)
Murray John L., rechter (1991-1999)
Gulmann Claus Christian, advocaat-generaal (1991-1994), vervolgens rechter (1994-2006)
Edward David Alexander Ogilvy, rechter (1992-2004)
Elmer Michael Bendik, advocaat-generaal (1994-1997)
Hirsch Günter, rechter (1994-2000)
Cosmas Georges, advocaat-generaal (1994-2000)
La Pergola Antonio Mario, rechter (1994 en 1999-2006), advocaat-generaal (1995-1999)
Puissochet Jean-Pierre, rechter (1994-2006)
Léger Philippe, advocaat-generaal (1994-2006)
Ragnemalm Hans, rechter (1995-2000)
Fennelly Nial, advocaat-generaal (1995-2000)
Sevón Leif, rechter (1995-2002)
Wathelet Melchior, rechter (1995-2003)
Jann Peter, rechter (1995-2009)
Ruiz-Jarabo Colomer Dámaso, advocaat-generaal (1995-2009)
Schintgen Romain, rechter (1996-2008)
Ioannou Krateros, rechter (1997-1999)
Alber Siegbert, advocaat-generaal (1997-2003)
Saggio Antonio, advocaat-generaal (1998-2000)
O'Kelly Macken Fidelma, rechter (1999-2004)
Von Bahr Stig, rechter (2000-2006)
Colneric Ninon, rechter (2000-2006)
Geelhoed Leendert A., advocaat-generaal (2000-2006)
Stix-Hackl Christine, advocaat-generaal (2000-2006)
Timmermans Christiaan Willem Anton, rechter (2000-2010)
Da Cunha Rodrigues José Narciso, rechter (2000-2012)
Poiars Pessoa Maduro Luís Miguel, advocaat-generaal (2003-2009)
Makarczyk Jerzy, rechter (2004-2009)
Klučka Ján, rechter (2004-2009)
Kūris Pranas, rechter (2004-2010)
Schiemann Konrad Hermann Theodor, rechter (2004-2012)

Löhmus Uno, rechter (2004-2013)
Lindh Pernilla, rechter (2006-2011)
Mazák Ján, advocaat-generaal (2006-2012)
Trstenjak Verica, advocaat-generaal (2006-2012)
Kasel Jean-Jacques, rechter (2008-2013)

Presidenten

Pilotti Massimo (1952-1958)
Donner Andreas Matthias (1958-1964)
Hammes Charles Léon (1964-1967)
Lecourt Robert (1967-1976)
Kutscher Hans (1976-1980)
Mertens de Wilmars Josse J. (1980-1984)
Mackenzie Stuart Alexander John (1984-1988)
Due Ole (1988-1994)
Rodríguez Iglésias Gil Carlos (1994-2003)

Griffiers

Van Houtte Albert (1953-1982)
Heim Paul (1982-1988)
Giraud Jean-Guy (1988-1994)
Grass Roger (1994-2010)

D — Gerechtelijke statistieken van het Hof van Justitie

Algemene werkzaamheden van het Hof van Justitie

1. Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2009-2013)

Aanhangig gemaakte zaken

2. Aard van de procedures (2009-2013)
3. Onderwerp van het beroep (2013)
4. Beroepen wegens niet-nakoming (2009-2013)

Afgedane zaken

5. Aard van de procedures (2009-2013)
6. Arresten, beschikkingen, adviezen (2013)
7. Rechtsprekende formatie (2009-2013)
8. Bij arrest, advies of beschikking van gerechtelijke aard afgedane zaken (2009-2013)
9. Onderwerp van het beroep (2009-2013)
10. Onderwerp van het beroep (2013)
11. Beroepen wegens niet-nakoming: uitspraak (2009-2013)
12. Procesduur (arresten en beschikkingen van gerechtelijke aard) (2009-2013)

Op 31 december aanhangige zaken

13. Aard van de procedures (2009-2013)
14. Rechtsprekende formatie (2009-2013)

Diversen

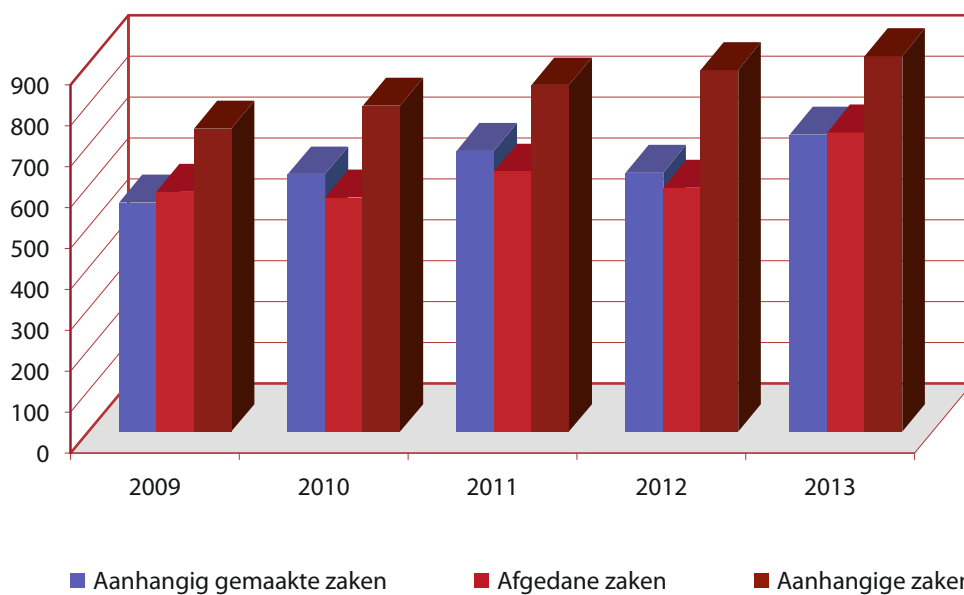
15. Versnelde procedures (2009-2013)
16. Prejudiciële spoedprocedures (2009-2013)
17. Kort gedingen (2013)

Algemene ontwikkeling van de gerechtelijke werkzaamheden (1952-2013)

18. Aanhangig gemaakte zaken en arresten
19. Aanhangig gemaakte prejudiciële verwijzingen (per lidstaat en per jaar)
20. Aanhangig gemaakte prejudiciële verwijzingen (per lidstaat en per rechterlijke instantie)
21. Aanhangig gemaakte beroepen wegens niet-nakoming

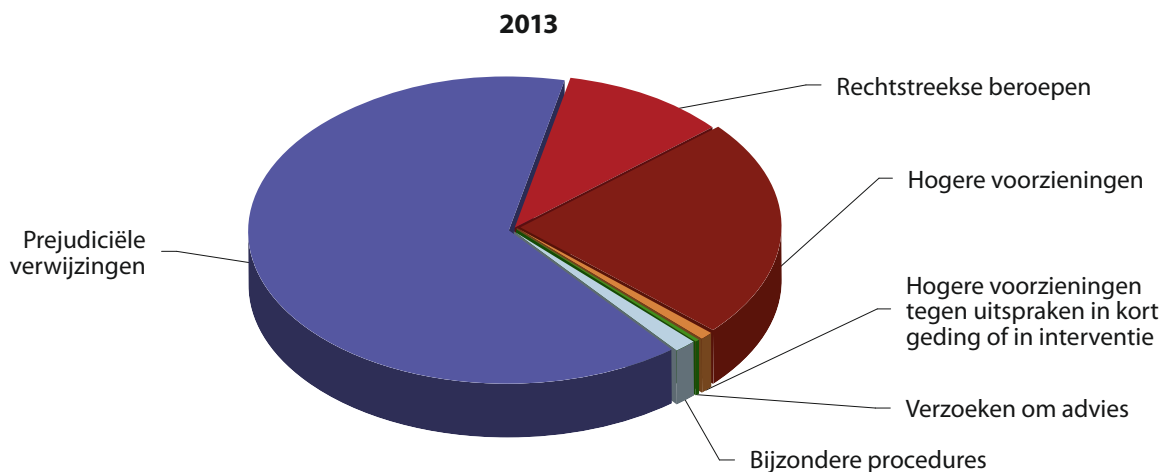
1. *Werkzaamheden van het Hof van Justitie — Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2009-2013)*¹

	2009	2010	2011	2012	2013
Aanhangig gemaakte zaken	562	631	688	632	699
Afgedane zaken	588	574	638	595	701
Aanhangige zaken	742	799	849	886	884

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

2. *Aanhangig gemaakte zaken — Aard van de procedures (2009-2013)*¹

	2009	2010	2011	2012	2013
Prejudiciële verwijzingen	302	385	423	404	450
Rechtstreekse beroepen	143	136	81	73	72
Hogere voorzieningen	105	97	162	136	161
Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of in interventie	2	6	13	3	5
Verzoeken om advies	1			1	2
Bijzondere procedures ²	9	7	9	15	9
Totaal	562	631	688	632	699
Verzoeken in kort geding	1	3	3		1

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

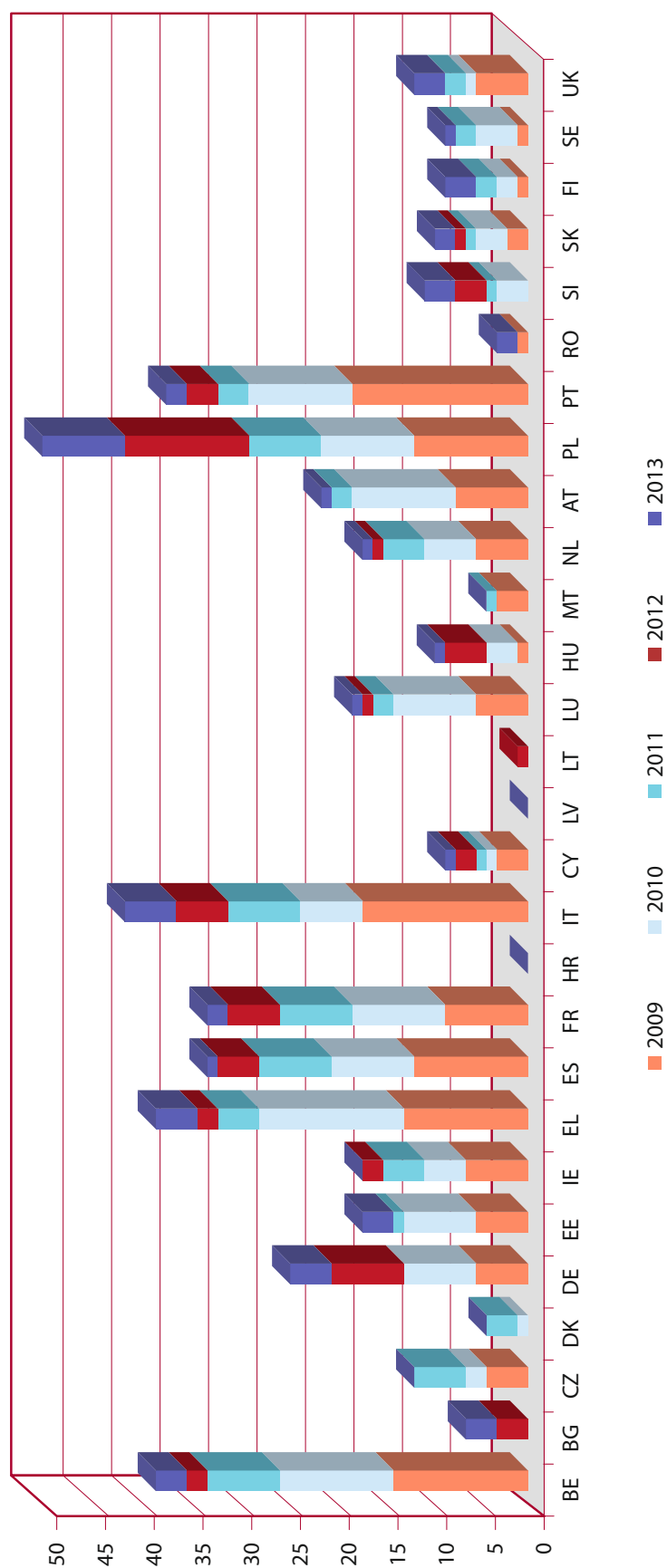
² Als „bijzondere procedures” worden beschouwd: rechtsbijstand, begroting van kosten, rectificatie, verzet tegen een bij verstek gewezen arrest, derdenverzet, uitlegging, herziening, onderzoek van een voorstel van de eerste advocaat-generaal om een beslissing van het Gerecht te heroverwegen, derdenbeslag, zaken over immuniteit.

3. *Aanhangig gemaakte zaken — Onderwerp van het beroep (2013)*¹

	Rechtsstreekse beroepen	Prejudiciële verwijzingen	Hogere voorzieningen	Hogere voorzie- ningen tegen uitspraken in kort geding of in interventie	Verzoeken om advies	Totaal	Bijzondere procedures
Beginselen van het recht van de Unie		16				16	
Burgerschap van de Unie		6				6	
Consumentenbescherming		34				34	
Douane-unie en gemeenschappelijk douanetarief		17				17	
Economisch en monetair beleid	1	1				2	
Economische, sociale en territoriale samenhang		2	8			10	
Energie	9	1	1			11	
Extern optreden van de Europese Unie		5				5	
Financiële bepalingen (begroting, financieel kader, eigen middelen, bestrijding van fraude ...)	1	2				3	
Fiscale bepalingen	8	44				52	
Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid		1	6			7	
Gemeenschappelijk visserijbeleid	2		2			4	
Handelspolitiek		4	4			8	
Harmonisatie van wetgevingen	2	24				26	
Industriebeleid	2	9				11	
Institutioneel recht	12	2	8		1	23	1
Intellectuele en industriële eigendom	2	22	38			62	
Landbouw	2	20	9			31	
Mededinging		6	32	1		39	1
Milieu	12	16	1			29	
Ondernemingsrecht	1	2				3	
Onderwijs, beroepsopleiding, jeugd en sport		1				1	
Onderzoek, technologische ontwikkeling en ruimte			1			1	
Overheidsopdrachten	1	13	3			17	
Registratie en beoordeling van en autorisatie en beperkingen ten aanzien van chemische stoffen (REACH-verordening)			5			5	
Ruimte van vrijheid, veiligheid en recht	1	57			1	59	
Sociale politiek	3	37	3			43	
Sociale zekerheid van migrerende werknemers		18				18	
Steuomaatregelen van de staten	1	9	29	1		40	
Toegang tot documenten			8	2		10	
Toetreding van nieuwe staten	1					1	
Vervoer	3	26				29	
Volksgesondheid		3	2	1		6	
Vrij verkeer van goederen	1	5				6	
Vrij verkeer van kapitaal	1	4				5	
Vrij verkeer van personen	2	22				24	
Vrij verrichten van diensten		12				12	
Vrijheid van vestiging	2	7				9	
VWEU	70	448	160	5	2	685	2
Procedure							7
Ambtenarenstatuut	2	2	1			5	
Diversen	2	2	1			5	7
TOTAAL-GENERAAL	72	450	161	5	2	690	9

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

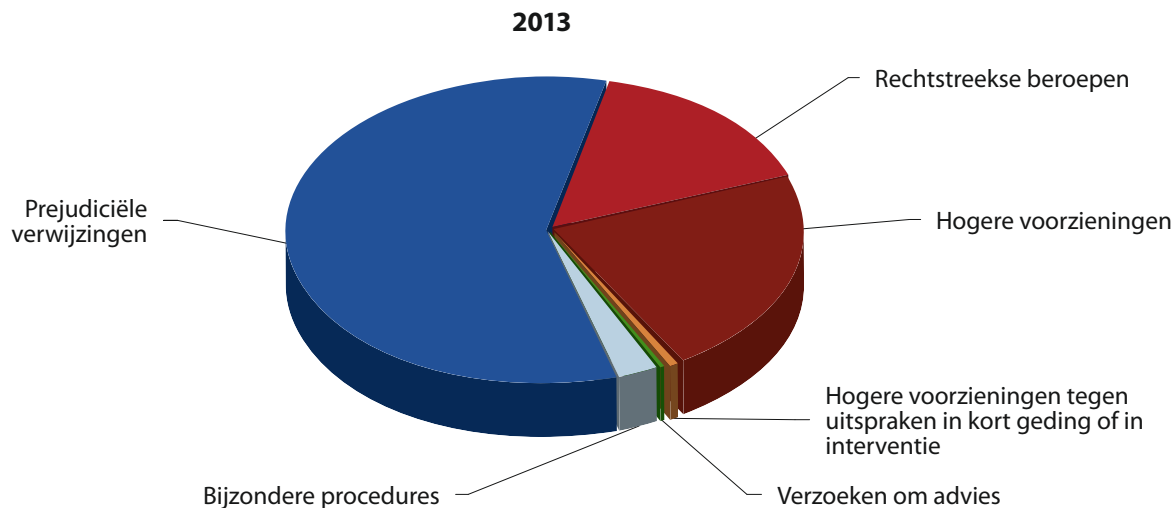
4. Aanhangig gemaakte zaken — Beroepen wegens niet-nakoming (2009-2013)¹

	2009	2010	2011	2012	2013
België	13	11	7	2	3
Bulgarije				3	3
Tsjechië	4	2	5		
Denemarken		1	3		
Duitsland	5	7		7	4
Estland	5	7	1		3
Ierland	6	4	4	2	
Griekenland	12	14	4	2	4
Spanje	11	8	7	4	1
Frankrijk	8	9	7	5	2
Kroatië					
Italië	16	6	7	5	5
Cyprus	3	1	1	2	1
Letland					
Litouwen				1	
Luxemburg	5	8	2	1	1
Hongarije	1	3		4	1
Malta	3		1		
Nederland	5	5	4	1	1
Oostenrijk	7	10	2		1
Polen	11	9	7	12	8
Portugal	17	10	3	3	2
Roemenië	1				2
Slovenië		3	1	3	3
Slowakije	2	3	1	1	2
Finland	1	2	2		3
Zweden	1	4	2		1
Verenigd Koninkrijk	5	1	2		3
Totaal	142	128	73	58	54

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

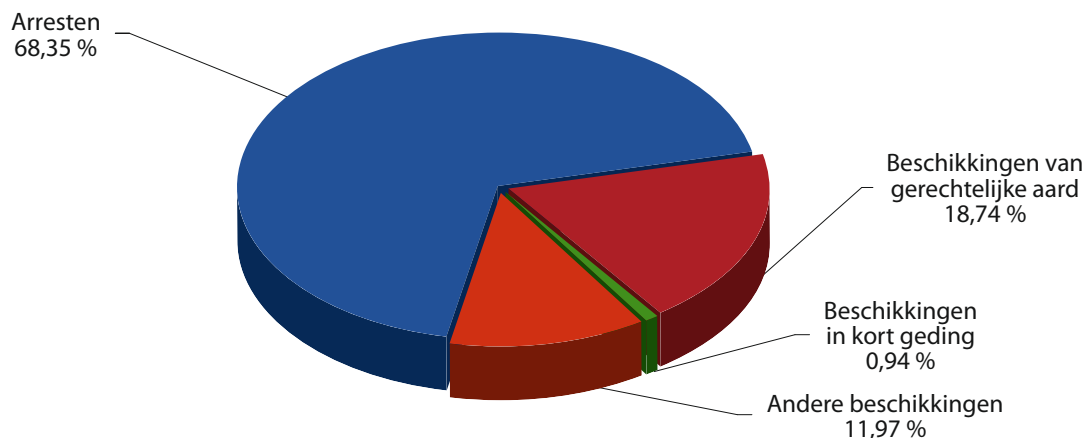
5. Afgedane zaken — Aard van de procedures (2009-2013)¹

	2009	2010	2011	2012	2013
Prejudiciële verwijzingen	259	339	388	386	413
Rechtstreekse beroepen	215	139	117	70	110
Hogere voorzieningen	97	84	117	117	155
Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of in interventie	7	4	7	12	5
Verzoeken om advies	1		1		1
Bijzondere procedures	9	8	8	10	17
Totaal	588	574	638	595	701

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

6. Afgedane zaken — Arresten, beschikkingen, adviezen (2013)¹

	Arresten	Beschikkingen van gerechtelijke aard ²	Beschikkingen in kort geding ³	Andere beschikkingen ⁴	Verzoeken om advies	Totaal
Prejudiciële verwijzingen	276	51		35		362
Rechtstreekse beroepen	74	1		34		109
Hogere voorzieningen	82	52	1	6		141
Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of in interventie			5			5
Verzoeken om advies				1		1
Bijzondere procedures	2	15				17
Totaal	434	119	6	76		635

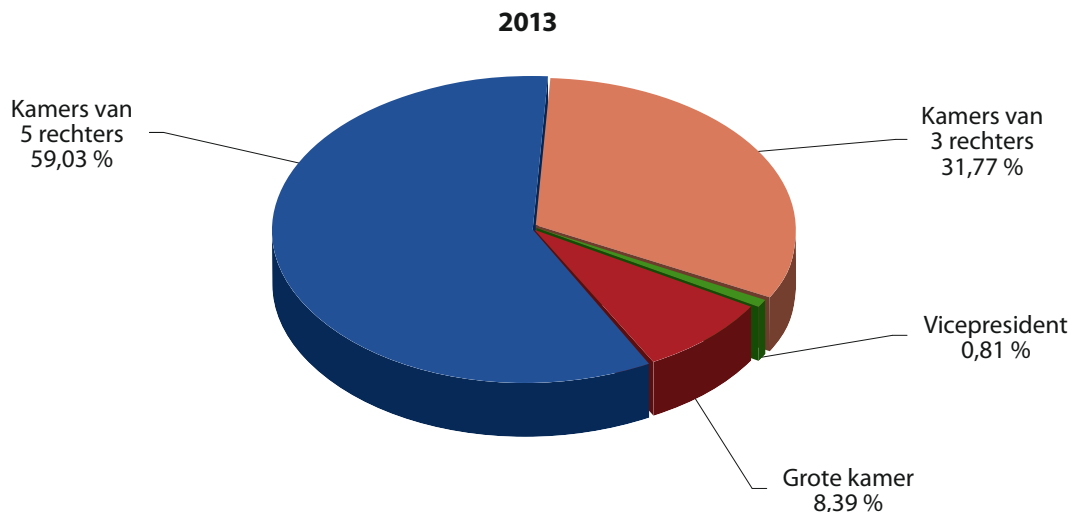
¹ De cijfers (nettocijfers) hebben betrekking op het aantal zaken na de voegingen wegens verknochtheid (een aantal gevoegde zaken = één zaak).

² Beschikkingen waardoor een procedure anders wordt beëindigd dan door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht.

³ Beschikkingen op verzoeken op grond van de artikelen 278 VWEU en 279 VWEU (voorheen artikelen 242 EG en 243 EG), artikel 280 VWEU (voorheen artikel 244 EG) of de overeenkomstige bepalingen van het EGA-Verdrag, of beschikkingen op hogere voorziening tegen een beschikking in kort geding of in interventie.

⁴ Beschikkingen waardoor een procedure wordt beëindigd door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht.

7. Afgedane zaken — Rechtsprekende formatie (2009-2013)¹

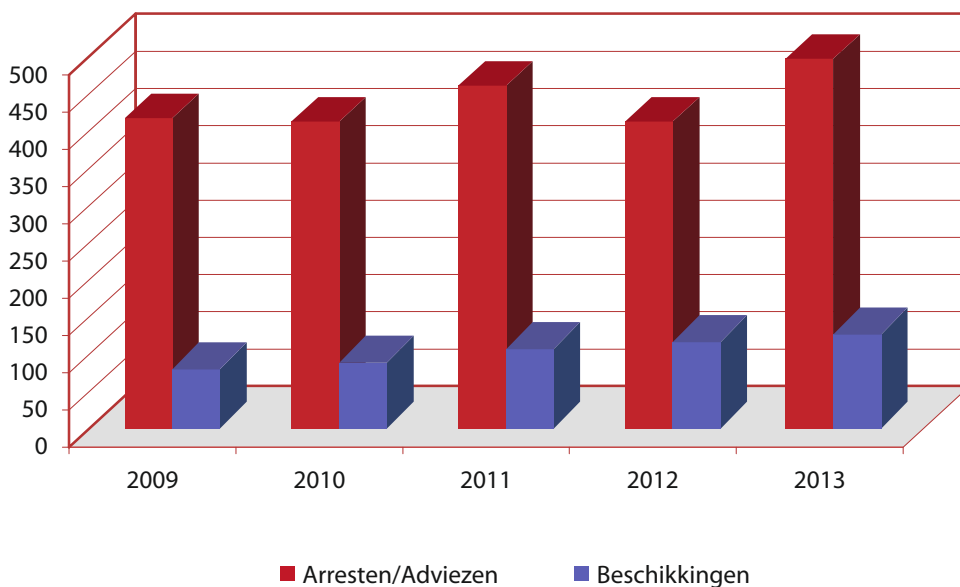

	2009			2010			2011			2012			2013		
	Arresten/ Adviezen	Beschikkingen ²	Totaal	Arresten/ Adviezen	Beschikkingen ²	Totaal	Arresten/ Adviezen	Beschikkingen ²	Totaal	Arresten/ Adviezen	Beschikkingen ²	Totaal	Arresten/ Adviezen	Beschikkingen ²	Totaal
Voltallige zitting							1		1	1		1			
Grote kamer	41		41	70	1	71	62		62	47		47	52		52
Kamers van 5 rechters	275	8	283	280	8	288	290	10	300	275	8	283	348	18	366
Kamers van 3 rechters	96	70	166	56	76	132	91	86	177	83	97	180	91	106	197
President		5	5		5	5		4	4		12	12			
Vicepresident														5	5
Totaal	412	83	495	406	90	496	444	100	544	406	117	523	491	129	620

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

² Beschikkingen waardoor een procedure anders wordt beëindigd dan door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht.

8. *Bij arrest, advies of beschikking van gerechtelijke aard afgedane zaken (2009-2013)*^{1 2}

	2009	2010	2011	2012	2013
Arresten/Adviezen	412	406	444	406	491
Beschikkingen	83	90	100	117	129
Totaal	495	496	544	523	620

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

² Beschikkingen waardoor een procedure anders wordt beëindigd dan door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht.

9. *Bij arrest, advies of beschikking van gerechtelijke aard afgedane zaken — Onderwerp van het beroep (2009-2013)*¹

	2009	2010	2011	2012	2013
Beginnelen van het recht van de Unie	4	4	15	7	17
Begroting van de Gemeenschappen ²		1			
Burgerschap van de Unie	3	6	7	8	12
Consumentenbescherming ³		3	4	9	19
Douane-unie en gemeenschappelijk douanetarief ⁴	5	15	19	19	11
Economisch en monetair beleid	1	1		3	
Economische, sociale en territoriale samenhang				3	6
Eigen middelen van de Gemeenschappen ²	10	5	2		
Energie	4	2	2		1
EVO-Verdrag	1				
Executieverdrag	2				
Extern optreden van de Europese Unie	8	10	8	5	4
Financiële bepalingen (begroting, financieel kader, eigen middelen, bestrijding van fraude ...) ²		1	4	3	2
Fiscale bepalingen	44	66	49	64	74
Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid	2	2	3	9	12
Gemeenschappelijk douanetarief ⁴	13	7	2		
Gemeenschappelijk visserijbeleid	4	2	1		
Handelspolitiek	5	2	2	8	6
Harmonisatie van wetgevingen	32	15	15	12	24
Industriebeleid	6	9	9	8	15
Institutioneel recht	29	26	20	27	31
Intellectuele en industriële eigendom	31	38	47	46	43
Landbouw	18	15	23	22	33
Mededinging	28	13	19	30	43
Milieu ³		9	35	27	35
Milieu en consumenten ³	60	48	25	1	
Ondernemingsrecht	17	17	8	1	4
Onderwijs, beroepsopleiding, jeugd en sport				1	
Onderzoek, technologische ontwikkeling en ruimte				1	1
Onderzoek, voorlichting, onderwijs, statistieken		1			
Overheidsopdrachten			7	12	12
Regionaal beleid	3	2			
Registratie en beoordeling van en autorisatie en beperkingen ten aanzien van chemische stoffen (REACH-verordening)			1		
Ruimte van vrijheid, veiligheid en recht	26	24	24	37	46
Sociale politiek	33	36	36	28	27
Sociale zekerheid van migrerende werknemers	3	6	8	8	12
Steenmaatregelen van de staten	10	16	48	10	34
Toegang tot documenten			2	5	6
Toerisme				1	

>>>

	2009	2010	2011	2012	2013
Toetreding van nieuwe staten	1		1	2	
Vervoer	9	4	7	14	17
Volksgezondheid			3	1	2
Vrij verkeer van goederen	13	6	8	7	1
Vrij verkeer van kapitaal	7	6	14	21	8
Vrij verkeer van personen	19	17	9	18	15
Vrij verrichten van diensten	17	30	27	29	16
Vrijheid van vestiging	13	17	21	6	13
EG-Verdrag/VWEU	481	482	535	513	602
EU-Verdrag	1	4	1		
EGKS-Verdrag			1		
Voorrechten en immuniteiten			2	3	
Procedure	5	6	5	7	13
Ambtenarenstatuut	8	4			5
Diversen	13	10	7	10	18
TOTAAL-GENERAAL	495	496	544	523	620

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

² De rubrieken „Begroting van de Gemeenschappen” en „Eigen middelen van de Gemeenschappen” zijn voor de zaken die na 1 december 2009 aanhangig zijn gemaakt, samengebracht in de rubriek „Financiële bepalingen”.

³ De rubriek „Milieu en consumenten” is voor de vanaf 1 december 2009 aanhangig gemaakte zaken in twee afzonderlijke rubrieken gesplitst.

⁴ De rubrieken „Gemeenschappelijk douanetarief” en „Douane-unie” zijn voor de vanaf 1 december 2009 aanhangig gemaakte zaken in één rubriek samengebracht.

10. *Bij arrest, advies of beschikking van gerechtelijke aard afgedane zaken — Onderwerp van het beroep (2013)*¹

	Arresten/ Adviezen	Beschikkingen ²	Totaal
Beginselen van het recht van de Unie	4	13	17
Burgerschap van de Unie	11	1	12
Consumentenbescherming ⁴	15	4	19
Douane-unie en gemeenschappelijk douanetarief ⁵	9	2	11
Economische, sociale en territoriale samenhang	3	3	6
Energie	1		1
Extern optreden van de Europese Unie	4		4
Financiële bepalingen (begroting, financieel kader, eigen middelen, bestrijding van fraude ...) ³	2		2
Fiscale bepalingen	67	7	74
Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid	12		12
Handelspolitiek	6		6
Harmonisatie van wetgevingen	18	6	24
Industriebeleid	14	1	15
Institutioneel recht	9	22	31
Intellectuele en industriële eigendom	24	19	43
Landbouw	30	3	33
Mededinging	38	5	43
Milieu ⁴	33	2	35
Ondernemingsrecht	4		4
Onderzoek, technologische ontwikkeling en ruimte	1		1
Overheidsopdrachten	8	4	12
Ruimte van vrijheid, veiligheid en recht	41	5	46
Sociale politiek	21	6	27
Sociale zekerheid van migrerende werknemers	12		12
Steunmaatregelen van de staten	30	4	34
Toegang tot documenten	4	2	6
Vervoer	16	1	17
Volksgezondheid	1	1	2
Vrij verkeer van goederen	1		1
Vrij verkeer van kapitaal	8		8
Vrij verkeer van personen	14	1	15
Vrij verrichten van diensten	14	2	16
Vrijheid van vestiging	13		13
EG-Verdrag/VWEU	488	114	602

>>>

	Arresten/ Adviezen	Beschikkingen ²	Totaal
Procedure		13	13
Ambtenarenstatuut	3	2	5
Diversen	3	15	18
TOTAAL-GENERAAL	491	129	620

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

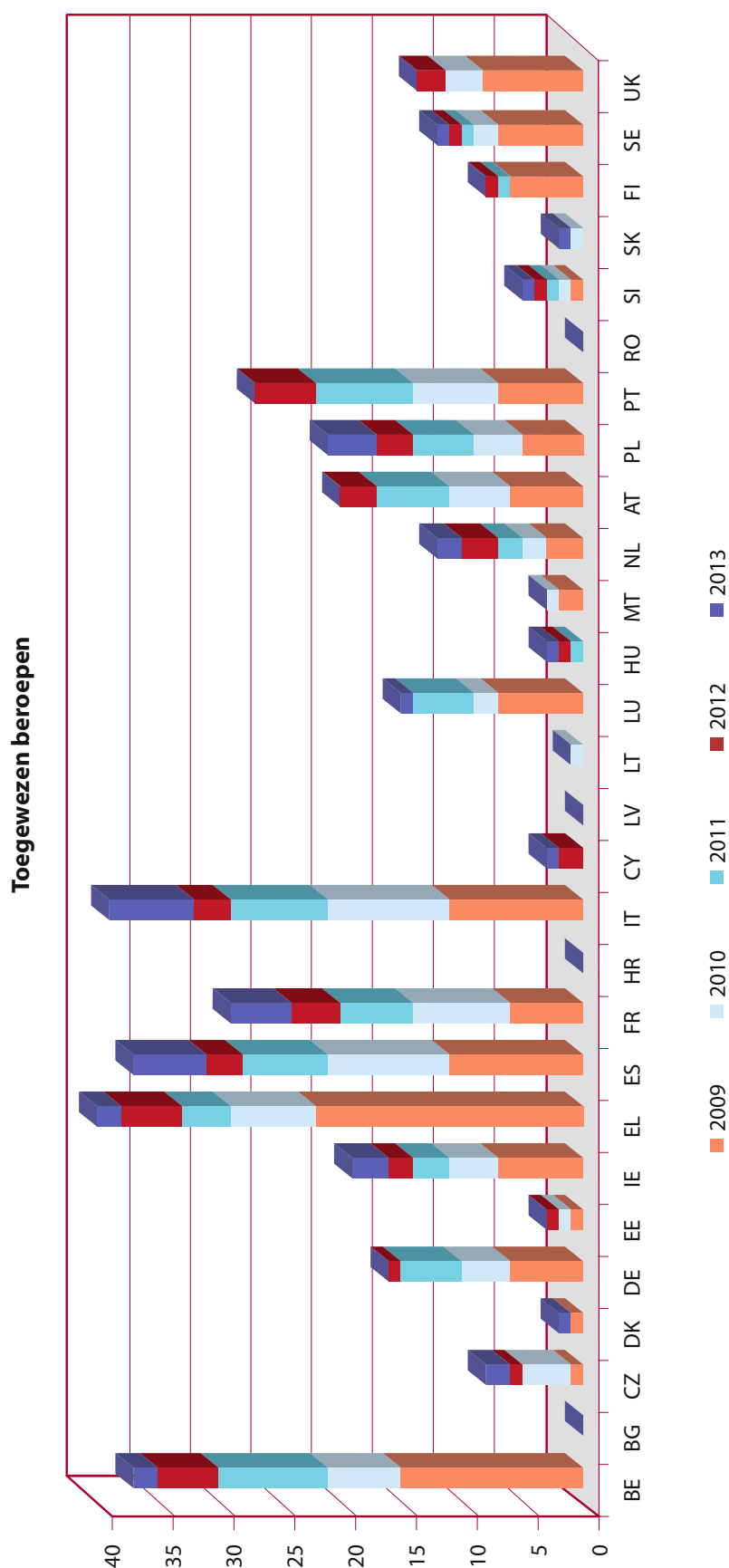
² Beschikkingen waardoor een procedure anders wordt beëindigd dan door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht.

³ De rubrieken „Begroting van de Gemeenschappen” en „Eigen middelen van de Gemeenschappen” zijn voor de zaken die na 1 december 2009 aanhangig zijn gemaakt, samengebracht in de rubriek „Financiële bepalingen”.

⁴ De rubriek „Milieu en consumenten” is voor de vanaf 1 december 2009 aanhangig gemaakte zaken in twee afzonderlijke rubrieken gesplitst.

⁵ De rubrieken „Gemeenschappelijk douanetarief” en „Douane-unie” zijn voor de vanaf 1 december 2009 aanhangig gemaakte zaken in één rubriek samengebracht.

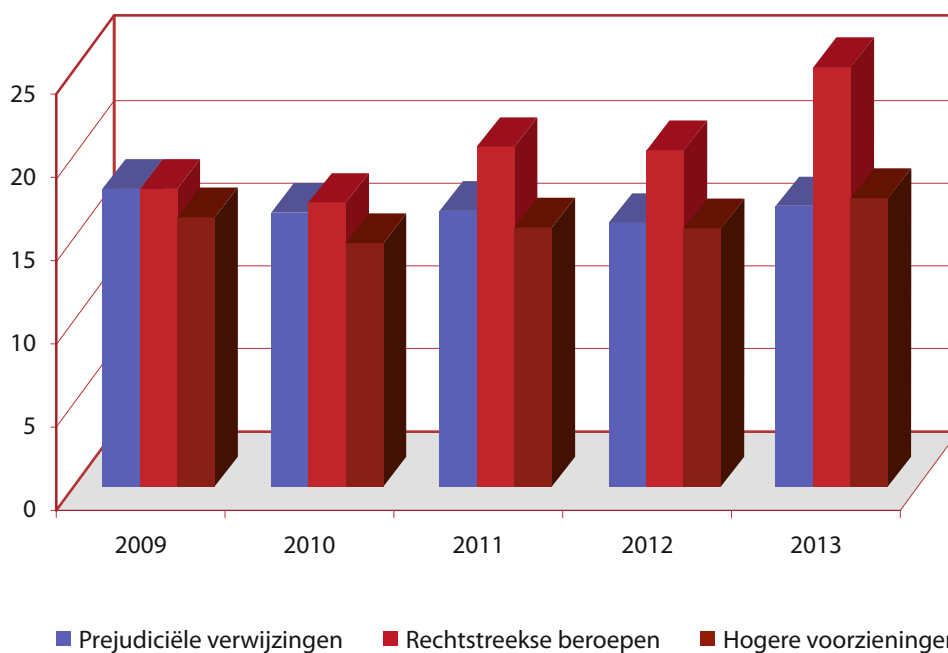
11. Afgedane zaken — Beroepen wegens niet-nakoming: uitspraak (2009-2013)¹

	2009		2010		2011		2012		2013	
	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping
België	15	1	6	1	9	1	5	1	2	1
Bulgarije										
Tsjechië	1		4				1		2	2
Denemarken	1								1	1
Duitsland	6	2	4	2	5		1	2		2
Estland	1		1				1			
Ierland	7		4		3		2		3	1
Griekenland	22		7		4		5		2	1
Spanje	11		10	2	7	1	3		6	
Frankrijk	6		8	2	6		4		5	3
Kroatië										
Italië	11	4	10		8	1	3		7	1
Cyprus						1	2		1	
Letland										
Litouwen			1							
Luxemburg	7		2		5				1	1
Hongarije					1	1	1		1	
Malta	2		1	1		1				
Nederland	3		2	1	2		3	1	2	2
Oostenrijk	6		5		6		3			1
Polen	5		4	1	5		3		4	2
Portugal	7	1	7	1	8	1	5			1
Roemenië						1				
Slovenië	1		1		1		1		1	
Slowakije			1			1		1	1	
Finland	6	1			1		1			2
Zweden	7		2		1		1		1	1
Verenigd Koninkrijk	8	1	3	1			2			1
Totaal	133	10	83	12	72	9	47	5	40	23

¹ De cijfers (nettocijfers) hebben betrekking op het aantal zaken na de voegingen wegens verknoctheid (een aantal gevoegde zaken = één zaak).

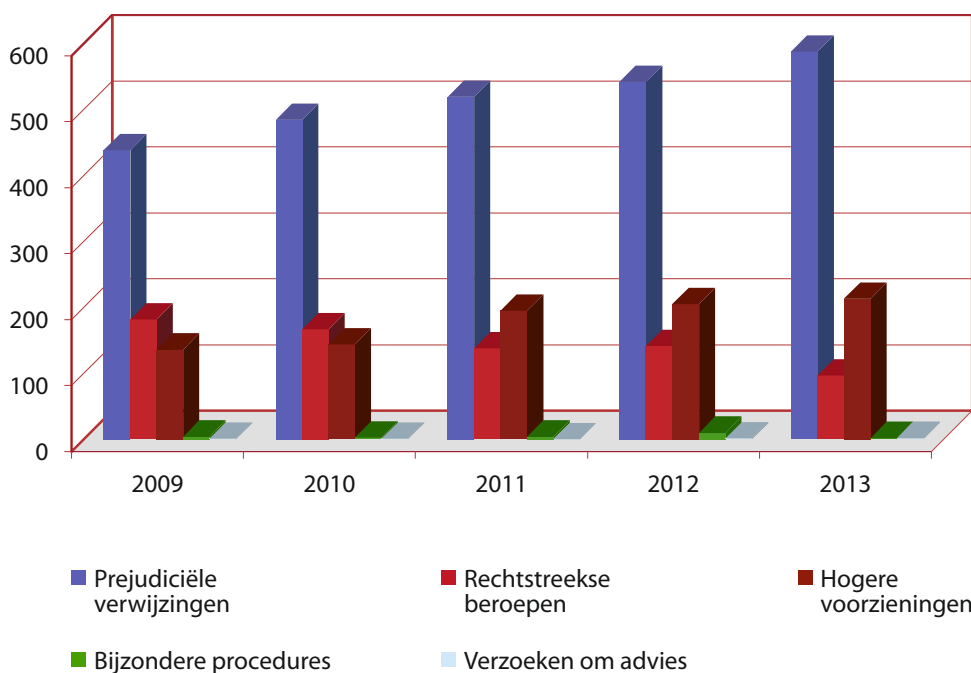
12. *Afgedane zaken — Procesduur (2009-2013)*¹ (arresten en beschikkingen van gerechtelijke aard)

	2009	2010	2011	2012	2013
Prejudiciële verwijzingen	17,0	16,1	16,3	15,6	16,3
Prejudiciële spoedprocedures	2,6	2,2	2,5	1,9	2,2
Rechtstreekse beroepen	17,1	16,7	20,3	19,7	24,3
Hogere voorzieningen	15,5	14,0	15,1	15,2	16,6

¹ Van de berekening van de procesduur zijn uitgesloten: zaken waarin een tussenarrest is gewezen of een maatregel van instructie is gelast; adviezen; bijzondere procedures (te weten: rechtsbijstand, begroting van kosten, rectificatie, verzet tegen een bij verstek gewezen arrest, derdenverzet, uitlegging, herziening, het onderzoek van een voorstel van de eerste advocaat-generaal om een beslissing van het Gerecht te heroverwegen, derdenbeslag en zaken over immuniteit); zaken die eindigen met een beschikking tot doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht; kortgedingprocedures en hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of in interventie.

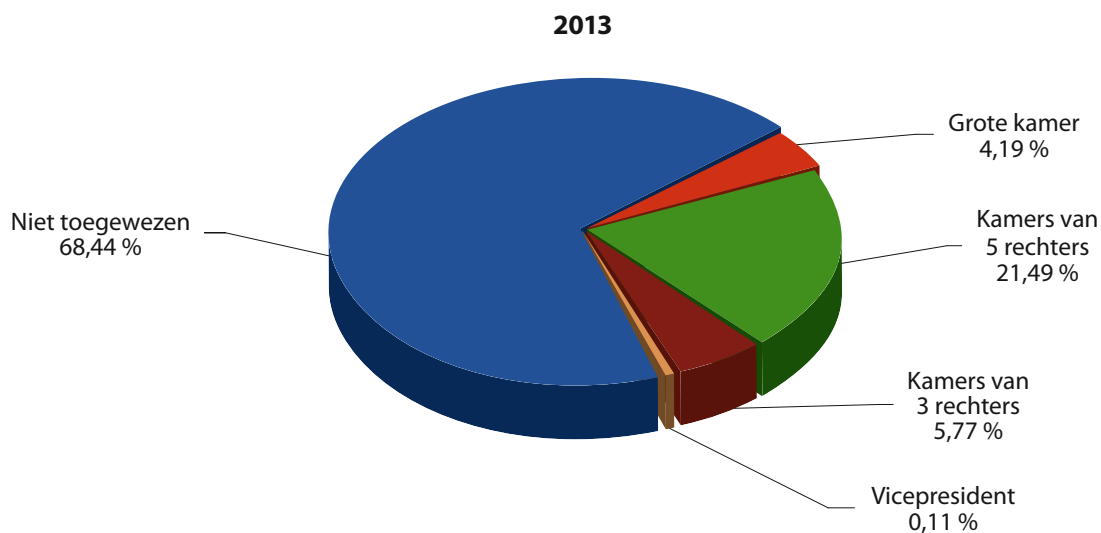
13. Op 31 december aanhangige zaken — Aard van de procedures (2009-2013)¹

	2009	2010	2011	2012	2013
Prejudiciële verwijzingen	438	484	519	537	574
Rechtstreekse beroepen	170	167	131	134	96
Hogere voorzieningen	129	144	195	205	211
Bijzondere procedures	4	3	4	9	1
Verzoeken om advies	1	1		1	2
Totaal	742	799	849	886	884

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

14. Op 31 december aanhangige zaken — Rechtsprekende formatie (2009-2013)¹

	2009	2010	2011	2012	2013
Voltallige zitting		1			
Grote kamer	65	49	42	44	37
Kamers van 5 rechters	169	193	157	239	190
Kamers van 3 rechters	15	33	23	42	51
President	3	4	10		
Vicepresident				1	1
Niet toegewezen	490	519	617	560	605
Totaal	742	799	849	886	884

¹ De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

15. Diversen — Versnelde procedures (2009-2013)

	2009		2010		2011		2012		2013	
	Toegewezen	Verwerping	Toegewezen	Verwerping	Toegewezen	Verwerping	Toegewezen	Verwerping	Toegewezen	Verwerping
Rechtstreekse beroepen				1			1			
Prejudiciële verwijzingen	1	3	4	8	2	7	1	4		14
Hogere voorzieningen		1				5		1		
Bijzondere procedures		1								
Totaal	1	5	4	9	2	12	2	5		14

16. Diversen — Prejudiciële speedprocedures (2009-2013)

	2009		2010		2011		2012		2013	
	Toegewezen	Verwerping	Toegewezen	Verwerping	Toegewezen	Verwerping	Toegewezen	Verwerping	Toegewezen	Verwerping
Politiële en justitiële samenwerking in strafzaken		1								
Ruimte van vrijheid, veiligheid en recht	2		5	4	2	5	4	1	2	3
Totaal	2	1	5	4	2	5	4	1	2	3

17. Diversen — Kort gedingen (2013)¹

	Aanhangig gemaakte kort gedingen	Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of in interventie	Uitspraak	
			Verwerping	Toegewezen
Toegang tot documenten		2	2	
Steunmaatregelen van de staten		1		
Mededinging		1	2	
Onderzoek, technologische ontwikkeling en ruimte	1		1	
Volksgezondheid		1	1	
TOTAAL-GENERAAL	1	5	6	

¹ De cijfers (nettocijfers) hebben betrekking op het aantal zaken na de voegingen wegens verknochtheid (een aantal gevoegde zaken = één zaak).

18. Ontwikkeling van de gerechtelijke werkzaamheden (1952-2013) — Aanhangig gemaakte zaken en arresten

Jaar	Aanhangig gemaakte zaken ¹							Arresten/ Adviezen ²
	Prejudiciële verwijzingen	Rechtstreekse beroepen	Hogere voorzieningen	Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of in interventie	Verzoeken om advies	Totaal	Verzoeken in kort geding	
1953		4				4		
1954		10				10		2
1955		9				9	2	4
1956		11				11	2	6
1957		19				19	2	4
1958		43				43		10
1959		46			1	47	5	13
1960		22			1	23	2	18
1961	1	24			1	26	1	11
1962	5	30				35	2	20
1963	6	99				105	7	17
1964	6	49				55	4	31
1965	7	55				62	4	52
1966	1	30				31	2	24
1967	23	14				37		24
1968	9	24				33	1	27
1969	17	60				77	2	30
1970	32	47				79		64
1971	37	59				96	1	60
1972	40	42				82	2	61
1973	61	131				192	6	80
1974	39	63				102	8	63
1975	69	61			1	131	5	78
1976	75	51			1	127	6	88
1977	84	74				158	6	100
1978	123	146			1	270	7	97
1979	106	1 218				1 324	6	138
1980	99	180				279	14	132
1981	108	214				322	17	128
1982	129	217				346	16	185
1983	98	199				297	11	151
1984	129	183				312	17	165
1985	139	294				433	23	211
1986	91	238				329	23	174
1987	144	251				395	21	208
1988	179	193				372	17	238
1989	139	244				383	19	188

>>>

Jaar	Aanhangig gemaakte zaken ¹							Arresten/ Adviezen ²
	Prejudiciële verwijzingen	Rechtstreekse beroepen	Hogere voorzieningen	Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of in interventie	Verzoeken om advies	Totaal	Verzoeken in kort geding	
1990	141	221	15	1		378	12	193
1991	186	140	13	1	2	342	9	204
1992	162	251	24	1	2	440	5	210
1993	204	265	17			486	13	203
1994	203	125	12	1	3	344	4	188
1995	251	109	46	2		408	3	172
1996	256	132	25	3		416	4	193
1997	239	169	30	5		443	1	242
1998	264	147	66	4		481	2	254
1999	255	214	68	4		541	4	235
2000	224	197	66	13	2	502	4	273
2001	237	187	72	7		503	6	244
2002	216	204	46	4		470	1	269
2003	210	277	63	5	1	556	7	308
2004	249	219	52	6	1	527	3	375
2005	221	179	66	1		467	2	362
2006	251	201	80	3		535	1	351
2007	265	221	79	8		573	3	379
2008	288	210	77	8	1	584	3	333
2009	302	143	105	2	1	553	1	376
2010	385	136	97	6		624	3	370
2011	423	81	162	13		679	3	370
2012	404	73	136	3	1	617		357
2013	450	72	161	5	2	690	1	434
Totaal	8 282	8 827	1 578	106	22	18 815	356	9 797

¹ Brutocijfers; exclusief bijzondere procedures.

² Nettocijfers.

19. Ontwikkeling van de gerechtelijke werkzaamheden (1952-2013) — Aanhangig gemaakte prejudiciële verwijzingen (per lidstaat en per jaar)

	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	HR	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Andere ¹	Totaal
1961																			1											1
1962																			5											5
1963																1			5											6
1964												2							4											6
1965					4					2									1											7
1966																			1											1
1967	5				11					3						1			3											23
1968	1				4					1		1							2											9
1969	4				11					1						1														17
1970	4				21					2		2							3											32
1971	1				18					6		5				1			6											37
1972	5				20					1		4							10											40
1973	8				37					4		5				1			6											61
1974	5				15					6		5							7									1		39
1975	7			1	26					15		14				1			4									1		69
1976	11				28			1		8		12							14								1			75
1977	16			1	30		2			14		7							9								5			84
1978	7			3	46		1			12		11							38								5			123
1979	13			1	33		2			18		19				1			11								8			106
1980	14			2	24		3			14		19							17								6			99
1981	12			1	41					17		11				4			17								5			108
1982	10			1	36					39		18							21								4			129
1983	9			4	36		2			15		7							19								6			98
1984	13			2	38		1			34		10							22								9			129
1985	13				40		2			45		11				6			14								8			139
1986	13			4	18		4	2	1	19		5				1			16								8			91
1987	15			5	32		2	17	1	36		5				3			19								9			144

>>>

	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	HR	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Andere ¹	Totaal
1988	30			4	34				1	38		28				2			26									16		179
1989	13			2	47		1	2	2	28		10				1			18			1						14		139
1990	17			5	34		4	2	6	21		25				4			9			2						12		141
1991	19			2	54		2	3	5	29		36				2			17			3						14		186
1992	16			3	62			1	5	15		22				1			18			1						18		162
1993	22			7	57		1	5	7	22		24				1			43			3						12		204
1994	19			4	44		2		13	36		46				1			13			1						24		203
1995	14			8	51		3	10	10	43		58				2			19	2		5					6	20		251
1996	30			4	66			4	6	24		70				2			10	6		6				3	4	21		256
1997	19			7	46		1	2	9	10		50				3			24	35		2				6	7	18		239
1998	12			7	49		3	5	55	16		39				2			21	16		7				2	6	24		264
1999	13			3	49		2	3	4	17		43				4			23	56		7				4	5	22		255
2000	15			3	47		2	3	5	12		50							12	31		8				5	4	26	1	224
2001	10			5	53		1	4	4	15		40				2			14	57		4				3	4	21		237
2002	18			8	59			7	3	8		37				4			12	31		3				7	5	14		216
2003	18			3	43		2	4	8	9		45				4			28	15		1				4	4	22		210
2004	24			4	50		1	18	8	21		48				1	2		28	12		1				4	5	22		249
2005	21		1	4	51		2	11	10	17		18				2	3		36	15	1	2				4	11	12		221
2006	17		3	3	77		1	14	17	24		34			1	1	4		20	12	2	3			1	5	2	10		251
2007	22	1	2	5	59	2	2	8	14	26		43			1		2		19	20	7	3	1		1	5	6	16		265
2008	24		1	6	71	2	1	9	17	12		39	1	3	3	4	6		34	25	4	1				4	7	14		288
2009	35	8	5	3	59	2		11	11	28		29	1	4	3		10	1	24	15	10	3	1	2	1	2	5	28	1	302
2010	37	9	3	10	71		4	6	22	33		49		3	2	9	6		24	15	8	10	17	1	5	6	6	29		385
2011	34	22	5	6	83	1	7	9	27	31		44		10	1	2	13		22	24	11	11	14	1	3	12	4	26		423
2012	28	15	7	8	68	5	6	1	16	15		65		5	2	8	18	1	44	23	6	14	13		9	3	8	16		404
2013	26	10	7	6	97	3	4	5	26	24		62	3	5	10		20		46	19	11	14	17	1	4	4	12	14		450
Totaal	739	65	34	155	2 050	15	72	166	313	886		1 227	5	30	23	83	84	2	879	429	60	116	63	5	24	83	111	561	2	8 282

¹ Zaak C-265/00, Campina Melkunie (Benelux-Gerechtshof/Cour de justice Benelux).
Zaak C-196/09, Miles e.a. (Kamer van beroep van de Europese scholen).

20. Ontwikkeling van de gerechtelijke werkzaamheden (1952-2013) — Aanhangig gemaakte prejudiciële verwijzingen (per lidstaat en per rechterlijke instantie)

			Totaal
België	Grondwettelijk Hof	28	
	Hof van Cassatie	90	
	Raad van State	68	
	Andere rechters	553	739
Bulgarije	Върховен касационен съд	1	
	Върховен административен съд	10	
	Andere rechters	54	65
Tsjechië	Ústavní soud		
	Nejvyšší soud	2	
	Nejvyšší správní soud	16	
	Andere rechters	16	34
Denemarken	Højesteret	33	
	Andere rechters	122	155
Duitsland	Bundesverfassungsgericht		
	Bundesgerichtshof	184	
	Bundesverwaltungsgericht	109	
	Bundesfinanzhof	295	
	Bundesarbeitsgericht	26	
	Bundessozialgericht	75	
	Andere rechters	1 361	2 050
Estland	Riigikohus	5	
	Andere rechters	10	15
Ierland	Supreme Court	23	
	High Court	23	
	Andere rechters	26	72
Griekenland	Άρειος Πάγος	10	
	Συμβούλιο της Επικρατείας	51	
	Andere rechters	105	166
Spanje	Tribunal Constitucional	1	
	Tribunal Supremo	49	
	Andere rechters	263	313
Frankrijk	Conseil constitutionnel	1	
	Cour de cassation	107	
	Conseil d'État	83	
	Andere rechters	695	886
Kroatië	Ustavni sud		
	Vrhovni sud		
	Visoki upravni sud		
	Visoki prekršajni sud		

>>>

			Totaal
Italië	Corte Costituzionale	2	
	Corte suprema di Cassazione	119	
	Consiglio di Stato	101	
	Andere rechters	1 005	1 227
Cyprus	Ανώτατο Δικαστήριο	4	
	Andere rechters	1	5
Letland	Augstākā tiesa	21	
	Satversmes tiesa		
	Andere rechters	9	30
Litouwen	Konstitucinis Teismas	1	
	Aukščiausiasis Teismas	9	
	Vyriausiasis administracinis teismas	7	
	Andere rechters	6	23
Luxemburg	Cour supérieure de justice	10	
	Cour de cassation	12	
	Cour administrative	10	
	Andere rechters	51	83
Hongarije	Kúria	15	
	Fővárosi Ítéletábla	4	
	Szegedi Ítéletábla	2	
	Andere rechters	63	84
Malta	Qorti Kostituzzjonali		
	Qorti ta' l- Appel		
	Andere rechters	2	2
Nederland	Hoge Raad der Nederlanden	239	
	Raad van State	95	
	Centrale Raad van Beroep	58	
	College van Beroep voor het Bedrijfsleven	148	
	Tariefcommissie	35	
	Andere rechters	304	879
Oostenrijk	Verfassungsgerichtshof	5	
	Oberster Gerichtshof	98	
	Verwaltungsgerichtshof	76	
	Andere rechters	250	429
Polen	Trybunał Konstytucyjny		
	Sąd Najwyższy	6	
	Naczelny Sąd Administracyjny	24	
	Andere rechters	30	60
Portugal	Supremo Tribunal de Justiça	3	
	Supremo Tribunal Administrativo	51	
	Andere rechters	62	116

>>>

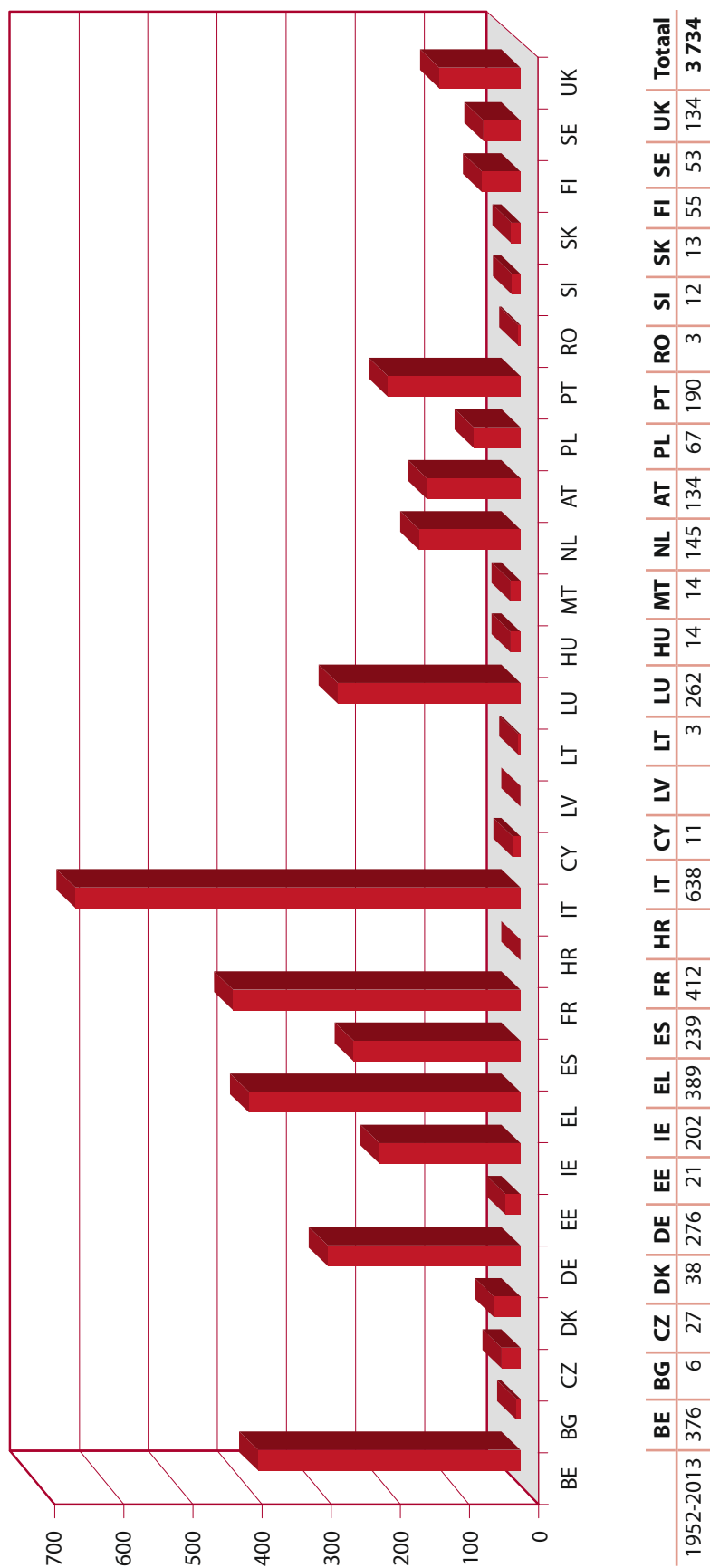
			Totaal
Roemenië	Înalta Curte de Casație și Justiție	6	
	Curtea de Apel	31	
	Andere rechters	26	63
Slovenië	Ustavno sodišče		
	Vrhovno sodišče	2	
	Andere rechters	3	5
Slowakije	Ústavný Súd		
	Najvyšší súd	9	
	Andere rechters	15	24
Finland	Korkein oikeus	13	
	Korkein hallinto-oikeus	42	
	Työtuomioistuin	3	
	Andere rechters	25	83
Zweden	Högsta Domstolen	17	
	Högsta förvaltningsdomstolen	5	
	Marknadsdomstolen	5	
	Arbetsdomstolen	3	
	Andere rechters	81	111
Verenigd Koninkrijk	House of Lords	40	
	Supreme Court	5	
	Court of Appeal	73	
	Andere rechters	443	561
Andere	Cour de justice Benelux/Benelux-Gerechtshof ¹	1	
	Kamer van beroep van de Europese scholen ²	1	2
Totaal			8 282

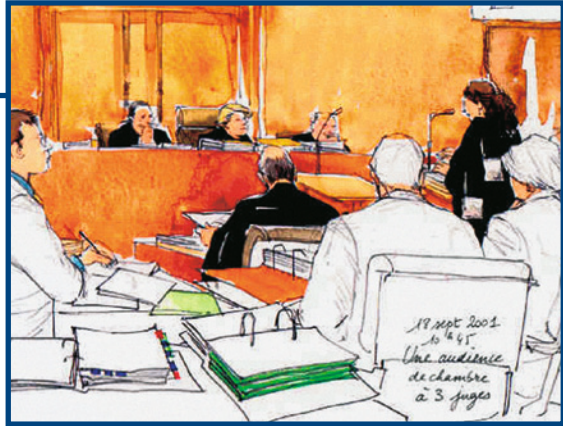
¹ Zaak C-265/00, Campina Melkunie.

² Zaak C-196/09, Miles e.a.

21. Ontwikkeling van de gerechtelijke werkzaamheden (1952-2013) — Aanhangig gemaakte beroepen wegens niet-nakoming

1952-2013

Hoofdstuk II

Het Gerecht

A — Werkzaamheden van het Gerecht in 2013

door Marc Jaeger, president

Het jaar 2013 werd gekenmerkt door de toetreding van de Republiek Kroatië tot de Europese Unie en door de verwelkoming, binnen het college van het Gerecht, van het eerste Kroatische lid van de rechterlijke instantie, V. Tomljenović, op 4 juli 2013. Deze benoeming werd voorafgegaan door die van C. Wetter, met ambtsaanvaarding op 18 maart 2013, ter vervanging van N. Wahl, die op 28 november 2012 werd benoemd tot advocaat-generaal bij het Hof van Justitie. Bovendien vond op 16 september 2013, na het vertrek van J. Azizi (rechter bij het Gerecht sinds 1995), V. Vadapalas (rechter bij het Gerecht sinds 2004), S. Soldevila Frago, L. Truchot (allebei rechters bij het Gerecht sinds 2007) en K. O'Higgins (rechter bij het Gerecht sinds 2008), de benoeming plaats van V. Kreuschitz, E. Bieliūnas, I. Ulloa Rubio, S. Gervasoni en A. M. Collins als hun respectieve opvolgers. Na de ambtsneerlegging van K. Jürimäe (rechter bij het Gerecht sinds 2004) en haar benoeming als rechter bij het Hof van Justitie, vond ten slotte op 23 oktober 2013 de ambtsaanvaarding van L. Madise bij het Gerecht plaats.

Deze omvangrijke vervanging (die een vierde van het college betreft) toont wederom hoe instabiel de samenstelling is van het Gerecht, dat voor de uitdaging staat om acht nieuwe leden te integreren in een rechterlijke instantie met achtentwintig leden. Hoe verkwikkend deze omstandigheden kunnen zijn, zij zullen zeker een invloed hebben op de werkzaamheden van de rechterlijke instantie in 2014.

Als jaar van driejaarlijkse vervanging vond in 2013 tevens de verkiezing van de president plaats, maar ook — voor het eerst — van de vicepresident, H. Kanninen, en van de kamerpresidenten, M. E. Martins Ribeiro, S. Papasavvas, M. Prek, A. Dittrich, S. Frimodt Nielsen, M. van der Woude, D. Gratsias en G. Berardis. Bij deze gelegenheid werd een Negende kamer gevormd met het oog op nog betere resultaten van de rechterlijke instantie.

Uit statistisch oogpunt was 2013 zeer leerrijk. Enerzijds heeft het Gerecht voor het derde jaar op rij een stijging van zijn productiviteit verwezenlijkt als gevolg van de doorgevoerde interne hervormingen en de constante optimalisatie van zijn werkmethoden. Aldus werden in 2013 702 zaken afgedaan (ondanks de sterke organisatorische beperkingen door de driejaarlijkse vernieuwing), waardoor het jaarlijkse gemiddelde van afgedane zaken over de drie laatste jaren ongeveer 700 zaken bedroeg. Ter vergelijking, datzelfde gemiddelde bedroeg om en bij de 480 zaken in 2008. In vijf jaar tijd heeft de efficiëntiewinst dus een stijging van meer dan 45 % van de productiviteit van het Gerecht mogelijk gemaakt. Anderzijds heeft het aantal aanhangig gemaakte zaken een historisch record bereikt, te weten 790 nieuwe zaken, een sprong van bijna 30 % ten opzichte van 2012. De globale stijgende tendens van het aantal zaken voor het Gerecht, in het bijzonder op het gebied van intellectuele eigendom, wordt aldus overduidelijk bevestigd. Dit heeft geleid tot een merkbare stijging van het aantal aanhangige zaken, waarbij de drempel van 1 300 zaken (1 325) is overschreden. Wat ten slotte de procesduur betreft, deze werd weliswaar — globaal genomen (dit wil zeggen de bij beschikking afgedane zaken daaronder begrepen) — gekenmerkt door een conjuncturele verlenging met ongeveer 10 % (waardoor de procesduur 26,9 maanden bedraagt), maar er dient met klem op te worden gewezen dat, wat de bij arrest afgedane zaken betreft, een vermindering met ongeveer één maand ten opzichte van 2012 kan worden waargenomen, met name een gemiddelde procesduur van 30,6 maanden.

Bij onderzoek van deze verschillende elementen blijkt dat de actie die het Gerecht heeft ondernomen om zijn efficiëntie te verbeteren weliswaar haar vruchten heeft afgeworpen, maar dat het

Gerecht noch de stabiliteit van zijn samenstelling noch zijn werklast zelf in handen heeft. Meer dan ooit dienen de bevoegde autoriteiten van de Unie zich ervan bewust te worden dat het absoluut noodzakelijk is om het Gerecht de middelen ter beschikking te stellen die het nodig heeft om zijn wezenlijke opdracht te vervullen, te weten het recht op effectieve rechterlijke bescherming waarborgen, hetgeen op de rechter van de Unie verplichtingen doet rusten zowel in termen van kwaliteit en intensiteit van het rechterlijk toezicht als in termen van snelheid.

De grondige herziening van het Reglement voor de procesvoering van het Gerecht, die begin 2014 zal worden voorgelegd aan de Raad van de Europese Unie, zal een modernisering van zijn procedureregels en nieuwe efficiëntiewinst mogelijk maken. Niettemin is duidelijk dat dit geen antwoord vormt dat kan zorgen voor de omkering van de discrepantie tussen het rechtsprekende vermogen van de rechterlijke instantie en het grote aantal voorgelegde geschillen.

In de navolgende uiteenzetting wordt geprobeerd een overzicht te geven, dat noodzakelijkerwijs selectief is, van de belangrijkste ontwikkelingen in de rechtspraak in 2013. Daaruit blijkt het belang van de taak van het Gerecht als Europese rechter bevoegd voor rechtstreekse beroepen, zowel in economische zaken als op het gebied van bijvoorbeeld volksgezondheid, gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid of milieu.

I. Wettigheidstoetsing

Ontvankelijkheid van beroepen krachtens artikel 263 VWEU

1. Begrip handeling waartegen beroep kan worden ingesteld

In de zaak *European Dynamics Luxembourg e.a./BHIM* (beschikking van 12 september 2013, T-556/11, nog niet gepubliceerd) had het Gerecht de gelegenheid om uitspraak te doen over de vraag of een in het kader van een openbare aanbestedingsprocedure vastgesteld besluit van de voorzitter van het Bureau voor harmonisatie binnen de interne markt (merken, tekeningen en modellen) (BHIM) om de betrokken opdracht aan andere inschrijvers te gunnen, een handeling vormde waartegen beroep tot nietigverklaring kon worden ingesteld. Volgens het BHIM was dit niet het geval.

Het Gerecht wijst om te beginnen erop dat artikel 263, eerste alinea, tweede volzin, VWEU een nieuwe bepaling van primair recht is, krachtens welke de Unierechter ook de wettigheid nagaat van de handelingen van de organen of instanties van de Unie waarmee rechtsgevolgen ten aanzien van derden worden beoogd. Deze bepaling is bestemd om te voorzien in een belangrijke leemte in de tekst van het oude artikel 230, eerste alinea, EG, door naast de handelingen van de instellingen van de Unie in de zin van artikel 13 VEU, de juridisch bindende handelingen van de organen of instanties van de Unie uitdrukkelijk vatbaar te maken voor beroepen bij de Unierechter. Vastgesteld dient te worden dat het BHIM krachtens artikel 115, lid 1, van verordening (EG) nr. 207/2009¹ een orgaan van de Unie in de zin van artikel 263, eerste alinea, tweede volzin, VWEU is. Bijgevolg is het Gerecht bevoegd om kennis te nemen van de beroepen tegen de handelingen van het BHIM, waaronder de handelingen van zijn voorzitter inzake overheidsopdrachten, waarmee rechtsgevolgen ten aanzien van derden worden beoogd.

Het Gerecht brengt vervolgens in herinnering dat artikel 122, lid 1, van verordening nr. 207/2009 bepaalt dat „[d]e Commissie [...] toezicht [houdt] op de wettigheid van de handelingen van de

¹ Verordening (EG) nr. 207/2009 van de Raad van 26 februari 2009 inzake het gemeenschapsmerk (PB L 78, blz. 1).

voorzitter [van het BHIM] ten aanzien waarvan het gemeenschapsrecht niet voorziet in toezicht op de wettigheid door een ander orgaan [...]”. De werkingssfeer van deze bepaling is dus onderworpen aan de voorwaarde dat geen ander orgaan toeziet op de wettigheid van de handelingen van de voorzitter van het BHIM. Het Gerecht is evenwel van oordeel dat het zelf moet worden beschouwd als een dergelijk „ander orgaan”, aangezien het een dergelijk toezicht uitoefent. Sinds de inwerkingtreding van artikel 263 VWEU heeft het doel dat erin bestond een besluit van de Europese Commissie uit te lokken, zodat tegen de door de organen of instanties van de Unie vastgestelde handelingen minstens indirect beroep kon worden ingesteld bij de Unierechter, zijn bestaansreden verloren en kan het niet langer de rechtvaardiging vormen om te stellen dat de procedure krachtens artikel 122 van verordening nr. 207/2009 een verplichte voorafgaande stap is om een zaak bij de Unierechter aanhangig te maken.

2. Begrip regelgevingshandeling die geen uitvoeringsmaatregelen met zich brengt

In 2013 heeft het Gerecht belangrijke preciseringen gegeven met betrekking tot het begrip „regelgevingshandeling die geen uitvoeringsmaatregelen met zich brengt” in de zin van artikel 263, vierde alinea, VWEU.

In de beschikking van 5 februari 2013, *BSI/Raad* (T-551/11, niet gepubliceerd), die betrekking had op een vordering tot nietigverklaring van uitvoeringsverordening (EU) nr. 723/11² tot uitbreiding van het bij verordening (EG) nr. 91/2009³ ingestelde antidumpingrecht, heeft het Gerecht eerst vastgesteld dat de bestreden verordening een regelgevingshandeling in de zin van artikel 263, vierde alinea, VWEU was. Vervolgens heeft het Gerecht opgemerkt dat in het kader van de analyse van het begrip „handeling die geen uitvoeringsmaatregelen met zich brengt”, rekening diende te worden gehouden met het door artikel 263, vierde alinea, VWEU nagestreefde doel. Op grond van deze bepaling kan een natuurlijke of rechtspersoon beroep instellen tegen regelgevingshandelingen die hem rechtstreeks raken en die geen uitvoeringsmaatregelen met zich brengen, en wordt aldus voorkomen dat hij het recht zou moeten overtreden om toegang te krijgen tot een rechter.

In casu was het Gerecht van oordeel dat, aangezien in elk geval de door verzoekster ontvangen beslissingen van de bevoegde nationale douaneautoriteiten waren vastgesteld overeenkomstig de bestreden verordening, deze laatste uitvoeringsmaatregelen met zich bracht in de zin van artikel 263, vierde alinea, VWEU. Aan deze vaststelling werd niet afgedaan door het door deze bepaling nagestreefde doel, daar verzoekster in beginsel de ter uitvoering van de bestreden verordening genomen nationale maatregelen kon aanvechten en zich in die context op de onwettigheid van die verordening kon beroepen voor de nationale rechters, die beroep kunnen doen op de bepalingen van artikel 267 VWEU alvorens uitspraak te doen, zonder dat zij eerst inbreuk moest maken op de bestreden verordening. Hetzelfde gold met betrekking tot verzoeksters argument dat de bescherming van haar individuele rechten in gevaar was gebracht, daar de prejudiciële verwijzing als bedoeld in artikel 267 VWEU haar geen volledige en effectieve rechterlijke bescherming bood. Volgens vaste rechtspraak kan de Unierechter immers, zonder zijn bevoegdheid te overschrijden, de voorwaarden waaronder een particulier beroep kan instellen tegen een verordening,

² Uitvoeringsverordening (EU) nr. 723/2011 van de Raad van 18 juli 2011 tot uitbreiding van het bij verordening (EG) nr. 91/2009 ingestelde definitieve antidumpingrecht op bepaalde soorten ijzeren of stalen bevestigingsmiddelen van oorsprong uit de Volksrepubliek China tot bepaalde soorten uit Maleisië verzonden ijzeren of stalen bevestigingsmiddelen, al dan niet aangegeven als van oorsprong uit Maleisië (PB L 194, blz. 6).

³ Verordening (EG) nr. 91/2009 van de Raad van 26 januari 2009 tot instelling van een definitief antidumpingrecht op bepaalde soorten ijzeren of stalen bevestigingsmiddelen van oorsprong uit de Volksrepubliek China (PB L 29, blz. 1).

niet uitleggen op een wijze die zou afwijken van deze voorwaarden, die uitdrukkelijk in het Verdrag zijn neergelegd, zelfs niet in het licht van het recht op een effectieve rechterlijke bescherming.

Het Gerecht diende dit begrip ook uit te leggen in het arrest van 7 maart 2013, *Bilbaína de Alquitranes e.a./ECHA* (T-93/10, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), dat betrekking had op een beroep tot nietigverklaring van een besluit van het Europees Agentschap voor chemische stoffen (ECHA) om hogetemperatuurkoolteerpek te identificeren als een zeer zorgwekkende stof die voldoet aan de criteria van artikel 57, sub a, d en e, van verordening (EG) nr. 1907/2006⁴.

Het Gerecht herinnert eraan dat onder het begrip „regelgevingshandeling” in de zin van artikel 263, vierde alinea, VWEU is te verstaan alle handelingen van algemene strekking, met uitzondering van wetgevingshandelingen. Dat is het geval bij een besluit als hetwelk in de betrokken zaak aan de orde was. Een dergelijk besluit heeft een algemene strekking, aangezien het van toepassing is op objectief bepaalde situaties en rechtsgevolgen heeft voor algemeen en abstract aangewezen categorieën van personen, te weten met name voor iedere natuurlijke of rechtspersoon die binnen de werkingssfeer van artikel 31, lid 9, sub a, en artikel 34, sub a, van verordening nr. 1907/2006 valt. Voorts is een dergelijk besluit geen wetgevingshandeling, aangezien het noch volgens de gewone wetgevingsprocedure noch volgens een bijzondere wetgevingsprocedure in de zin van artikel 289, leden 1 tot en met 3, VWEU is vastgesteld. Ten slotte brengt de bestreden handeling, die op grond van artikel 59 van verordening nr. 1907/2006 is vastgesteld, geen uitvoeringsmaatregelen met zich, daar de identificatie van een stof als een zeer zorgwekkende stof informatieverplichtingen creëert zonder dat nog andere maatregelen noodzakelijk zijn.

Bovendien merkt het Gerecht op dat artikel 263, eerste alinea, VWEU uitdrukkelijk de controle van de wettigheid van de handelingen van de organen of instanties van de Unie waarmee rechtsgevolgen ten aanzien van derden worden beoogd, vermeldt. De auteurs van het Verdrag hebben dus in beginsel ook de handelingen van ECHA, als instantie van de Unie, willen onderwerpen aan het toezicht door de Unierechter. Bovendien sluit de krachtens artikel 75, lid 1, van verordening nr. 1907/2006 op ECHA rustende taak, namelijk de technische, wetenschappelijke en administratieve aspecten van deze verordening te beheren en in bepaalde gevallen uit te voeren en de consistentie binnen de Unie te waarborgen, de bevoegdheid om regelgevingshandelingen vast te stellen niet uit.

Ten slotte betrof de zaak *Altadis/Commissie* (beschikking van 9 september 2013, T-400/11, nog niet gepubliceerd) een vordering tot gedeeltelijke nietigverklaring van een besluit van de Commissie waarbij een steunregeling die fiscale afschrijving van financiële goodwill bij verwerving van deelnemingen in buitenlandse ondernemingen toelaat, onverenigbaar met de interne markt werd verklaard. De Commissie betoogde dat een aantal nationale uitvoeringsmaatregelen moesten worden vastgesteld op grond van het bestreden besluit, met name de intrekking van de litigieuze regeling door de nationale wetgever, de terugvordering door de belastingautoriteiten bij de begunstigten van uit hoofde van de litigieuze regeling onrechtmatig toegekende steun, alsook de eventuele toekenning door die autoriteiten van het betrokken belastingvoordeel.

⁴ Verordening (EG) nr. 1907/2006 van het Europees Parlement en de Raad van 18 december 2006 inzake de registratie en beoordeling van en de autorisatie en beperkingen ten aanzien van chemische stoffen (REACH), tot oprichting van een Europees Agentschap voor chemische stoffen, houdende wijziging van richtlijn 1999/45/EG en houdende intrekking van verordening (EEG) nr. 793/93 van de Raad en verordening (EG) nr. 1488/94 van de Commissie alsmede richtlijn 76/769/EEG van de Raad en de richtlijnen 91/155/EEG, 93/67/EEG, 93/105/EG en 2000/21/EG van de Commissie (PB L 396, blz. 1).

Het Gerecht merkt op dat een besluit als het onderhavige krachtens artikel 288, vierde alinea, VWEU enkel verbindend is in al zijn onderdelen voor degenen tot wie het is gericht. Bijgevolg zijn de verplichtingen tot weigering om het genot van de litigieuze regeling toe te kennen, tot nietigverklaring van de toegekende belastingvoordelen en tot terugvordering van de uit hoofde van die regeling verleende steun, rechtsgevolgen van het bestreden besluit die verbindend zijn voor de lidstaat waartoe het is gericht. Het bestreden besluit sorteerde evenwel geen dergelijke rechtsgevolgen ten aanzien van de begunstigten van de litigieuze regeling. Artikel 1, lid 1, van het bestreden besluit bepaalde niet wat de gevolgen waren van de onverenigbaarheid van de litigieuze regeling met de interne markt voor elk van de begunstigten van die regeling, aangezien die onverenigbaarverklaring op zich voor die begunstigten geen enkel verbod of bevel met zich bracht. Bovendien had de onverenigbaarheid niet noodzakelijkerwijs dezelfde gevolgen voor elk van de begunstigten van de litigieuze regeling. De gevolgen van de onverenigbaarheid moesten aldus worden geïndividualiseerd door een rechtshandeling van de bevoegde nationale autoriteiten, zoals een heffingsaanslag, die een maatregel ter uitvoering van artikel 1, lid 1, van het bestreden besluit vormde in de zin van artikel 263, vierde alinea, VWEU. Het was in deze context irrelevant dat de betrokken lidstaat over geen enkele beoordelingsmarge beschikte bij de uitvoering van het bestreden besluit, aangezien het ontbreken van beoordelingsbevoegdheid weliswaar een criterium was dat moest worden onderzocht om na te gaan of aan de voorwaarde van rechtstreekse geraaktheid van een verzoekende partij was voldaan, maar het bestaan van een handeling die geen uitvoeringsmaatregelen met zich brengt, een andere voorwaarde was dan het vereiste van rechtstreekse geraaktheid.

Mededingingsregels die van toepassing zijn op ondernemingen

1. Algemene opmerkingen

a) Klacht — Nieuw onderzoek

De gevoegde zaken *BVGD/Commissie* (arrest van 11 juli 2013, T-104/07 en T-339/08, niet gepubliceerd) boden het Gerecht de gelegenheid om zich uit te spreken over de mogelijkheid voor de Commissie om een aanvullende procedure in te leiden na een beschikking houdende afwijzing van een klacht, teneinde de situatie waarop die beschikking betrekking heeft, opnieuw te onderzoeken. Aan deze zaken lag een klacht ten grondslag die door de Belgische Vereniging van handelaars in- en uitvoerders van geslepen diamant (BVGD) bij de Commissie was ingediend tegen een onderneming die in deze sector actief was. De BVGD betoogde dat de door deze onderneming met haar klanten gesloten overeenkomsten inzake een distributiesysteem van ruwe diamant in strijd waren met de artikelen 101 VWEU en 102 VWEU. Na afwijzing van deze klacht op grond dat er geen communautair belang was om daaraan verder gevolg te geven, had de Commissie tegen de achtergrond van het intussen door het Gerecht gewezen arrest van 11 juli 2007, *Alrosa/Commissie*⁵, beslist om de klacht opnieuw te onderzoeken en daartoe een aanvullende procedure in te leiden.

Het Gerecht diende verzoeksters argument te onderzoeken dat de Commissie enkel bevoegd is om beschikkingen opnieuw te onderzoeken wanneer deze een last of een sanctie opleggen, hetgeen in casu niet het geval was. Het Gerecht heeft eraan herinnerd dat het op het recht van de lidstaten gebaseerde algemene rechtsbeginsel, volgens hetwelk de administratie de mogelijkheid heeft om een individuele bestuurshandeling opnieuw te onderzoeken en in voorkomend geval in te trekken, reeds in de eerste arresten van het Hof werd erkend. De intrekking van een onrechtmatige bestuurshandeling die gunstig is of waarbij subjectieve rechten in het leven zijn geroepen, is

⁵ T-170/06, Jurispr. blz. II-2601.

aldus toegestaan, mits de instelling die de handeling heeft vastgesteld, voldoet aan de voorwaarden inzake inachtneming van een redelijke termijn en van de bescherming van het gewettigd vertrouwen van de begunstigde van de handeling die op de rechtmatigheid ervan mocht vertrouwen.

Verder kan de Commissie niet worden verweten dat zij de oorspronkelijke afwijzingsbeschikking niet heeft ingetrokken om vervolgens een nieuwe afwijzingsbeschikking vast te stellen, daar een dergelijke intrekking in strijd zou zijn geweest met de rechtspraak inzake het algemene beginsel van intrekking van bestuurshandelingen. Zelfs indien de betrokken handeling geen subjectieve rechten verleent, zoals dat het geval is bij een afwijzingsbeschikking, beperkt de Unierechter met name op grond van de beginselen van behoorlijk bestuur en rechtszekerheid de mogelijkheden van intrekking tot onrechtmatige handelingen. Aangezien slechts één van de grondslagen van de afwijzingsbeschikking onrechtmatig en vervolgens nietig werd verklaard door het reeds aangehaalde arrest *Alrosa/Commissie*, kon de aanvullende procedure enkel zien op die grondslag en de afwijzingsbeschikking kon enkel worden ingetrokken indien de Commissie uit het ontbreken van toezeggingen van de ondernemingen die de litigieuze overeenkomst hadden gesloten, had afgeleid dat het noodzakelijk was om het onderzoek van die overeenkomst verder te zetten, zodat de betrokken onrechtmatigheid afbreuk deed aan de oplossing bestaande in afwijzing van de klacht. Door aldus te werk te gaan, heeft de Commissie elementen betreffende de intrekkingprocedure niet verward met de grond van de zaak die wordt gekenmerkt door het ontbreken van voldoende communautair belang, maar heeft zij gewoon onderzocht of in casu was voldaan aan de voorwaarde voor intrekking van een handeling, te weten de onrechtmatigheid ervan.

b) Inspecties — Wettigheid van inspectieregeling [artikel 20, lid 4, van verordening (EG) nr. 1/2003]

In de gevoegde zaken *Deutsche Bahn e.a./Commissie* (arrest van 6 september 2013, T-289/11, T-290/11 en T-521/11, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld) heeft het Gerecht zich kunnen uitspreken over de wettigheid van de regeling van inspecties zoals deze bij artikel 20, lid 4, van verordening (EG) nr. 1/2003⁶ is vastgesteld, in het kader van beroepen tegen verschillende besluiten van de Commissie in de sector van vervoer per spoor, waarbij verzoeksters werden gelast om zich te onderwerpen aan inspecties. Verzoeksters voerden aan dat de litigieuze besluiten de door het beginsel van de onschendbaarheid van de woning voorgeschreven waarborgen niet eerbiedigden, daar zij waren vastgesteld zonder voorafgaande rechterlijke machtiging. In deze context wierpen zij ook een exceptie van onwettigheid op die met name betrekking had op bovengenoemde bepaling van verordening nr. 1/2003.

Dienaangaande stelt het Gerecht om te beginnen vast dat de uitoefening van de door deze bepaling aan de Commissie toegekende inspectiebevoegdheden bij een onderneming een duidelijke inmenging vormt in het recht van deze laatste op eerbiediging van haar privéleven, haar woning en haar communicatie. Het door verordening nr. 1/2003, in het bijzonder artikel 20, lid 4, ervan, tot stand gebrachte stelsel biedt evenwel passende en voldoende waarborgen waarbij die bevoegdheden strikt zijn afgebakend aan de hand van vijf categorieën van waarborgen, waardoor het ontbreken van een voorafgaande rechterlijke machtiging kan worden gecompenseerd. Het Gerecht was van oordeel dat de wijze waarop de bij verordening nr. 1/2003 vastgestelde regeling in casu ten uitvoer was gelegd, het mogelijk had gemaakt dat alle vijf categorieën van voornoemde waarborgen werden geboden. In het bijzonder bevatten de inspectiebesluiten de in artikel 20, lid 4, van verordening nr. 1/2003 opgesomde gegevens.

⁶ Verordening (EG) nr. 1/2003 van de Raad van 16 december 2002 betreffende de uitvoering van de mededingingsregels van de artikelen [101 VWEU] en [102 VWEU] (PB 2003, L 1, blz. 1).

In de eerste plaats moet het inspectiebesluit het voorwerp en het doel van de inspectie vermelden, de begindatum van de inspectie vastleggen en wijzen op de sancties bedoeld in de artikelen 23 en 24 van verordening nr. 1/2003, alsook op de mogelijkheid om tegen dit besluit beroep in te stellen bij de Unierechter. De motivering moet ook de hypothesen en vermoedens vermelden die de Commissie voornemens is te verifiëren. In de tweede plaats zijn documenten die geen bedrijfsbescheiden vormen, dat wil zeggen documenten die geen betrekking hebben op de activiteiten van de onderneming op de markt, uitgesloten van het onderzoeksterrein van de Commissie, en de ondernemingen die zijn onderworpen aan een door een inspectiebesluit gelaste inspectie hebben recht op rechtsbijstand of ook vertrouwelijke behandeling van de briefwisseling tussen advocaten en cliënten. Bovendien mag de Commissie de betrokken onderneming niet verplichten om antwoorden te geven waardoor zij het bestaan van de inbreuk zou moeten erkennen die de Commissie heeft te bewijzen. Dit beginsel geldt tevens voor de vragen die de inspecteurs kunnen stellen in het kader van een krachtens artikel 20, lid 4, van verordening nr. 1/2003 uitgevoerde inspectie. In de derde plaats beschikt de Commissie niet over buitensporige dwangmiddelen die de mogelijkheid om zich op basis van artikel 20, lid 6, van verordening nr. 1/2003 tegen de inspectie te verzetten, in de praktijk onbruikbaar maakt. Aldus mogen de functionarissen van de Commissie de toegang tot lokalen of meubilair niet forceren en het personeel van de onderneming niet dwingen hun die toegang te verlenen, noch mogen zij de lokalen of het meubilair doorzoeken zonder toestemming van de vertegenwoordigers van de onderneming. In de vierde plaats dient de Commissie een beroep te doen op de bijstand van de nationale autoriteiten van de staat op het grondgebied waarvan de inspectie moet worden uitgevoerd. Deze procedure stelt de — in voorkomend geval gerechtelijke — toetsingsregelingen van de betrokken lidstaat in werking. In de vijfde plaats ten slotte berust de begrenzing van de inmenging die een inspectie vormt, tevens op de toetsing achteraf door de Unierechter van de rechtmatigheid van het besluit waarbij de inspectie is gelast. Het bestaan van een dergelijke toetsing is zeer belangrijk, daar het ontbreken van een voorafgaande rechterlijke machtiging hierdoor kan worden gecompenseerd.

c) Rechterlijke toetsing — Volledige rechtsmacht

In het arrest van 16 september 2013, *Galp Energía España e.a./Commissie* (T-462/07, niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), heeft het Gerecht gepreciseerd dat de onmogelijkheid om in het kader van het wettigheidstoezicht rekening te houden met een element dat niet in aanmerking werd genomen in de bestreden beschikking, zoals in casu de verklaring van de verkoopdirecteur van bitumen bij Petrogal Española, SA (thans Galp Energía España, SA), die bij het verzoekschrift was gevoegd, niet gold in het kader van de volledige rechtsmacht.

Op basis van de volledige rechtsmacht is het Gerecht bevoegd om de aangevochten handeling te wijzigen, rekening houdend met alle door partijen aangevoerde feitelijke omstandigheden. Hieruit volgt dat de onmogelijkheid voor de Commissie om in het kader van het wettigheidstoezicht een vervanging van de motivering te verkrijgen, er niet aan in de weg stond dat het Gerecht in het kader van de uitoefening van zijn volledige rechtsmacht rekening hield met de litigieuze verklaring, op grond waarvan kon worden vastgesteld dat verzoeksters kennis hadden van een van de bestanddelen van de ten laste gelegde inbreuk, daar alle elementen van het dossier het voorwerp zijn geweest van een contradictoir debat tussen partijen.

Dit geldt temeer daar de beoordeling van het passende karakter van het bedrag van de geldboeten kan rechtvaardigen dat aanvullende gegevens worden overgelegd of in aanmerking genomen waarvan de vermelding in de beschikking als zodanig niet vereist is krachtens de motiveringsplicht van artikel 296 VWEU. Dit is met name het geval met betrekking tot elementen inzake de toerekening van bepaalde inbreukmakende gedragingen aan een onderneming in een bepaald tijdvak. Verder is evenmin uitgesloten dat aanvullende gegevens betrekking kunnen hebben op de

vaststelling van de inbreuk. De volledige rechtsmacht, op grond waarvan het Gerecht rekening kan houden met dergelijke gegevens, kan immers worden uitgeoefend zelfs indien de aangevoerde grief betrekking heeft op de vaststelling van de inbreuk, daar een dergelijke grief bij gegrondheid ervan kan leiden tot wijziging van het bedrag van de geldboete. Overigens kan de uitoefening door het Gerecht van zijn volledige rechtsmacht, ook wanneer het gaat om de vaststelling van de inbreuk, hem in staat stellen om het bedrag van een geldboete te verlagen, hoewel een — zelfs gedeeltelijke — nietigverklaring van de bestreden beschikking niet mogelijk is. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer bepaalde elementen waarop de Commissie zich heeft gebaseerd om tot de conclusie te komen dat verzoekster aan de inbreuk heeft deelgenomen, weliswaar niet zijn bewezen, maar deze vaststelling niet kan rechtvaardigen dat de bestreden beschikking wordt nietig verklaard. Enkel de verlaging van het bedrag van de geldboete om rekening te houden met de minder actieve of minder regelmatige deelname van verzoekster is dan gerechtvaardigd.

d) Redelijke termijn — Gerechtelijke procedure

In het arrest van 16 september 2013, *CEPSA/Commissie* (T-497/07, niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), heeft het Gerecht geoordeeld dat een grief inzake de onredelijke duur van de gerechtelijke procedure niet-ontvankelijk was wanneer deze werd aangevoerd in het kader van hetzelfde beroep als dat voor de procedure waarvan werd betoogd dat het beginsel van de redelijke termijn was geschonden. Anders zou de rechtsprekende formatie die uitspraak doet op het beroep bij de beoordeling van die grief zich dienen uit te spreken over het foutieve of onrechtmatige karakter van haar eigen gedraging, zodat de verzoekende partij gegronde twijfel zou kunnen koesteren over de objectieve onpartijdigheid van deze formatie. Het Gerecht heeft verder erop gewezen dat in casu de niet-ontvankelijkheid van de betrokken grief geenszins afbreuk deed aan verzoeksters recht op toegang tot een rechter, aangezien zij een dergelijke grief zou kunnen aanvoeren in het kader van een tegen zijn arrest ingestelde hogere voorziening, of in het kader van een beroep wegens niet-contractuele aansprakelijkheid op grond van de artikelen 268 VWEU en 340 VWEU.

2. Bijdragen op het gebied van artikel 101 VWEU

a) Bewijs van het bestaan van onderling afgestemd feitelijk gedrag

In de zaak *Säveltäjän Tekijänoikeustoimisto Teosto/Commissie* (arrest van 12 april 2013, T-401/08, nog niet gepubliceerd⁷) had het Gerecht de gelegenheid te verduidelijken welke bewijslast op de Commissie rust wat de vaststelling van het bestaan van onderling afgestemd feitelijk gedrag betreft.

In dit verband herinnert het Gerecht eraan dat, wanneer de Commissie er in haar redenering die leidt tot de vaststelling van het bestaan van onderling afgestemd feitelijk gedrag, van uitgaat dat de in haar beschikking aangetoonde feiten hun verklaring slechts kunnen vinden in een gedragsafstemming van de ondernemingen, de betrokken ondernemingen kunnen volstaan met het aantonen van omstandigheden die een ander licht werpen op de door de Commissie gestelde feiten en voor die feiten een verklaring kunnen bieden die in de plaats van de door de Commissie gegeven verklaring kan treden. Dit beginsel is evenwel niet van toepassing wanneer het bewijs van de onderlinge afstemming tussen de ondernemingen niet voortvloeit uit de loutere vaststelling

⁷ Deze zaak behoort tot een groep van 22 zaken betreffende de voorwaarden inzake het beheer van de rechten van openbare uitvoering van muziekwerken en inzake de verlening van licenties door de auteursrechtenorganisaties. In 21 van deze zaken werd de bestreden beschikking nietig verklaard voor zover deze betrekking had op de verzoekende partijen.

van gelijklopend marktgedrag, maar uit stukken waaruit blijkt dat de feitelijke gedragingen het resultaat zijn van onderlinge afstemming. In dit geval dienen de betrokken ondernemingen niet gewoon een alternatieve verklaring te geven voor de door de Commissie vastgestelde feiten, maar dienen zij het bestaan van die door de Commissie aan de hand van overgelegde stukken aangetoonde feiten te betwisten.

Gelet op deze overwegingen was het Gerecht van oordeel dat in casu, alvorens het bestaan van andere verklaringen voor het parallelle gedrag dan onderlinge afstemming te beoordelen, diende te worden onderzocht of de Commissie het bestaan van de aan verzoekster ten laste gelegde inbreuk betreffende de in de litigieuze overeenkomsten opgenomen beperkingen tot het nationale grondgebied had aangetoond met bewijzen die verder gaan dan de gewone vaststelling van parallel gedrag. Het Gerecht beklemtoont dat het onderzoek daarvan voorafgaat aan het onderzoek van de gegrondheid van andere verklaringen dan onderlinge afstemming, aangezien, indien het Gerecht tot de conclusie komt dat in de bestreden beschikking dergelijke bewijzen waren aangedragen, die verklaringen, zelfs al waren zij plausibel, de vaststelling van die inbreuk niet zouden kunnen ontkrachten.

Wat de bewijswaarde betreft van de elementen die de Commissie ten bewijze van het onderling afgestemde feitelijke gedrag heeft aangedragen zonder zich op het parallelisme van de gedragingen van de betrokken auteursrechtenorganisaties te baseren, heeft het Gerecht met name erop gewezen dat met betrekking tot de discussies die deze organisaties in het kader van de door de Confédération internationale des sociétés d'auteurs et compositeurs (CISAC) beheerde activiteiten hebben gevoerd, de Commissie zelf had beklemtoond dat de bestreden beschikking geen verbod inhield van het stelsel van wederzijdse vertegenwoordiging van de auteursrechtenorganisaties en van elke vorm van territoriale beperking van de machtigingen die de auteursrechtenorganisaties elkaar verleenden. De Commissie verweet de auteursrechtenorganisaties evenmin, te hebben samengewerkt in het kader van de door CISAC beheerde activiteiten. De Commissie laakte alleen de gecoördineerde aanpak van de territoriale beperkingen door alle auteursrechtenorganisaties. Het loutere feit dat de auteursrechtenorganisaties elkaar in het kader van de door CISAC beheerde activiteiten hebben ontmoet en dat er tussen hen vormen van samenwerking bestonden, wees als zodanig nog niet op het bestaan van een verboden onderlinge afstemming. Wanneer de context waarin de bijeenkomsten van de van schending van het mededingingsrecht beschuldigde ondernemingen plaatsvonden, aantoonde dat die bijeenkomsten noodzakelijk waren voor de collegiale behandeling van kwesties die geen verband hielden met schendingen van dit recht, mag de Commissie immers niet vermoeden dat die bijeenkomsten onderlinge afstemming over de mededinging beperkende feitelijke gedragingen tot doel hadden. In dit verband oordeelde het Gerecht dat de Commissie geen enkel bewijs had aangedragen dat de door CISAC georganiseerde bijeenkomsten waaraan verzoekster zou hebben deelgenomen, betrekking hadden op de beperking van de mededinging door de beperkingen tot het nationale grondgebied.

Wat de plausibiliteit betreft van de andere verklaringen voor het parallelle gedrag van de auteursrechtenorganisaties dan het bestaan van onderlinge afstemming, heeft het Gerecht zich met name op het standpunt gesteld dat de Commissie de door verzoekster verstrekte uitleg voor het parallelisme van het gedrag van deze organisaties, die erin bestond deze te rechtvaardigen door de noodzaak om op te treden tegen onrechtmatig gebruik van muziekwerken, niet kon weerleggen door gewoon te verklaren dat er voor de in de bestreden beschikking aan de orde zijnde vormen van exploitatie technische oplossingen bestonden die toezicht op afstand mogelijk maakten. In dit verband moet de Commissie, wanneer zij een aantal voorbeelden aandraagt om de stelling van de betrokken onderneming elke plausibiliteit te ontnemen, aantonen dat die voorbeelden ter zake dienend zijn. Verder kan de Commissie die onderneming niet verwijten dat deze niet méér nadere gegevens heeft verstrekt, aangezien het aan de Commissie staat het bewijs van de inbreuk te

leveren. Wanneer de Commissie in de administratieve fase van oordeel is dat de betrokken onderneming haar uitleg niet voldoende heeft onderbouwd, moet zij dus de instructie van het dossier voortzetten of vaststellen dat de belanghebbenden er niet in zijn geslaagd de nodige gegevens te verstrekken. Aldus heeft het Gerecht geoordeeld dat uit de bestreden beschikking niet bleek dat de ontoereikende analyse door de Commissie het gevolg was van het feit dat deze van de auteursrechtenorganisaties of van CISAC, waarvan die organisaties lid zijn, niet de gegevens had weten te verkrijgen die zij nodig had om te onderzoeken of er plausible verklaringen waren voor het parallelle gedrag van de auteursrechtenorganisaties.

b) Deelname aan één enkele inbreuk

i) Distorsie van de mededinging

In het arrest van 16 september 2013, *Wabco Europe e.a./Commissie* (T-380/10, nog niet gepubliceerd), dat betrekking had op mededingingsregelingen op de Belgische, Duitse, Franse, Italiaanse, Nederlandse en Oostenrijkse markt van badkamersanitair, heeft het Gerecht het betoog verworpen dat de Commissie ter terechtzitting had aangevoerd en volgens hetwelk zij niet verplicht was aan te tonen dat elke vergadering van een brancheorganisatie tot distorsie van de mededinging leidde omdat de keramische producten deel uitmaakten van de productsubgroepen die het voorwerp van één enkele inbreuk waren. Een dergelijke kwalificatie onthief de Commissie niet van de verplichting om het bestaan van een distorsie van de mededinging aan te tonen met betrekking tot elk van de drie productsubgroepen waarop de inbreuk betrekking had. Ook al is er sprake van één enkele inbreuk wanneer overeenkomsten of onderling afgestemde feitelijke gedragingen, ofschoon zij betrekking hebben op uiteenlopende goederen, diensten of grondgebieden, deel uitmaken van een totaalplan dat door ondernemingen bewust ten uitvoer wordt gelegd met als enig doel de mededinging te beperken, is de vaststelling van een dergelijke inbreuk immers niet van dien aard dat de voorafgaande voorwaarde van het bestaan van een distorsie van de mededinging op elk van de productmarkten waarop die enkele inbreuk betrekking heeft, daardoor wordt weggenomen.

ii) Begrip voortgezette inbreuk

In de zaak *Trelleborg Industrie en Trelleborg/Commissie* (arrest van 17 mei 2013, T-147/09 en T-148/09, nog niet gepubliceerd) had het Gerecht de gelegenheid om zich uit te spreken over de gegrondheid van de kwalificatie van de betrokken inbreuk als één enkele voortgezette inbreuk, nadat het de kwalificatie ervan als één enkele voortdurende inbreuk van de hand had gewezen.

In dit verband preciseert het Gerecht dat het begrip „voortgezette inbreuk” een ander begrip is dan het begrip „voortdurende inbreuk”, waarbij dit verschil overigens wordt bevestigd door het gebruik van het voegwoord „of” in artikel 25, lid 2, van verordening nr. 1/2003. Indien aldus mag worden aangenomen dat de deelname van een onderneming aan de inbreuk is onderbroken en dat deze onderneming vóór en na deze onderbreking aan de inbreuk heeft deelgenomen, kan die inbreuk als een voortgezette inbreuk worden gekwalificeerd indien — zoals bij een voortdurende inbreuk — de onderneming voor én na de onderbreking een en hetzelfde doel nastreefde, hetgeen kan worden afgeleid uit het feit dat de betrokken praktijken hetzelfde doel dienden, dat het om dezelfde producten ging, dezelfde ondernemingen aan de heimelijke afspraken hebben deelgenomen, de uitvoeringswijze daarvan grotendeels dezelfde was, de ondernemingen werden vertegenwoordigd door dezelfde personen en, ten slotte, voornoemde praktijken hetzelfde gebied bestreken. In dat geval betreft het één enkele voortgezette inbreuk, waarvoor de Commissie weliswaar een geldboete kan opleggen voor de volledige inbreukperiode, maar niet voor de periode waarin de inbreuk is onderbroken. Over verschillende perioden gepleegde inbreuken waarvan dezelfde onderneming deelneemt, maar waarvoor geen gemeenschappelijk doel kan worden

aangetoond, kunnen dan ook niet als één enkele — voortdurende dan wel voortgezette — inbreuk worden gekwalificeerd en vormen dus afzonderlijke inbreuken. Gelet op deze overwegingen kwam het Gerecht tot de slotsom dat in casu het feit dat de Commissie de inbreuk ten onrechte als een voortdurende inbreuk had gekwalificeerd, hem niet belette om deze te herkwaltificeren als een voortgezette inbreuk, gelet op de feitelijke gegevens in het administratieve dossier waarop de bestreden beschikking is gebaseerd.

c) Berekening van de geldboete

i) Duur van de inbreuk

In het arrest van 13 september 2013, *Total Raffinage Marketing/Commissie* (T-566/08, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), dat mededingingsregelingen op de markt van paraffine-was betrof, merkte het Gerecht op dat de Commissie overeenkomstig punt 24 van de richtsnoeren voor de berekening van geldboeten van 2006⁸ bij de bepaling van de duur van de deelname van verzoekster aan de inbreuk een deelname van zeven maanden en achtentwintig dagen had gelijkgesteld met een deelname van een volledig jaar, en dat zij hetzelfde had gedaan voor twee andere ondernemingen die aan het kartel hadden deelgenomen, waarvoor de duur van deelname aan de inbreuk elf maanden en twintig dagen voor de ene en elf maanden en zevenentwintig dagen voor de andere bedroeg. Hierdoor werden verschillende situaties gelijk behandeld. Aangezien de gelijke behandeling enkel was gebaseerd op de berekeningsmethode van punt 24 van de richtsnoeren voor de berekening van geldboeten van 2006, kon zij niet als objectief gerechtvaardigd worden beschouwd. Aangezien deze bepaling beoogt te waarborgen dat het bedrag van de geldboete evenredig is aan de duur van de deelname aan de inbreuk, kan zij immers geen objectieve rechtvaardiging vormen voor een verschil in behandeling, daar de strikte toepassing ervan in casu leidt tot de vaststelling van een duur die kennelijk onevenredig is aan zowel de werkelijke duur van verzoeksters deelname aan de mededingingsregeling als aan de wijze waarop andere kartel deelnemers worden behandeld.

ii) Medewerking

— Recht om zichzelf niet te beschuldigen

In de zaak die heeft geleid tot het reeds aangehaalde arrest *Galp Energia España e.a./Commissie* had het Gerecht de gelegenheid erop te wijzen dat de Commissie weliswaar een onderneming niet kan verplichten om antwoorden te geven waardoor deze ertoe wordt gebracht het bestaan te erkennen van de inbreuk waarvan de Commissie het bewijs dient te leveren, maar het gevaar voor de betrokken onderneming dat zij niet volledig profijt trekt uit de mededeling inzake medewerking van 2002⁹, welke de onderneming aanspoort om echt samen te werken met de Commissie, onder meer door overlegging van elementen of verklaringen die ingaan tegen haar eigen belangen, niet kan worden gelijkgesteld met een dwangmaatregel die deze onderneming verplicht om het bestaan van een inbreuk te erkennen. De toepassing van de mededeling inzake medewerking van 2002 is immers oorspronkelijk het gevolg van een initiatief van de betrokken onderneming die verzoekt om toepassing van de bepalingen van deze mededeling, en niet van een eenzijdige handeling van de Commissie die wordt opgelegd aan deze onderneming. Bij ontbreken van een

⁸ Richtsnoeren voor de berekening van geldboeten die uit hoofde van artikel 23, lid 2, onder a), van verordening (EG) nr. 1/2003 worden opgelegd (PB 2006, C 210, blz. 2).

⁹ Mededeling van de Commissie betreffende immuniteit tegen geldboeten en vermindering van geldboeten in kartelzaken (PB 2002, C 45, blz. 3).

dwangmaatregel die de onderneming ertoe verplicht bij te dragen tot haar eigen beschuldiging, hebben de verklaringen van deze onderneming waarbij het bestaan van een inbreuk wordt erkend, derhalve bewijswaarde.

— Gedrag van de medewerkende onderneming

In het kader van de zaak *Roca/Commissie* (arrest van 16 september 2013, T-412/10, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld) betoogde de Commissie dat verzoekster door haar gedrag na het verzoek tot vermindering van het bedrag van de geldboete afbreuk had gedaan aan de significante toegevoegde waarde van de verstrekte inlichtingen, met name op grond dat zij tijdens de administratieve procedure geen blijk had gegeven van een echte geest van medewerking en zij zelf het nut van die informatie had doen afnemen door de geloofwaardigheid ervan in twijfel te trekken.

In dit verband heeft het Gerecht erop gewezen dat uit het bestreden besluit nergens betwisting bleek van de door verzoekster bij haar verzoek om boetevermindering verstrekte inlichtingen wat de Franse markt betreft. Tevens heeft het Gerecht beklemtoond dat, aangezien de verklaringen waarop de Commissie zich baseerde om te stellen dat verzoekster de significante waarde van de door haarzelf verstrekte inlichtingen had betwist, betrekking hadden op inbreukmakende praktijken inzake kranen op deze markt, die verklaringen geen afbreuk konden doen aan de toegevoegde waarde van de inlichtingen, die enkel de inbreuk inzake keramisch sanitair in Frankrijk betroffen. Aangezien de elementen die de Commissie in het bestreden besluit heeft aangevoerd of in het kader van de gerechtelijke procedure heeft ontwikkeld, niet de conclusie konden wettigen dat verzoekster de door haarzelf verstrekte inlichtingen ongeloofwaardig had gemaakt, heeft het Gerecht geoordeeld dat de Commissie ten onrechte had gesteld dat verzoekster door haar gedrag na het verzoek om boetevermindering de waarde van de door haar oorspronkelijk ingediende gegevens had verminderd.

d) Toerekening van het inbreukmakend gedrag — Hoofdelijke veroordeling

In de zaak *Roca Sanitario/Commissie* (arrest van 16 september 2013, T-408/10, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld) wees het Gerecht erop dat wanneer de aansprakelijkheid van een moedermaatschappij enkel is gebaseerd op de deelname van haar dochteronderneming aan een mededingingsregeling, haar aansprakelijkheid dient te worden beschouwd als een aansprakelijkheid die uitsluitend is afgeleid uit, ondergeschikt is aan en afhangt van die van haar dochteronderneming, en derhalve niet verder kan gaan dan de aansprakelijkheid van de dochteronderneming. In deze omstandigheden kan het Gerecht in het kader van het door de moedermaatschappij ingestelde beroep en voor zover deze dit heeft gevorderd, op die moedermaatschappij elke verlaging van het bedrag van de geldboete toepassen die in voorkomend geval werd verleend aan haar dochteronderneming in het kader van een door deze laatste ingesteld beroep. Door aldus te werk te gaan, doet het Gerecht geen uitspraak *ultra petita*, zelfs indien de moedermaatschappij niet heeft aangevoerd dat de Commissie blijk heeft gegeven van een onjuiste opvatting bij de berekening van het bedrag van de geldboete.

Staatssteun

1. Ontvankelijkheid

In 2013 heeft het Gerecht de begrippen „voor beroep vatbare handeling”, „procesbevoegdheid” en „individuele geraaktheid met betrekking tot staatssteun” verduidelijkt.

Met name in de zaak *Aiscat/Commissie* (arrest van 15 januari 2013, T-182/10, nog niet gepubliceerd) kon het Gerecht de eerste twee begrippen behandelen.

Het Gerecht oordeelt dat een besluit van de Commissie om een klacht niet verder te behandelen, in de vorm van een brief van een directoraat-generaal, een voor beroep vatbare handeling vormt in de zin van artikel 263 VWEU. Het onderzoek van een klacht betreffende staatssteun gaat immers noodzakelijkerwijs gepaard met de opening van de inleidende onderzoeksfase, die de Commissie dient te beëindigen door een besluit krachtens artikel 4 van verordening (EG) nr. 659/1999¹⁰ te geven. De impliciete weigering om de formele onderzoeksprocedure in te leiden, kan niet als een eenvoudige voorlopige maatregel worden aangemerkt. Bij de beoordeling of een handeling van de Commissie een dergelijk besluit vormt, mag bovendien enkel de inhoud daarvan in aanmerking worden genomen, en niet het feit dat deze al dan niet voldoet aan bepaalde formele vereisten. Het antwoord op de vraag of de Commissie aan het einde van de inleidende onderzoeksfase een besluit moet vaststellen, is overigens niet afhankelijk van de kwaliteit van de door de klager verstrekte informatie. De geringe kwaliteit van dergelijke informatie stelt de Commissie dus niet vrij van haar verplichting om de inleidende fase van het onderzoek in te leiden, noch van haar verplichting om dit onderzoek te beëindigen met een besluit. Hierdoor wordt de Commissie geen buitensporige onderzoeksverplichting opgelegd ingeval de verstrekte informatie vaag is of betrekking heeft op een breed gebied. Aangezien de Commissie in casu duidelijk heeft gesteld dat de gelaakte maatregelen geen staatssteun leken te vormen, oordeelde het Gerecht dat het bestreden besluit moest worden gekwalificeerd als een besluit dat is vastgesteld krachtens artikel 4, lid 2, van verordening nr. 659/1999.

Met betrekking tot de procesbevoegdheid van verzoekster, een beroepsvereniging die tot taak heeft de gemeenschappelijke belangen van haar leden te behartigen, heeft het Gerecht eraan herinnerd dat een dergelijke vereniging een beroep tot nietigverklaring van een eindbesluit van de Commissie inzake staatssteun met name kan instellen wanneer de ondernemingen die zij vertegenwoordigt of een aantal daarvan, individueel procesbevoegdheid hebben. Het Gerecht heeft gepreciseerd dat in deze context een vereniging waarvan een van de statutaire taken de verdediging van de belangen van haar leden is, daarnaast niet hoeft te beschikken over een specifiek mandaat dat is opgesteld door die leden, teneinde procesbevoegdheid voor de rechterlijke instanties van de Unie te hebben. Evenzo doet het feit dat bepaalde van haar leden zich nadien mogelijkerwijs gedistantieerd hebben van het instellen van een bepaald beroep, niet af aan de procesbevoegdheid van deze vereniging, aangezien het inleiden van een beroep voor deze rechterlijke instanties tot haar statutaire taken behoorde.

In de beschikking van 9 september 2013, *Altadis/Commissie* (T-400/11, nog niet gepubliceerd), is het Gerecht ingegaan op het begrip „individuele geraaktheid”¹¹. In casu ging het om de vraag of verzoekster, als begunstigde van een uit hoofde van een steunregeling toegekende steun, individueel werd geraakt door een besluit van de Commissie waarbij die regeling onverenigbaar met de interne markt is verklaard. In het kader van een beroep tot nietigverklaring van dat besluit heeft het Gerecht erop gewezen dat verzoekster weliswaar haar hoedanigheid van daadwerkelijk begunstigde van de litigieuze regeling had aangetoond, maar dat dit niet volstond om te kunnen oordelen dat zij individueel werd geraakt door het besluit van de Commissie. De individuele geraaktheid van de

¹⁰ Verordening (EG) nr. 659/1999 van de Raad van 22 maart 1999 tot vaststelling van nadere bepalingen voor de toepassing van artikel [108 VWEU] (PB L 83, blz. 1).

¹¹ Met betrekking tot de uitlegging van dit begrip, zie ook de beschikkingen die op dezelfde dag zijn gegeven in de zaken *Banco Bilbao Vizcaya Argentaria/Commissie* (T-429/11) en *Telefónica/Commissie* (T-430/11) (niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld).

daadwerkelijk begunstigde van uit hoofde van een steunregeling toegekende individuele steun waarvan de Commissie de terugvordering heeft gelast, vereist immers dat hij steun heeft genoten die onderworpen is aan de in dat besluit neergelegde terugbetalingsverplichting. Aldus moet de terugvordering concreet zien op de steun die de betrokken verzoekende partij heeft genoten en niet in het algemeen op de steun die uit hoofde van de bewuste steunregeling is verleend. Bijgevolg volstaat de hoedanigheid van daadwerkelijk begunstigde van een steunregeling niet om die begunstigde te individualiseren wanneer deze, zoals in deze zaak, niet is onderworpen aan de in de bestreden handeling neergelegde verplichting tot terugvordering van de steun die is toegekend uit hoofde van die regeling.

2. Ten gronde

a) Begrip staatssteun

De zaak *MOL/Commissie* (arrest van 12 november 2013, T-499/10, nog niet gepubliceerd) bood het Gerecht de gelegenheid om nog eens nader in te gaan op de voorwaarde van selectiviteit die essentieel is voor het begrip „staatssteun”. In casu ging het om een in 2005 tussen Hongarije en een oliemaatschappij gesloten overeenkomst houdende vaststelling van de door die maatschappij verschuldigde winningsvergoeding, alsmede om de wijzigingen van de Hongaarse mijnbouwwet in 2007 voor zover daarbij de vergoeding die van toepassing was op de concurrenten van die maatschappij, werd verhoogd.

In het kader van een door die maatschappij ingesteld beroep tegen het besluit van de Commissie waarbij deze twee maatregelen samen werden aangemerkt als staatssteun die onverenigbaar is met de gemeenschappelijke markt, heeft het Gerecht eerst opgemerkt dat voor de toepassing van artikel 107, lid 1, VWEU moet worden vastgesteld of een overheidsmaatregel binnen het kader van een bepaalde rechtsregeling bepaalde ondernemingen kan begunstigen ten opzichte van andere, die zich — gelet op de doelstelling van genoemde regeling — in een vergelijkbare feitelijke en juridische situatie bevinden. Wanneer een staat en een onderneming een overeenkomst sluiten die geen staatssteun inhoudt, volstaat het feit dat daarna de omstandigheden los van een dergelijke overeenkomst veranderen zodat de betrokken onderneming zich ten aanzien van andere ondernemingen die geen soortgelijke overeenkomst hebben gesloten in een begunstigde positie bevindt, niet om de overeenkomst en de latere wijziging van de omstandigheden die daarmee geen verband houden, als geheel beschouwd, te kunnen aanmerken als staatssteun. Daarentegen kan een combinatie van factoren zoals die welke in casu aan de orde zijn, worden gekwalificeerd als staatssteun wanneer de staat handelt om een of meerdere reeds op de markt aanwezige ondernemingen te beschermen, door een overeenkomst met hen te sluiten die hun vaste winningsvergoedingen biedt voor haar gehele duur, maar met de bedoeling om later zijn regelgevende bevoegdheid uit te oefenen door de vergoedingen te verhogen, zodat de andere marktdeelnemers benadeeld worden.

Gelet op deze overwegingen heeft het Gerecht erop gewezen dat krachtens de litigieuze regeling elke winningsonderneming kon verzoeken om verlenging van haar winningsrechten op een of meerdere velden die zij niet in productie had gesteld binnen een termijn van vijf jaar te rekenen vanaf de toekenning van de vergunning. De omstandigheid dat verzoekster de facto de enige onderneming was die een verlengingsovereenkomst had gesloten in de sector koolwaterstoffen, kon niet afdoen aan deze conclusie, daar deze omstandigheid kon worden verklaard door een gebrek aan belangstelling van andere ondernemingen, en dus door het feit dat geen verlengingsaanvraag werd ingediend, of door het feit dat partijen geen overeenstemming hadden bereikt over de bedragen van de verlengingsvergoeding. Hieruit volgt dat de in de litigieuze regeling vastgelegde criteria voor het sluiten van een verlengingsovereenkomst moesten worden geacht objectief te zijn en toepassing te vinden op alle eventueel geïnteresseerde ondernemingen.

In aanmerking genomen dat het regelgevend kader voor het sluiten van verlengingsovereenkomsten niet selectief was en aangezien er geen aanwijzingen waren dat de Hongaarse autoriteiten verzoekster een voorkeursbehandeling hebben gegeven ten opzichte van alle andere ondernemingen die zich in een vergelijkbare situatie bevonden, was het Gerecht van oordeel dat niet kon worden geconstateerd dat de selectiviteit van de overeenkomst van 2005 was aangetoond. Aangezien de Commissie overigens niet had aangevoerd dat de overeenkomst van 2005 was gesloten terwijl op een verhoging van de winningsvergoedingen werd vooruitgelopen, kon de combinatie van deze overeenkomst en de litigieuze regeling niet worden gekwalificeerd als staatssteun in de zin van artikel 107 VWEU.

In het arrest van 12 september 2013, *Duitsland/Commissie* (T-347/09, niet gepubliceerd), heeft het Gerecht het besluit van de Commissie bevestigd waarbij de gratis overdracht van bepaalde delen van het Duitse natuurerfgoed door de Bondsrepubliek Duitsland aan natuurbeschermingsorganisaties werd aangemerkt als staatssteun. De zaak die heeft geleid tot bovengenoemd arrest, betrof het beroep dat de Bondsrepubliek Duitsland tegen dat besluit had ingesteld op grond dat de Commissie die organisaties ten onrechte had beschouwd als ondernemingen waaraan een voordeel was toegekend.

De aard van de in geding zijnde activiteiten moest met name worden onderzocht tegen de achtergrond van het beginsel dat, voor zover een overheidsinstantie een economische activiteit verricht die van de uitoefening van haar bevoegdheden van openbaar gezag kan worden losgekoppeld, die instantie handelt als onderneming, terwijl bij een economische activiteit die niet van de uitoefening van haar bevoegdheden van openbaar gezag kan worden gescheiden, alle door die instantie verrichte activiteiten samenhangen met de uitoefening van deze bevoegdheden. Hoewel de activiteit bestaande in de bescherming van het milieu een uitsluitend sociaal doel dient, heeft het Gerecht geoordeeld dat de Commissie zich terecht op het standpunt had gesteld dat de betrokken organisaties andere activiteiten verrichtten die economisch van aard zijn en waarvoor die organisaties moesten worden beschouwd als ondernemingen. Door de in het kader van de betrokken maatregelen toegestane activiteiten, zoals de verkoop van hout, jacht- en visserijpacht en toerisme, boden deze organisaties direct producten en diensten aan op markten waarop wordt geconcentreerd en streefden zij aldus een belang na dat kon worden losgekoppeld van het uitsluitend sociale doel van bescherming van het milieu. Aangezien deze organisaties bij de uitoefening van deze activiteiten concurreerden met marktdeelnemers die een winstoogmerk nastreefden, was het feit dat zij hun goederen en diensten zonder een dergelijk oogmerk aanboden, niet ter zake dienend.

Het Gerecht heeft vervolgens onderzocht of die organisaties voordeel haalden uit de litigieuze maatregelen. Volgens het Gerecht is dit inderdaad het geval, daar de gratis overdracht van terreinen die zij commercieel konden benutten, hen begunstigde ten opzichte van andere ondernemingen die in de betrokken sectoren actief waren en die zouden moeten investeren in terreinen om dezelfde activiteiten te kunnen uitoefenen. De Commissie had dus terecht gesteld dat een voordeel werd toegekend aan de natuurbeschermingsorganisaties.

b) Diensten van algemeen economisch belang

In de zaken *Orange/Commissie* (arrest van 16 september 2013, T-258/10, niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), *Iliad e.a./Commissie* (arrest van 16 september 2013, T-325/10, niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld) en *Colt Télécommunications France/Commissie* (arrest van 16 september 2013, T-79/10, niet gepubliceerd) kon het Gerecht zich uitspreken over de relevantie van het criterium van marktfalen in het kader van de vaststelling van het bestaan van een dienst van algemeen economisch belang (hierna: „DAEB”) bij de totstandbrenging en de exploitatie van een zeer snel elektronisch communicatienetwerk.

In dit verband beklemtoont het Gerecht dat het criterium van marktfalen weliswaar in aanmerking wordt genomen bij de beoordeling van de verenigbaarheid van steun met de interne markt, maar tevens een rol speelt bij de vaststelling van het bestaan zelf van steun, en in het bijzonder bij de vaststelling van het bestaan van een DAEB. Aldus bepalen de toepasselijke regels dat de overheid, indien zij van mening is dat bepaalde diensten in het algemeen belang zijn en het marktmechanisme mogelijk niet in voldoende mate in deze diensten voorziet, kan overgaan tot het verstrekken van een bepaald aantal diensten, teneinde aan deze behoeften tegemoet te komen uit hoofde van haar verplichtingen tot het verrichten van diensten van algemeen belang. In gebieden waar privé-investeerders reeds hebben geïnvesteerd in een bepaalde infrastructuur en reeds concurrerende diensten verstrekken, kan de totstandbrenging van een parallelle, concurrerende en uit overheidsmiddelen gefinancierde infrastructuur daarentegen niet worden aangemerkt als een DAEB.

Van oordeel dat uit al deze regels voortvloeit dat de beoordeling van het bestaan van marktfalen vooraf dient te gaan aan de kwalificatie van een activiteit als DAEB en dus aan de vaststelling van de afwezigheid van staatssteun, preciseert het Gerecht dat deze beoordeling moet worden verricht op het tijdstip waarop de dienst die ertoe strekt het vastgestelde falen te verhelpen, wordt gecreëerd. De beoordeling moet ook een prospectieve analyse omvatten van de marktsituatie voor de gehele duur van toepassing van de DAEB, tijdens welke het marktfalen ook moeten worden nagegaan.

De zaak *Iliad e.a./Commissie* bood het Gerecht ook de gelegenheid om het begrip „marktfalen” te verduidelijken door het aan te merken als een objectief begrip, waarvan de beoordeling berust op een analyse van de concrete marktsituatie¹².

Wat meer in het bijzonder de ontwikkeling van snelle en zeer snelle communicatienetwerken betreft, is er sprake van marktfalen dat aanleiding kan geven tot de vaststelling van een DAEB wanneer kan worden aangetoond dat privé-investeerders mogelijk in een nabije toekomst, dit wil zeggen na een periode van drie jaar, niet in staat zullen zijn om een passende dekking te verzekeren voor alle burgers of gebruikers en aldus het gevaar bestaat dat een belangrijk deel van de bevolking verbinding tot het netwerk wordt ontzegd. Daar het bestaan van marktfalen objectief dient te worden beoordeeld, zijn de redenen voor het ontbreken van een privé-initiatief irrelevant. Het Gerecht komt tot de slotsom dat uit een bepaalde oorzaak van het vastgestelde falen niet kan worden afgeleid dat de totstandbrenging van een DAEB uitgesloten is.

In het arrest *Iliad e.a./Commissie* is het Gerecht voorts verder ingegaan op het vereiste dat voortvloeit uit het arrest *Altmark Trans en Regierungspräsidium Magdeburg*¹³, volgens hetwelk, opdat een door de staat toegekende compensatie niet als staatssteun wordt aangemerkt, de begunstigde onderneming moet zijn belast met een DAEB door een overheidshandeling, waarin de verplichtingen van de betrokken DAEB duidelijk zijn omschreven. Het Gerecht heeft beklemtoond dat de Commissie zich weliswaar op het standpunt had gesteld dat de in geding zijnde openbare-dienstverplichtingen duidelijk waren omschreven zowel in de overeenkomst van delegatie van de openbare dienst voor het litigieuze project als in het raadplegingsprogramma dat aan de kandidaten was overgelegd in het kader van de selectieprocedure die heeft geleid tot de keuze van de onderneming belast met de uitvoering van dat project, maar dat dit programma moest worden beschouwd als een loutere voorbereidende handeling die kaderde in de procedure die heeft geleid tot het sluiten van die overeenkomst. Aangezien die overeenkomst en niet het raadplegingsprogramma de DAEB toekende aan de gedelegeerde, diende zij dus een duidelijke

¹² Zie ook, in die zin, reeds aangehaald arrest *Colt Télécommunications France/Commissie*.

¹³ Arrest Hof van 24 juli 2003, C-280/00, Jurispr. blz. I-7747.

omschrijving van de openbaredienstverplichtingen van de gedelegeerde te omvatten. Daar het raadplegingsprogramma niet het relevante document vormde, wees het Gerecht verzoeksters' argument af inzake het bestaan van een tegenstrijdigheid tussen de omschrijving van die verplichtingen in de overeenkomst van delegatie van de openbare dienst en de omschrijving ervan in het raadplegingsprogramma.

Ten slotte hebben de zaken *Orange/Commissie*, *Iliad/Commissie* en *Colt Télécommunications France/Commissie* het Gerecht ertoe gebracht zich te buigen over de problematiek van de compensatie van de kosten die worden veroorzaakt door de uitvoering van de openbaredienstverplichtingen. Het Gerecht herinnert eraan dat een dergelijke compensatie niet hoger mag zijn dan nodig is om de kosten van de uitvoering van die verplichtingen, rekening houdend met de opbrengsten alsmede met een redelijke winst uit de uitvoering van die verplichtingen, geheel of gedeeltelijk te dekken. Vervolgens stelt het vast dat de compensatie weliswaar enkel de kosten van ontwikkeling van een infrastructuur in de niet-winstgevende gebieden mag dekken, maar de opbrengsten van de commerciële exploitatie van de infrastructuur in de winstgevende gebieden kunnen worden aangewend voor de financiering van de DAEB in de niet-winstgevende gebieden. De dekking in winstgevende gebieden betekent dus niet noodzakelijkerwijs dat de toegekende bijdrage buitensporig is, aangezien zij een bron van inkomsten is die kan dienen voor de financiering van de dekking in niet-winstgevende gebieden en een verlaging van het bedrag van de toegekende bijdrage aldus mogelijk kan maken.

c) Begrip ernstige moeilijkheden

In het reeds aangehaalde arrest *Orange/Commissie* kon het Gerecht tevens ingaan op het begrip „ernstige moeilijkheden”, die in het kader van de toepassing van de staatssteunregels de inleiding van de formele onderzoeksprocedure vereisen.

Het Gerecht brengt in herinnering dat het begrip „ernstige moeilijkheden” een objectief begrip is. Of dergelijke moeilijkheden zich hebben voorgedaan, moet zowel aan de hand van de omstandigheden waarin de bestreden handeling is vastgesteld, als aan de hand van de inhoud ervan objectief worden beoordeeld, waarbij de motivering van de beschikking moet worden gerelateerd aan de gegevens waarover de Commissie kon beschikken toen zij zich uitsprak over de kwalificatie van de litigieuze maatregel als steun. Hieruit volgt dat voor de vaststelling van het bestaan van ernstige moeilijkheden geen rekening kan worden gehouden met het aantal en de omvang van de bezwaren die concurrerende exploitanten tegen een project hebben geuit. Deze overweging geldt te meer wanneer, zoals in casu, minstens één van de exploitanten die deze bezwaren heeft geuit, had deelgenomen aan de procedure voor selectie van de exploitant belast met de uitvoering van het litigieuze project, maar niet werd gekozen. Wanneer rekening zou worden gehouden met het aantal en de omvang van de tegen een dergelijk project geuite bezwaren zou dit betekenen dat de inleiding van de formele onderzoeksprocedure afhankelijk wordt gesteld van de weerstand waarop een nationaal project stuit, en niet van de ernstige moeilijkheden die de Commissie daadwerkelijk ondervindt in het kader van haar onderzoek. Bovendien zou dit ertoe leiden dat de tegenstanders van een project het onderzoek ervan door de Commissie gemakkelijk kunnen vertragen door deze laatste op grond van hun interventie te verplichten, de formele onderzoeksprocedure in te leiden¹⁴.

Ten slotte heeft het Gerecht in de arresten *Orange/Commissie* en *Iliad e.a./Commissie* met betrekking tot diezelfde problematiek gepreciseerd dat in het kader van een beroep tegen een beschikking van de Commissie houdende vaststelling dat geen sprake is van steun, de verzoekende partij

¹⁴ Zie ook reeds aangehaalde arresten *Colt Télécommunications France/Commissie* en *Iliad e.a./Commissie*.

dient aan te tonen dat de Commissie ernstige moeilijkheden ondervond die de inleiding van de formele onderzoeksprocedure rechtvaardigden. Het Gerecht erkent dat een verzoekende partij die schending van haar procedurele rechten aanvoert op grond dat de Commissie de formele onderzoeksprocedure niet heeft ingeleid, elk middel kan aanvoeren dat aannemelijk kan maken dat de Commissie bij de beoordeling van de gegevens waarover zij tijdens de inleidende onderzoeksfase beschikte, twijfel had moeten koesteren over de kwalificatie van de aangemelde maatregel als staatssteun en over de verenigbaarheid ervan met het Verdrag. Niettemin wijst het Gerecht erop dat de Unierechter weliswaar een beoordeling dient te verrichten van de middelen ter betwisting van de verenigbaarheid van de maatregel met het Verdrag gelet op het bestaan van ernstige moeilijkheden, maar de verzoekende partij de aanwijzingen dient te leveren op grond waarvan het bestaan van dergelijke moeilijkheden kan worden aangetoond. Wanneer de verzoekende partij verwijst naar argumenten die in het kader van een ander middel ten gronde zijn aangevoerd, dient zij duidelijk te preciseren welke argumenten daarvan kunnen wijzen op het bestaan van ernstige moeilijkheden. Aangezien verzoekster in casu enkel had betoogd dat uit de elementen die zij in het kader van een van haar middelen ten gronde had aangevoerd, bleek dat de analyse van de Commissie vele incoherenties en onjuistheden bevatte, was het Gerecht van oordeel dat deze vage en niet-gestaafde verwijzing hem niet in staat stelde vast te stellen welke elementen juist het bestaan van ernstige moeilijkheden aantoonde.

d) Criterium van de particuliere investeerder in een markteconomie

In de zaak *Poste Italiane/Commissie* (arrest van 13 september 2013, T-525/08, niet gepubliceerd) was bij het Gerecht beroep ingesteld tot nietigverklaring van de beschikking van de Commissie waarbij de vergoeding voor bij de Italiaanse schatkist gedeponeerde tegoeden op lopende postrekeningen als met de gemeenschappelijke markt onverenigbare steun werd aangemerkt. Voor de vaststelling van een voordeel voor de begunstigde van de steun had de Commissie het criterium van de particuliere investeerder in een markteconomie toegepast en zich gebaseerd op een vergelijking tussen de rente die door de schatkist aan verzoekster wordt toegekend krachtens de tussen deze partijen gesloten overeenkomst, en de rente die volgens de Commissie zou zijn vastgesteld voor een particuliere kredietnemer tegen normale marktvoorwaarden.

Het Gerecht heeft geoordeeld dat de staatsinterventie waardoor — volgens de Commissie — verzoekster een voordeel was toegekend, te weten de vaststelling van de rentevoet krachtens de overeenkomst, niet kon worden losgekoppeld van de door de staat aan verzoekster opgelegde verplichting om de aangetrokken middelen te deponeren op een lopende rekening die rente genereert. Het ging in werkelijkheid om één enkele staatsinterventie bestaande in zowel de vergoeding voor de bij de schatkist gedeponeerde tegoeden op lopende postrekeningen als de verplichting voor verzoekster om dat deposito bij de schatkist te verrichten. Op economisch vlak had deze staatsinterventie twee verschillende gevolgen voor verzoekster. Enerzijds beschikte zij niet langer over de mogelijkheid, waarvan elke andere bank gebruik kon maken, om de tegoeden op door haar beheerde lopende postrekeningen te gebruiken voor om het even welke investering die zij passend achtte. Anderzijds werd haar een vergoeding toegekend. Het Gerecht kwam tot de slotsom dat verzoekster enkel een voordeel zou zijn toegekend indien zij bij toepassing van de bij de overeenkomst vastgelegde rentevoet een vergoeding voor het deposito van die tegoeden had gekregen die hoger was dan het rendement dat zij redelijkerwijs had kunnen behalen in het kader van een vrij en voorzichtig beheer ervan. De Commissie had dus blijk gegeven van een kennelijk onjuiste beoordeling door het bestaan van staatssteun te baseren op de loutere vaststelling van een positief verschil tussen de bij de overeenkomst vastgestelde rentevoet en de rentevoet van de particuliere kredietnemer.

De zaak *Rousse Industry/Commissie* (arrest van 20 maart 2013, T-489/11, niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld) bood het Gerecht de gelegenheid het beginsel te bevestigen dat, op het gebied van staatssteun, wanneer een publieke schuldeiser betalingsfaciliteiten toekent, zijn gedrag moet worden vergeleken met dat van een particuliere schuldeiser die betaling tracht te verkrijgen van de bedragen die hem verschuldigd zijn door een schuldenaar in financiële moeilijkheden. In deze zaak ging het om leningovereenkomsten tussen verzoekster en een Bulgaars openbaar fonds, waarvan de schuldvorderingen later zijn overgenomen door de Bulgaarse staat, die verzoekster een herschikking van haar schuld heeft toegestaan. Daar verzoekster geen mogelijkheid zag om alle overeenkomstig deze herschikking verschuldigde terugbetalingen te verrichten bij het verstrijken van de gestelde termijn, heeft zij de Bulgaarse autoriteiten verzocht om een nieuw herschikkingplan, dat de Bulgaarse autoriteiten als herstructureringssteun bij de Commissie hebben aangemeld. Ingevolge deze aanmelding besliste de Commissie dat het feit dat de Bulgaarse Staat gedurende verschillende jaren niet op doeltreffende wijze de betaling van de hem verschuldigde bedragen heeft geëist, onrechtmatige en met de interne markt onverenigbare staatssteun vormde. Verzoekster stelde tegen dit besluit beroep in op grond dat de Bulgaarse autoriteiten hebben gehandeld zoals een particuliere schuldeiser zou hebben gehandeld, zodat hun gedrag niet kan worden aangemerkt als staatssteun.

In het kader van dit beroep heeft het Gerecht vastgesteld dat verzoekster gedurende de betrokken periode stelselmatig achterstand had met de betaling van aanzienlijke sommen, dat haar omzet constant daalde en haar verliezen stegen zonder dat herstel van haar rentabiliteit in het vooruitzicht kon worden gesteld. Volgens het Gerecht was de Commissie terecht van oordeel dat een particuliere schuldeiser zou zijn overgegaan tot gedwongen tenuitvoerlegging ten aanzien van verzoekster, teneinde minstens een deel van zijn schuld terug te vorderen. Gewone aanmaningen die, ondanks het uitblijven van betaling, niet worden gevolgd door dwingendere maatregelen, kunnen niet worden beschouwd als maatregelen van daadwerkelijke inning van een schuld. Voor zover verzoekster betoogde dat dergelijke maatregelen de inning van de schuld definitief in gevaar zouden hebben gebracht, oordeelde het Gerecht dat verzoekster geen enkel element had aangedragen dat kan aantonen dat er tijdens de relevante periode concrete en geloofwaardige aanwijzingen waren dat zij weldra opnieuw winstgevend zou zijn zodat een particuliere schuldeiser zou kunnen worden overgehaald om af te zien van gedwongen tenuitvoerlegging.

e) Steun verenigbaar met de interne markt

De zaak *Andersen/Commissie* (arrest van 20 maart 2013, T-92/11, niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld) betrof een besluit van de Commissie waarbij de contracten voor openbaarvervoersdiensten per spoor tussen het Deense ministerie van Vervoer en een overheidsonderneming verenigbaar met de interne markt werden verklaard. Een concurrent van deze onderneming stelde bij het Gerecht beroep tot nietigverklaring van dat besluit in en verweet de Commissie dat zij de betrokken contracten had onderzocht tegen de achtergrond van verordening (EG) nr. 1370/2007¹⁵, die van kracht was toen het bestreden besluit werd vastgesteld. Aangezien dit besluit betrekking had op niet-aangemelde steun, voerde verzoekster aan dat de Commissie de materiële regels had

¹⁵ Verordening (EG) nr. 1370/2007 van het Europees Parlement en de Raad van 23 oktober 2007 betreffende het openbaar personenvervoer per spoor en over de weg en tot intrekking van verordening (EEG) nr. 1191/69 van de Raad en verordening (EEG) nr. 1107/70 van de Raad (PB L 315, blz. 1).

moeten toepassen die van kracht waren toen die steun werd betaald, te weten verordening (EEG) nr. 1191/69¹⁶.

Het Gerecht oordeelt dat, om te bepalen welke materiële regels van toepassing zijn voor de beoordeling van de verenigbaarheid van een steunmaatregel met de interne markt, een wezenlijk onderscheid dient te worden gemaakt tussen, enerzijds, aangemelde maar niet uitbetaalde steun en, anderzijds, uitbetaalde steun zonder voorafgaande aanmelding. Wat eerstgenoemde steun betreft, komt de datum waarop de gevolgen van de voorgenomen steun intreden, overeen met die waarop de Commissie de beschikking over de verenigbaarheid van deze steun met de gemeenschappelijke markt vaststelt. De betrokken steun brengt namelijk ten vroegste reële voor- of nadelen op de gemeenschappelijke markt teweeg op het tijdstip waarop de Commissie besluit hem al dan niet toe te staan. Wat de zonder voorafgaande aanmelding uitbetaalde steun betreft, zijn de materiële rechtsregels van toepassing die gelden op het tijdstip waarop de steun is betaald, aangezien de aan dergelijke steun verbonden voor- en nadelen zijn ontstaan in de periode waarin de betrokken steun is betaald. Daar de betrokken maatregelen niet bij de Commissie waren aangemeld voor de tenuitvoerlegging ervan, was het Gerecht van oordeel dat de verenigbaarheid van die maatregelen met de interne markt had moeten worden beoordeeld op basis van de materiële regels die van kracht waren op het tijdstip waarop die steun werd betaald, tenzij uitzonderingsgewijs aan de voorwaarden voor retroactieve toepassing is voldaan. Het Gerecht heeft evenwel vastgesteld dat in casu de nieuwe regels van verordening nr. 1370/2007 niet met terugwerkende kracht konden worden toegepast, omdat uit de bewoordingen, doelstellingen of opzet ervan niet duidelijk bleek dat daaraan zulke gevolgen moesten worden toegekend. Bijgevolg heeft het Gerecht het besluit van de Commissie nietig verklaard.

In de zaak *TF1/Commissie* (arrest van 16 oktober 2013, T-275/11, niet gepubliceerd) diende het Gerecht te onderzoeken of het mechanisme van financiering op lange termijn van de zes televisiezenders van France Télévisions, die onder het economische en financiële toezicht van de Franse Staat valt, verenigbaar was met de interne markt. Deze financiering, in de vorm van een jaarlijkse begrotingssubsidie ten gunste van France Télévisions, werd goedgekeurd door de Commissie, die in deze context ook had onderzocht welk effect een nieuwe heffing die door de nationale regeling inzake reclame en elektronische communicatie was ingevoerd, kon hebben op de betrokken subsidie.

In dit verband herinnert het Gerecht eraan dat, om een heffing als een integrerend onderdeel van een steunmaatregel te kunnen aanmerken, er een dwingend bestemmingsverband moet bestaan tussen de betrokken heffing en steun, in die zin dat de opbrengst van de heffing noodzakelijkerwijs voor de financiering van de steun wordt bestemd en een rechtstreekse invloed heeft op de omvang ervan. Hieruit volgt dat er noodzakelijkerwijs een dwingende nationale bepaling moet bestaan volgens welke de heffing voor de financiering van de steun dient te worden bestemd. Het loutere bestaan van een dergelijke bepaling kan evenwel als zodanig niet volstaan voor de vaststelling dat een heffing een integrerend onderdeel van een steunmaatregel vormt. Tevens dient immers te worden onderzocht of de opbrengst van de heffing een rechtstreekse invloed heeft op de omvang van de steun. Gelet op deze beginselen heeft het Gerecht geoordeeld dat de Commissie zich terecht op het standpunt had gesteld dat krachtens de Franse regeling de nieuwe heffing, bij gebreke van een bepaling in die zin, niet noodzakelijkerwijs was bestemd voor de financiering van de litigieuze subsidie. Aan deze conclusie kon niet worden afgedaan door het bestaan van een bepaald verband tussen de nieuwe heffing en de financiering van de betrokken steunmaatregel.

¹⁶ Verordening (EEG) nr. 1191/69 van de Raad van 26 juni 1969 betreffende het optreden van de lidstaten ten aanzien van met het begrip openbare dienst verbonden verplichtingen op het gebied van het vervoer per spoor, over de weg en over de binnenwateren (PB L 156, blz. 1).

Dat de heffing, die was ingevoerd om de financiering van de openbare audiovisuele sector in het algemeen te dekken, met name diende voor de financiering van de steun betekende niet dat de opbrengst van de heffing noodzakelijkerwijs daartoe werd bestemd, daar deze kon worden verdeeld over verschillende bestemmingen naar het discretionaire oordeel van de bevoegde autoriteiten en kon worden gebruikt voor de financiering van verschillende andere uitgaven dan de betrokken steunmaatregel.

De zaak *TF1/Commissie* bood het Gerecht tevens de gelegenheid te preciseren dat de economische efficiëntie van een onderneming bij het vervullen van haar openbare opdracht niet met succes kan worden aangevoerd ter betwisting van de beoordeling van de Commissie inzake de verenigbaarheid van voor deze onderneming bestemde staatssteun met de interne markt. De test die op grond van het reeds aangehaalde arrest *Altmark Trans en Regierungspräsidium Magdeburg* wordt verricht om vast te stellen of een compensatie van een openbare dienst kan worden aangemerkt als staatssteun in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU, mag niet worden verward met de test die op grond van artikel 106, lid 2, VWEU wordt verricht om vast te stellen of een maatregel ter compensatie van een DAEB, die staatssteun vormt, verenigbaar met de interne markt kan worden geacht. In dit verband is de economische efficiëntie van een onderneming die is belast met een openbare dienst bij de uitvoering van die dienst niet ter zake dienend voor de beoordeling van de verenigbaarheid van een dergelijke compensatie met de interne markt tegen de achtergrond van artikel 106, lid 2, VWEU. Door afwijkingen van de algemene verdragsregels toe te staan, beoogt deze bepaling immers het belang van de lidstaten om bepaalde ondernemingen, met name in de openbare sector, te benutten als instrument van economisch of sociaal beleid, te verzoenen met het belang van de Unie bij de naleving van de mededingingsregels en het behoud van de eenheid van de gemeenschappelijke markt. Om de voorwaarden voor toepassing van artikel 106, lid 2, VWEU als vervuld te kunnen beschouwen, is het niet noodzakelijk dat het financiële evenwicht van de met een openbare dienst belaste onderneming wordt bedreigd. Het volstaat dat de onderneming zonder de litigieuze rechten de haar opgedragen openbare opdracht niet kan vervullen of dat de handhaving van die rechten noodzakelijk is om de betrokkene in staat te stellen deze opdracht in economisch aanvaardbare omstandigheden te vervullen. Bij ontbreken van een geharmoniseerde regeling terzake, zoals in casu het geval is, is de Commissie bovendien niet bevoegd zich uit te spreken over de omvang van de aan de openbare exploitant opgedragen openbare opdracht en de daarmee gepaard gaande kosten, noch over de desbetreffende politieke keuzen van de nationale autoriteiten, noch over de economische efficiëntie van de openbare exploitant. Hieruit volgt dat de vraag of een onderneming belast met de dienst van openbare omroep haar openbardienstverplichtingen ook tegen lagere kosten kan vervullen, irrelevant is bij de beoordeling van de verenigbaarheid van de publieke financiering van deze dienst met de staatssteunregels van het Verdrag.

Intellectuele eigendom

1. Gemeenschapsmerk

a) Absolute weigeringsgronden

In 2013 kon het Gerecht uitspraak doen over verschillende absolute weigeringsgronden van artikel 7, lid 1, van verordening (EG) nr. 207/2009¹⁷.

In het arrest van 15 januari 2013, *BSH/BHIM (ecoDoor)* (T-625/11, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), heeft het Gerecht geoordeeld dat, aangezien het element „eco” zal worden

¹⁷ Verordening (EG) nr. 207/2009 van de Raad van 26 februari 2009 inzake het gemeenschapsmerk (PB L 78, blz. 1).

opgevat in de betekenis van „ecologisch” en het element „door” zal worden uitgelegd als een verwijzing naar een „deur”, de kamer van beroep terecht had geoordeeld dat de term „ecodoor” door het relevante publiek onmiddellijk zal worden begrepen in de betekenis van „ecologische deur” of „deur met ecologische vervaardiging en werking”. Tevens preciseert het Gerecht dat een teken dat een kenmerk van een onderdeel van een waar beschrijft, ook deze waar kan beschrijven. Dit is het geval wanneer het door het teken beschreven kenmerk van dit onderdeel in de perceptie van het relevante publiek een aanzienlijke invloed kan hebben op de wezenlijke kenmerken van de waar zelf.

In de zaak *ultra air/BHIM – Donaldson Filtration Deutschland (ultrafilter international)* (arrest van 30 mei 2013, T-396/11, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld) diende het Gerecht de rechtmatigheid te onderzoeken van de beslissing van de vierde kamer van beroep van het BHIM waarbij deze, na vernietiging van de beslissing van de nietigheidsafdeling van het BHIM houdende toewijzing van de vordering tot nietigverklaring van het litigieuze merk, deze vordering niet-ontvankelijk had verklaard wegens rechtsmisbruik.

Het Gerecht herinnert eraan dat de administratieve procedure van artikel 56, lid 1, sub a, van verordening nr. 207/2009 juncto artikel 52, lid 1, sub a, van deze verordening, met name tot doel heeft het BHIM in staat te stellen de geldigheid van een merkinschrijving te herzien en een standpunt in te nemen dat het in voorkomend geval overeenkomstig artikel 37, lid 1, van deze verordening ambtshalve had moeten innemen. In deze context moet het BHIM nagaan of het onderzochte merk beschrijvend is of onderscheidend vermogen mist, zonder dat de beweegredenen of het eerdere gedrag van degene die nietigverklaring vordert, een impact kunnen hebben op de omvang van de taak waarmee het BHIM is belast met betrekking tot het algemene belang dat aan artikel 7, lid 1, sub b en c, en artikel 56, lid 1, sub a, van deze verordening ten grondslag ligt. Aangezien het BHIM zich, waar het deze bepalingen toepast in een nietigheidsprocedure, niet uitspreekt over de vraag of het recht van de houder van het merk voorrang heeft boven een of ander recht van degene die om de nietigverklaring van dit merk verzoekt, maar nagaat of het recht van de merkhouder geldig tot stand is gekomen, gelet op de regels die bepalen of dit merk voor inschrijving in aanmerking komt, kan immers geen sprake zijn van „rechtsmisbruik” door degene die de vordering tot nietigverklaring instelt. Het feit dat degene die om nietigverklaring verzoekt, zijn vordering mogelijkwerijns instelt om het betrokken teken nadien op zijn eigen waren te kunnen aanbrengen, is dus juist in overeenstemming met het door artikel 7, lid 1, sub c, van verordening nr. 207/2009 gewaarborgde algemene belang inzake beschikbaarheid en vrij gebruik. Bijgevolg is het Gerecht van oordeel dat een dergelijke omstandigheid in geen geval rechtsmisbruik kan vormen. Deze vaststelling wordt bevestigd door artikel 52, lid 1, van verordening nr. 207/2009, dat bepaalt dat een gemeenschapsmerk ook nietig kan worden verklaard op reconventionele vordering in een inbreukprocedure, hetgeen vooronderstelt dat de verweerder in deze procedure zelfs dan nietigverklaring kan verkrijgen wanneer hij het betrokken merk heeft gebruikt en wil blijven gebruiken.

In de zaak *Kreyenberg/BHIM – Commissie (MEMBER OF € euro experts)* (arrest van 10 juli 2013, T-3/12, nog niet gepubliceerd) diende het Gerecht uitspraak te doen over de gegrondheid van een beroep tegen de beslissing van de tweede kamer van beroep van het BHIM inzake een procedure tot nietigverklaring van het beeldmerk MEMBER OF € euro experts, in het kader waarvan die kamer van beroep zich had uitgesproken over het verband tussen artikel 7, lid 1, sub i, en artikel 7, lid 1, sub h, van verordening nr. 207/2009. Het Gerecht oordeelt dat artikel 7, lid 1, sub i, van deze verordening aldus moet worden opgevat dat het onder bepaalde voorwaarden inschrijving verbiedt, als merk of als bestanddeel van een merk, van andere emblemen dan die waarvan sprake is in artikel 7, lid 1, sub h, van deze verordening, ongeacht of deze emblemen identiek worden weergegeven of louter worden nagebootst. Het Gerecht komt tot deze slotsom op basis van de bewoordingen van artikel 7, lid 1, sub i, van verordening nr. 207/2009 en twee bijkomende overwegingen. In de

eerste plaats stelt het vast dat deze bepaling de toepassing van het daarbij ingestelde verbod niet uitdrukkelijk beperkt tot merken die een embleem op identieke wijze weergeven. Gelet op de bewoordingen ervan kan deze bepaling aldus worden uitgelegd dat zij niet enkel een identieke weergave, maar ook de nabootsing van een embleem door een merk verbiedt. Het Gerecht voegt daaraan toe dat, indien dit niet het geval zou zijn, het nuttig effect van deze bepaling aanzienlijk zou worden verminderd, aangezien het voldoende zou zijn om een embleem enigszins te wijzigen — zelfs op zo geringe wijze dat iemand die geen specialist van de heraldieke kunst is het niet eens opmerkt — om dit embleem als merk of als bestanddeel van een merk te kunnen inschrijven. In de tweede plaats benadrukt het Gerecht dat de wetgever van de Unie niet heeft bepaald dat alleen merken die uitsluitend uit een embleem bestaan, voor inschrijving kunnen worden geweigerd op grond van artikel 7, lid 1, sub i, van verordening nr. 207/2009. Door in de betrokken bepaling het werkwoord „omvatten” te gebruiken, heeft de wetgever aangegeven dat — zo de bij deze bepaling gestelde voorwaarden zijn vervuld — het gebruik van andere dan de in artikel 7, lid 1, sub h, van verordening nr. 207/2009 bedoelde emblemen niet enkel als merk, maar ook als bestanddeel van een merk verboden is. Dit strookt overigens met het nuttig effect van artikel 7, lid 1, sub i, van verordening nr. 207/2009 dat tot doel heeft een zo volledig mogelijke bescherming te bieden aan de emblemen waarnaar zij verwijst. Naar analogie met de rechtspraak inzake artikel 7, lid 1, sub h, van verordening nr. 207/2009 met betrekking tot de emblemen van internationale intergouvernementele organisaties die regelmatig aan de verdragsluitende Staten bij het Verdrag van Parijs zijn meegedeeld¹⁸, komt het Gerecht tot de conclusie dat de bescherming die aan de in artikel 7, lid 1, sub i, van deze verordening bedoelde emblemen wordt geboden, enkel geldt wanneer het merk dat een dergelijk embleem bevat, in zijn geheel bezien, bij het publiek de misleidende indruk kan wekken dat er een verband bestaat tussen de houder of de gebruiker van dit merk en de autoriteit waarnaar dat embleem verwijst.

b) Relatieve weigeringsgronden

In de zaak *Sanco/BHIM – Marsalman (Weergave van kip)* (arrest van 14 mei 2013, T-249/11, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld) heeft het Gerecht de beoordeling van het complementaire karakter van waren en diensten waarop een inschrijvingsaanvraag betrekking had, onderzocht.

In de eerste plaats herinnert het Gerecht eraan dat slechts voor zover wordt aangetoond dat de door twee merken aangeduide waren en diensten niet soortgelijk zijn, kan worden geconcludeerd dat geen gevaar voor verwarring tussen deze merken bestaat, zonder dat globaal, rekening houdend met alle relevante factoren, hoeft te worden beoordeeld hoe het relevante publiek de betrokken tekens en waren of diensten percipieert. Bij de beoordeling van de soortgelijkheid van waren en diensten, dient in beginsel rekening te worden gehouden met alle relevante factoren die het verband tussen deze waren en diensten kenmerken. Bij de beoordeling van het complementaire karakter van waren en diensten moet dus rekening worden gehouden met de wijze waarop dit publiek het belang van een waar of dienst voor het gebruik van een andere waar of dienst waarneemt.

Derhalve wordt de complementariteit tussen waren en diensten in het kader van verwarringsgevaar niet beoordeeld op basis van het feit of voor dat publiek een verband bestaat tussen de betrokken waren en diensten uit het oogpunt van de aard, het gebruik en de distributiekanaalen ervan, maar op basis van het feit of deze waren en diensten onderling nauw verbonden zijn, dit wil

¹⁸ Verdrag van Parijs van 20 maart 1883 tot bescherming van de industriële eigendom, zoals herzien en gewijzigd.

zeggen dat de ene onontbeerlijk of belangrijk is voor het gebruik van de andere, zodat dit publiek zou kunnen denken dat een en dezelfde onderneming verantwoordelijk is voor de vervaardiging van deze waren of het verrichten van deze diensten. Het feit dat het gebruik van een waar of dienst geen verband houdt met het gebruik van een andere waar of dienst brengt niet in alle gevallen met zich mee dat het gebruik van de ene niet belangrijk of onontbeerlijk is voor het gebruik van de andere. Gelet op deze overwegingen heeft het Gerecht geoordeeld dat de kamer van beroep in casu een vergissing had begaan bij de beoordeling van het complementaire karakter van de door het oudere merk aangeduide waren met diensten op het gebied van reclame, handelsvertegenwoordiging, franchising, export en import, waarop het aangevraagde merk betrekking heeft, en dat de kamer van beroep door deze vergissing geen rekening had gehouden met alle factoren die relevant zijn voor de beoordeling van de soortgelijkheid van de betrokken waren en diensten.

In het arrest van 11 juli 2013, *SA. PAR./BHIM – Salini Costruttori (GRUPPO SALINI)* (T-321/10, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht verduidelijkt hoe het begrip „kwade trouw” als bedoeld in artikel 52, lid 1, sub b, van verordening nr. 207/2009 dient te worden uitgelegd. Het Gerecht merkt op dat volgens deze bepaling het gemeenschapsmerk op vordering bij het BHIM of op reconventionele vordering in een inbreukprocedure nietig wordt verklaard wanneer de aanvrager te kwader trouw was. Het staat aan de verzoeker tot nietigverklaring om het bewijs daarvan te leveren. Het Gerecht beklemtoont in dit verband dat het in dit artikel genoemde begrip „kwade trouw” in de Uniewetgeving op geen enkele manier gedefinieerd, afgebakend of ook maar beschreven is. Bijgevolg moet worden geoordeeld dat bij de globale beoordeling op grond van deze bepaling eveneens rekening kan worden gehouden met de commerciële logica die de indiening van de gemeenschapsmerkaanvraag voor het teken volgt, alsook met de chronologische volgorde van gebeurtenissen die deze indiening hebben gekenmerkt. Zo dient bijvoorbeeld rekening te worden gehouden met, ten eerste, het feit dat de aanvrager weet of behoort te weten dat een derde in ten minste één lidstaat een gelijk of overeenstemmend teken gebruikt voor dezelfde of soortgelijke waren of diensten, waardoor verwarring kan ontstaan met het teken waarvoor inschrijving is aangevraagd, ten tweede, het oogmerk van de aanvrager om die derde het verdere gebruik van een dergelijk teken te beletten, en ten derde, de mate van rechtsbescherming die het teken van de derde en het teken waarvoor inschrijving is aangevraagd, genieten. De kennis die de merkaanvrager heeft van de commerciële en vennootschappelijke situatie van de houder van het oudere teken, het bestaan van een sterke groei van de vennootschap van die houder daaronder begrepen, volstaat op zichzelf derhalve niet om aan te tonen dat de merkaanvrager te kwader trouw was. Er moet eveneens acht worden geslagen op het oogmerk van de aanvrager bij de indiening van de inschrijvingsaanvraag. Dit oogmerk, een subjectief gegeven, moet aan de hand van de objectieve omstandigheden van het concrete geval worden vastgesteld. Bij de beoordeling van de eventuele kwade trouw van een merkaanvrager moet dus een onderzoek worden verricht naar diens bedoelingen zoals die kunnen worden afgeleid uit de objectieve omstandigheden en zijn concrete handelingen, uit zijn rol of positie, uit de kennis die hij had van het gebruik van het oudere teken, uit contractuele, precontractuele of postcontractuele banden met de verzoeker tot nietigverklaring, uit het bestaan van wederzijdse verplichtingen, en meer in het algemeen uit alle objectieve belangenconflictsituaties waarin de merkaanvrager zich heeft bevonden. Tot de objectieve omstandigheden die een licht kunnen werpen op de bedoelingen van de merkaanvrager, behoren aldus met name de chronologische volgorde van gebeurtenissen die de inschrijving van het litigieuze merk hebben gekenmerkt, het potentiële belangenconflict waarin de merkaanvrager ten aanzien van de houder van het oudere teken verkeert, de aard van het aangevraagde merk of de mate van bekendheid die een teken geniet bij de indiening van de aanvraag tot inschrijving ervan. Gelet op deze overwegingen was het Gerecht van oordeel dat de kamer van beroep het betwiste merk terecht nietig had verklaard op grond van artikel 52, lid 1, sub b, van verordening nr. 207/2009.

c) Bewijslast — Ambtshalve onderzoek door het BHIM

In het arrest van 20 maart 2013, *El Corte Inglés/BHIM – Chez Gerard (CLUB GOURMET)* (T-571/11, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), heeft het Gerecht in het kader van de toepassing van verordening nr. 207/2009 gepreciseerd dat de vaststelling en de uitlegging van nationale rechtsregels, voor zover deze onontbeerlijk zijn voor de werkzaamheden van de instellingen van de Unie, vallen onder de vaststelling van de feiten en niet onder de toepassing van het recht.

Het Gerecht oordeelt dat artikel 65, lid 2, van verordening nr. 207/2009 weliswaar aldus dient te worden begrepen dat de rechtsregels waarvan schending kan leiden tot een beroep voor het Gerecht, zowel tot het nationale recht als tot het gemeenschapsrecht kunnen behoren, maar dat enkel het gemeenschapsrecht behoort tot de juridische sfeer waarin het beginsel *iura novit curia* van toepassing is, terwijl voor het nationale recht de stelplicht en de bewijslast gelden en de inhoud ervan in voorkomend geval uit bewijsstukken moet blijken. Hieruit volgt dat in het kader van een procedure voor de instellingen van de Unie in beginsel de partij die zich op het nationale recht beroept, dient aan te tonen dat dit recht haar vorderingen staft. Het is juist dat het BHIM ambtshalve, met de middelen die hem nuttig lijken, inlichtingen moet inwinnen over het nationale recht van de betrokken lidstaat, wanneer deze inlichtingen nodig zijn voor de beoordeling van de voorwaarden voor toepassing van een weigeringsgrond, en in het bijzonder voor de beoordeling van de realiteit van de aangevoerde feiten of van de bewijskracht van de overgelegde stukken, maar het BHIM is daartoe enkel verplicht wanneer het reeds beschikt over aanwijzingen inzake het nationale recht, hetzij in de vorm van beweringen betreffende de inhoud ervan, hetzij in de vorm van overgelegde gegevens waarvan de bewijskracht werd aangevoerd.

In het arrest van 7 mei 2013, *macros consult/BHIM – MIP Metro (makro)* (T-579/10, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht beklemtoond dat, in het geval van een vordering krachtens artikel 53, lid 2, van verordening nr. 207/2009 op grond van een ouder recht dat in het nationale rechtskader wordt beschermd, uit regel 37 van verordening (EG) nr. 2868/95¹⁹ voortvloeide dat de verzoeker nadere gegevens diende te verstrekken waaruit bleek dat hij krachtens geldend nationaal recht gerechtigd was dat recht in te roepen.

Gelet op deze regel dient de verzoeker aan het BHIM niet alleen de gegevens te verstrekken waaruit blijkt dat hij voldoet aan de voorwaarden die overeenkomstig de nationale wetgeving waarvan hij de toepassing vraagt, zijn gesteld om het gebruik van een gemeenschapsmerk krachtens een ouder recht te kunnen verbieden, maar ook de gegevens waaruit de inhoud van deze wetgeving blijkt. Aangezien artikel 53, lid 1, sub c, van verordening nr. 207/2009 uitdrukkelijk verwijst naar artikel 8, lid 4, van die verordening en deze laatste bepaling gaat over oudere rechten die worden beschermd door de wetgeving van de Unie of door het recht van de lidstaat dat van toepassing is op het betrokken teken, vinden deze beginselen ook toepassing wanneer een nationaal recht wordt aangevoerd op basis van artikel 53, lid 1, sub c, van verordening nr. 207/2009. Regel 37, sub b-ii, van verordening nr. 2868/95 voorziet immers in soortgelijke bepalingen betreffende het bewijs van het oudere recht in geval van een vordering op grond van artikel 53, lid 1, van verordening nr. 207/2009. Hieruit volgt dat de vraag of er een nationaal recht bestaat, een feitenkwestie is en dat een partij die stelt dat er een recht bestaat dat voldoet aan de voorwaarden van artikel 8, lid 4, van verordening nr. 207/2009, voor het BHIM niet alleen dient te aan te tonen dat dit recht voortvloeit uit de nationale wetgeving, maar ook wat de strekking van deze wetgeving is.

¹⁹ Verordening (EG) nr. 2868/95 van de Commissie van 13 december 1995 tot uitvoering van verordening (EG) nr. 40/94 van de Raad inzake het gemeenschapsmerk (PB L 303, blz. 1).

Ten slotte heeft het Gerecht in de zaak *Fürstlich Castell'sches Domänenamt/BHIM – Castel Frères (CASTEL)* (arrest van 13 september 2013, T-320/10, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld) uitspraak gedaan over de vraag of de kamer van beroep de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub d, van verordening nr. 207/2009 ambtshalve moest onderzoeken zelfs indien verzoekster deze niet had aangevoerd in het kader van de bij deze kamer ingestelde procedure.

Allereerst herinnert het Gerecht eraan dat volgens artikel 76, lid 1, van verordening nr. 207/2009 de onderzoekers van het BHIM en, in beroep, de kamers van beroep bij het onderzoek naar absolute weigeringsgronden de feiten ambtshalve moeten onderzoeken, teneinde uit te maken of het ter inschrijving voorgedragen merk onder een van de weigeringsgronden van artikel 7 van deze verordening valt. Hieruit volgt dat de bevoegde instanties van het BHIM hun beslissingen kunnen baseren op feiten die door de aanvrager niet zijn aangevoerd. Niettemin preciseert het Gerecht dat in het kader van een nietigheidsprocedure het BHIM niet ertoe kan worden verplicht om het door de onderzoeker verrichte ambtshalve onderzoek van de relevante feiten op basis waarvan het de absolute weigeringsgronden kan toepassen, nogmaals uit te voeren. Uit de artikelen 52 en 55 van verordening nr. 207/2009 blijkt immers dat het gemeenschapsmerk als geldig wordt beschouwd totdat het door het BHIM na een nietigheidsprocedure nietig wordt verklaard. Het geniet dus een vermoeden van geldigheid, dat het logische gevolg is van de controle door het BHIM in het kader van het onderzoek van een aanvraag tot inschrijving.

Het Gerecht oordeelt dat dit vermoeden van geldigheid de in artikel 76, lid 1, van verordening nr. 207/2009 neergelegde verplichting van het BHIM om de relevante feiten op basis waarvan het de absolute weigeringsgronden zou kunnen toepassen, ambtshalve te onderzoeken, beperkt tot het onderzoek van de gemeenschapsmerkaanvraag dat door de onderzoekers van het BHIM en de kamers van beroep wordt verricht in het kader van de inschrijvingsprocedure van dat merk. In een nietigheidsprocedure staat het, aangezien het ingeschreven gemeenschapsmerk geldig wordt geacht, evenwel aan de persoon die de vordering tot nietigverklaring heeft ingediend om de concrete elementen die afdoen aan de geldigheid ervan aan te voeren voor het BHIM. Aldus is de kamer van beroep in het kader van een nietigheidsprocedure niet ertoe gehouden de relevante feiten op basis waarvan zij de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, sub d, van verordening nr. 207/2009 zou kunnen toepassen, ambtshalve te onderzoeken.

d) Bevoegdheid tot herziening

In het arrest van 4 juni 2013, *i-content/BHIM – Decathlon (BETWIN)* (T-514/11, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht onderzocht onder welke voorwaarden het Gerecht de hem door artikel 65, lid 3, van verordening nr. 207/2009 toegekende bevoegdheid tot herziening kan uitoefenen.

Het Gerecht wijst met klem erop dat de hem krachtens artikel 65, lid 3, van verordening nr. 207/2009 toegekende mogelijkheid niet impliceert dat het Gerecht bevoegd is om over te gaan tot een beoordeling waarover de kamer van beroep van het BHIM nog geen standpunt heeft ingenomen. De uitoefening van de bevoegdheid tot herziening moet derhalve in beginsel beperkt blijven tot situaties waarin het Gerecht na toetsing van de beoordeling van de kamer van beroep in staat is om op basis van de elementen, feitelijk en rechtens, zoals deze zijn vastgesteld, te bepalen welke beslissing de kamer van beroep had moeten nemen. In casu was het Gerecht van oordeel dat was voldaan aan de voorwaarden voor uitoefening van deze bevoegdheid. Volgens hem moest de kamer van beroep vaststellen, anders dan de oppositieafdeling had geoordeeld, dat geen sprake was van verwarringsgevaar voor de waren waarop de inschrijvingsaanvraag betrekking had. Bijgevolg heeft het Gerecht de bestreden beslissing herzien.

In het arrest van 3 juli 2013, *Airbus/BHIM (NEO)* (T-236/12, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht zich uitgesproken over de omvang van het door de kamer van beroep te verrichten onderzoek.

Dienaangaande merkt het Gerecht op dat artikel 64, lid 1, van verordening nr. 207/2009 bepaalt dat de kamer van beroep, na het onderzoek van het beroep ten gronde, uitspraak doet op het beroep en daarbij de bevoegdheden kan uitoefenen van de instantie die de bestreden beslissing heeft genomen. Deze bevoegdheid om de merkaanvraag opnieuw volledig te onderzoeken, zowel rechtens als feitelijk, vooronderstelt evenwel dat het beroep bij de kamer van beroep ontvankelijk is. Wanneer de onderzoeker, zoals in casu, een gemeenschapsmerkaanvraag enkel voor de in deze aanvraag vermelde waren afwijst en hij daarentegen inschrijving toestaat voor de in deze aanvraag opgegeven diensten, kan het door de merkaanvrager bij de kamer van beroep ingestelde beroep enkel rechtsgeldig betrekking hebben op de weigering van de onderzoeker om inschrijving van de in de merkaanvraag vermelde waren toe te staan. De toewijzing van deze aanvraag door de onderzoeker wat de diensten betreft, kan echter niet rechtmatig het voorwerp vormen van een door de betrokken merkaanvrager bij de kamer van beroep ingesteld beroep. Bijgevolg heeft het Gerecht gepreciseerd dat het juist was dat verzoekster in de onderhavige zaak beroep tot vernietiging van de beslissing van de onderzoeker in haar geheel had ingesteld bij de kamer van beroep, maar dit niet wegneemt dat de kamer van beroep volgens artikel 59, eerste zin, van verordening nr. 207/2009 enkel rechtmatig uitspraak kon doen over verzoeksters vorderingen voor zover die door de lagere instantie waren afgewezen. Derhalve heeft het Gerecht geoordeeld dat de kamer van beroep haar bevoegdheid had overschreden doordat zij de gemeenschapsmerkaanvraag met betrekking tot de in deze aanvraag vermelde diensten ambtshalve opnieuw aan de absolute weigeringsgronden van artikel 7 van verordening nr. 207/2009 had getoetst en had vastgesteld dat het aangevraagde merk ter aanduiding van die diensten elk onderscheidend vermogen miste in de zin van artikel 7, lid 1, sub b en c, en lid 2, van deze verordening.

e) Bewijs van normaal gebruik van het merk

In het arrest van 28 november 2013, *Herbacin cosmetic/BHIM – Laboratoire Garnier (HERBA SHINE)* (T-34/12, niet gepubliceerd), heeft het Gerecht de omvang van de motiveringsplicht van de kamers van beroep met betrekking tot de toepassing van artikel 15, lid 1, tweede alinea, sub b, van verordening nr. 207/2009 verduidelijkt. Volgens deze bepaling wordt het aanbrengen van het gemeenschapsmerk op waren of de verpakking ervan in de Europese Gemeenschap, uitsluitend met het oog op uitvoer, eveneens als gebruik in de zin van artikel 15, lid 1, eerste alinea, van verordening nr. 207/2009 beschouwd. In casu was het Gerecht van oordeel dat het in de onmogelijkheid verkeerde om zijn controle uit te oefenen met betrekking tot de rechtmatigheid van de bestreden beslissing, daar de redenen die de kamer van beroep ertoe hadden gebracht de aan adressaten buiten de Unie gerichte facturen buiten beschouwing te laten, zelfs niet impliciet bleken uit de bestreden beslissing. Voorts heeft het Gerecht vastgesteld dat het onderzoek van de vraag of de door verzoekster aangedragen bewijselementen volstonden ten bewijze dat was voldaan aan de voorwaarden van artikel 15, lid 1, tweede alinea, sub b, van verordening nr. 207/2009, een analyse van alle door verzoekster overgelegde bewijselementen vereiste, waartoe de kamer van beroep niet was overgegaan en die het Gerecht niet voor het eerst kon verrichten. Bijgevolg heeft het Gerecht de bestreden beslissing vernietigd wegens ontoereikende motivering.

2. Modellen

Een arrest inzake gemeenschapsmodellen verdient bijzondere aandacht, te weten het arrest van 6 juni 2013, *Kastenholz/BHIM – Qwatchme (Horlogewijzerplaten)* (T-68/11, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), met name wat de vereisten van nieuwheid en eigen karakter betreft, die bepalend zijn voor de bescherming van gemeenschapsmodellen. Het Gerecht stelt dat

blijkens artikel 5, lid 2, van verordening (EG) nr. 6/2002²⁰ twee modellen worden geacht identiek te zijn, indien de kenmerken ervan slechts verschillen in onbelangrijke details, te weten details die niet onmiddellijk waarneembaar zullen zijn en waardoor er dus geen verschillen, zelfs geen geringe, tussen die modellen zullen ontstaan. A contrario dient voor de beoordeling van de nieuwheid van een model te worden onderzocht of er tussen de conflicterende modellen verschillen bestaan die niet onbelangrijk zijn, ook al zijn deze gering. Op dit punt oordeelt het Gerecht dat de bewoordingen van artikel 6 van verordening nr. 6/2002 verdergaan dan die van artikel 5 van deze verordening. Aldus is het mogelijk dat de in het kader van laatstgenoemd artikel vastgestelde verschillen tussen de conflicterende modellen, vooral wanneer zij gering zijn, niet volstaan om bij de geïnformeerde gebruiker een andere algemene indruk te wekken in de zin van artikel 6 van deze verordening. In dit geval kan het litigieuze model nieuw worden geacht in de zin van artikel 5 van verordening nr. 6/2002, maar zal het niet worden geacht een eigen karakter te hebben in de zin van artikel 6 van deze verordening. Daar de voorwaarde van laatstgenoemd artikel verder gaat dan die van artikel 5 van verordening nr. 6/2002, kan daarentegen een andere algemene indruk bij de geïnformeerde gebruiker in de zin van artikel 6 enkel gebaseerd zijn op het bestaan van objectieve verschillen tussen de conflicterende modellen. Die verschillen moeten dus volstaan om te voldoen aan de voorwaarde van nieuwheid van artikel 5 van verordening nr. 6/2002.

Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid — Beperkende maatregelen

In 2013 heeft het Gerecht veertig zaken betreffende maatregelen tot bevrozing van tegoeden afgedaan, waarvan het merendeel betrekking had op door de Raad vastgestelde maatregelen ten aanzien van personen en entiteiten die betrokken zijn bij het nucleaire programma van de Islamitische Republiek Iran. De arresten die werden gewezen na beroepen die door twee van dergelijke entiteiten bij het Gerecht werden ingesteld, verdienen bijzondere aandacht.

In de eerste plaats heeft het Gerecht in het arrest van 5 februari 2013, *Bank Saderat Iran/Raad* (T-494/10, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), beklemtoond dat een rechtspersoon die nauw verbonden is met een derde staat zich kan beroepen op de aan de grondrechten verbonden waarborgen. In casu ging het om de rechtmatigheid van beperkende maatregelen die door de Raad aan een Iraanse handelsbank waren opgelegd op grond dat deze bank gedeeltelijk in handen van de Iraanse overheid was. De Raad, daarin ondersteund door de Commissie, voerde aan dat deze bank zo nauw verbonden was met de Iraanse Staat dat zij zich niet kon beroepen op de aan de grondrechten ontleende bescherming en waarborgen.

Het Gerecht heeft dit argument afgewezen op grond dat noch in het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie noch in de Verdragen bepalingen voorkomen die rechtspersonen die nauw verbonden zijn met een staat, de bescherming van de grondrechten ontzeggen. Integendeel, de bepalingen van het Handvest van de grondrechten, met name de artikelen 17, 41 en 47 ervan, waarborgen de rechten van „eenieder”, een formulering die rechtspersonen zoals verzoekster omvat. Een dergelijke uitsluiting van de mogelijkheid om zich te beroepen op de grondrechten kan evenmin worden gebaseerd op artikel 34 van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, dat is ondertekend te Rome op 4 november 1950, op grond waarvan verzoekschriften die door gouvernementele organisaties bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens zijn ingediend, niet-ontvankelijk zijn. Dit artikel is immers niet van toepassing op procedures voor de rechter van de Unie. Personen die nauw verbonden zijn met staten,

²⁰ Verordening (EG) nr. 6/2002 van de Raad van 12 december 2001 betreffende gemeenschapsmodellen (PB 2002, L 3, blz. 1).

kunnen dus voor deze rechter de grondrechten inroepen voor zover deze rechten verenigbaar zijn met hun hoedanigheid van rechtspersoon.

In de tweede plaats heeft het Gerecht in het arrest van 6 september 2013, *Persia International Bank/Raad* (T-493/10, nog niet gepubliceerd), de strekking van het beginsel van eerbiediging van de rechten van verdediging gepreciseerd in het kader van de vaststelling van beperkende maatregelen. Verzoekster, een vennootschap die in handen was van twee Iraanse banken, was geplaatst op de lijst die voorzag in de bevrozing van de tegoeden van de personen of entiteiten die worden geacht betrokken te zijn bij het Iraanse programma inzake nucleaire proliferatie, daar de Raad van mening was dat zij moest worden geacht in handen te zijn of eigendom te zijn van een van die twee banken, te weten Bank Mellat. Verzoekster voerde schending van haar rechten van verdediging en van haar recht op effectieve rechterlijke bescherming aan op grond dat zij onvoldoende was ingelicht over de gestelde betrokkenheid van Bank Mellat bij nucleaire proliferatie.

In dit verband wijst het Gerecht erop dat de Raad, wanneer hij met het oog op het vaststellen van beperkende maatregelen ten aanzien van een entiteit voornemens is om zich te baseren op door een lidstaat verstrekte gegevens, zich weliswaar vóór de vaststelling van die maatregelen ervan dient te vergewissen dat de bedoelde gegevens tijdig aan de betrokken entiteit kunnen worden meegedeeld opdat deze naar behoren haar standpunt kenbaar kan maken, maar de tardieve mededeling van een document waarop de Raad zich heeft gebaseerd voor het vaststellen of handhaven van beperkende maatregelen jegens een entiteit, niet noodzakelijkerwijs een schending van de rechten van verdediging inhoudt die een grond oplevert voor nietigverklaring van eerder vastgestelde handelingen. Dit is enkel het geval wanneer is aangetoond dat de betrokken beperkende maatregelen niet op goede gronden hadden kunnen worden vastgesteld of gehandhaafd indien het tardief meegedeelde document als bezwarend element buiten beschouwing had moeten worden gelaten. Het Gerecht was van oordeel dat dit in casu niet het geval was, daar de door de Raad tardief meegedeelde gegevens geen bijkomende elementen bevatten in vergelijking met de vroegere maatregelen, zodat het feit dat deze gegevens niet als bezwarend element in aanmerking werden genomen, geen afbreuk kon doen aan de gegrondheid van de vaststelling en de handhaving van die maatregelen. Wat meer in het bijzonder het verwijt betreft dat geen bewijs was meegedeeld, heeft het Gerecht opgemerkt dat de Raad krachtens het beginsel van eerbiediging van de rechten van verdediging niet verplicht was andere elementen mee te delen dan die welke deel uitmaakten van zijn dossier. In casu werd niet betwist dat het dossier van de Raad geen bijkomend bewijs bevatte betreffende de betrokkenheid van Bank Mellat bij nucleaire proliferatie of bewijs betreffende verzoekster zelf, zodat hem niet kon worden verweten dat hij verzoeksters rechten van verdediging en haar recht op effectieve rechterlijke bescherming had geschonden door dergelijke bewijzen niet mee te delen.

Voorrechten en immuniteiten

In de gevoegde zaken *Gollnisch/Parlement* (arrest van 17 januari 2013, T-346/11 en T-347/11, nog niet gepubliceerd) was bij het Gerecht beroep ingesteld tot nietigverklaring van een besluit van het Europees Parlement tot opheffing van de immuniteit van een van zijn leden, alsmede van een besluit van het Parlement om die immuniteit niet te verdedigen. Deze besluiten waren vastgesteld na een door de Franse ministre de la Justice et des Libertés ingediend verzoek om opheffing van verzoekers parlementaire immuniteit, krachtens een verzoekschrift van het openbaar ministerie van deze lidstaat, teneinde het onderzoek van een tegen verzoeker ingediende klacht wegens uitlokking van rassenhaat en, in voorkomend geval, diens verwijzing naar de bevoegde rechterlijke instanties, mogelijk te maken.

Het Gerecht maakt een onderscheid tussen, enerzijds, de opheffing van de immuniteit van een lid van het Parlement en, anderzijds, de verdediging van de immuniteit van dit lid. Waar artikel 9 van Protocol nr. 7 betreffende de voorrechten en immuniteiten van de Europese Unie²¹ uitdrukkelijk voorziet in de mogelijkheid van opheffing van de immuniteit van een lid van het Parlement, is dit niet het geval voor de verdediging van de immuniteit van dit lid, die slechts voortvloeit uit artikel 6, lid 3, van het Reglement van orde van het Parlement²². Dit Reglement omschrijft dat begrip niet en vormt een advies dat geen dwingende rechtsgevolgen heeft voor de nationale rechterlijke instanties. Daar de onschendbaarheid waarin artikel 9 van Protocol nr. 7 voorziet, van rechtswege geldt en slechts door het Parlement aan het betrokken lid kan worden ontnomen, is de verdediging van de immuniteit in het kader van dat artikel 9 slechts denkbaar indien — ingeval geen verzoek tot opheffing van de immuniteit van een lid van het Parlement is ingediend — de onschendbaarheid zoals die uit het nationale recht van de lidstaat van herkomst van dat lid van het Parlement voortvloeit, gevaar loopt door met name het optreden van de politie of van de rechterlijke instanties van de lidstaat van herkomst van dat lid van het Parlement. In dergelijke omstandigheden kan het lid van het Parlement overeenkomstig artikel 6, lid 3, van het Reglement van orde het Parlement vragen zijn immuniteit te verdedigen. De verdediging van de immuniteit is dus een wijze waarop het Parlement op verzoek van een van zijn leden kan ingrijpen wanneer de nationale autoriteiten de immuniteit van een lid schenden of daartoe aanstalten maken. Indien de nationale autoriteiten echter een verzoek tot opheffing van de immuniteit hebben geformuleerd, moet het Parlement beslissen of het deze immuniteit opheft. In dat geval heeft de verdediging van de immuniteit geen bestaansrecht meer, want ofwel heft het Parlement de immuniteit op en is verdediging van de immuniteit niet meer aan de orde, ofwel weigert het de immuniteit op te heffen en is verdediging van de immuniteit nutteloos, omdat de nationale autoriteiten dan in kennis worden gesteld van de afwijzing door het Parlement van hun verzoek tot opheffing van de immuniteit, en de immuniteit dan in de weg staat aan de maatregelen die zij zouden kunnen of willen nemen. Wanneer de nationale autoriteiten een verzoek om opheffing van de immuniteit formuleren, wordt de verdediging van de immuniteit dus zonder voorwerp. Het Parlement is dan niet meer verplicht om eigener beweging in te grijpen omdat de bevoegde autoriteiten van een lidstaat geen formeel verzoek hebben ingediend, maar het moet een beslissing nemen en daarmee een gevolg geven aan dat verzoek.

Verder wordt een mening slechts door de immuniteit gedekt indien zij door een lid van het Parlement is uitgebracht in de uitoefening van zijn ambt, zodat een verband is vereist tussen de meningsuiting en het parlementaire ambt. Dit is evenwel niet het geval bij meningen als die welke in het onderhavige geval in geding zijn, die zijn uitgebracht door een lid van het Parlement buiten de muren van het Parlement in het kader van functies die zijn uitgeoefend als lid van een regionale instantie van een lidstaat en als fractievoorzitter binnen die instantie. Er is immers geen verband tussen de aan verzoeker ten laste gelegde uitlatingen en het ambt dat deze als lid van het Parlement vervult, en er is a fortiori evenmin een rechtstreeks en overduidelijk verband tussen de omstreden uitlatingen en dit ambt dat toepassing van artikel 8 van Protocol nr. 7 betreffende de voorrechten en immuniteiten had kunnen rechtvaardigen. Het Gerecht was dus van oordeel dat aan het Parlement niet kon worden verweten dat het, gelet op de omstandigheden van het onderhavige geval en op verzoek van de Franse autoriteiten, heeft beslist verzoekers immuniteit op te heffen om de voortzetting van het door deze autoriteiten gevoerde onderzoek mogelijk te maken.

²¹ PB 2010, C 83, blz. 266.

²² PB 2011, L 116, blz. 1.

Volksgezondheid

In de zaak *Laboratoires CTRS/Commissie* (arrest van 4 juli 2013, T-301/12, nog niet gepubliceerd) heeft het Gerecht zich uitgesproken over de gevallen waarin kan worden afgeweken van de basisvoorwaarden voor verkrijging van een vergunning voor het in de handel brengen van geneesmiddelen voor menselijk gebruik. Het beroep betrof een vordering tot nietigverklaring van een uitvoeringsbesluit van de Commissie tot weigering van een vergunning voor het in de handel brengen, op grond van verordening (EG) nr. 726/2004²³, voor een weesgeneesmiddel voor menselijk gebruik met cholinezuur als werkzame stof, dat dient voor de behandeling van twee zeldzame maar zeer ernstige leveraandoeningen die bij ontbreken van een passende behandeling gedurende de eerste levensweken of -maanden, tot de dood kunnen leiden. Verzoekster heeft tegen dat besluit beroep ingesteld bij het Gerecht, met name op grond dat de Commissie ten onrechte van mening was dat het gebruik van cholinezuur als langdurig gebruik in de medische praktijk in de zin van artikel 10 bis van richtlijn 2001/83/EG²⁴ niet was aangetoond en dat de bibliografische gegevens in de vergunningaanvraag niet volledig waren.

Het Gerecht heeft om te beginnen erop gewezen dat cholinezuur tussen 1993 en oktober 2007 in Frankrijk voor de behandeling van patiënten was gebruikt in ziekenhuisbereidingen die werden verstrekt op medisch recept en individueel werden bereid overeenkomstig de aanwijzingen van de farmacopee en in overeenstemming met de in de nationale wetgeving vermelde goede praktijken. Deze ziekenhuisbereidingen van cholinezuur waren bedoeld om te voorzien in speciale behoeften (in het bijzonder waren zij noodzakelijk om te voorzien in de behoeften van de patiënten gelet op het feit dat geen enkel in de handel gebracht geneesmiddel bestond waarmee de betrokken leveraandoeningen konden worden behandeld) en werden door een arts na een daadwerkelijk onderzoek van zijn eigen patiënten op basis van zuiver therapeutische overwegingen voorgeschreven. Het Gerecht heeft daaruit afgeleid dat de Commissie ten onrechte van mening was dat het gebruik van cholinezuur als ziekenhuisbereiding in Frankrijk tussen 1993 en oktober 2007 geen langdurig gebruik in de medische praktijk in de zin van artikel 10 bis van richtlijn 2001/83 vormde.

Verder heeft het Gerecht geoordeeld dat verzoekster had aangetoond dat zij wegens uitzonderlijke omstandigheden geen volledige gegevens over de werkzaamheid en veiligheid van het litigieuze geneesmiddel bij normaal gebruik kon verschaffen. Het Gerecht heeft vastgesteld dat verzoekster in samenvattingen had aangegeven waarom het niet mogelijk was de volledige informatie over de werkzaamheid en veiligheid van het geneesmiddel te verstrekken (gelet op de zeldzaamheid van de ziekte en wegens deontologische overwegingen) en de verhouding voordelen/risico's voor het betrokken geneesmiddel had gemotiveerd. Het Gerecht heeft dus geoordeeld dat de Commissie in haar besluit ten onrechte had gesteld dat de door verzoekster verstrekte gegevens volledig hadden moeten zijn en dat deze zich niet kon beroepen op het bestaan van uitzonderlijke omstandigheden in het kader van haar aanvraag op grond van een langdurig gebruik in de medische praktijk.

Na bovendien te hebben opgemerkt dat de Commissie in het bestreden besluit eveneens onrecht had geoordeeld dat de afgifte van een vergunning voor het in de handel brengen in casu

²³ Verordening (EG) nr. 726/2004 van het Europees Parlement en de Raad van 31 maart 2004 tot vaststelling van communautaire procedures voor het verlenen van vergunningen en het toezicht op geneesmiddelen voor menselijk en diergeneeskundig gebruik en tot oprichting van een Europees Geneesmiddelenbureau (PB L 136, blz. 1).

²⁴ Richtlijn 2001/83/EG van het Europees Parlement en de Raad van 6 november 2001 tot vaststelling van een communautair wetboek betreffende geneesmiddelen voor menselijk gebruik (PB L 311, blz. 67).

de doelstellingen van verordening (EG) nr. 1901/2006²⁵ en de bescherming van de innovatie zou ondermijnen, kwam het Gerecht tot de slotsom dat de weigering van afgifte van die vergunning ongegrond was en heeft het dat besluit nietig verklaard.

Milieu

In het arrest van 7 maart 2013, *Polen/Commissie* (T-370/11, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht zich uitgesproken over de bij richtlijn 2003/87/EG²⁶ vastgestelde regeling voor de handel in broeikasgasemissierechten. De Republiek Polen had beroep ingesteld tegen het besluit van de Commissie tot vaststelling van een voor de hele Unie geldende overgangsregeling voor de kosteloze toewijzing van dergelijke emissierechten²⁷. De Republiek Polen kwam op tegen de benchmarks die de Commissie had gebruikt om de toewijzing van deze emissierechten te berekenen.

Allereerst heeft het Gerecht erop gewezen dat het bestreden besluit een uitvoeringsmaatregel was voor richtlijn 2003/87, die zelf was vastgesteld op grond van de bepalingen van het VWEU inzake milieubeleid. Derhalve heeft het Gerecht verzoeksters argument afgewezen dat bij de vaststelling van het besluit van de Commissie artikel 194, lid 2, VWEU was geschonden, dat voorziet in de bevoegdheid van de lidstaten op het gebied van energiebeleid.

Vervolgens heeft het Gerecht zich op het standpunt gesteld dat het objectief gerechtvaardigd kon worden geacht dat industriële installaties die wegens het gebruik van verschillende brandstoffen in verschillende situaties verkeerden bij de bepaling van de productbenchmarks voor de toewijzing van de emissierechten in het bestreden besluit, gelijk werden behandeld. Volgens het Gerecht biedt een onderscheid van die benchmarks naargelang van de gebruikte brandstof geen stimulans aan industriële installaties die een brandstof met een hoge CO₂-uitstoot gebruiken om emissie-reducerende oplossingen te zoeken, maar spoort het hen daarentegen aan om de status quo te handhaven, hetgeen indruist tegen artikel 10 bis, lid 1, derde alinea, van richtlijn 2003/87. Voorts houdt een dergelijk onderscheid het gevaar in dat de emissies toenemen, aangezien industriële installaties die een brandstof met een lage CO₂-uitstoot gebruiken, ertoe zouden kunnen worden gebracht die brandstof te vervangen door een brandstof met een hogere CO₂-uitstoot, teneinde meer kosteloze emissierechten te krijgen. Tevens was het Gerecht van oordeel dat met de keuze voor aardgas, een brandstof met een beperkte CO₂-uitstoot, voor de bepaling van de warmte- en brandstofbenchmarks werd beoogd de broeikasgasemissies te verminderen.

Verder heeft het Gerecht vastgesteld dat in het bestreden besluit op passende wijze rekening werd gehouden met de economische en sociale gevolgen van de maatregelen die ertoe strekken de CO₂-uitstoot te verminderen. De toepasselijke werkingsregels zouden namelijk vanaf 2013 geleidelijk worden ingevoerd. In deze context zouden installaties met een hoge CO₂-uitstoot, zoals die welke steenkool gebruiken in Polen en voor hun productie dus een groter aantal emissierechten nodig hebben, in de beginperiode een grotere hoeveelheid kosteloze emissierechten verkrijgen om in hun behoeften te kunnen voorzien. Ook heeft de wetgever van de Unie mechanismen

²⁵ Verordening (EG) nr. 1901/2006 van het Europees Parlement en de Raad van 12 december 2006 betreffende geneesmiddelen voor pediatrisch gebruik en tot wijziging van verordening (EEG) nr. 1768/92, richtlijn 2001/20/EG, richtlijn 2001/83/EG en verordening (EG) nr. 726/2004 (PB L 378, blz. 1).

²⁶ Richtlijn 2003/87/EG van het Europees Parlement en de Raad van 13 oktober 2003 tot vaststelling van een regeling voor de handel in broeikasgasemissierechten binnen de Gemeenschappen tot wijziging van richtlijn 96/61/EG van de Raad (PB L 275, blz. 32).

²⁷ Besluit 2011/278/EU van de Commissie van 27 april 2011 tot vaststelling van een voor de hele Unie geldende overgangsregeling voor de geharmoniseerde kosteloze toewijzing van emissierechten overeenkomstig artikel 10 bis van richtlijn 2003/87 (PB L 130, blz. 1).

ontwikkeld om de lidstaten met een relatief laag inkomen per hoofd van de bevolking en relatief hoge groeivoorzichten te steunen bij hun inspanningen om de koolstofintensiteit van hun economie tegen 2020 te verlagen.

Ten slotte heeft het Gerecht gepreciseerd dat vanaf 2013 veiling het basisbeginsel voor toewijzing van CO₂-emissierechten dient te zijn. Aldus kunnen de lidstaten alle niet kosteloos toegewezen emissierechten veilen, opdat de installaties de ontbrekende emissierechten kunnen aankopen. Deze regeling is overigens in overeenstemming met het beginsel dat de vervuiler betaalt, aangezien de installaties met de hoogste CO₂-uitstoot verplicht zullen zijn om de emissierechten te betalen of hun emissies te verminderen.

Toegang tot de documenten van de instellingen

In 2013 had de rechtspraak inzake toegang tot documenten in het bijzonder betrekking op de strekking van de uitzondering inzake bescherming van de internationale betrekkingen als bedoeld in verordening (EG) nr. 1049/2001²⁸, en op de uitlegging van verordening (EG) nr. 1367/2006²⁹ wat de toegang tot informatie inzake milieuaangelegenheden betreft.

1. Bescherming van de internationale betrekkingen

In het arrest van 19 maart 2013, *In't Veld/Commissie* (T-301/10, nog niet gepubliceerd), heeft het Gerecht uitspraak gedaan over de gegrondheid van een besluit waarbij met name de uitzondering inzake de bescherming van de internationale betrekkingen van artikel 4, lid 1, sub a, derde streepje, van verordening nr. 1049/2001 werd toegepast om verzoeksters verzoek af te wijzen waarmee werd verlangd dat de Commissie toegang zou verlenen tot bepaalde documenten betreffende een ontwerp van een internationale handelsovereenkomst ter bestrijding van namaak.

Dienaangaande merkt het Gerecht in wezen op dat een instelling van de Unie haar weigering om het publiek toegang tot documenten te verlenen rechtmatig op artikel 4, lid 1, sub a, derde streepje, van verordening nr. 1049/2001 kan baseren om onderhandelingsstandpunten inzake internationale overeenkomsten geheim te houden. Teneinde dergelijke onderhandelingen doeltreffend te laten verlopen, kan immers een zekere mate van discretie gerechtvaardigd zijn, waardoor het wederzijdse vertrouwen tussen de onderhandelaars kan worden gewaarborgd en open en efficiënte besprekingen kunnen worden gevoerd. Het initiatief voor en het voeren van de onderhandelingen met het oog op de sluiting van een internationale overeenkomst vallen in beginsel onder de uitvoerende bevoegdheid en de inspraak van het publiek in een procedure met betrekking tot de onderhandelingen over en de sluiting van een internationale overeenkomst is noodzakelijkerwijs beperkt, gelet op het rechtmatige belang om geen strategische aspecten van de onderhandelingen te onthullen.

In deze context kan de bekendmaking van de standpunten van de Unie of van de andere partijen bij de onderhandelingen over een internationale handelsovereenkomst ter bestrijding van namaak het door artikel 4, lid 1, sub a, derde streepje, van verordening nr. 1049/2001 beschermde

²⁸ Verordening (EG) nr. 1049/2001 van het Europees Parlement en de Raad van 30 mei 2001 inzake de toegang van het publiek tot documenten van het Europees Parlement, de Raad en de Commissie (PB L 145, blz. 43).

²⁹ Verordening (EG) nr. 1367/2006 van het Europees Parlement en de Raad van 6 september 2006 betreffende de toepassing van de bepalingen van het Verdrag van Aarhus betreffende toegang tot informatie, inspraak bij besluitvorming en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden op de communautaire instellingen en organen (PB L 264, blz. 13).

algemene belang schaden. Ten eerste valt immers niet uit te sluiten dat door de onthulling van de onderhandelingsstandpunten van de Unie indirect ook inzicht wordt verschaft in die van andere onderhandelingspartijen. Ten tweede moet ervan worden uitgegaan dat de standpunten die de Unie inneemt in internationale onderhandelingen kunnen wijzigen naargelang het verloop van die onderhandelingen en in dat kader door de verschillende deelnemers gedane concessies en bereikte compromissen. De formulering van onderhandelingsstandpunten kan een aantal tactische overwegingen van de zijde van de onderhandelaars vereisen, ook van de Unie zelf. Verder valt niet uit te sluiten dat de Unie haar eigen onderhandelingsvermogen in de praktijk negatief beïnvloedt door haar onderhandelingsstandpunten bekend te maken, zelfs al blijven die van de overige partijen geheim.

Wanneer een onderhandelingspartij het standpunt van een of meer andere partijen in internationale onderhandelingen eenzijdig bekendmaakt, ook al gebeurt dit op het eerste gezicht op anonieme wijze, kan zulks het voor succesvolle onderhandelingen onontbeerlijke klimaat van wederzijds vertrouwen bij de onderhandelingspartij waarvan het standpunt is onthuld — alsook bij de andere onderhandelingspartijen die deze onthulling vernemen — ernstig ondermijnen. Een dergelijke openbaarmaking kan bovendien zowel de geloofwaardigheid van de Commissie als onderhandelingspartner ten aanzien van de andere onderhandelingspartijen aantasten als de betrekkingen van alle onderhandelingspartijen — en dus van de Unie — met eventuele derde landen die aan de onderhandelingen wilden deelnemen, in gevaar brengen.

2. Toegang tot informatie inzake milieuaangelegenheden

In het arrest van 8 oktober 2013, *Stichting Greenpeace Nederland en PAN Europe/Commissie* (T-545/11, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), heeft het Gerecht een onderzoek verricht naar de voorwaarden voor toegang van het publiek tot milieu-informatie en naar de verhouding tussen verordening nr. 1367/2006, waarbij de toegang tot dergelijke informatie wordt geregeld, en de regeling van verordening nr. 1049/2001.

Het Gerecht oordeelt dat, in de context van een verzoek om toegang tot milieu-informatie of informatie over de uitstoot in het milieu betreft, uit de punten 8 en 15 van de considerans van verordening nr. 1367/2006, junctis de artikelen 3 en 6 ervan blijkt dat deze verordening voorschriften bevat die een aantal bepalingen van verordening nr. 1049/2001 vervangen, wijzigen of preciseren. In dit geval wordt de verplichting tot beperkte uitlegging van de uitzonderingen van verordening nr. 1049/2001 versterkt enerzijds door de noodzaak voor de betrokken instelling om rekening te houden met het openbaar belang bij openbaarmaking van deze informatie, alsook door de verwijzing naar de vraag of deze informatie betrekking heeft op de uitstoot in het milieu en anderzijds door het feit dat deze verordening geen soortgelijke preciseringen over de toepassing van deze uitzonderingen op dit gebied bevat.

Volgens het bij artikel 6, lid 1, eerste zin, van verordening nr. 1367/2006 ingestelde wettelijke vermoeden wordt, behoudens bij een onderzoek met name naar mogelijke inbreuken op het recht van de Europese Unie, een hoger openbaar belang geacht openbaarmaking te gebieden indien de gevraagde informatie betrekking heeft op uitstoot in het milieu. Aldus moet de betrokken instelling het document openbaar maken indien de gevraagde informatie betrekking heeft op de uitstoot in het milieu, ook al dreigt deze openbaarmaking de bescherming van de commerciële belangen van een natuurlijke of rechtspersoon met inbegrip van de intellectuele-eigendomsrechten van deze persoon aan te tasten. Wat concreet — zoals in het onderhavige geval — een verzoek betreft om openbaarmaking van documenten betreffende de eerste vergunning voor het in de

handel brengen van een in bijlage I bij richtlijn 91/414/EEG³⁰ vermelde werkzame stof, deze richtlijn bevat weliswaar bepalingen tot bescherming van de vertrouwelijkheid van informatie die industriële en commerciële geheimen vormt, maar het bestaan van dergelijke regels wettigt geen verzet tegen het onweerlegbaar vermoeden dat voortvloeit uit verordening nr. 1367/2006. Verder bevestigen de artikelen 16 en 17 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie weliswaar de vrijheid van ondernemerschap respectievelijk het recht op eigendom, maar onaanvaardbaar is dat voor een samenhangende uitlegging van de Uniewetgeving wordt ingegaan tegen de geldigheid van een duidelijke en onvoorwaardelijke bepaling van afgeleid recht. Evenmin kan artikel 6, lid 1, eerste zin, van verordening nr. 1367/2006 buiten toepassing worden gelaten, teneinde in overeenstemming te zijn met de bepalingen van artikel 39, leden 2 en 3, van de Overeenkomst van 15 april 1994 inzake de handelsaspecten van de intellectuele eigendom (TRIPs)³¹, die informatie met commerciële waarde beschermen tegen openbaarmaking. Een dergelijke benadering gaat in feite in tegen de wettigheid van artikel 6, lid 1, eerste zin, van verordening nr. 1367/2006 ten aanzien van die bepalingen van de TRIPs-Overeenkomst.

In de zaak *ClientEarth/Commissie* (arrest van 13 september 2013, T-111/11, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld) was de vraag aan de orde of de toepassing door de Commissie van de in artikel 4, lid 2, derde streepje, van verordening nr. 1049/2001 bedoelde uitzondering betreffende de bescherming van het doel van onderzoeken verenigbaar was met het Verdrag betreffende toegang tot informatie, inspraak bij besluitvorming en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden (Verdrag van Aarhus). Verzoekster betoogde immers dat dit Verdrag geen uitzonderingen op het recht op toegang tot documenten bevatte betreffende bescherming van het doel van andere dan straf- of tuchtrechtelijke onderzoeken. De documenten waartoe de toegang was geweigerd door de Commissie, betroffen de overeenstemming van de wetgeving van de lidstaten met het milieurecht van de Europese Unie en waren door de Commissie opgesteld om haar met name in staat te stellen de uitvoering van een aantal richtlijnen door de lidstaten te controleren en, in voorkomend geval, een niet-nakomingsprocedure in te stellen.

In dit verband wijst het Gerecht erop dat de Europese Unie gebonden is door het Verdrag van Aarhus. Wat echter de gronden voor weigering van een verzoek om toegang tot milieu-informatie betreft, lijkt dat verdrag inhoudelijk niet onvoorwaardelijk en voldoende nauwkeurig, aangezien het bepaalt dat elke verdragspartij de noodzakelijke maatregelen moet nemen voor het instellen en instandhouden van een duidelijk, transparant en samenhangend kader voor het uitvoeren van de bepalingen ervan, waarbij elke verdragspartij over een ruime beoordelingsmarge beschikt om te bepalen hoe milieu-informatie waar bij de overheidsinstanties om is verzocht, beschikbaar wordt gesteld voor het publiek.

In het bijzonder is artikel 4, lid 4, sub c, van het Verdrag van Aarhus onvoldoende nauwkeurig om rechtstreekse werking te hebben, ten minste voor wat de in artikel 2, sub d, van dat verdrag bedoelde organisaties voor regionale economische integratie betreft. Dat verdrag, en in het bijzonder artikel 4, lid 4, sub c, ervan, is duidelijk bedoeld om in de eerste plaats op de autoriteiten van de verdragsluitende staten te worden toegepast en gebruikt begrippen die eigen zijn aan die staten, zoals blijkt uit de verwijzing naar het kader van de nationale wetgeving in artikel 4, lid 1. Het houdt daarentegen geen rekening met de bijzondere kenmerken van de organisaties voor regionale economische integratie, die desondanks tot het verdrag kunnen toetreden. Meer bepaald bevatten artikel 4, lid 4, sub c, of andere bepalingen van het Verdrag van Aarhus geen enkele aanwijzing om

³⁰ Richtlijn 91/414/EEG van de Raad van 15 juli 1991 betreffende het op de markt brengen van gewasbeschermingsmiddelen (PB L 230, blz. 1).

³¹ PB L 336, blz. 214.

de in die bepaling gebruikte begrippen uit te leggen en te bepalen of een onderzoek inzake een niet-nakomingsprocedure daaronder kan vallen.

Aangezien daarover geen duidelijkheid bestaat, kan niet worden geoordeeld dat het Verdrag van Aarhus de Uniewetgever verhindert om een uitzondering vast te stellen op het beginsel van toegang tot documenten van de instellingen inzake milieu wanneer deze betrekking hebben op een niet-nakomingsprocedure, die een van de constitutionele mechanismen van het Unierecht vormt, zoals neergelegd in de Verdragen.

Vergunning voor het in de handel brengen van genetisch gemodificeerde organismen

In de zaak *Hongarije/Commissie* (arrest van 13 december 2013, T-240/10, nog niet gepubliceerd) werd de procedure betreffende de vergunning voor het in de handel brengen van genetisch gemodificeerde organismen verduidelijkt. Aan deze zaak liggen twee besluiten van de Commissie ten grondslag. Bij het eerste besluit werd een vergunning verleend voor het in de handel brengen van een genetisch gemodificeerde aardappel, en bij het tweede besluit werd een vergunning verleend voor het in de handel brengen van diervoeders die zijn geproduceerd met die aardappel en de onvoorziene of technisch niet te voorkomen aanwezigheid van die aardappel in levensmiddelen en andere diervoeders. Hongarije was van mening dat die aardappel risico's voor de gezondheid van mens en dier of voor het milieu met zich bracht en stelde beroep tot nietigverklaring van deze twee besluiten in.

Het Gerecht heeft om te beginnen beklemtoond dat de door de Commissie voorgestelde maatregelen met betrekking tot het in de handel brengen van genetisch gemodificeerde producten moesten worden vastgesteld volgens de regelgevingsprocedure zoals ingevoerd bij artikel 5 van besluit 1999/468/EG³². Overeenkomstig deze procedure was de Commissie verplicht om een ontwerp van de te nemen maatregelen voor te leggen aan het bevoegde regelgevend comité. Door in casu te besluiten een geconsolideerd advies aan de Europese Autoriteit voor voedselveiligheid (EFSA) te vragen, en door de bestreden besluiten met name op dit advies te baseren zonder de bevoegde comités een gelegenheid te bieden om een standpunt in te nemen ten aanzien van het advies of de gewijzigde ontwerpen van de besluiten, was de Commissie in casu die verplichting niet nagekomen.

In deze context was het Gerecht van oordeel dat de uitkomst van de procedure of de inhoud van de bestreden besluiten wezenlijk anders had kunnen zijn indien de Commissie de toepasselijke regelgeving had nageleefd. Aangezien de stemmen over de eerdere ontwerpen binnen de comités sterk verdeeld waren en uit de conclusies van bovengenoemd advies meer onzekerheid dan uit de eerdere adviezen van de EFSA bleek, welke conclusies vergezeld gingen van minderheidsstandpunten, was het dus niet uitgesloten dat de leden van de bevoegde comités hun standpunten hadden kunnen herzien. Bovendien zou de Commissie in geval van een negatief advies, of bij ontbreken van een advies van de comités verplicht zijn geweest om de vergunningsvoorstellen aan de Raad voor te leggen, die zich had kunnen uitspreken voor of tegen de betrokken vergunningen. Pas na afloop van die procedure en bij ontbreken van een beslissing van de Raad, had de Commissie haar besluiten kunnen vaststellen.

Het Gerecht heeft het beroep derhalve toegewezen en de bestreden besluiten nietig verklaard.

³² Besluit 1999/468/EG van de Raad van 28 juni 1999 tot vaststelling van de voorwaarden voor de uitoefening van de aan de Commissie verleende uitvoeringsbevoegdheden (PB L 184, blz. 23).

II. Hogere voorzieningen

Drie van de arresten die de Kamer voor hogere voorzieningen van het Gerecht in 2013 heeft gewezen, verdienen een bijzondere vermelding.

In de eerste plaats heeft het Gerecht in het arrest van 11 september 2013, *L/Parlement* (T-317/10 P, nog niet gepubliceerd), gepreciseerd dat, wat de ontslagreden betreft bestaande in het verlies of de verbreking van het wederzijdse vertrouwen tussen een tijdelijke functionaris en de politieke fractie van het Parlement waarbij deze is tewerkgesteld, een tijdelijke functionaris die is tewerkgesteld bij niet-ingeschreven leden weliswaar een belang heeft om zich ervan te vergewissen dat de verbroken vertrouwensband de band met zijn directe administratief verantwoordelijke betreft, maar dat dit niet geldt voor een functionaris die is tewerkgesteld bij een klassieke fractie — en dus niet bij niet-ingeschrevenen — die wordt gekenmerkt door een verondersteld gemeenschappelijke politieke overtuiging. Wanneer in dit laatste geval de vertrouwensband wordt verbroken, bestaat deze niet meer met de fractie in haar geheel, en is de vraag welke personen het vertrouwen verloren hebben niet meer relevant. Het Gerecht herinnert er eerst aan dat het bestaan van een vertrouwensband niet is gebaseerd op objectieve elementen en per definitie buiten de controle van de rechter valt; de Unierechter kan zijn beoordeling niet in de plaats stellen van die van het tot het sluiten van aanstellingsovereenkomsten bevoegd gezag, a fortiori op politiek gebied, waar verlies van vertrouwen een ruim begrip is. Vervolgens wijst het Gerecht evenwel erop dat wanneer een instelling die beslist de overeenkomst van een tijdelijk functionaris op te zeggen, met name verwijst naar specifieke materiële feiten die aan het ontslagbesluit wegens verlies van vertrouwen ten grondslag liggen, de rechter de waarachtigheid van die materiële feiten dient na te gaan. Aldus stelt de rechter zijn beoordeling niet in de plaats van die van het bevoegd gezag, volgens hetwelk het verlies van vertrouwen is aangetoond, maar beperkt hij zich ertoe te controleren of de door de instelling vermelde feiten die ten grondslag liggen aan het besluit, inhoudelijk juist zijn.

In de tweede plaats heeft het Gerecht in het arrest van 23 oktober 2013, *Commissie/Moschonaki* (T-476/11 P, nog niet gepubliceerd), de strekking verduidelijkt van de regel van overeenstemming tussen de klacht in de zin van artikel 91, lid 2, eerste streepje, van het Ambtenarenstatuut van de Europese Unie en het daaropvolgende verzoekschrift. Het Gerecht wijst erop dat de omstandigheid dat de in het verzoekschrift en in de klacht vervatte middelen beogen de interne dan wel de externe wettigheid van een handeling te betwisten, als zodanig niet volstaat voor de vaststelling dat sprake is van een nauwe band tussen deze middelen. Dit zou betekenen dat een verzoeker voor het eerst voor het Gerecht voor ambtenarenzaken een middel kan aanvoeren dat geen enkele band heeft met de in de klacht aangevoerde middelen op grond dat deze middelen, in hun geheel beschouwd, hetzij de interne wettigheid, hetzij de externe wettigheid van de betrokken handeling betreffen. In deze omstandigheden zou het tot aanstelling bevoegd gezag in het kader van de klacht enkel kennis hebben van een deel van de aan de administratie verweten grieven. Daar het niet in staat zou zijn met de nodige nauwkeurigheid kennis te nemen van de grieven of verlangens van de belanghebbende, zou het tot aanstelling bevoegd gezag dus geen poging tot minnelijke regeling kunnen ondernemen. De begrippen „interne wettigheid” en „externe wettigheid” zijn immers te ruim en te abstract, gelet op het precieze voorwerp van de betrokken grief, om te verzekeren dat een dergelijke band bestaat tussen middelen die uitsluitend onder het ene of het andere begrip vallen.

Hoewel het voorwerp en de grond van het geding in de fase tussen de klacht en het verzoekschrift onveranderd dienen te zijn om een minnelijke regeling van geschillen mogelijk te maken, doordat aan het tot aanstelling bevoegd gezag vanaf de fase van de klacht de bezwaren van de belanghebbende worden meegedeeld, kan niettemin de uitlegging van deze begrippen niet ertoe leiden dat de mogelijkheden waarover de belanghebbende beschikt om op doeltreffende wijze op te

komen tegen een voor hem bezwarend besluit, worden beperkt. Wanneer de klager kennisneemt van de motivering van de bezwarende handeling via het antwoord op zijn klacht of wanneer de motivering van dat antwoord de in die handeling vervatte motivering wezenlijk wijzigt of aanvult, moet dus elk middel dat voor het eerst in de fase van het verzoekschrift wordt aangevoerd ter betwisting van de gegrondheid van de in het antwoord op de klacht uiteengezette motivering, ontvankelijk worden geacht.

In de derde plaats heeft het Gerecht in het arrest van 4 december 2013, *ETF/Schuerings* (T-107/11 P, nog niet gepubliceerd), de aard verduidelijkt van de op een instelling rustende verplichting bij beëindiging van een overeenkomst voor onbepaalde tijd van een tijdelijke functionaris. In casu oordeelde het Gerecht dat gelet op het bestaan van een geldige ontslagreden, te weten de inkrimping van het werkgebied van een agentschap, de Europese Stichting voor opleiding (ETF) niet moest onderzoeken of de tijdelijke functionaris kon worden tewerkgesteld op een andere bestaande post of op een post die binnenkort zou ontstaan naar aanleiding van de toekenning van nieuwe bevoegdheden aan ETF. Het is juist dat arbeidsovereenkomsten voor onbepaalde tijd uit het oogpunt van de zekerheid van de dienstverhouding verschillen van arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd, maar de functionarissen van de openbare dienst van de Unie die op basis van een overeenkomst voor onbepaalde tijd zijn tewerkgesteld, kunnen niettemin niet voorbijgaan aan het tijdelijke karakter van hun aanstelling en aan het feit dat hun geen arbeidsgarantie wordt geboden, aangezien het begrip „vast ambt bij één der instellingen” in de zin van artikel 1 bis, lid 1, van het Statuut slechts doelt op die ambten die in de begroting uitdrukkelijk als „vast” zijn voorzien of op soortgelijke wijze zijn aangeduid.

III. Verzoeken in kort geding

Bij het Gerecht zijn dit jaar 31 verzoeken in kort geding aanhangig gemaakt, hetgeen een merkbare stijging vormt ten opzichte van het aantal verzoeken dat in 2012 werd ingediend (21). In 2013 heeft de president van het Gerecht uitspraak gedaan in 27 zaken, tegenover 23 in 2012. Hij heeft vier verzoeken geheel of gedeeltelijk toegewezen, te weten in de beschikkingen van 11 maart 2013, *Pilkington Group/Commissie* (T-462/12 R, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), 25 april 2013, *AbbVie/EMA* (T-44/13 R, niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld) en *InterMune UK e.a./EMA* (T-73/13 R, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld), en 15 mei 2013, *Duitsland/Commissie* (T-198/12 R, nog niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld). De eerste drie beschikkingen, die betrekking hebben op de problematiek van de openbaarmaking van beweerdelijk vertrouwelijke informatie door de Commissie en het Europees Geneesmiddelenbureau (EMA), volgen de benadering die werd gevolgd in drie beschikkingen van 2012³³.

In de zaak *Duitsland/Commissie* had de Duitse regering, die van mening was dat de in Duitsland geldende grenswaarden voor bepaalde zware metalen in speelgoed een betere bescherming

³³ De wezenlijke inhoud van deze beschikkingen van 16 november 2012, *Evonik Degussa/Commissie* (T-341/12 R, niet gepubliceerd) en *Akzo Nobel e.a./Commissie* (T-345/12 R, niet gepubliceerd), en van 29 november 2012, *Alstom/Commissie* (T-164/12 R, nog niet gepubliceerd), waartegen geen hogere voorziening werd ingesteld, werd uitvoerig beschreven in het *Jaarverslag 2012* (blz. 161 en 162). De hogere voorziening die door de Commissie werd ingesteld tegen de reeds aangehaalde beschikking *Pilkington Group/Commissie*, werd afgewezen bij beschikking van de vicepresident van het Hof van 10 september 2013, *Commissie/Pilkington Group* [C-278/13 P(R), nog niet gepubliceerd]. Ingevolge hogere voorzieningen die door het EMA werden ingesteld, heeft de vicepresident van het Hof bij beschikkingen van 28 november 2013, *EMA/AbbVie* [C-389/13 P(R), nog niet gepubliceerd] en *EMA/InterMune UK e.a.* [C-390/13 P(R), nog niet gepubliceerd], de reeds aangehaalde beschikkingen *AbbVie/EMA* en *InterMune UK e.a./EMA* vernietigd en deze zaken terugverwezen naar het Gerecht.

boden dan de door richtlijn 2009/48/EG³⁴ vastgestelde waarden, de Commissie verzocht om de handhaving van haar nationale waarden toe te staan. De Commissie had dit verzoek afgewezen. De Duitse regering heeft beroep tot nietigverklaring van die afwijzing ingesteld, en vervolgens verzocht om voorlopige maatregelen die haar toestaan om haar eigen grenswaarden te blijven hanteren tot de uitspraak van het arrest ten gronde. Bij beschikking van 15 mei 2013 heeft de president van het Gerecht geoordeeld dat het verzoek de Commissie te gelasten die toestemming te verlenen, ontvankelijk was. Het is juist dat een verzoek in kort geding dat slechts ziet op de opschorting van de tenuitvoerlegging van een afwijzend besluit niet-ontvankelijk is, aangezien een dergelijke opschorting op zich de rechtspositie van de verzoeker niet kan wijzigen. Evenwel had de Duitse regering geen verzoek om opschorting van de tenuitvoerlegging van het afwijzend besluit ingediend, maar zij verzocht veeleer om voorlopige maatregelen in de zin van artikel 279 VWEU. Deze mogelijkheid bestond tevens in het kader van een beroep tot nietigverklaring van een afwijzend besluit, daar een dergelijk verzoek noch op basis van artikel 279 VWEU, noch op basis van artikel 104 van het Reglement voor de procesvoering, en al zeker niet op basis van artikel 47 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie niet-ontvankelijk kon worden verklaard. De president van het Gerecht heeft daaraan toegevoegd dat de rechter in kort geding, op het gebied van voorlopige maatregelen, over bevoegdheden beschikt waarvan de impact ten aanzien van de betrokken instellingen van de Unie verder gaat dan de aan een nietigverklaringsarrest verbonden gevolgen, op voorwaarde dat deze voorlopige maatregelen slechts van toepassing zijn voor de duur van de hoofdprocedure, voldoende nauw in verband staan met het beroep in de hoofdzaak, niet vooruitlopen op de uitspraak ten gronde en niet in de weg staan aan de volle werking daarvan. De president van het Gerecht oordeelde dat in casu was voldaan aan deze voorwaarden.

Ten gronde heeft de president van het Gerecht vastgesteld dat de Duitse regering zowel de noodzaak, in feite en in rechte, om voorlopige maatregelen vast te stellen ter bescherming van de gezondheid van het kind als de spoedeisendheid van die maatregelen had aangetoond. In het bijzonder heeft het Gerecht beklemtoond dat de discussie tussen de Duitse regering en de Commissie over de „correcte” grenswaarden voor lood, barium, antimoon, arsenicum en kwik moeilijke vragen met een hoog technisch gehalte aan de orde stelde die op het eerste gezicht niet irrelevant leken, maar een grondig onderzoek vergden dat in het kader van de procedure in de hoofdzaak diende te worden verricht. Bijgevolg heeft de president van het Gerecht de Commissie gelast de handhaving van de Duitse grenswaarden toe te staan³⁵.

De andere verzoeken in kort geding werden — met uitzondering van een aantal gevallen waarin de zaak zonder beslissing werd afgedaan — alle afgewezen, meestal wegens het ontbreken van spoedeisendheid.

De zaak *Frankrijk/Commissie* (beschikking van 29 augustus 2013, T-366/13 R, niet gepubliceerd, hogere voorziening ingesteld) betrof een besluit van de Commissie waarbij de terugvordering bij de Société nationale Corse Méditerranée (SNCM) werd gelast van een steunmaatregel van meer dan 220 miljoen EUR die door de Franse Republiek ten uitvoer was gelegd. Volgens deze laatste zou de terugbetaling door de SNCM van een dergelijk bedrag onvermijdelijk hebben geleid tot insolventie en liquidatie van deze vennootschap, en dus tot ernstige en onherstelbare schade voor deze lidstaat, zoals de verbreking van de territoriale continuïteit, problemen van openbare orde en nadelige gevolgen voor de economische activiteit op Corsica. Het Gerecht herinnerde eraan

³⁴ Richtlijn 2009/48/EG van het Europees Parlement en de Raad van 18 juni 2009 betreffende de veiligheid van speelgoed (PB L 170, blz. 1).

³⁵ De hogere voorziening tegen deze beschikking is afgewezen bij beschikking van de vicepresident van het Hof van 19 december 2013, *Commissie/Duitsland* [C-426/13 P(R), nog niet gepubliceerd].

dat het bestreden besluit slechts verbindend was voor de Franse autoriteiten en stelde vast dat dit besluit als zodanig de SNCM niet kon verplichten de staatssteun terug te betalen. Daar de Franse autoriteiten geen enkele juridisch dwingende maatregel ter uitvoering van het bestreden besluit hadden genomen, kon het risico van liquidatie van de SNCM niet voldoende imminent worden geacht om toekenning van de gevraagde opschorting van tenuitvoerlegging te rechtvaardigen. In elk geval had de Franse Republiek, met betrekking tot de nationale rechtswegen waarover de SNCM beschikte om op te komen tegen een nationale terugvorderingsmaatregel, niet aangetoond dat deze rechtswegen de SNCM niet in staat zouden stellen liquidatie te voorkomen door voor de nationale rechter te wijzen op haar individuele financiële situatie en op haar verplichting om de maritieme routes tussen Marseille en Corsica te waarborgen. De president van het Gerecht kon dus enkel vaststellen dat niet was aangetoond dat de Franse rechtswegen ter zake tekortkomingen vertoonden. Bovendien moest in casu de aanhangigmaking van een zaak voor de Franse rechter door de SNCM worden beschouwd als een noodzakelijke voorafgaande stap, daar de Franse Republiek geen spoedeisendheid kon rechtvaardigen zolang de nationale autoriteiten geen dwingende uitvoeringsmaatregelen hadden vastgesteld en bij de nationale rechter geen verzoek om opschorting van tenuitvoerlegging was ingediend.

De zaak *Tilly-Sabco/Commissie* (beschikking van 26 september 2013, T-397/13 R, niet gepubliceerd) betrof een onderneming die gespecialiseerd was in de uitvoer, naar de landen uit het Midden-Oosten, van diepvrieskip met een eenheidsgewicht dat lager was dan dat van op de Europese markt verkochte kippen. Haar rentabiliteit hing hoofdzakelijk af van de toekenning van een subsidie in de vorm van uitvoerrestituties, waarmee werd beoogd — indien nodig — de uitvoer te vergemakkelijken in het kader van de verwezenlijking van de doelstellingen van het gemeenschappelijk landbouwbeleid. Nadat het bedrag van de uitvoerrestituties voor diepvrieskip op nihil werd vastgesteld bij een verordening van de Commissie, voerde verzoekster een verlies van 80 % van haar totale omzet aan en stelde zij dat haar financiële voortbestaan in gevaar was gebracht. Bij beschikking van 26 september 2013 heeft de president van het Gerecht het verzoek in kort geding afgewezen, op grond dat verzoekster als voorzichtige en bezonnen marktdeelnemer niet eraan kon voorbijgaan dat het gebied van de gemeenschappelijke ordening van de landbouwmarkten zeer gereguleerd was, waarbij de Commissie om de drie maanden het bedrag van de uitvoerrestituties vaststelde door aanpassing ervan aan de wijzigingen van de economische situatie. Bijgevolg kon verzoekster zich niet beroepen op een verkregen recht op handhaving van een bepaald restitutiebedrag dat haar op een bepaald ogenblik was toegekend, temeer daar uitvoerrestituties krachtens de relevante regelgeving een facultatief karakter hebben, zodat er geen enkele juridische verplichting tot voortdurende handhaving van deze restitutieregeling bestaat, met als gevolg dat die restituties volgens de fluctuaties van de markten kunnen worden verlaagd of zelfs volledig gestaakt. In deze omstandigheden had verzoekster zich redelijke inspanningen moeten getroosten om voorzorgen te nemen door diversificatie van haar productie en van haar afzetmogelijkheden. Daar verzoekster dergelijke ijver niet aan de dag had gelegd, moest zij zelf de schade dragen die werd veroorzaakt door de vaststelling van de uitvoerrestituties op nihil als onderdeel van het ondernemersrisico.

B — Samenstelling van het Gerecht

(Protocollaire rangorde op 23 oktober 2013)

Eerste rij, van links naar rechts:

Kamerpresidenten G. Berardis, M. Van der Woude, A. Dittrich en S. Papasavvas; vicepresident van het Gerecht H. Kanninen; president van het Gerecht M. Jaeger; kamerpresidenten M. E. Martins Ribeiro, M. Prek, S. Frimodt Nielsen en D. Gratsias.

Tweede rij, van links naar rechts:

Rechters E. Buttigieg, A. Popescu, I. Labucka, I. Wiszniewska-Białecka, F. Dehousse, N. J. Forwood, O. Czúcz, I. Pelikánová, J. Schwarcz en M. Kancheva.

Derde rij, van links naar rechts:

Rechters L. Madise, I. Ulloa Rubio, V. Kreuschitz, V. Tomljenović, C. Wetter, E. Bieliūnas, A. M. Collins en S. Gervasoni; griffier E. Coulon.

1. Leden van het Gerecht

(in volgorde van hun ambtsaanvaarding)

Marc Jaeger

geboren in 1954; gediplomeerde in de rechten van de universiteit Robert Schuman te Straatsburg; studies aan het Europacollege; toegelaten tot de balie te Luxemburg (1981); attaché de justice bij de procureur-generaal te Luxemburg (1983); rechter bij de arrondissementsrechtbank te Luxemburg (1984); referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (1986-1996); voorzitter van het Institut universitaire international de Luxembourg (IUIL); rechter in het Gerecht sedert 11 juli 1996; president van het Gerecht sedert 17 september 2007.

Heikki Kanninen

geboren in 1952; diploma van de handelshogeschool te Helsinki en van de rechtenfaculteit van de universiteit van Helsinki; referendaris bij het administratief hooggerechtshof van Finland; secretaris-generaal van het comité voor de hervorming van de rechtsbescherming in de overheidsadministratie; hoofdadministrateur bij het administratief hooggerechtshof; secretaris-generaal van het comité voor de hervorming van de administratieve rechtspleging; adviseur bij de directie wetgeving van het ministerie van Justitie; adjunct-griffier van het EVA-Hof; referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen; rechter in het administratief hooggerechtshof (1998-2005); lid van de commissie van beroep voor vluchtelingen; vicevoorzitter van het comité voor de ontwikkeling van de Finse rechterlijke instanties; rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken van 6 oktober 2005 tot 6 oktober 2009; rechter in het Gerecht sedert 7 oktober 2009; vicepresident van het Gerecht sedert 17 september 2013.

Josef Azizi

geboren in 1948; doctor in de rechtsgeleerdheid en licentiaat sociale en economische wetenschappen, universiteit van Wenen; docent en lector aan de economische universiteit Wenen, de faculteit rechtsgeleerdheid van de universiteit van Wenen en verschillende andere universiteiten; erehoogleraar aan de faculteit rechtsgeleerdheid van de universiteit van Wenen; Ministerialrat en afdelingshoofd bij de kanselarij van de bondskanselier; lid van het directiecomité voor juridische samenwerking van de Raad van Europa; procesgemachtigde bij het Verfassungsgerichtshof (constitutioneel hof) in gerechtelijke procedures inzake grondwettigheidstoetsing van federale wetten; coördinator voor de aanpassing van het Oostenrijkse federale recht aan het gemeenschapsrecht; rechter in het Gerecht van 18 januari 1995 tot 16 september 2013.

Nicholas James Forwood

geboren in 1948; afgestudeerd aan de universiteit van Cambridge, BA 1969, MA 1973 (werktuigkunde en rechtsgeleerdheid); ingeschreven bij de Engelse balie in 1970 en vervolgens praktiserend te Londen (1971-1999) en Brussel (1979-1999); in 1981 ingeschreven bij de Ierse balie; in 1987 benoemd tot Queen's Counsel; in 1998 Bencher (bestuurslid) van de Middle Temple; vertegenwoordiger van de balie van Engeland en Wales in de Raadgevende Commissie van de balies van de Europese Gemeenschap (CCBE) en voorzitter van de vaste delegatie van de CCBE bij het Hof van Justitie (1995-1999); lid van het bestuur van de World Trade Law Association en van de European Maritime Law Organisation (1993-2002); rechter in het Gerecht sedert 15 december 1999.

Maria Eugénia Martins de Nazaré Ribeiro

geboren in 1956; gestudeerd te Lissabon, Brussel en Straatsburg; advocaat in Portugal en te Brussel; vrij onderzoeker aan het Institut d'études européennes de l'Université libre de Bruxelles; referendaris bij de Portugese rechter van het Hof van Justitie Moitinho de Almeida (1986-2000) en bij de president van het Gerecht van eerste aanleg Vesterdorf (2000-2003); rechter in het Gerecht sedert 31 maart 2003.

Franklin Dehousse

geboren in 1959; licentiaat in de rechtsgeleerdheid (université de Liège, 1981); aspirant (Nationaal Fonds voor wetenschappelijk onderzoek, 1985-1989); juridisch adviseur van de Kamer van volksvertegenwoordigers (1981-1990); doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Straatsburg, 1990); hoogleraar (université de Liège, universiteit van Straatsburg, Europacollege, Koninklijk Hoger instituut voor defensie, Montesquieu-universiteit te Bordeaux; Collège Michel Servet van de universiteiten van Parijs; faculteit Notre Dame de la Paix te Namen); bijzonder vertegenwoordiger van de minister van Buitenlandse Zaken (1995-1999); directeur Europese Studies van het Koninklijk Instituut voor internationale betrekkingen (1998-2003); assessor bij de Raad van State (2001-2003); adviseur bij de Europese Commissie (1990-2003); lid van het Observatorium van de rechten voor het internet (2001-2003); rechter in het Gerecht sedert 7 oktober 2003.

Otto Czúcz

geboren in 1946; doctor in de rechtsgeleerdheid van de universiteit van Szeged (1971); administrateur bij het ministerie van Arbeid (1971-1974); docent en hoogleraar (1974-1989), decaan van de faculteit rechtsgeleerdheid (1989-1990), vicerector (1992-1997) van de universiteit van Szeged; advocaat; lid van het presidium van de nationale pensioensverzekering; vicevoorzitter van het Europees Instituut voor sociale zekerheid (1998-2002); lid van de wetenschappelijke raad van de Internationale Vereniging voor sociale zekerheid; rechter in het Constitutioneel Hof (1998-2004); rechter in het Gerecht sedert 12 mei 2004.

Irena Wiszniewska-Bialecka

geboren in 1947; gediplomeerde in de rechten van de universiteit van Warschau (1965-1969); onderzoekster (wetenschappelijk medewerkster, docente, hoogleraar) bij het instituut voor rechtswetenschappen van de Poolse academie van wetenschappen (1969-2004); onderzoekster bij het Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Patent, Urheber- und Wettbewerbsrecht te München (1985-1986); advocate (1992-2000); rechter in het Administratief Hooggerechtshof (2001-2004); rechter in het Gerecht sedert 12 mei 2004.

Irena Pelikánová

geboren in 1949; doctor in de rechtsgeleerdheid, assistente economisch recht (vóór 1989), vervolgens doctor in de exacte wetenschappen, hoogleraar handelsrecht (sedert 1993) aan de faculteit rechtsgeleerdheid van de Karelsuniversiteit te Praag; lid van het bestuur van de effectencommissie (1999-2002); advocate; lid van de raad wetgeving van de Tsjechische regering (1998-2004); rechter in het Gerecht sedert 12 mei 2004.

Vilenas Vadapalas

geboren in 1954; doctor in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Moskou); doctor habilitas in de rechtsgeleerdheid (universiteit van Warschau); hoogleraar aan de universiteit van Vilnius: internationaal recht (sedert 1981), rechten van de mens (sedert 1991) en gemeenschapsrecht (sedert 2000); adviseur van de regering voor buitenlandse zaken (1991-1993); lid van de coördinatiegroep van de delegatie voor de onderhandelingen met het oog op de toetreding tot de Europese Unie; directeur-generaal van het departement Europees recht van de regering (1997-2004); hoogleraar Europees recht aan de universiteit van Vilnius, bekleder van de Jean Monnetleerstoel; voorzitter van de Litouwse vereniging voor studies over de Europese Unie; rapporteur van de parlementaire werkgroep voor de grondwetsherziening met betrekking tot de toetreding van Litouwen; lid van de International Commission of Jurists (april 2003); rechter in het Gerecht van 12 mei 2004 tot 16 september 2013.

Küllike Jürimäe

geboren in 1962; gediplomeerde in de rechten van de universiteit van Tartu (1981-1986); assistente van de openbare aanklager te Tallinn (1986-1991); gediplomeerde van de school voor diplomatieke wetenschappen van Estland (1991-1992); juridisch adviseur (1991-1993) en algemeen adviseur bij de kamer van koophandel en industrie (1992-1993); rechter in het hof van beroep te Tallinn (1993-2004); European Master in Human Rights and Democratisation, universiteiten van Padua en Nottingham (2002-2003); rechter in het Gerecht van 12 mei 2004 tot 23 oktober 2013, rechter in het Hof van Justitie sedert 23 oktober 2013.

Ingrida Labucka

geboren in 1963; gediplomeerde in de rechten van de universiteit van Letland (1986); inspecteur voor het ministerie van Binnenlandse Zaken voor de regio Kirov en de stad Riga (1986-1989); rechter in de rechtbank van eerste aanleg te Riga (1990-1994); advocate (1994-1998 en juli 1999-mei 2000); minister van Justitie (november 1998-juli 1999 en mei 2000-oktober 2002); lid van het Permanent Hof van Arbitrage te Den Haag (2001-2004); parlamentslid (2002-2004); rechter in het Gerecht sedert 12 mei 2004.

Savvas S. Papasavvas

geboren in 1969; studies aan de universiteit van Athene (Ptychion in 1991); postdoctorale studies aan de universiteit Paris II (DEA publiekrecht in 1992) en aan de universiteit Aix-Marseille III (doctor in de rechtsgeleerdheid in 1995); inschrijving bij de balie van Cyprus, lid van de balie van Nicosia sedert 1993; docent aan de universiteit van Cyprus (1997-2002), docent grondwettelijk recht sedert september 2002; onderzoeker bij het European Public Law Center (2001-2002); rechter in het Gerecht sedert 12 mei 2004.

Miro Prek

geboren in 1965; afgestudeerd in de rechtsgeleerdheid (1989); toegelaten tot de balie (1994); diverse taken en functies binnen de overheidsadministratie, met name bij het regeringsbureau voor wetgeving (adjunct-staatssecretaris en onderdirecteur, hoofd van de afdeling Europees recht en vergelijkend recht) en bij het bureau voor Europese zaken (onderstaatssecretaris); lid van het onderhandelingsteam voor de associatieovereenkomst (1994-1996) en voor de toetreding tot de Europese Unie (1998-2003), verantwoordelijke voor juridische aangelegenheden; advocaat; verantwoordelijke voor projecten voor de aanpassing aan de Europese wetgeving en voor de Europese integratie, met name in het westen van de Balkan; afdelingshoofd bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (2004-2006); rechter in het Gerecht sedert 7 oktober 2006.

Alfred Dittrich

geboren in 1950; rechtenstudie aan de universiteit van Erlangen-Nürnberg (1970-1975); Rechtsreferendar in het ressort van het Oberlandesgericht Nürnberg (1975-1978); bestuurder bij het bondsministerie van Economie (1978-1982); administrateur bij de permanente vertegenwoordiging van de Bondsrepubliek Duitsland bij de Europese Gemeenschappen (1982); administrateur bij het bondsministerie van Economie, bevoegd voor kwesties van gemeenschapsrecht en mededinging (1983-1992); hoofd van de afdeling recht van de Europese Unie (1992-2007) van het ministerie van Justitie; hoofd van de Duitse delegatie binnen de werkgroep Hof van Justitie van de Raad; gemachtigde van de bondsregering in een groot aantal zaken voor het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen; rechter in het Gerecht sedert 17 september 2007.

Santiago Soldevila Fragoso

geboren in 1960; afgestudeerd in de rechtsgeleerdheid aan de Universidad Autónoma van Barcelona (1983); rechter (1985); sinds 1992 magistraat bij de kamer voor administratiefrechtelijke geschillen van het Tribunal Superior de Justicia de Canarias te Santa Cruz de Tenerife (1992 en 1993) en bij de Audiencia Nacional (Madrid, mei 1998-augustus 2007), waar hij zich heeft beziggehouden met beroepen in belastingzaken (btw), beroepen tegen algemene bestuursrechtelijke voorschriften van de minister van Economische Zaken en diens besluiten inzake staatssteun of vermogensrechtelijke aansprakelijkheid van de overheid, alsmede tegen alle overeenkomsten van de centrale economische toezichthoudende autoriteiten op het gebied van banken, beurzen, energie, verzekeringen en mededinging; referendaris bij het constitutioneel hof (1993-1998); rechter in het Gerecht van 17 september 2007 tot 16 september 2013.

Laurent Truchot

geboren in 1962; afgestudeerd aan het Institut d'études politiques de Paris (1984); École nationale de la magistrature (1986-1988); rechter in het Tribunal de grande instance de Marseille (januari 1988-januari 1990); magistraat bij de direction des affaires civiles et du sceau du ministère de la Justice (januari 1990-juni 1992); adjunct-afdelingshoofd, vervolgens afdelingshoofd bij de direction générale de la concurrence, de la consommation et de la répression des fraudes du ministère de l'Économie, des Finances et de l'Industrie (juni 1992-september 1994); technisch adviseur bij de Garde des Sceaux, ministre de la Justice (september 1994-mei 1995); rechter in het Tribunal de grande instance de Nîmes (mei 1995-mei 1996); referendaris bij het Hof van Justitie bij advocaat-generaal P. Léger (mei 1996-december 2001); magistraat bij het hof van cassatie (december 2001-augustus 2007); rechter in het Gerecht van 17 september 2007 tot 16 september 2013.

Sten Frimodt Nielsen

geboren in 1963; licentiaat in de rechtsgeleerdheid, universiteit van Kopenhagen (1988); ambtenaar bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (1988-1991); docent internationaal recht en Europees recht aan de universiteit van Kopenhagen (1988-1991); ambassadesecretaris bij de permanente vertegenwoordiging van Denemarken bij de Verenigde Naties te New York (1991-1994); ambtenaar bij de juridische dienst van het ministerie van Buitenlandse Zaken (1994-1995); buitengewoon hoogleraar aan de universiteit van Kopenhagen (1995); adviseur, vervolgens eerste adviseur bij de dienst van de eerste minister (1995-1998); minister-adviseur bij de permanente vertegenwoordiging van Denemarken bij de Europese Unie (1998-2001); bijzonder adviseur bij de dienst van de eerste minister voor juridische kwesties (2001-2002); afdelingshoofd en juridisch adviseur bij de dienst van de eerste minister (maart 2002-juli 2004); onderstaatssecretaris en juridisch adviseur bij de dienst van de eerste minister (augustus 2004-augustus 2007); rechter in het Gerecht sedert 17 september 2007.

Kevin O'Higgins

geboren in 1946; studies aan Crescent College te Limerick, Clongowes Wood College, University College Dublin (BA en diploma Europees recht) en King's Inns; ingeschreven bij de balie van Ierland in 1968; Barrister (1968-1982); Senior Counsel (Inner Bar van Ierland, 1982-1986); rechter in de Circuit court (1986-1997); rechter in de High Court van Ierland (1997-2008); bestuurslid van King's Inns; vertegenwoordiger van Ierland bij de adviesraad van Europese rechters (2000-2008); rechter in het Gerecht van 15 september 2008 tot 16 september 2013.

Juraj Schwarcz

geboren in 1952; doctor in de rechtsgeleerdheid (Comeniusuniversiteit te Bratislava, 1979); juridisch adviseur ondernemingsrecht (1975-1990); secretaris van het handelsregister bij de stedelijke rechtbank te Košice (1991); rechter in die rechtbank (januari-oktober 1992); rechter en kamerpresident in het regionaal hof te Košice (november 1992-2009); gedetacheerd rechter in het Hooggerechtshof van de Slowaakse Republiek, handelsrechtkamer (oktober 2004-september 2005); president van het college voor handelsrecht bij het regionaal hof te Košice (oktober 2005-september 2009); extern lid van de afdeling handelsrecht en economisch recht van de universiteit Pavol Jozef Šafárik te Košice (1997-2009); extern lid van het professorenkorps van de Justičná akadémia (2005-2009); rechter in het Gerecht sedert 7 oktober 2009.

Marc van der Woude

geboren in 1960; doctoraalexamen rechtsgeleerdheid (Rijksuniversiteit Groningen, 1983); studie aan het Europacollege (1983-1984); assistent aan het Europacollege (1984-1986); docent aan de Universiteit Leiden (1986-1987); rapporteur bij het directoraat-generaal Mededinging van de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1987-1989); referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (1989-1992); beleidscoördinator bij het directoraat-generaal Mededinging van de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1992-1993); lid van de Juridische Dienst van de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1993-1995); advocaat aan de balie te Brussel sinds 1995; hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam sinds 2000; auteur van tal van publicaties; rechter in het Gerecht sedert 13 september 2010.

Dimitrios Gratsias

geboren in 1957; diploma rechtsgeleerdheid van de universiteit van Athene (1980); diploma voortgezette studies publiekrecht van de universiteit Paris I, Panthéon-Sorbonne (1981); getuigschrift van het Centre universitaire d'études communautaires et européennes (universiteit Paris I) (1982); auditeur bij de Raad van State (1985-1992); assessor bij de Raad van State (1992-2005); referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (1994-1996); plaatsvervangend lid van het bijzonder hooggerechtshof van Griekenland (1998 en 1999); staatsraad bij de Raad van State (2005); lid van het bijzonder hof voor geschillen inzake onrechtmatige rechtspraak (2006); lid van de hoge raad voor de bestuursrechtspraak (2008); inspecteur van de bestuursrechtbanken (2009-2010); rechter in het Gerecht sedert 25 oktober 2010.

Andrei Popescu

geboren in 1948; licentiaat in de rechten van de universiteit van Boekarest; postuniversitaire studie internationaal arbeidsrecht en Europees sociaal recht, universiteit van Genève (1973-1974); doctor in de rechten van de universiteit van Boekarest (1980); assistent-stagiair (1971-1973), assistent (1974-1975) en vervolgens docent arbeidsrecht aan de universiteit van Boekarest (1985-1990); hoofdonderzoeker aan het instituut voor wetenschappelijk onderzoek op het gebied van arbeid en sociale bescherming (1990-1991); adjunct-directeur-generaal (1991-1992) en vervolgens directeur (1992-1996) bij het ministerie van Arbeid en Sociale Zaken; lector (1997) en vervolgens hoogleraar aan de nationale school voor politieke en administratieve studies, Boekarest (2000); staatssecretaris bij het ministerie van Europese Integratie (2001-2005); afdelingshoofd bij de wetgevende raad van Roemenië (1996-2001 en 2005-2009); stichtend directeur van het Roemeens tijdschrift voor Europees recht; voorzitter van de Roemeense vereniging voor Roemeens recht (2009-2010); gemachtigde van de Roemeense regering voor de rechterlijke instanties van de Europese Unie (2009-2010); rechter in het Gerecht sedert 26 november 2010.

Mariyana Kancheva

geboren in 1958; rechtendiploma van de universiteit van Sofia (1979-1984); aanvullende master Europees recht aan het Instituut voor Europese studies van de Vrije Universiteit Brussel (2008-2009); specialisaties in economisch recht en intellectuele-eigendomsrecht; rechtbankstage bij de regionale rechtbank te Sofia (1985-1986); juridisch adviseur (1986-1988); advocaat aan de balie van Sofia (1988-1992); directeur-generaal van het bureau diensten voor het corps diplomatique bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (1992-1994); uitoefening van het beroep van advocaat te Sofia (1994-2011) en te Brussel (2007-2011); arbiter te Sofia in het kader van de beslechting van handelsgeschillen; deelneming aan de redactie van wetteksten als juridisch adviseur in het Bulgaarse parlement; rechter in het Gerecht sedert 19 september 2011.

Guido Berardis

geboren in 1950; licentiaat in de rechten (universiteit van Rome, La Sapienza, 1973), diploma hogere Europese studies van het Europa-college (Brugge, 1974-1975); ambtenaar bij de Commissie van de Europese Gemeenschappen (directoraat Internationale Zaken van het directoraat-generaal Landbouw, 1975-1976); lid van de Juridische Dienst van de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1976-1991 en 1994-1995); vertegenwoordiger van de Juridische Dienst van de Commissie van de Europese Gemeenschappen te Luxemburg (1990-1991); referendaris bij rechter G. F. Mancini in het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (1991-1994); juridisch adviseur van de leden van de Commissie van de Europese Gemeenschappen M. Monti (1995-1997) en F. Bolkestein (2000-2002); directeur van het directoraat Beleid ten aanzien van overheidsopdrachten (2002-2003), van het directoraat Diensten, Intellectuele en Industriële Eigendom, Media en Gegevensbescherming (2003-2005) en van het directoraat Diensten (2005-2011) van het directoraat-generaal Interne Markt van de Commissie van de Europese Gemeenschappen; bijzonder juridisch adviseur en directeur van het team Justitie, Vrijheid en Veiligheid, Privaatrecht en Strafrecht bij de Juridische Dienst van de Europese Commissie (2011-2012); rechter in het Gerecht sedert 17 september 2012.

Eugène Buttigieg

geboren in 1961; doctor in de rechten aan de universiteit van Malta; master Europees recht (universiteit van Exeter); doctoraat in het mededingingsrecht (universiteit van Londen); jurist bij het ministerie van Justitie (1987-1990); hoofdjurist bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (1990-1994); lid van de Copyright Board (commissie voor auteursrechten) (1994-2005); jurist-reviseur bij het ministerie van Justitie en Lokale Overheden (2001-2002); administrateur bij de Malta Resources Authority (autoriteit voor grondstoffenbeheer van Malta) (2001-2009); consultant Europees recht (sedert 1994); adviseur mededingings- en consumentenrecht bij het ministerie van Financiën, Economie en Investerings (2000-2010); adviseur mededingings- en consumentenrecht bij de eerste minister (2010-2011); consultant bij de Malta Competition and Consumer Affairs Authority (Maltese mededingings- en consumentenautoriteit) (2012); docent (1994-2001); gewoon hoogleraar (2001-2006), vervolgens buitengewoon hoogleraar (sedert 2007) en bekleeder van de Jean Monnetleerstoel Europees recht (sedert 2009) aan de universiteit van Malta; medeoprichter en vicevoorzitter van de Maltese Association for European Law (Maltese vereniging voor Europees recht); rechter in het Gerecht sedert 8 oktober 2012.

Carl Wetter

geboren in 1949; gediplomeerde in de economie (Bachelor of Arts, 1974) en in de rechten (Master of Laws, 1977) van de universiteit van Uppsala; administrateur bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (1977); ingeschreven bij de Zweedse balie (sedert 1983); lid van de Zweedse werkgroep mededingingsrecht bij de International Chamber of Commerce (ICC); docent mededingingsrecht (universiteiten van Lund en Stockholm); auteur van tal van publicaties; rechter in het Gerecht sedert 18 maart 2013.

Vesna Tomljenović

geboren in 1956; gediplomeerde van de universiteit van Rijeka (master, 1979) en van de universiteit van Zagreb (LL.M., 1984; doctoraat in de rechtswetenschap, 1996); assistent-hoogleraar (1980-1998), adjunct-hoogleraar (2003-2009) en hoogleraar (2009-2013) aan de rechtenfaculteit van de universiteit van Rijeka; adjunct-hoogleraar aan de economische faculteit van de universiteit van Rijeka (1990-2013); voorzitter van de Kroatische vereniging voor vergelijkend recht (2006-2013); rechter in het Gerecht sedert 4 juli 2013.

Egidijus Bieliūnas

geboren in 1950; gediplomeerde in de rechten van de universiteit van Vilnius (1973); doctoraat in de rechtsgeleerdheid (1978); assistent, hoofddocent en vervolgens hoogleraar aan de universiteit van Vilnius (1977-1992); adviseur bij de juridische afdeling van het parlement van de Republiek Litouwen (1990-1992); adviseur bij de Litouwse ambassade in België (1992-1994); adviseur bij de Litouwse ambassade in Frankrijk (1994-1996); lid van de Europese Commissie voor de rechten van de mens (1996-1999); rechter in het hoogste gerechtshof van Litouwen (1999-2011); hoogleraar, leerstoel strafrecht, aan de universiteit van Vilnius (2003-2013); vertegenwoordiger van de Republiek Litouwen bij het gemeenschappelijk controleorgaan Eurojust (2004-2011); rechter in het constitutioneel hof van de Republiek Litouwen (2011-2013); rechter in het Gerecht sedert 16 september 2013.

Viktor Kreuschitz

geboren in 1952; doctor in de rechtsgeleerdheid, universiteit van Wenen (1981); ambtenaar bij het Bundeskanzleramt — dienst constitutionele aangelegenheden (1981-1997); adviseur bij de Juridische Dienst van de Europese Commissie (1997-2013); rechter in het Gerecht sedert 16 september 2013.

Anthony Michael Collins

geboren in 1960; gediplomeerde van het Trinity College, Dublin (rechtswetenschappen) (1984) en van de Honourable Society of the King's Inns, Dublin (Barrister-at-Law) (1986); Barrister-at-Law (1986-1990 en 1997-2003) en Senior Counsel (2003-2013) aan de Ierse balie; referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (1990-1997); directeur van het Irish Centre for European Law (1997-2000) en thans nog lid van het directiecomité van dit centrum; vicepresident van de raad van Europese nationale jeugdcomités (1979-1981); secretaris-generaal van het Organising Bureau of European School Student Unions (1977-1984); secretaris-generaal van de Irish Union of School Students (1977-1979); internationale vicepresident van de Union of Students in Ireland (1982-1983); lid van het bestuurscomité van de Amicale des référendaires, Luxemburg (1992-2000); lid van de permanente delegatie van de Council of Bars and Law Societies of Europe (CCBE) bij de gerechten van de EU en de EVA (2006-2013); rechter in het Gerecht sedert 16 september 2013.

Ignacio Ulloa Rubio

geboren in 1967; cum laude afgestudeerd in de rechten (1985-1990) en doctoraat (1990-1993) aan de Universidad Complutense, Madrid; officier van justitie te Gerona (2000-2003); adviseur voor juridische aangelegenheden en rechten van de mens bij de Coalition Provisional Authority, Bagdad, Irak (2003-2004); rechter in eerste aanleg en rechter van instructie (2003-2007) en vervolgens magistrado, Gerona (2008); adjunct-hoofd van de geïntegreerde rechtsstaatmissie EUJUST LEX voor Irak van de Raad van de Europese Unie (2005-2006); rechtskundig adviseur bij het Tribunal Constitucional (2006-2011 en 2013); staatssecretaris voor veiligheid (2012-2013); deskundige op het gebied van de rechtsstaat en de hervorming van de veiligheidssector bij de Raad van de Europese Unie (2005-2011); extern deskundige op het gebied van strafrecht en grondrechten bij de Europese Commissie (2011-2013); onderwijs en een groot aantal publicaties; rechter in het Gerecht sedert 16 september 2013.

Stéphane Gervasoni

geboren in 1967; gediplomeerde aan het Institut d'études politiques de Grenoble (1988) en aan de École nationale d'administration (1993); auditeur bij de Conseil d'État [rechter-rapporteur bij de afdeling geschillen (1993-1997) en lid van de sociale afdeling (1996-1997)]; maître des requêtes bij de Conseil d'État (1996-2008); hoogleraar aan het Institut d'études politiques de Paris (1993-1995); regeringscommissaris bij de bijzondere cassatiecommissie voor pensioenen (1994-1996); juridisch adviseur bij het ministerie voor Overheidsdienst en bij de stad Parijs (1995-1997); secretaris-generaal van de prefectuur van het departement Yonne, onderprefect van het arrondissement Auxerre (1997-1999); secretaris-generaal van de prefectuur van het departement Savoie, onderprefect van het arrondissement Chambéry (1999-2001); referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (2001-2005); lid van de beroepscommissie van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) (2001-2005); rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken van de Europese Unie (2005-2011, kamerpresident van 2008-2011); conseiller d'État [adjunct van de president van de achtste kamer van de afdeling geschillen (2011-2013)]; lid van de commissie van beroep van het Europees Ruimteagentschap (2011-2013); rechter in het Gerecht sedert 16 september 2013.

Lauri Madise

geboren in 1974; gediplomeerde in de rechten (universiteiten van Tartu en Poitiers); adviseur bij het ministerie van Justitie (1995-1999); hoofd van het secretariaat van de grondwettelijke commissie van het Estse parlement (1999-2000); rechter in het hof van beroep te Tallinn (sedert 2002); lid van de examencommissie voor de magistratuur (sedert 2005); deelneming aan wetgevingswerkzaamheden voor constitutioneel recht en bestuursrecht; rechter in het Gerecht sedert 23 oktober 2013.

Emmanuel Coulon

geboren in 1968; rechtenstudie (universiteit Panthéon-Assas, Parijs); studie management (universiteit Paris-Dauphine); Europacollege (1992); toegangsexamen voor het regionaal opleidingscentrum voor advocaten te Parijs; certificaat van bekwaamheid als advocaat bij de balie te Brussel; advocaat te Brussel; geslaagd voor een algemeen vergelijkend onderzoek van de Commissie van de Europese Gemeenschappen; referendaris bij het Gerecht van eerste aanleg [kabinet van president Saggio (1996-1998); kabinet van president Vesterdorf (1998-2002)]; kabinetschef van de president van het Gerecht van eerste aanleg (2003-2005); griffier van het Gerecht sedert 6 oktober 2005.

2. Wijzigingen in de samenstelling van het Gerecht in 2013

Plechtige zitting van 18 maart 2013

Na de neerlegging van zijn ambt door de heer Nils Wahl, thans advocaat-generaal bij het Hof van Justitie, hebben de vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten bij besluit van 6 maart 2013 de heer Carl Wetter tot rechter in het Gerecht benoemd voor de resterende ambtstermijn van de heer Nils Wahl, te weten tot en met 31 augustus 2013.

Plechtige zitting van 4 juli 2013

Na de toetreding van de Republiek Kroatië tot de Europese Unie, op 1 juli 2013, hebben de vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten van de Europese Unie bij besluit van 1 juli 2013 mevrouw Vesna Tomljenović voor de periode van 1 juli 2013 tot en met 31 augustus 2015 tot rechter in het Gerecht benoemd.

Plechtige zitting van 16 september 2013

In het kader van de gedeeltelijke vervanging van het Gerecht en ter vervanging van de heren Laurent Truchot, Vilenas Vadapalas, Santiago Soldevila Fragoso en Kevin O'Higgins hebben de vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten bij besluiten van 26 juni en 24 juli 2013 de heren Egidijus Bieliūnas, Anthony Collins, Ignacio Ulloa Rubio en Stéphane Gervasoni benoemd als rechters in het Gerecht voor de periode van 1 september 2013 tot en met 31 augustus 2019.

Bij besluiten van 6 maart, 26 juni en 24 juli 2013 hebben de vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten de ambten van de heer Nicholas James Forwood, de heer Alfred Dittrich, mevrouw Ingrida Labucka, de heer Miro Prek, mevrouw Mariyana Kancheva, de heren Guido Berardis, Eugène Buttigieg en Carl Wetter, en mevrouw Vesna Tomljenović voor diezelfde periode hernieuwd.

Ten slotte hebben de vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten, na de neerlegging van zijn ambt door de heer Josef Azizi, de heer Viktor Kreuschitz bij besluit van 26 juni 2013 benoemd als rechter in het Gerecht voor de periode van 1 september 2013 tot en met 31 augustus 2016.

Plechtige zitting van 23 oktober 2013

Bij besluit van 16 oktober 2013 is de heer Lauri Madise tot rechter in het Gerecht benoemd voor de periode van 6 oktober 2013 tot en met 31 augustus 2016.

In het kader van de gedeeltelijke vervanging van het Gerecht hebben de vertegenwoordigers van de regeringen der lidstaten bij besluit van 16 oktober 2013 de ambtstermijn van mevrouw Irena Pelikánová verlengd voor de periode van 1 september 2013 tot en met 31 augustus 2019.

3. Protocolaire rangorde

van 1 januari 2013 tot en met 17 maart 2013

M. JAEGER, president van het Gerecht
 J. AZIZI, kamerpresident
 N. J. FORWOOD, kamerpresident
 O. CZÚCZ, kamerpresident
 I. PELIKÁNOVÁ, kamerpresident
 S. PAPASAVVAS, kamerpresident
 A. DITTRICH, kamerpresident
 L. TRUCHOT, kamerpresident
 H. KANNINEN, kamerpresident
 M. E. MARTINS RIBEIRO, rechter
 F. DEHOUSSE, rechter
 I. WISZNIEWSKA-BIAŁECKA, rechter
 V. VADAPALAS, rechter
 K. JÜRIMÄE, rechter
 I. LABUCKA, rechter
 M. PREK, rechter
 S. SOLDEVILA FRAGOSO, rechter
 S. FRIMODT NIELSEN, rechter
 K. O'HIGGINS, rechter
 J. SCHWARCZ, rechter
 M. VAN DER WOUDE, rechter
 D. GRATSIAS, rechter
 A. POPESCU, rechter
 M. KANCHEVA, rechter
 G. BERARDIS, rechter
 E. BUTTIGIEG, rechter

E. COULON, griffier

van 18 maart 2013 tot en met 3 juli 2013

M. JAEGER, president van het Gerecht
 J. AZIZI, kamerpresident
 N. J. FORWOOD, kamerpresident
 O. CZÚCZ, kamerpresident
 I. PELIKÁNOVÁ, kamerpresident
 S. PAPASAVVAS, kamerpresident
 A. DITTRICH, kamerpresident
 L. TRUCHOT, kamerpresident
 H. KANNINEN, kamerpresident
 M. E. MARTINS RIBEIRO, rechter
 F. DEHOUSSE, rechter
 I. WISZNIEWSKA-BIAŁECKA, rechter
 V. VADAPALAS, rechter
 K. JÜRIMÄE, rechter
 I. LABUCKA, rechter
 M. PREK, rechter
 S. SOLDEVILA FRAGOSO, rechter
 S. FRIMODT NIELSEN, rechter
 K. O'HIGGINS, rechter
 J. SCHWARCZ, rechter
 M. VAN DER WOUDE, rechter
 D. GRATSIAS, rechter
 A. POPESCU, rechter
 M. KANCHEVA, rechter
 G. BERARDIS, rechter
 E. BUTTIGIEG, rechter
 C. WETTER, rechter

E. COULON, griffier

**van 4 juli 2013 tot en met
17 september 2013**

M. JAEGER, president van het Gerecht
J. AZIZI, kamerpresident
N. J. FORWOOD, kamerpresident
O. CZÚCZ, kamerpresident
I. PELIKÁNOVÁ, kamerpresident
S. PAPASAVVAS, kamerpresident
A. DITTRICH, kamerpresident
L. TRUCHOT, kamerpresident
H. KANNINEN, kamerpresident
M. E. MARTINS RIBEIRO, rechter
F. DEHOUSSE, rechter
I. WISZNIEWSKA-BIAŁECKA, rechter
V. VADAPALAS, rechter
K. JÜRIMÄE, rechter
I. LABUCKA, rechter
M. PREK, rechter
S. SOLDEVILA FRAGOSO, rechter
S. FRIMODT NIELSEN, rechter
K. O'HIGGINS, rechter
J. SCHWARCZ, rechter
M. VAN DER WOUDE, rechter
D. GRATSIAS, rechter
A. POPESCU, rechter
M. KANCHEVA, rechter
G. BERARDIS, rechter
E. BUTTIGIEG, rechter
C. WETTER, rechter
V. TOMLJENOVIC, rechter

E. COULON, griffier

**van 18 september 2013 tot en met
22 oktober 2013**

M. JAEGER, president van het Gerecht
H. KANNINEN, vicepresident
M. E. MARTINS RIBEIRO, kamerpresident
S. PAPASAVVAS, kamerpresident
M. PREK, kamerpresident
A. DITTRICH, kamerpresident
S. FRIMODT NIELSEN, kamerpresident
M. VAN DER WOUDE, kamerpresident
D. GRATSIAS, kamerpresident
G. BERARDIS, kamerpresident
N. J. FORWOOD, rechter
F. DEHOUSSE, rechter
O. CZÚCZ, rechter
I. WISZNIEWSKA-BIAŁECKA, rechter
I. PELIKÁNOVÁ, rechter
K. JÜRIMÄE, rechter
I. LABUCKA, rechter
J. SCHWARCZ, rechter
A. POPESCU, rechter
M. KANCHEVA, rechter
E. BUTTIGIEG, rechter
C. WETTER, rechter
V. TOMLJENOVIC, rechter
E. BIELIŪNAS, rechter
V. KREUSCHITZ, rechter
A. COLLINS, rechter
I. ULLOA RUBIO, rechter
S. GERVASONI, rechter

E. COULON, griffier

**van 23 oktober 2013 tot en met
31 december 2013**

M. JAEGER, president van het Gerecht
 H. KANNINEN, vicepresident
 M. E. MARTINS RIBEIRO, kamerpresident
 S. PAPASAVVAS, kamerpresident
 M. PREK, kamerpresident
 A. DITTRICH, kamerpresident
 S. FRIMODT NIELSEN, kamerpresident
 M. VAN DER WOUDE, kamerpresident
 D. GRATSIAS, kamerpresident
 G. BERARDIS, kamerpresident
 N. J. FORWOOD, rechter
 F. DEHOUSSE, rechter
 O. CZÚCZ, rechter
 I. WISZNIEWSKA-BIAŁECKA, rechter
 I. PELIKÁNOVÁ, rechter
 I. LABUCKA, rechter
 J. SCHWARCZ, rechter
 A. POPESCU, rechter
 M. KANCHEVA, rechter
 E. BUTTIGIEG, rechter
 C. WETTER, rechter
 V. TOMLJENOVIC, rechter
 E. BIELIŪNAS, rechter
 V. KREUSCHITZ, rechter
 A. COLLINS, rechter
 I. ULLOA RUBIO, rechter
 S. GERVASONI, rechter
 L. MADISE, rechter

 E. COULON, griffier

4. Gewezen leden van het Gerecht

Edward David Alexander Ogilvy (1989-1992)
Yeraris Christos (1989-1992)
Da Cruz Vilaça José Luís (1989-1995), president (1989-1995)
Biancarelli Jacques (1989-1995)
Barrington Donal Patrick Michael (1989-1996)
Schintgen Romain Alphonse (1989-1996)
Kirschner Heinrich (1989-1997)
Saggio Antonio (1989-1998), president (1995-1998)
Briët Cornelis Paulus (1989-1998)
Lenaerts Koen (1989-2003)
Vesterdorf Bo (1989-2007), president (1998-2007)
García-Valdecasas y Fernández Rafael (1989-2007)
Kalogeropoulos Andreas (1992-1998)
Bellamy Christopher William (1992-1999)
Potocki André (1995-2001)
Gens de Moura Ramos Rui Manuel (1995-2003)
Lindh Pernilla (1995-2006)
Tiili Virpi (1995-2009)
Azizi Josef (1995-2013)
Cooke John D. (1996-2008)
Pirrung Jörg (1997-2007)
Mengozzi Paolo (1998-2006)
Meij Arjen W. H. (1998-2010)
Vilaras Mihalis (1998-2010)
Legal Hubert (2001-2007)
Trstenjak Verica (2004-2006)
Šváby Daniel (2004-2009)
Cremona Ena (2004-2012)
Vadapalas Vilenas (2004-2013)
Jürimäe Küllike (2004-2013)
Moavero Milanesi Enzo (2006-2011)
Wahl Nils (2006-2012)
Tchipev Teodor (2007-2010)
Ciucă Valeriu M. (2007-2010)
Soldevila Fragozo Santiago (2007-2013)
Truchot Laurent (2007-2013)
O'Higgins Kevin (2008-2013)

Presidenten

Da Cruz Vilaça José Luís (1989-1995)

Saggio Antonio (1995-1998)

Vesterdorf Bo (1998-2007)

Griffier

Jung Hans (1989-2005)

C — Gerechtelijke statistieken van het Gerecht

Werkzaamheden van het Gerecht in het algemeen

1. Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2009-2013)

Aanhangig gemaakte zaken

2. Aard van de procedures (2009-2013)
3. Aard van het beroep (2009-2013)
4. Onderwerp van het beroep (2009-2013)

Afgedane zaken

5. Aard van de procedures (2009-2013)
6. Onderwerp van het beroep (2013)
7. Onderwerp van het beroep (2009-2013) (arresten en beschikkingen)
8. Rechtsprekende formatie (2009-2013)
9. Procesduur in maanden (2009-2013) (arresten en beschikkingen)

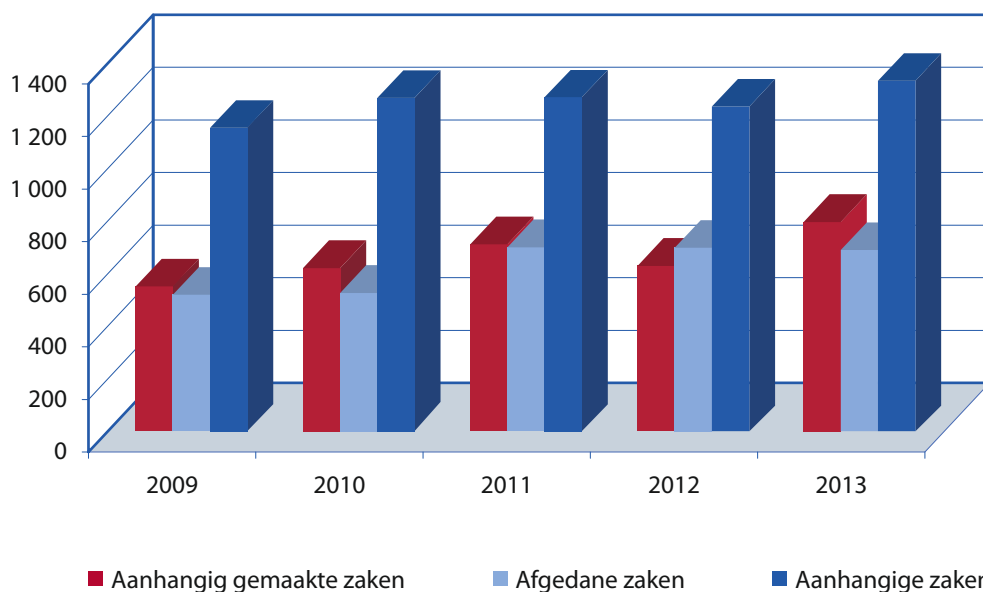
Op 31 december aanhangige zaken

10. Aard van de procedures (2009-2013)
11. Onderwerp van het beroep (2009-2013)
12. Rechtsprekende formatie (2009-2013)

Diversen

13. Kort gedingen (2009-2013)
14. Versnelde procedures (2009-2013)
15. Beslissingen van het Gerecht waartegen bij het Hof van Justitie hogere voorziening is ingesteld (1990-2013)
16. Verdeling van de bij het Hof van Justitie ingestelde hogere voorzieningen volgens de aard van de procedure (2009-2013)
17. Uitspraken van het Hof van Justitie in hogere voorziening (2013) (arresten en beschikkingen)
18. Uitspraken van het Hof van Justitie in hogere voorziening (2009-2013) (arresten en beschikkingen)
19. Algemene ontwikkeling (1989-2013) (aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken)

1. *Werkzaamheden van het Gerecht — Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2009-2013)*^{1,2}

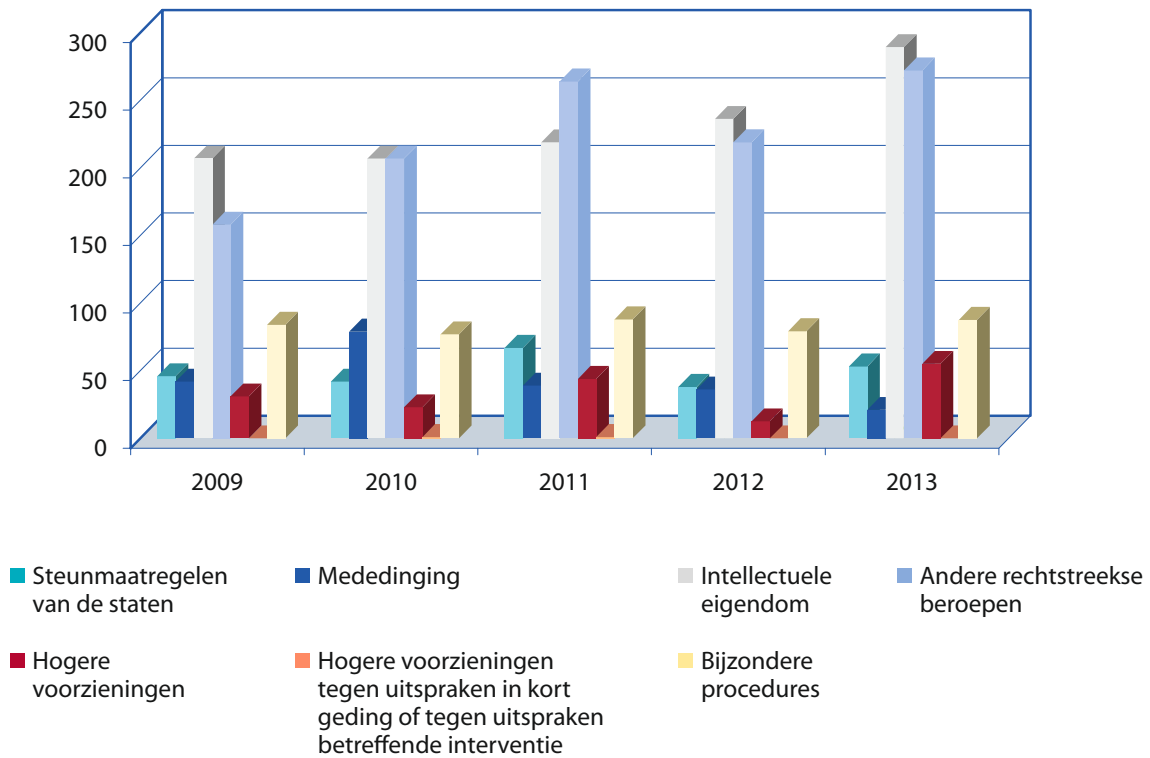
	2009	2010	2011	2012	2013
Aanhangig gemaakte zaken	568	636	722	617	790
Afgedane zaken	555	527	714	688	702
Aanhangige zaken	1 191	1 300	1 308	1 237	1 325

¹ Tenzij anders is vermeld, omvatten deze tabel en de tabellen op de volgende bladzijden mede de bijzondere procedures.

Als „bijzondere procedures” worden beschouwd: verzet tegen een arrest (art. 41 Statuut; art. 122 Reglement procesvoering Gerecht), derdenverzet (art. 42 Statuut; art. 123 Reglement procesvoering Gerecht), herziening van een arrest (art. 44 Statuut; art. 125 Reglement procesvoering Gerecht), uitlegging van een arrest (art. 43 Statuut; art. 129 Reglement procesvoering Gerecht), begroting van kosten (art. 92 Reglement procesvoering Gerecht), rechtsbijstand (art. 96 Reglement procesvoering Gerecht) en rectificatie van een arrest (art. 84 Reglement procesvoering Gerecht).

² Tenzij anders is vermeld, is in deze en de volgende tabellen geen rekening gehouden met de kort gedingen.

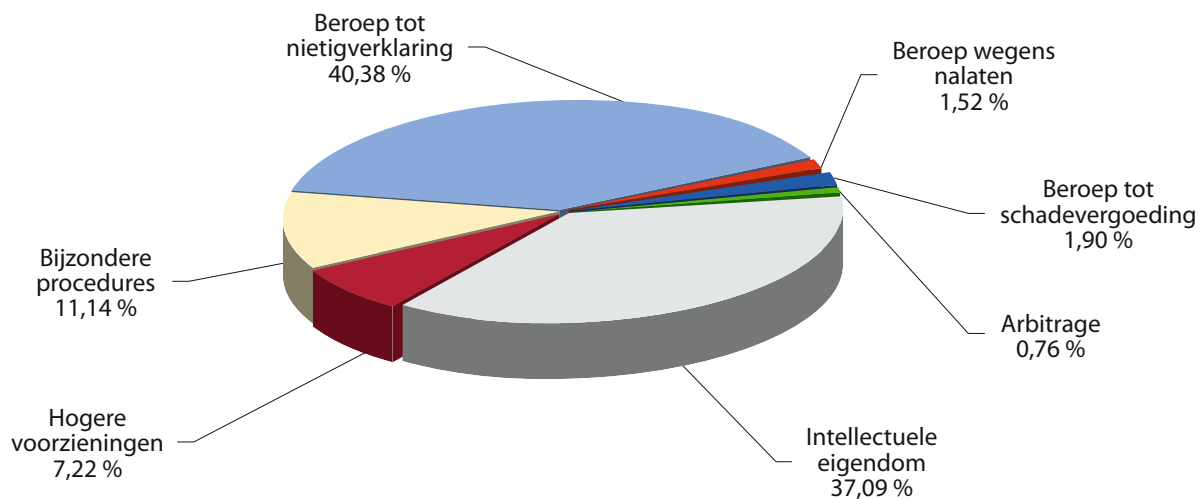
2. *Aanhangig gemaakte zaken — Aard van de procedures (2009-2013)*

	2009	2010	2011	2012	2013
Steunmaatregelen van de staten	46	42	67	36	54
Mededinging	42	79	39	34	23
Intellectuele eigendom	207	207	219	238	293
Andere rechtstreekse beroepen	158	207	264	220	275
Hogere voorzieningen	31	23	44	10	57
Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of tegen uitspraken betreffende interventie		1	1	1	
Bijzondere procedures	84	77	88	78	88
Totaal	568	636	722	617	790

3. Aanhangig gemaakte zaken — Aard van het beroep (2009-2013)

Verdeling in 2013

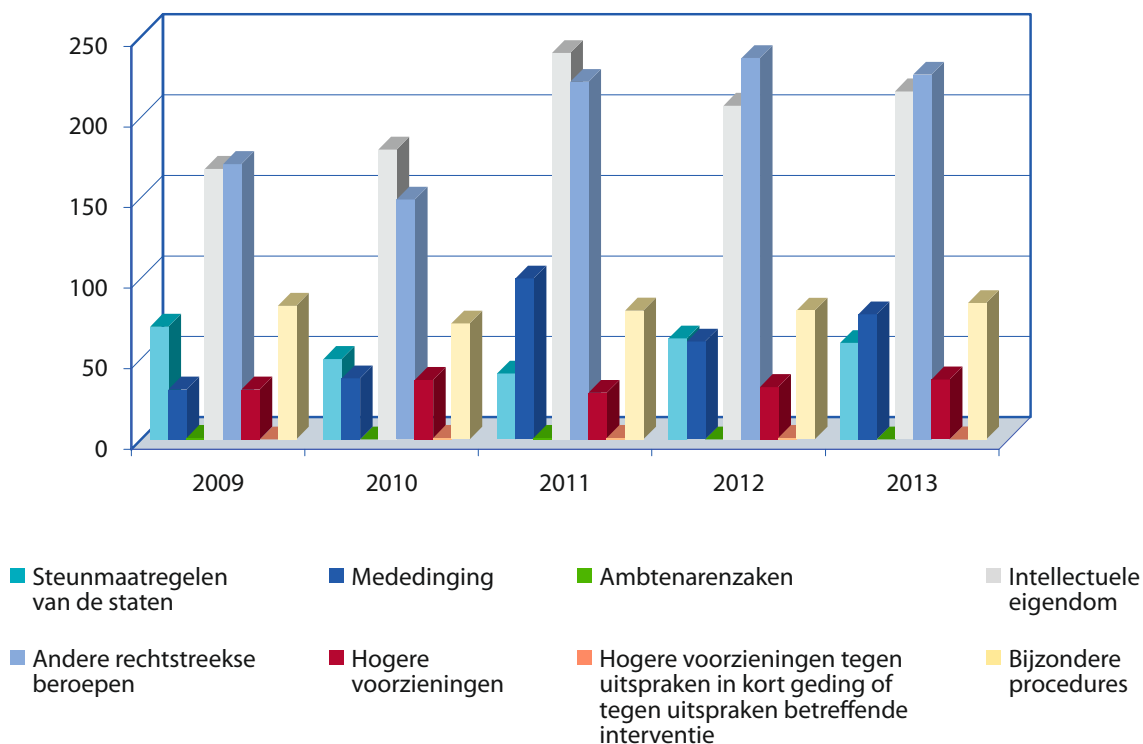
	2009	2010	2011	2012	2013
Beroep tot nietigverklaring	214	304	341	257	319
Beroep wegens nalaten	7	7	8	8	12
Beroep tot schadevergoeding	13	8	16	17	15
Arbitrage	12	9	5	8	6
Intellectuele eigendom	207	207	219	238	293
Hogere voorzieningen	31	23	44	10	57
Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of tegen uitspraken betreffende interventie		1	1	1	
Bijzondere procedures	84	77	88	78	88
Totaal	568	636	722	617	790

4. *Aanhangig gemaakte zaken — Onderwerp van het beroep (2009-2013)*¹

	2009	2010	2011	2012	2013
Arbeid					2
Arbitrage	12	9	5	8	6
Associatie van landen en gebieden overzee					1
Beperkende maatregelen (Extern optreden)	7	21	93	59	41
Buitenlands en veiligheidsbeleid		1			2
Consumentenbescherming					2
Cultuur	1				1
Douane-unie en gemeenschappelijk douanetarief	5	4	10	6	1
Economisch en monetair beleid		4	4	3	15
Economische, sociale en territoriale samenhang	6	24	3	4	3
Energie	2		1		1
Extern optreden van de Europese Unie	5	1	2	1	
Financiële bepalingen (begroting, financieel kader, eigen middelen, bestrijding van fraude)	1			1	
Fiscale bepalingen		1	1	1	1
Gemeenschappelijk visserijbeleid	1	19	3		3
Handelspolitiek	8	9	11	20	23
Harmonisatie van wetgevingen					13
Institutioneel recht	32	17	44	41	44
Intellectuele en industriële eigendom	207	207	219	238	294
Landbouw	19	24	22	11	27
Mededinging	42	79	39	34	23
Milieu	4	15	6	3	10
Ondernemingsrecht	1				
Onderwijs, beroepsopleiding, jeugd en sport			2	1	2
Onderzoek, technologische ontwikkeling en ruimte	6	3	4	3	5
Overheidsopdrachten	19	15	18	23	15
Registratie en beoordeling van en autorisatie en beperkingen ten aanzien van chemische stoffen (REACH-verordening)		8	3	2	12
Ruimte van vrijheid, veiligheid en recht	2		1		6
Sociale politiek	2	4	5	1	
Sociale zekerheid van migrerende werknemers					1
Steunmaatregelen van de staten	46	42	67	36	54
Toegang tot documenten	15	19	21	18	20
Toerisme					2
Toetreding van nieuwe staten	1				1
Trans-Europese netwerken					3
Vervoer		1	1		5
Volksgezondheid	2	4	2	12	5
Vrij verkeer van goederen	1				1
Vrij verkeer van personen	1	1			
Vrij verrichten van diensten	4	1		1	
Totaal EG-Verdrag/VWEU	452	533	587	527	645
Totaal EGA-Verdrag		1			
Ambtenarenstatuut	32	25	47	12	57
Bijzondere procedures	84	77	88	78	88
TOTAAL-GENERAAL	568	636	722	617	790

¹ Wegens de inwerkingtreding van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU) op 1 december 2009 moest de indeling van de onderwerpen van de beroepen worden gewijzigd. De gegevens voor het jaar 2009 zijn daaraan aangepast.

5. Afgedane zaken — Aard van de procedures (2009-2013)

	2009	2010	2011	2012	2013
Steunmaatregelen van de staten	70	50	41	63	60
Mededinging	31	38	100	61	75
Ambtenarenzaken	1		1		
Intellectuele eigendom	168	180	240	210	217
Andere rechtstreekse beroepen	171	149	222	240	226
Hogere voorzieningen	31	37	29	32	39
Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of tegen uitspraken betreffende interventie		1	1	1	
Bijzondere procedures	83	72	80	81	85
Totaal	555	527	714	688	702

6. Afgedane zaken — Onderwerp van het beroep (2013)

	Arresten	Beschikkingen	Totaal
Arbeid		2	2
Arbitrage	4	4	8
Beperkende maatregelen (Extern optreden)	33	7	40
Douane-unie en gemeenschappelijk douanetarief	6	3	9
Economisch en monetair beleid		1	1
Economische, sociale en territoriale samenhang	14		14
Energie	1		1
Extern optreden van de Europese Unie		2	2
Gemeenschappelijk visserijbeleid	2		2
Handelspolitiek	11	8	19
Institutioneel recht	14	21	35
Intellectuele en industriële eigendom	164	54	218
Landbouw	12	4	16
Mededinging	66	9	75
Milieu	4	2	6
Onderwijs, beroepsopleiding, jeugd en sport		1	1
Onderzoek, technologische ontwikkeling en ruimte	1	3	4
Overheidsopdrachten	12	9	21
Registratie en beoordeling van en autorisatie en beperkingen ten aanzien van chemische stoffen (REACH-verordening)	6		6
Ruimte van vrijheid, veiligheid en recht	1	6	7
Sociale politiek	4		4
Sociale zekerheid van migrerende werknemers		1	1
Steunmaatregelen van de staten	16	43	59
Toegang tot documenten	10	9	19
Toerisme		1	1
Volksgesondheid	2	2	4
Vrij verkeer van goederen		1	1
Totaal EG-Verdrag/VWEU	383	193	576
Totaal EGKS-Verdrag	1		1
Ambtenarenstatuut	14	26	40
Bijzondere procedures		85	85
TOTAAL-GENERAAL	398	304	702

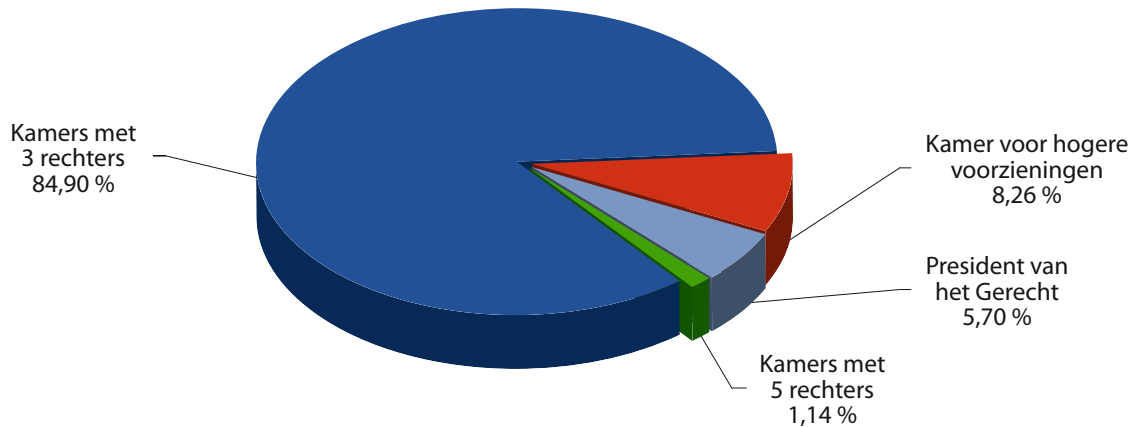
7. *Afgedane zaken — Onderwerp van het beroep (2009-2013)*¹ (arresten en beschikkingen)

	2009	2010	2011	2012	2013
Arbeid					2
Arbitrage	10	12	6	11	8
Beperkende maatregelen (Extern optreden)	8	10	32	42	40
Consumentenbescherming		2	1		
Cultuur	2				
Douane-unie en gemeenschappelijk douanetarief	10	4	1	6	9
Economisch en monetair beleid		2	3	2	1
Economische, sociale en territoriale samenhang	3	2	9	12	14
Energie		2			1
Extern optreden van de Europese Unie		4	5		2
Financiële bepalingen (begroting, financieel kader, eigen middelen, bestrijding van fraude)	2			2	
Fiscale bepalingen		1		2	
Gemeenschappelijk visserijbeleid	17		5	9	2
Handelspolitiek	6	8	10	14	19
Institutioneel recht	20	26	36	41	35
Intellectuele en industriële eigendom	169	180	240	210	218
Landbouw	46	16	26	32	16
Mededinging	31	38	100	61	75
Milieu	9	6	22	8	6
Ondernemingsrecht		1			
Onderwijs, beroepsopleiding, jeugd en sport		1	1	1	1
Onderzoek, technologische ontwikkeling en ruimte	1	3	5	3	4
Overheidsopdrachten	12	16	15	24	21
Registratie en beoordeling van en autorisatie en beperkingen ten aanzien van chemische stoffen (REACH-verordening)			4	1	6
Ruimte van vrijheid, veiligheid en recht	3			2	7
Sociale politiek	6	6	5	1	4
Sociale zekerheid van migrerende werknemers					1
Steunmaatregelen van de staten	70	50	41	63	59
Toegang tot documenten	6	21	23	21	19
Toerisme					1
Toetreding van nieuwe staten	1				
Vervoer		2	1	1	
Volksgezondheid	1	2	3	2	4
Vrij verkeer van goederen	3				1
Vrij verkeer van personen	1		2	1	
Vrij verrichten van diensten	2	2	3	2	
Totaal EG-Verdrag/VWEU	439	417	599	574	576
Totaal EGKS-Verdrag					1
Totaal EGA-Verdrag	1		1		
Ambtenarenstatuut	32	38	34	33	40
Bijzondere procedures	83	72	80	81	85
TOTAAL-GENERAAL	555	527	714	688	702

¹ Wegens de inwerkingtreding van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU) op 1 december 2009 moest de indeling van de onderwerpen van de beroepen worden gewijzigd. De gegevens voor het jaar 2009 zijn daaraan aangepast.

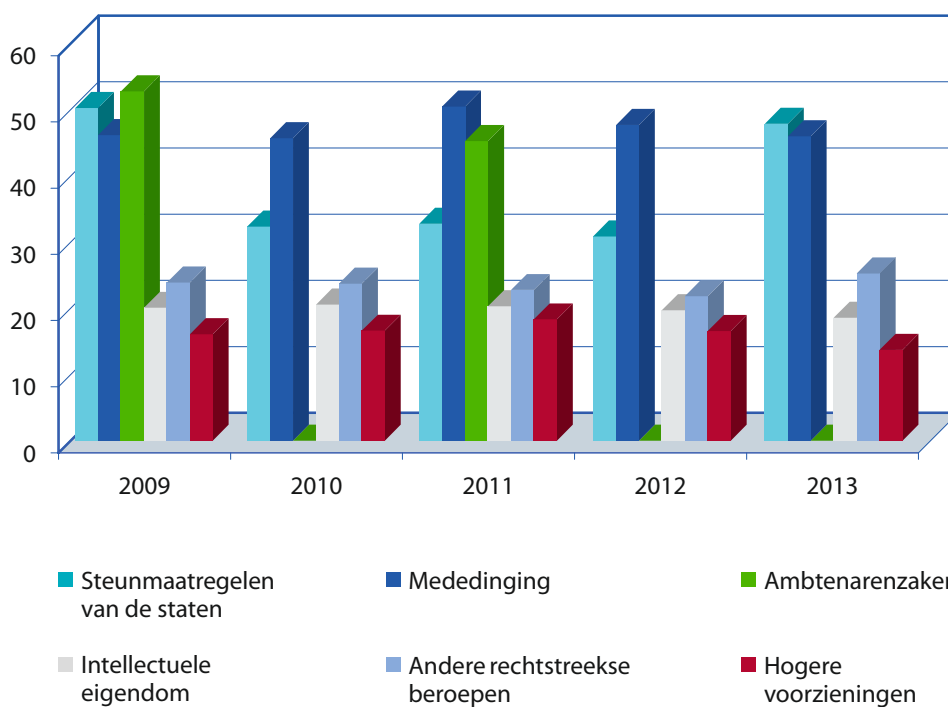
8. Afgedane zaken — Rechtsprekende formatie (2009-2013)

Verdeling in 2013

	2009			2010			2011			2012			2013		
	Arresten	Beschikkingen	Totaal	Arresten	Beschikkingen	Totaal	Arresten	Beschikkingen	Totaal	Arresten	Beschikkingen	Totaal	Arresten	Beschikkingen	Totaal
Grote kamer					2	2									
Kamer voor hogere voorzieningen	20	11	31	22	15	37	15	14	29	17	20	37	13	45	58
President van het Gerecht		50	50		54	54		56	56		50	50		40	40
Kamers met 5 rechters	27	2	29	8		8	19	6	25	9		9	7	1	8
Kamers met 3 rechters	245	200	445	255	168	423	359	245	604	328	264	592	378	218	596
Alleensprekend rechter				3		3									
Totaal	292	263	555	288	239	527	393	321	714	354	334	688	398	304	702

9. *Afgedane zaken — Procesduur in maanden (2009-2013)*¹ (arresten en beschikkingen)

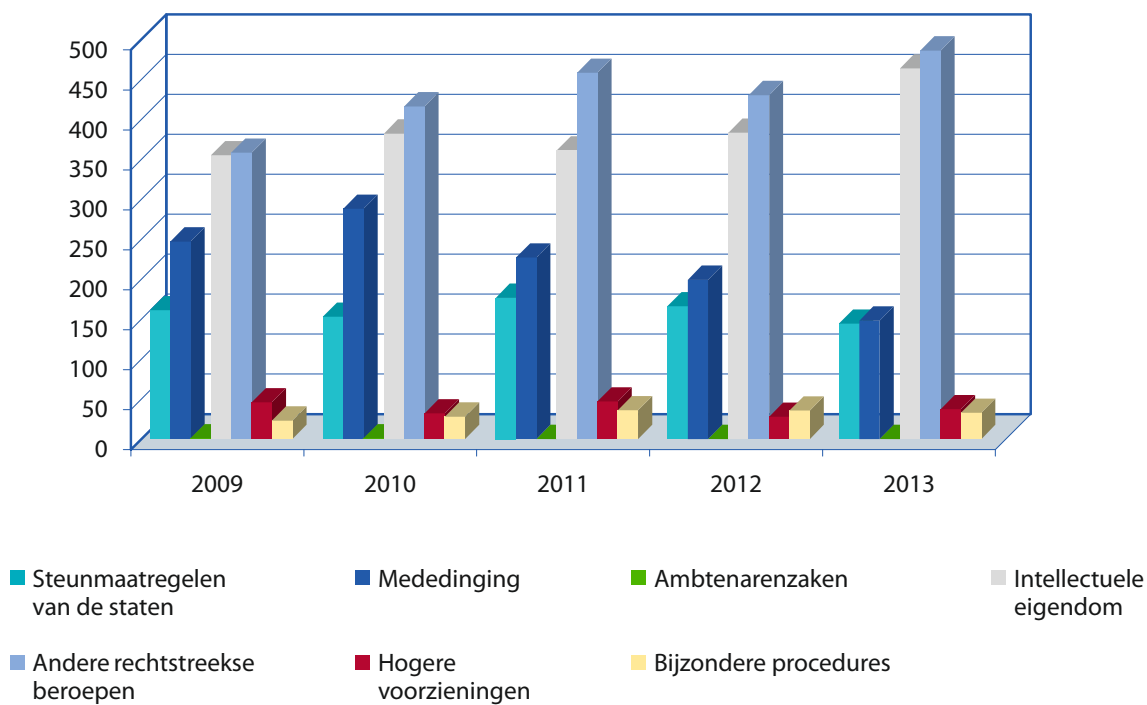

	2009	2010	2011	2012	2013
Steunmaatregelen van de staten	50,3	32,4	32,8	31,5	48,1
Mededinging	46,2	45,7	50,5	48,4	46,4
Ambtenarenzaken	52,8		45,3		
Intellectuele eigendom	20,1	20,6	20,3	20,3	18,7
Andere rechtstreekse beroepen	23,9	23,7	22,8	22,2	24,9
Hogere voorzieningen	16,1	16,6	18,3	16,8	13,9

¹ Bij de berekening van de gemiddelde procesduur is geen rekening gehouden met zaken waarin een tussenarrest is gewezen, bijzondere procedures, hogere voorzieningen tegen beslissingen in kort geding of in interventie, zaken die door het Hof van Justitie zijn overgedragen na de wijziging van de bevoegdheidsverdeling tussen het Hof van Justitie en het Gerecht en zaken die door het Gerecht zijn overgedragen na de instelling van het Gerecht voor ambtenarenzaken.

De procesduur is uitgedrukt in maanden en tiende delen van maanden.

10. Op 31 december aanhangige zaken — Aard van de procedures (2009-2013)

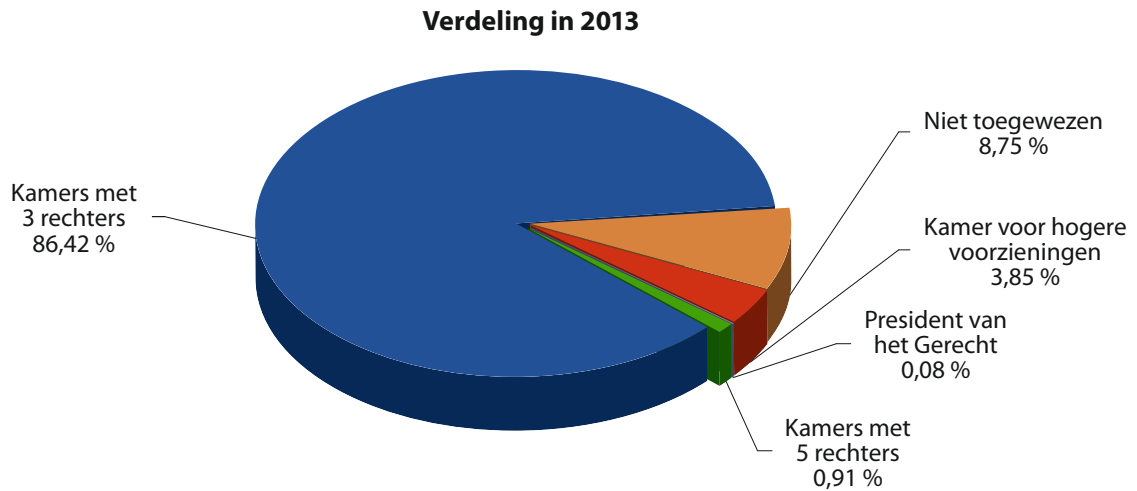
	2009	2010	2011	2012	2013
Steunmaatregelen van de staten	161	153	179	152	146
Mededinging	247	288	227	200	148
Ambtenarenzaken	1	1			
Intellectuele eigendom	355	382	361	389	465
Andere rechtstreekse beroepen	358	416	458	438	487
Hogere voorzieningen	46	32	47	25	43
Bijzondere procedures	23	28	36	33	36
Totaal	1 191	1 300	1 308	1 237	1 325

11. Op 31 december aanhangige zaken — Onderwerp van het beroep (2009-2013)¹

	2009	2010	2011	2012	2013
Arbitrage	22	19	18	15	13
Associatie van landen en gebieden overzee					1
Beperkende maatregelen (Extern optreden)	17	28	89	106	107
Buitenlands en veiligheidsbeleid		1	1	1	3
Consumentenbescherming	3	1			2
Cultuur					1
Douane-unie en gemeenschappelijk douanetarief	6	6	15	15	7
Economisch en monetair beleid		2	3	4	18
Economische, sociale en territoriale samenhang	16	38	32	24	13
Energie	2		1	1	1
Extern optreden van de Europese Unie	8	5	2	3	1
Financiële bepalingen (begroting, financieel kader, eigen middelen, bestrijding van fraude)	2	2	2	1	1
Fiscale bepalingen			1		1
Gemeenschappelijk visserijbeleid	8	27	25	16	17
Handelspolitiek	33	34	35	41	45
Harmonisatie van wetgevingen					13
Institutioneel recht	42	33	41	41	50
Intellectuele en industriële eigendom	355	382	361	389	465
Landbouw	57	65	61	40	51
Mededinging	247	288	227	200	148
Milieu	25	34	18	13	17
Ondernemingsrecht	1				
Onderwijs, beroepsopleiding, jeugd en sport	1		1	1	2
Onderzoek, technologische ontwikkeling en ruimte	8	8	7	7	8
Overheidsopdrachten	41	40	43	42	36
Registratie en beoordeling van en autorisatie en beperkingen ten aanzien van chemische stoffen (REACH-verordening)		8	7	8	14
Ruimte van vrijheid, veiligheid en recht	2	2	3	1	
Sociale politiek	6	4	4	4	
Steunmaatregelen van de staten	160	152	178	151	146
Toegang tot documenten	44	42	40	37	38
Toerisme					1
Toetreding van nieuwe staten					1
Trans-Europese netwerken					3
Vervoer	2	1	1		5
Volksgesondheid	4	6	5	15	16
Vrij verkeer van personen	2	3	1		
Vrij verrichten van diensten	5	4	1		
Totaal EG-Verdrag/VWEU	1 119	1 235	1 223	1 176	1 245
Totaal EGKS-Verdrag	1	1	1	1	
Totaal EGA-Verdrag		1			
Ambtenarenstatuut	48	35	48	27	44
Bijzondere procedures	23	28	36	33	36
TOTAAL-GENERAAL	1 191	1 300	1 308	1 237	1 325

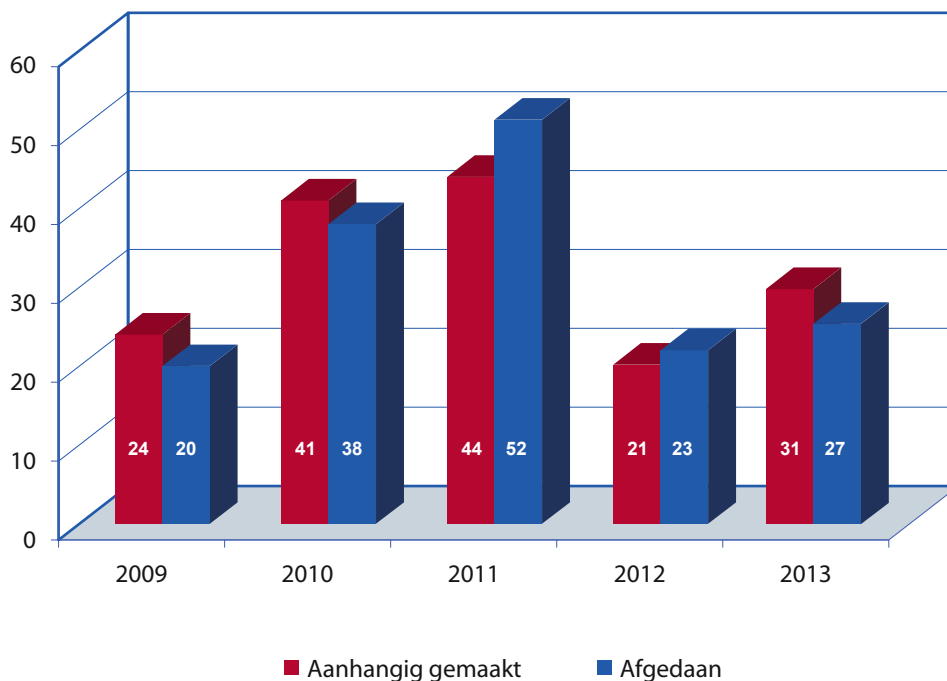
¹ Wegens de inwerkingtreding van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU) op 1 december 2009 moest de indeling van de onderwerpen van de beroepen worden gewijzigd. De gegevens voor het jaar 2009 zijn daaraan aangepast.

12. Op 31 december aanhangige zaken — Rechtsprekende formatie (2009-2013)

	2009	2010	2011	2012	2013
Kamer voor hogere voorzieningen	46	32	51	38	51
President van het Gerecht		3	3	3	1
Kamers met 5 rechters	49	58	16	10	12
Kamers met 3 rechters	1 019	1 132	1 134	1 123	1 145
Alleensprekend rechter	2				
Niet toegewezen	75	75	104	63	116
Totaal	1 191	1 300	1 308	1 237	1 325

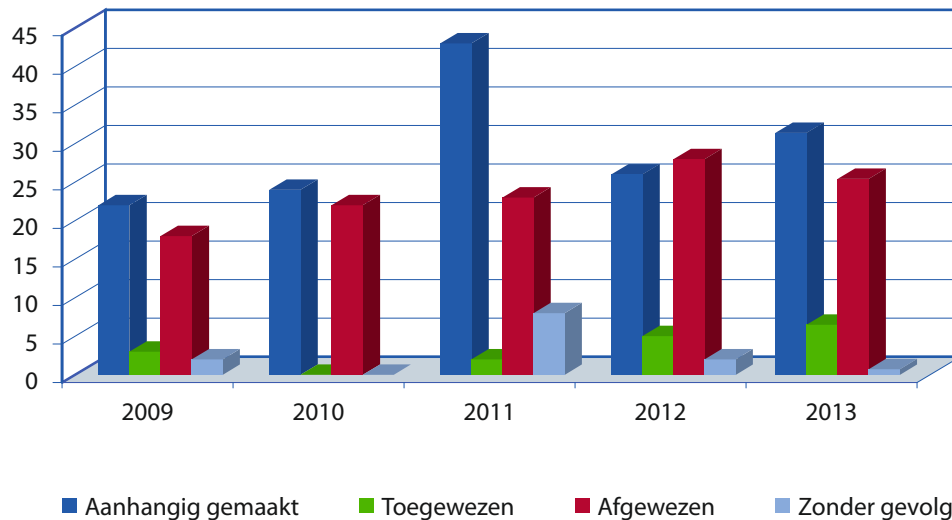
13. Diversen — Kort gedingen (2009-2013)

Verdeling in 2013

	Aanhangig gemaakte kort gedingen	Afgedane kort gedingen	Uitspraak		
			Toewijzing	Doorhaling/ Afdoening zonder beslissing	Afwijzing
Arbitrage	1	1			1
Associatie van landen en gebieden overzee	1				
Beperkende maatregelen (Extern optreden)	3	3			3
Consumentenbescherming	1	1			1
Institutioneel recht	4	3		1	2
Landbouw	2	1			1
Mededinging		1	1		
Milieu	1				
Overheidsopdrachten	3	2			2
Registratie en beoordeling van en autorisatie en beperkingen ten aanzen van chemische stoffen (REACH-verordening)	1	2		1	1
Steunmaatregelen van de staten	8	9		3	6
Toegang tot documenten	4	2	2		
Volksgezondheid	2	2	1		1
Totaal	31	27	4	5	18

14. Diversen — Versnelde procedures (2009-2013)¹²

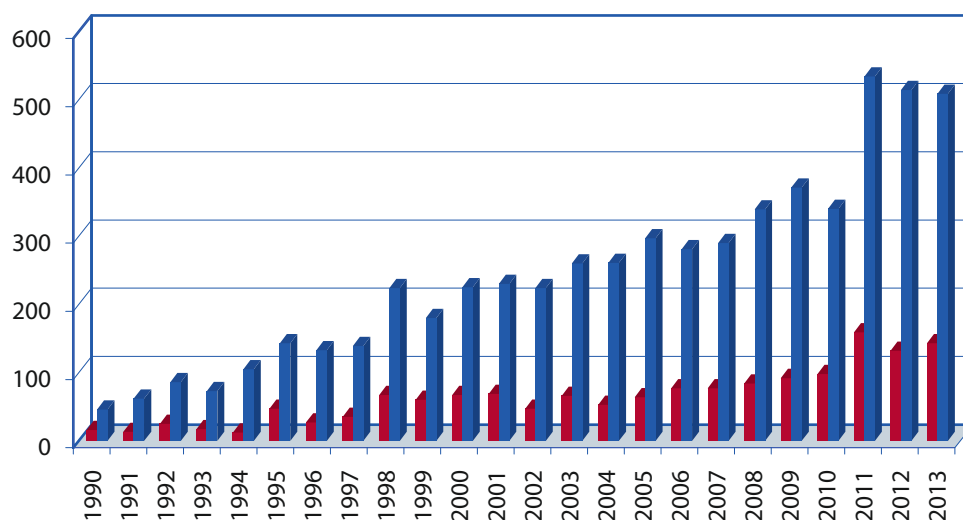
	2009				2010				2011				2012				2013			
	Aanhangig gemaakt	Toegewezen	Afgewezen	Zonder gevolg³	Aanhangig gemaakt	Toegewezen	Afgewezen	Zonder gevolg³	Aanhangig gemaakt	Toegewezen	Afgewezen	Zonder gevolg³	Aanhangig gemaakt	Toegewezen	Afgewezen	Zonder gevolg³	Aanhangig gemaakt	Toegewezen	Afgewezen	Zonder gevolg³
Ambtenarenstatuut		1																		
Beperkende maatregelen (Extern optreden)	5	1	2	1	10		10		30	2	12	7	10	4	16		4		4	
Douane-unie en gemeenschappelijk douanetarief													1		1					
Economische, sociale en territoriale samenhang					1		1						1		1					
Energie																	1		1	
Extern optreden van de Europese Unie					1		1													
Handelspolitiek	2		2						3		2		3		2		15	2	14	1
Institutioneel recht	1		1						1			1	1		1					
Landbouw	2		3														1		1	
Mededinging	2		2		3		3		4		4		2		2		2		2	
Milieu	1			1					2		2						5		5	
Overheidsopdrachten	2		2		2		2										2		1	
Procedure	1		1																	
Sociale politiek									1			1								
Steunmaatregelen van de staten					7		5				2		2			2				
Toegang tot documenten	4		4						2		1		1		2		1		1	
Volksgezondheid	1		1										5	1	3		1		2	
Vrij verrichten van diensten	1	1																		
Totaal	22	3	18	2	24		22		43	2	23	9	26	5	28	2	32	7	26	1

¹ Krachtens artikel 76 bis van het Reglement voor de procesvoering kan het Gerecht in een zaak uitspraak doen volgens een versnelde procedure. Deze bepaling is van kracht sedert 1 februari 2001.

² Wegens de inwerkingtreding van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU) op 1 december 2009 moest de indeling van de onderwerpen van de beroepen worden gewijzigd. De gegevens voor het jaar 2009 zijn daaraan aangepast.

³ Tot de categorie „zonder gevolg” behoren de zaken waarin het verzoek is ingetrokken, afstand van instantie is gedaan of het beroep bij beschikking is afgedaan alvorens uitspraak is gedaan over het verzoek om versnelde behandeling.

15. Diversen — Beslissingen van het Gerecht waartegen bij het Hof van Justitie hogere voorziening is ingesteld (1990-2013)

■ Aantal beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld

■ Totaal aantal beslissingen waartegen hogere voorziening kon worden ingesteld¹

	Aantal beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld	Totaal aantal beslissingen waartegen hogere voorziening kon worden ingesteld ¹	Percentage beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld
1990	16	46	35 %
1991	13	62	21 %
1992	25	86	29 %
1993	17	73	23 %
1994	12	105	11 %
1995	47	143	33 %
1996	27	133	20 %
1997	35	139	25 %
1998	67	224	30 %
1999	60	180	33 %
2000	67	225	30 %
2001	69	230	30 %
2002	47	225	21 %
2003	66	260	25 %
2004	53	261	20 %
2005	64	297	22 %
2006	77	281	27 %
2007	78	290	27 %
2008	84	339	25 %
2009	92	371	25 %
2010	98	338	29 %
2011	158	533	30 %
2012	132	514	26 %
2013	144	510	28 %

¹ Totaal aantal beslissingen — arresten, beschikkingen in kort geding, beschikkingen tot afwijzing van interventie en beschikkingen waardoor een procedure anders wordt beëindigd dan door doorhaling of verwijzing — waarvoor de termijn voor het instellen van hogere voorziening is verstreken of waartegen hogere voorziening ingesteld.

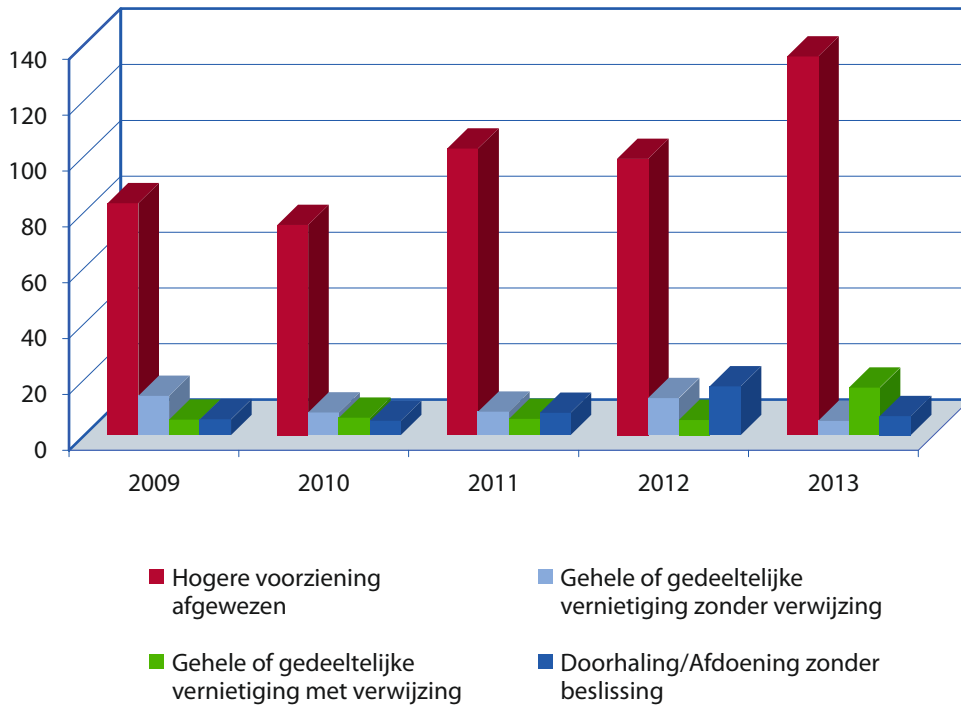
16. Diversen — Verdeling van de bij het Hof van Justitie ingestelde hogere voorzieningen volgens de aard van de procedure (2009-2013)

	2009			2010			2011			2012			2013		
	Beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld	Hogere voorziening mogelijk	Percentage hogere voorzieningen	Beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld	Hogere voorziening mogelijk	Percentage hogere voorzieningen	Beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld	Hogere voorziening mogelijk	Percentage hogere voorzieningen	Beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld	Hogere voorziening mogelijk	Percentage hogere voorzieningen	Beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld	Hogere voorziening mogelijk	Percentage hogere voorzieningen
Steunmaatregelen van de staten	23	51	45 %	17	34	50 %	10	37	27 %	18	52	35 %	16	52	31 %
Mededinging	11	45	24 %	15	33	45 %	49	90	54 %	24	60	40 %	28	73	38 %
Ambtenarenzaken	1	3	33 %				1	1	100 %						
Intellectuele eigendom	25	153	16 %	32	140	23 %	39	201	19 %	41	190	22 %	38	183	21 %
Andere rechtstreekse beroepen	32	119	27 %	34	131	26 %	59	204	29 %	47	208	23 %	62	202	31 %
Hogere voorzieningen											2	0 %			
Bijzondere procedures										2	2	100 %			
Totaal	92	371	25 %	98	338	29 %	158	533	30 %	132	514	26 %	144	510	28 %

17. Diversen — Uitspraken van het Hof van Justitie in hogere voorziening (2013) (arresten en beschikkingen)

	Hogere voorziening afgezien	Gehele of gedeelte vernietiging zonder verwijzing	Gehele of gedeelte vernietiging met verwijzing	Doorhaling/ Afdoening zonder beslissing	Totaal
Ambtenarenstatuut	2				2
Buitenlands en veiligheidsbeleid	9	1	2		12
Consumentenbescherming	1				1
Douane-unie en gemeenschappelijk douanetarief	2				2
Economische, sociale en territoriale samenhang	3	1			4
Fiscale bepalingen	1				1
Handelspolitiek	3		1		4
Institutioneel recht	19	1	2		22
Intellectuele en industriële eigendom	25	1	2	5	33
Landbouw	5				5
Mededinging	33	1	1	1	36
Milieu	1				1
Overheidsopdrachten	2				2
Sociale politiek	1				1
Steunmaatregelen van de staten	18		5		23
Toegang tot documenten	4		2		6
Vervoer	1				1
Volksgezondheid	1				1
Vrij verkeer van personen	2				2
Vrij verrichten van diensten	1				1
Totaal	134	5	15	6	160

18. Diversen — Uitspraken van het Hof van Justitie in hogere voorziening (2009-2013) (arresten en beschikkingen)

	2009	2010	2011	2012	2013
Hogere voorziening afgewezen	83	73	101	98	134
Gehele of gedeeltelijke vernietiging zonder verwijzing	12	6	9	12	5
Gehele of gedeeltelijke vernietiging met verwijzing	4	5	6	4	15
Doorhaling/Afdoening zonder beslissing	5	4	8	15	6
Totaal	104	88	124	129	160

19. Diversen — Algemene ontwikkeling (1989-2013)

Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken

	Aanhangig gemaakte zaken ¹	Afgedane zaken ²	Aanhangige zaken op 31 december van elk jaar
1989	169	1	168
1990	59	82	145
1991	95	67	173
1992	123	125	171
1993	596	106	661
1994	409	442	628
1995	253	265	616
1996	229	186	659
1997	644	186	1 117
1998	238	348	1 007
1999	384	659	732
2000	398	343	787
2001	345	340	792
2002	411	331	872
2003	466	339	999
2004	536	361	1 174
2005	469	610	1 033
2006	432	436	1 029
2007	522	397	1 154
2008	629	605	1 178
2009	568	555	1 191
2010	636	527	1 300
2011	722	714	1 308
2012	617	688	1 237
2013	790	702	1 325
Totaal	10 740	9 415	

¹ 1989: overdracht van 153 zaken door het Hof van Justitie naar het pas opgerichte Gerecht.
 1993: overdracht van 451 zaken door het Hof van Justitie wegens de eerste uitbreiding van de bevoegdheden van het Gerecht.
 1994: overdracht van 14 zaken door het Hof van Justitie wegens de tweede uitbreiding van de bevoegdheden van het Gerecht.
 2004-2005: overdracht van 25 zaken door het Hof van Justitie wegens de derde uitbreiding van de bevoegdheden van het Gerecht.

² 2005-2006: overdracht van 118 zaken door het Gerecht naar het pas opgerichte Gerecht voor ambtenarenzaken.

Hoofdstuk III

Het Gerecht voor ambtenarenzaken

A — Werkzaamheden van het Gerecht voor ambtenarenzaken in 2013

Door Sean Van Raepenbusch, president

1. De gerechtelijke statistieken van het Gerecht voor ambtenarenzaken voor 2013 worden gemarkeerd door een afname van het aantal ingestelde beroepen (160) ten opzichte van vorig jaar (178). Het jaar 2012 onderscheidde zich echter als het jaar waarin het grootste aantal nieuwe zaken bij het Gerecht aanhangig werd gemaakt sinds zijn oprichting. Het aantal in 2013 ingestelde beroepen is daarentegen vergelijkbaar met dat van 2011 (159). Het blijft echter aanzienlijk hoger dan dat van de voorgaande jaren (139 in 2010, 113 in 2009 en 111 in 2008).

Beklemtoond moet worden dat het aantal afgesloten zaken (184) duidelijk hoger is dan dat van het vorige jaar (121), welk cijfer inderdaad werd verklaard door de vervanging van drie van de zeven rechters van het Gerecht voor ambtenarenzaken eind 2011. Dit neemt echter niet weg dat dit aantal dus het beste kwantitatieve resultaat sinds de oprichting van het Gerecht is.

Uit het voorgaande volgt dat het aantal aanhangige zaken geringer is dan in het voorgaande jaar (211 tegen 235 op 31 december 2012). Dit aantal blijft echter hoger dan op 31 december 2011 (178). De gemiddelde duur van de procedure¹ is echter enigszins korter (14,7 maanden in 2013 tegen 14,8 maanden in 2012).

In de loop van de betrokken periode heeft de president van het Gerecht voor ambtenarenzaken 3 beschikkingen in kort geding gegeven tegen 11 in 2012 en 7 in 2011.

Uit de gerechtelijke statistieken voor 2013 blijkt bovendien dat bij het Gerecht van de Europese Unie 56 hogere voorzieningen zijn ingesteld tegen beslissingen van het Gerecht voor ambtenarenzaken, hetgeen een toename vormt in vergelijking met de jaren 2011 (44) en 2012 (11). In dit verband moet echter worden beklemtoond dat 22 van de in 2013 ingestelde hogere voorzieningen door één en dezelfde rekwirant zijn ingesteld. Bovendien zijn 30 van de 39 in 2013 behandelde hogere voorzieningen afgewezen en zijn er 9 volledig of gedeeltelijk toegewezen, waarbij 4 van de zaken die tot een vernietiging hebben geleid bovendien zijn terugverwezen.

Overigens zijn 9 zaken afgesloten met een minnelijke regeling in de zin van artikel 69 van het Reglement voor de procesvoering, tegen 4 in het vorige jaar. Het Gerecht voor ambtenarenzaken is dus weer op het niveau van 2011 (8).

2. Het is eveneens van belang om erop te wijzen dat er in 2013, met de ambtsaanvaarding van een nieuw lid wegens voortijdig vertrek van een rechter, opnieuw een wijziging in de samenstelling van het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft plaatsgevonden.

3. Hieronder zal worden ingegaan op de meest opmerkelijke beslissingen van het Gerecht voor ambtenarenzaken.

¹ Duur van eventuele schorsing niet inbegrepen.

I. Procedurele kwesties

Voorwaarden voor ontvankelijkheid

1. Bezwarend besluit

In zijn arrest van 11 december 2013, *Verile en Gjergji/Commissie* (F-130/11), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken op het gebied van de overdracht van pensioenrechten geoordeeld dat het voorstel voor extra pensioenjaren dat de bevoegde diensten van een instelling ter goedkeuring aan een ambtenaar voorleggen, een eenzijdige handeling is die kan worden losgekoppeld van het procedurele kader waarin deze wordt verricht, en rechtstreeks voortvloeit uit het individueel recht dat ambtenaren en personeelsleden bij hun indiensttreding bij de Unie uitdrukkelijk wordt verleend door artikel 11, lid 2, van bijlage VIII bij het Statuut van de ambtenaren van de Europese Unie (hierna: „Statuut”). Bijgevolg heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken vastgesteld dat een dergelijk voorstel voor de ambtenaar die een aanvraag om overdracht van pensioenrechten heeft ingediend, een bezwarend besluit vormt.

2. Beroepstermijn

Niet zelden dienen ambtenaren of personeelsleden opeenvolgende klachten tegen dezelfde handeling in. Die klachten zijn ontvankelijk, indien zij zijn ingediend binnen de termijn voorzien in artikel 90, lid 2, van het Statuut. De vraag rijst echter wanneer de termijn voor het beroep in rechte begint te lopen. In zijn arrest van 23 oktober 2013, *D'Agostino/Commissie* (F-93/12), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken de datum van ontvangst genomen van het besluit waarbij de administratie haar standpunt heeft bepaald over het gehele betoog dat de verzoeker binnen de klachttermijn heeft ingediend. Meer bepaald, indien de tweede klacht dezelfde strekking heeft als de eerste, aangezien deze noch een nieuw verzoek noch een nieuwe grief noch een nieuw bewijselement bevat, moet het besluit tot afwijzing van die tweede klacht worden aangemerkt als een handeling die de afwijzing van de eerste klacht louter bevestigt, en loopt de beroepstermijn vanaf die eerste afwijzing. Bevat de tweede klacht echter nieuwe elementen in vergelijking met de eerste klacht, dan vormt het besluit tot afwijzing van de tweede klacht een nieuw besluit, genomen na heronderzoek van het besluit tot afwijzing van de eerste klacht in het licht van de tweede klacht, en beginnen de termijnen voor het beroep in rechte te lopen vanaf dit tweede besluit.

3. Bevoegdheid

In zijn arrest van 16 september 2013, *Wurster/EIGE* (F-20/12 en F-43/12), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken geoordeeld dat een goede rechtsbedeling vereist dat het middel van openbare orde ontleend aan schending van de werkingssfeer van de wet ambtshalve onderzoekt, aangezien het bestreden besluit in casu was vastgesteld op basis van bepalingen die niet van toepassing waren op verzoekster. Na te hebben herinnerd aan het arrest van het Gerecht van eerste aanleg van 15 juli 1994, *Browet e.a./Commissie* (T-576/93–T-582/93), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken vastgesteld dat het de hem opgedragen taak van rechtmatigheidscontrole zou miskennen, indien het zelfs bij gebreke van betwisting door partijen op dit punt, niet zou opmerken dat het bestreden besluit is genomen op basis van een regel die in de onderhavige zaak niet van toepassing kon zijn.

4. Procedure

Naar aanleiding van een verzoekschrift waarin een structuurprobleem aan de orde werd gesteld, heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in zijn arrest van 30 september 2013, *BP/FRA* (F-38/12),

geoordeeld dat het niet zijn taak was om ambtshalve de onder de verschillende vorderingen opgenomen argumenten, grieven en middelen van een verzoekschrift te hergroeperen. Het heeft eveneens vastgesteld dat een grief die is aangevoerd in het kader van een vordering tot nietigverklaring van een eerste besluit, niet in aanmerking kan worden genomen ter onderbouwing van een andere vordering tot nietigverklaring van een tweede besluit, en dit zelfs wanneer in die grief veeleer de geldigheid van dat laatste besluit ter discussie werd gesteld.

II. Ten gronde

Algemene voorwaarden voor geldigheid van handelingen

1. Verplichting om zich uit te spreken na een persoonlijk en uitvoerig onderzoek

Het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft er herhaaldelijk aan herinnerd dat de instellingen elke zaak uitvoerig moeten onderzoeken alvorens een besluit te nemen. Meer bepaald heeft het in zijn arrest van 19 maart 2013, *BR/Commissie* (F-13/12), beklemtoond dat de verplichting om elk dossier zorgvuldig, volledig en onpartijdig te onderzoeken, voortvloeit uit het recht op behoorlijk bestuur alsmede uit de zorgplicht en het beginsel van gelijke behandeling. In het licht hiervan heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in zijn arrest van 17 oktober 2013, *BF/Rekenkamer* (F-69/11), geoordeeld dat een comité dat een voorselectie tussen kandidaten voor een functie dient te maken, het tot aanstelling bevoegd gezag (hierna: „TABG”) de respectieve verdiensten van de in dat stadium aanvaarde kandidaten moet voorleggen, daar het TABG de gelegenheid moet hebben om zelf de beoordelingselementen van die kandidaten te kennen en te beoordelen teneinde zijn eindbesluit te kunnen nemen. Dat het comité geen vergelijking geeft met daarin de verdiensten van de niet-aanvaarde kandidaten kan daarentegen als zodanig niet bezwarend zijn.

2. Motiveringsplicht

Niet zelden schrijft een interne regeling voor dat een voorselectiecomité het TABG een gemotiveerd rapport over kandidaten voor een functie moet voorleggen. In dit verband heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in zijn reeds aangehaald arrest *BF/Rekenkamer* geoordeeld dat de vereiste motivering alle beoordelingselementen moet bevatten die nodig zijn om het TABG in staat te stellen zijn ruime prerogatieven op het gebied van de aanstelling uit te oefenen, omdat een dergelijke regeling anders haar zin wordt ontnomen. Een aldus gemotiveerd rapport moet het TABG uiteindelijk de mogelijkheid bieden om de beoordeling door het voorselectiecomité van de aanvaarde kandidaten te begrijpen en om vervolgens zelf, na een vergelijking, de kandidaat te kiezen die het meest geschikt is voor de uitoefening van de in de kennisgeving van aanwerving genoemde functie.

In zijn arrest van 6 maart 2013, *Scheefer/Parlement* (F-41/12), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken overigens beklemtoond dat een motivering niet onvolledig kan worden geacht op grond dat zij niet ingaat op alle details. Een motivering is immers toereikend wanneer daarin de juridische feiten en overwegingen worden uiteengezet die van essentieel belang zijn voor de structuur van het besluit, zodat de administratie niet verplicht is om een motivering van haar motivering te geven.

Soms wordt de administratie in de rechtspraak echter een zwaardere motiveringsplicht opgelegd.

Volgens het arrest van 11 juli 2013, *Tzirani/Commissie* (F-46/11), is dit het geval bij besluiten om een onderzoek dat is gebaseerd op een verzoek om bijstand wegens psychisch geweld, zonder gevolg af te sluiten. In dat arrest heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken geoordeeld dat dergelijke

besluiten, in tegenstelling tot de meeste administratieve handelingen die voor een ambtenaar bezwarend kunnen zijn, worden vastgesteld in een bijzondere feitelijke context. Een situatie van geweld wordt, wanneer deze is aangetoond, dikwijls gekenmerkt door de duur en de extreem schadelijke gevolgen ervan voor de gezondheid van het slachtoffer. Bovendien raakt een dergelijke situatie niet hoofdzakelijk de financiële belangen of de loopbaan van de ambtenaar, maar is zij schadelijk voor zijn persoonlijkheid, zijn waardigheid en zijn fysieke of psychische integriteit.

In datzelfde arrest heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken bovendien opgemerkt dat wanneer de klager ervan overtuigd is dat hij het slachtoffer is geweest van geweld, de zorgplicht inhoudt dat de in artikel 25, tweede alinea, van het Statuut voorziene motiveringsplicht strikt wordt uitgelegd. De instelling is derhalve verplicht om haar afwijzing van het verzoek om bijstand zo volledig mogelijk te motiveren, zonder dat de klager het antwoord op zijn klacht moet afwachten om de redenen ervan te vernemen.

3. Uitvoering van een arrest houdende nietigverklaring

In drie arresten van 5 november 2013, *Doyle/Europol* (F-103/12), *Hanschmann/Europol* (F-104/12) en *Knöll/Europol* (F-105/12), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken beklemtoond dat wanneer een besluit van de administratie door de Unierechter nietig is verklaard wegens schending van de rechten van de verdediging, de betrokken administratie dient aan te tonen dat zij alle mogelijke maatregelen heeft getroffen die de gevolgen van die onwettigheid ongedaan kunnen maken. De administratie kan zich er dus niet toe beperken te stellen dat het niet meer mogelijk is om het slachtoffer van die schending terug te brengen in de omstandigheden waarin het zijn rechten van verdediging kan doen gelden. Aanvaarding daarvan zou erop neerkomen dat de verplichting om de eerbiediging van die rechten te verzekeren en om uitvoering te geven aan het arrest waarin de schending van die rechten wordt vastgesteld, elke zin wordt ontnomen. Slechts wanneer het om niet aan de betrokken administratie verwijtbare redenen objectief moeilijk of zelfs onmogelijk is om de gevolgen van de schending van de rechten van de verdediging ongedaan te maken, kan het arrest houdende nietigverklaring leiden tot betaling van een compensatievergoeding.

Loopbaan van ambtenaren en functionarissen

De Unierechter is van oordeel dat de jury van een vergelijkend onderzoek over een ruime beoordelingsbevoegdheid beschikt wanneer zij nagaat of het diploma van een kandidaat aansluit bij het gebied van het vergelijkend onderzoek of wanneer zij de aard en de duur van de vereiste beroepservaring beoordeelt. Het Gerecht voor ambtenarenzaken moet zich dus ertoe beperken te onderzoeken of bij de uitoefening van die bevoegdheid geen kennelijke beoordelingsfout is gemaakt. In zijn arrest van 7 oktober 2013, *Thomé/Commissie* (F-97/12), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken deze rechtspraak aangevuld door te oordelen dat wanneer moet worden beoordeeld of het diploma van de kandidaat wordt erkend door de wettelijke regeling van de staat waar het is afgegeven, dan wel of het, gelet op deze wettelijke regeling, voldoet aan het door de aankondiging van vergelijkend onderzoek vereiste niveau, de uitlegging die de jury of het TABG, na een klacht, aan de nationale wettelijke regeling geeft, niet binnen haar ruime beoordelingsbevoegdheid valt, zodat deze door de Unierechter volledig moet worden getoetst.

Bovendien wordt in de rechtspraak erkend dat het TABG, wanneer het na de bekendmaking van een aankondiging van vergelijkend onderzoek ontdekt dat de gestelde voorwaarden strenger zijn dan de behoeften van de dienst vereisen, hetzij de procedure kan voortzetten en eventueel een lager aantal geslaagde kandidaten dan oorspronkelijk voorzien kan aanwerven, hetzij de procedure van vergelijkend onderzoek opnieuw kan beginnen door de oorspronkelijke aankondiging van vergelijkend onderzoek in te trekken en deze te vervangen door een gecorrigeerde aankondiging. In

zijn arresten van 13 maart 2013, *Mendes/Commissie* (F-125/11) en 21 maart 2013, *Taghani/Commissie* (F-93/11), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken gepreciseerd dat het TABG de regels voor de becijferde beoordeling van bepaalde toetsen niet in de loop van de procedure kan wijzigen, ten einde het aantal kandidaten dat het minimumaantal punten voor de betrokken toetsen heeft gekregen te verhogen. Degenen die volgens de oorspronkelijke regels voor die toetsen zijn geslaagd hebben hierdoor immers minder kans om tot de beste kandidaten te behoren. In dit verband heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken uiteengezet dat de toepassing van de betrokken wijziging op kandidaten in strijd is met het beginsel van bescherming van het gewettigd vertrouwen en met het rechtszekerheidsbeginsel, aangezien zij mochten verwachten dat de tot de beoordelingstoetsen toegelaten kandidaten uitsluitend zouden worden gekozen onder hen die het vereiste minimum voor de toelatingstoetsen hadden behaald volgens de in de aankondiging van vergelijkend onderzoek voorziene beoordelingsmodaliteiten.

Rechten en verplichtingen van ambtenaren en functionarissen

1. Non-discriminatie op grond van leeftijd

De vraag was gerezen of het discriminatie op grond van leeftijd vormde om een geslaagde kandidaat van een vergelijkend onderzoek die buiten de instellingen een aanzienlijke beroepservaring had opgedaan, in te delen in een beginrang van een loopbaan, aangezien de betrokkene geen aanspraak kon maken op gelijkwaardige loopbaanperspectieven als de jongere kandidaten. In zijn arrest van 12 december 2013, *BV/Commissie* (F-133/11), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken dienaangaande geoordeeld dat wanneer een aankondiging van vergelijkend onderzoek die is bekendgemaakt om ambtenaren in een bepaalde rang aan te werven, van de kandidaten eist dat zij over een minimale beroepservaring beschikken, de geslaagde kandidaten van dat vergelijkend onderzoek, ongeacht hun leeftijd en vroegere beroepservaring, met betrekking tot hun indeling in rang moeten worden geacht allen in dezelfde situatie te verkeren. Het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft inderdaad erkend dat geslaagde kandidaten van een dergelijk vergelijkend onderzoek die in de Europese openbare dienst zijn opgenomen nadat zij buiten de instellingen een aanzienlijke beroepservaring hebben verworven, geen aanspraak kunnen maken op gelijkwaardige loopbaanperspectieven als die van kandidaten die op jongere leeftijd in die openbare dienst zijn opgenomen, aangezien de loopbaan van eerstgenoemden in beginsel korter zal zijn dan die van laatstgenoemden. Het heeft echter beklemtoond dat die feitelijke situatie geen discriminatie op grond van leeftijd vormt, maar een gevolg is van de eigen situatie van elk van die geslaagde kandidaten.

2. Discriminatie op grond van geslacht

Het moederschapsverlof beantwoordt aan de noodzaak om in de eerste plaats de biologische gesteldheid van de vrouw tijdens en na haar zwangerschap te beschermen, en in de tweede plaats de bijzondere relatie tussen moeder en kind in de periode na de zwangerschap en de bevalling te beschermen. In zijn arrest van 11 juli 2013, *Haupt-Lizer/Commissie* (F-86/12), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken echter vastgesteld dat de wetgever van de Unie, door de periode gedurende welke een vrouw niet mag werken te beperken tot twee weken rond de bevalling, niet had willen aannemen dat het voor de betrokkene onmogelijk was om gedurende de andere weken van haar moederschapsverlof stappen op professioneel gebied te ondernemen. Aangezien verzoekster na die periode van twee weken ervan op de hoogte was gesteld dat zij was geplaatst op de reserve lijst van het vergelijkend onderzoek waaraan zij had deelgenomen en zij geen enkele bijzondere medische omstandigheid had aangevoerd, heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in casu geweigerd om in het moederschapsverlof een obstakel te zien om actie te ondernemen met het oog op aanwerving. Ook al was verzoekster gerechtigd om zich gedurende haar moederschapsverlof

uitsluitend aan haar kind te wijden, dit betekende niet dat zij die persoonlijke keuze kon gebruiken als voorwendsel voor de stelling dat zij slachtoffer van discriminatie op grond van geslacht was geweest.

In datzelfde arrest heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken overigens geoordeeld dat de uitoefening door verzoekster van haar recht op ouderschapsverlof geen belemmering kon zijn om deel te nemen aan een aanwervingsprocedure en dat de weigering om rekening te houden met dat verlof, geen discriminatie op grond van geslacht vormde. In dit verband heeft het opgemerkt dat het recht om ouderschapsverlof op te nemen openstaat voor zowel vrouwen als mannen en dat de door dat verlof verleende bescherming minder uitgebreid was dan de bescherming die het moederschapsverlof biedt.

3. Psychisch geweld

In het verlengde van zijn arrest van 9 december 2008, *Q/Commissie* (F-52/05, op een ander punt vernietigd bij arrest van het Gerecht van de Europese Unie van 12 juli 2011, *Commissie/Q*, T-80/09 P), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in zijn reeds aangehaalde arrest *Tzirani/Commissie* geoordeeld dat een besluit waarbij een op geweld gebaseerd verzoek om bijstand zonder gevolg wordt afgesloten, in strijd is met artikel 12 bis, lid 3, van het Statuut, wanneer het met name wordt gemotiveerd met het ontbreken van boos opzet van de vermeende geweldpleger. In datzelfde arrest heeft het vastgesteld dat artikel 25, tweede alinea, van het Statuut niet voorschrijft dat het eindrapport van het administratief onderzoek of de verslagen van de verhoren die in dat kader hebben plaatsgevonden, worden toegezonden aan de persoon die een verzoek om bijstand heeft ingediend. Evenmin is er een statutaire bepaling die deze toezending verbiedt, onder voorbehoud echter dat de belangen worden beschermd van de in dat onderzoek aan de orde gestelde en gehoorde personen.

Overigens bepaalt artikel 12 bis van het Statuut, dat van toepassing is op arbeidscontractanten, dat zij van de zijde van de instelling waarvoor zij werken geen nadelige effecten mogen ondervinden wanneer zij slachtoffer van geweld zijn. In het reeds aangehaalde arrest *D'Agostino/Commissie* heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken echter opgemerkt dat deze bepaling de ambtenaren en functionarissen uitsluitend wil beschermen tegen geweld, zodat zij niet kan verhinderen dat de instelling een contractuele verhouding beëindigt op grond van een wettige, met het dienstbelang verband houdende reden die niets te maken heeft met enig feit van geweld.

4. Inzage in gerubriceerde informatie

In een arrest van 21 november 2013, *Arguelles Arias/Raad* (F-122/12), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken zich voor het eerst uitgesproken over de uitlegging van besluit 2011/292 van de Raad.² Het heeft geoordeeld dat het TABG of het tot het aangaan van aanstellingsovereenkomsten bevoegd gezag (hierna: „TAOBG”) als enige mag besluiten om personeelsleden van de Raad, na een door de bevoegde nationale autoriteiten gehouden veiligheidsonderzoek, al dan niet een veiligheidsmachtiging te geven. Daar het niet gebonden is aan de conclusies van het door de nationale autoriteiten gehouden veiligheidsonderzoek, zelfs al is de uitslag van dat onderzoek gunstig, is het TABG of het TAOBG van de Raad niet verplicht om de betrokkene een veiligheidsmachtiging te geven indien hij mogelijk kwetsbaar is en behoudt het dus het recht om hem die te weigeren, en wel op grond van de op de instellingen rustende voorzorgsplicht.

² Besluit 2011/292/EU van de Raad van 31 maart 2011 betreffende de beveiligingsvoorschriften voor de bescherming van gerubriceerde EU-informatie (PB L 141, blz. 17).

5. Verplichting tot samenwerking en loyaliteit

In datzelfde reeds aangehaalde arrest *Arguelles Arias/Raad* heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken geoordeeld dat de verzoeker de loyaliteits- en samenwerkingsplicht jegens zijn instelling had geschonden, door te weigeren haar de gegevens te verstrekken die hij aan de nationale autoriteit had overgelegd en die de gegrondheid van haar gunstige besluit konden aantonen, ofschoon hij de enige was die haar deze gegevens kon geven.

6. Inzage in het medisch dossier

In zijn arrest van 16 september 2013, *CN/Raad* (F-84/12), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken geoordeeld dat artikel 26 bis van het Statuut niet kon worden geacht in strijd te zijn met artikel 41, lid 2, sub b, van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, voor zover eerstgenoemd artikel erkent dat elke ambtenaar kennis mag nemen van zijn medisch dossier en preciseert dat die inzage plaatsvindt overeenkomstig de door de instelling vastgestelde bepalingen. Artikel 41, lid 2, sub b, van het Handvest vereist immers niet dat de ambtenaren in alle gevallen rechtstreekse inzage in hun medisch dossier hebben, maar opent de weg naar een indirecte inzage wanneer legitieme belangen van vertrouwelijkheid en het beroepsgeheim dit rechtvaardigen.

Financiële regeling en sociale voordelen van ambtenaren

1. Dagvergoeding

In zijn arrest van 19 maart 2013, *Infante García-Consuegra/Commissie* (F-10/12), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken geoordeeld dat de toekenning van de in artikel 10, lid 1, van bijlage VII bij het Statuut bedoelde dagvergoeding afhangt van twee voorwaarden: ten eerste de voorwaarde van wijziging van woonplaats teneinde te voldoen aan de verplichtingen van artikel 20 van het Statuut, en ten tweede de voorwaarde dat er sprake is van kosten of ongemak veroorzaakt door de noodzaak om zich te verplaatsen of om zich voorlopig in de standplaats te vestigen. Daarentegen geldt voor toekenning van de dagvergoeding niet de voorwaarde dat de betrokken ambtenaar aantoonde dat hij verplicht is geweest om in zijn plaats van herkomst of vroegere tewerkstelling voorlopig een verblijfplaats aan te houden, die kosten meebrengt. Er kan immers niet van worden uitgegaan dat alleen personen die aan de instellingen gebonden zijn door een onbestendige dienstverhouding tijdelijk in de standplaats zijn gevestigd zolang de verhuizing niet heeft plaatsgevonden, omdat anders, in strijd met het Statuut, ambtenaren automatisch uitgesloten worden van de dagvergoeding. In datzelfde arrest heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken ook gepreciseerd dat aangezien de hierboven genoemde voorwaarden cumulatief zijn, de betrokken ambtenaar het bewijs dient te leveren dat hij kosten of ongemak heeft ondervonden door de noodzaak om zich te verplaatsen of zich voorlopig in zijn standplaats te vestigen. De administratie dient echter de keuze van de betrokkene te respecteren met betrekking tot zijn huisvesting gedurende de tijd die nodig is om zich blijvend in de nieuwe standplaats te vestigen. Behoudens wanneer er ernstige verdenkingen en kennelijke aanwijzingen bestaan over het gebrek aan daadwerkelijke overeenstemming tussen de door de betrokkene aangevoerde kosten en zijn werkelijke situatie, kan de administratie dus niet de keuze van de ambtenaar ter discussie stellen.

2. Ziektekostenverzekering

In zijn arrest van 16 mei 2013, *de Pretis Cagnodo en Trampuz de Pretis Cagnodo/Commissie* (F-104/10), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken vastgesteld dat noch het in artikel 72 van het Statuut bedoelde gemeenschappelijke stelsel van ziektekostenverzekering (hierna: „GSZV”) noch de door de Commissie vastgestelde uitvoeringsbepalingen een bepaling bevatten die de aangeslotenen bij

het GSZV verplichten om zich van een naar behoren opgestelde prijsopgave te voorzien en deze tezamen met het verzoek om overname van kosten van een toekomstige ziekenhuisopname aan het afwikkelingsbureau voor te leggen. Bovendien heeft het opgemerkt dat er geen maximumvergoeding is voorzien voor de verblijfkosten in geval van ziekenhuisopname, daar de toepasselijke regeling uitsluitend bepaalt dat het deel van de kosten dat buitensporig wordt geacht gelet op de normale kosten in het land waar zij zijn gemaakt, niet wordt vergoed.

In datzelfde arrest heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken geoordeeld dat de Commissie het GSZV moet beheren overeenkomstig het beginsel van behoorlijk bestuur. Wordt zij geconfronteerd met buitensporige verblijfkosten, dan verplicht de zorgplicht haar en, bij uitbreiding, de afwikkelingsbureaus om alvorens de factuur te betalen en zelfs al is er sprake van een overname van kosten, schriftelijk inlichtingen in te winnen bij het ziekenhuis en de aangeslotene van het probleem op de hoogte te stellen. Gebeurt dit niet, dan kunnen de afwikkelingsbureaus het buitensporig geachte bedrag niet ten laste van de aangeslotenen brengen.

Het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft eveneens de taak moeten preciseren van de in artikel 23 van het GSZV bedoelde medische commissie en de omvang van de controle die het over haar uitoefent. In zijn arrest van 2 oktober 2013, *Nardone/Commissie* (F-111/12), heeft het in herinnering gebracht dat de medische commissie volledig objectief en onafhankelijk een oordeel moet uitbrengen over kwesties van medische aard en dat deze taak vereist dat zij, ten eerste, over alle elementen beschikt die voor haar nuttig kunnen zijn en, ten tweede, een volledige beoordelingsbevoegdheid geniet. De Unierechter mag uitsluitend nagaan of die commissie regelmatig is samengesteld en functioneert en of haar advies regelmatig is, met name of het een adequate motivering bevat. In datzelfde arrest heeft het gepreciseerd dat de medische commissie, wanneer haar complexe vragen van medische aard zijn voorgelegd die met name verband houden met een moeilijke diagnose, in haar advies alle elementen van het dossier moet aangeven waarop zij zich baseert en, wanneer er sprake is van een aanzienlijke afwijking, de redenen moet preciseren waarom zij afwijkt van bepaalde eerdere en relevante medische rapporten die voor de betrokkene gunstiger zijn. Ten slotte heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in dat arrest uiteengezet dat de medische commissie voldoet aan de vereisten van motivering, coherentie en precisie, wanneer zij, ten eerste, een standpunt inneemt over het medisch aangetoonde bestaan van alle aandoeningen en problemen die de betrokkene stelt te hebben, en wel in bewoordingen die voldoende duidelijk en expliciet zijn om de overwegingen waarop de opstellers van het rapport zich hebben gebaseerd te kunnen beoordelen, ten tweede, vervolgens in eveneens voldoende duidelijke en expliciete bewoordingen een standpunt inneemt over de vraag of de aandoeningen en problemen die zij aangetoond acht, eventueel zijn veroorzaakt door een ongeval of het beroep en het, ten derde, op grond van lezing van het advies van de medische commissie mogelijk is om een begrijpelijk verband te leggen tussen de medische vaststellingen die het bevat en alle daarin getrokken conclusies.

3. Pensioenen

In zijn reeds aangehaalde arrest *Verile en Gjergji/Commissie* heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken een aantal preciseringen gegeven met betrekking tot de overdracht van pensioenrechten. Bij overdracht van binnen de Unie verworven rechten aan een nationale pensioenregeling (hierna: „overdracht ,out’’) bepaalt artikel 11, lid 1, van bijlage VIII bij het Statuut dat de betrokken ambtenaar het recht heeft om de „tot het tijdstip waarop de overdracht plaatsvindt geactualiseerde actuariële tegenwaarde van zijn rechten op ouderdomspensioen bij de Unie” te doen overschrijven. Bij overdracht van bij een lidstaat verworven pensioenrechten aan de pensioenregeling van de Unie (hierna: „overdracht ,in’’) bepaalt artikel 11, lid 2, echter dat de betrokken ambtenaar het recht heeft om „het kapitaal dat overeenkomt met de pensioenrechten die hij heeft verworven

[bij de nationale of internationale regeling waarbij hij tot dan toe was aangesloten], geactualiseerd tot op de dag waarop de overdracht plaatsvindt" aan de Unie te doen betalen. In geval van een overdracht „out" is het overgedragen geldbedrag „de actuariële tegenwaarde" van de bij de Unie verworven rechten. In het geval van een overdracht „in" is het overgedragen geldbedrag het „geactualiseerde kapitaal", namelijk een geldbedrag dat financieel gezien de bij de nationale of internationale pensioenregeling verworven pensioenrechten vertegenwoordigt, zoals geactualiseerd tot de dag van de daadwerkelijke overdracht.

In deze context heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken uiteengezet dat de in artikel 11, lid 1, van bijlage VIII bij het Statuut bedoelde „actuariële tegenwaarde" en het in artikel 11, lid 2, bedoelde „geactualiseerde kapitaal" twee afzonderlijke juridische begrippen zijn die onder van elkaar onafhankelijke regelingen vallen. De „actuariële tegenwaarde" is in het Statuut immers een autonoom begrip, dat eigen is aan de pensioenregeling van de Unie. Het wordt in artikel 8 van bijlage VIII bij het Statuut gedefinieerd als „de kapitaalwaarde van de aan de ambtenaar toekomende uitkering [van het ouderdomspensioen], berekend op de grondslag van de in artikel 9 van bijlage XII [bij het Statuut] vermelde sterftetafels en tegen een rente van 3,1 % per jaar die kan worden herzien overeenkomstig het bepaalde in artikel 10 van bijlage XII [van het Statuut]". Het „geactualiseerde kapitaal" wordt daarentegen niet gedefinieerd in het Statuut evenmin als de berekeningsmethode ervan, en wel omdat de berekening ervan en de controle van die berekening uitsluitend tot de bevoegdheid van de betrokken nationale of internationale autoriteiten behoren. Wat de berekening van het „geactualiseerde kapitaal" door de bevoegde nationale of internationale autoriteiten betreft met het oog op de overdracht „in", dit kapitaal wordt bepaald op basis van het toepasselijke nationale recht en volgens de door dat recht gegeven modaliteiten of, wanneer het om een internationale organisatie gaat, door haar eigen regels, en niet op basis van artikel 8 van bijlage VIII bij het Statuut en volgens het bij die bepaling vastgestelde rentepercentage. Gelet op de voorgaande overwegingen, heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken geoordeeld dat artikel 2 van verordening nr. 1324/2008³, waarbij het in artikel 8 van bijlage VIII bij het Statuut voorziene rentepercentage voor overdrachten „out" is gewijzigd, niet in aanmerking moet worden genomen voor de berekening van het kapitaal dat de pensioenrechten vertegenwoordigt die ambtenaren of personeelsleden vóór hun indiensttreding bij de Unie hebben verworven en dat de betrokken nationale of internationale autoriteiten niet verplicht zijn om hiermee rekening te houden bij de actualisering van het kapitaal dat zij moeten overdragen.

In een arrest van 11 december 2013, *Andres e.a./ECB* (F-15/10), heeft het Gerecht bovendien toepassing gegeven aan de rechtspraak dat een ambtenaar zich alleen op een verworven recht kan beroepen indien het feit waardoor zijn recht is ontstaan zich heeft voorgedaan onder een statutaire regeling vóór de wijziging die in die regeling is aangebracht. Wanneer een functionaris door het bereiken van de leeftijd van zestig jaar het recht krijgt, om onmiddellijke vaststelling van zijn pensioenrechten en betaling van de uitkeringen te vragen, is het rechtscheppende feit van het pensioenrecht het feit dat die leeftijd is bereikt, en kan de functionaris zich niet beroepen op het in de vroegere pensioenregeling verworven recht, wanneer hij op het moment van wijziging van de pensioenregeling die leeftijd niet had bereikt.

Ten slotte bestaat er een duidelijk onderscheid tussen de vaststelling van het pensioenrecht en de betaling van de daaruit volgende uitkeringen. Gelet op dat onderscheid, is erkend dat er geen sprake is van schending van een verworven recht wanneer de wijzigingen in de daadwerkelijk

³ Verordening (EG, Euratom) nr. 1324/2008 van de Raad van 18 december 2008 houdende aanpassing, met ingang van 1 juli 2008, van het pensioenbijdragepercentage van de ambtenaren en andere personeelsleden van de Europese Gemeenschappen (PB L 345, blz. 17).

betaalde bedragen het gevolg zijn van de werking van de aanpassingscoëfficiënten die op de pensioenen worden toegepast afhankelijk van de woonstaat van de pensioengerechtigde, aangezien die wijzigingen geen inbreuk maken op het eigenlijke pensioenrecht. In zijn reeds aangehaalde arrest *Andres e.a./ECB* heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken geoordeeld dat deze rechtspraak eveneens geldt voor de conversiefactoren voor het pensioen die worden gebruikt om de uitkeringen te berekenen die daadwerkelijk moeten worden betaald, daar die factoren geen deel uitmaken van de pensioenrechten als zodanig.

Geschillen over overeenkomsten

In zijn reeds aangehaalde arrest *BR/Commissie* heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken eraan herinnerd dat een instelling dikwijls over een ruime beoordelingsbevoegdheid beschikt, niet alleen in individuele gevallen, maar eveneens in het kader van een algemeen beleid, dat eventueel is vastgesteld bij een algemeen intern besluit waarbij zij zichzelf beperkt in de uitoefening van haar beoordelingsbevoegdheid. Het heeft echter eveneens in herinnering gebracht dat een dergelijk intern besluit niet tot gevolg kan hebben dat de instelling volledig afziet van de bevoegdheid die haar is verleend bij artikel 8, eerste alinea, van de Regeling welke van toepassing is op de andere personeelsleden van de Europese Unie (hierna: „RAP”) om, naargelang de omstandigheden, voor maximaal zes jaar een overeenkomst van tijdelijk functionaris in de zin van artikel 2, sub b of d, RAP te sluiten of te verlengen. Voorts heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in dat arrest aangegeven dat het TAOBG niet kan afzien van de hem bij artikel 8, tweede alinea, RAP verleende beoordelingsbevoegdheid door automatisch toepassing te geven aan de zogenoemde regel van „zes jaar”, opgenomen in artikel 3, lid 1, van het besluit van de Commissie van 28 april 2004, volgens welke de totale diensttijd van een tijdelijk functionaris, alle soorten overeenkomsten of tewerkstellingen samengeteld, wordt beperkt tot zes jaar berekend over een periode van twaalf jaar. Een automatische toepassing van die regel kan met name niet rechtvaardigen dat de aanstelling van een functionaris wordt beperkt tot een kortere periode dan die welke wordt toegestaan door artikel 8, tweede alinea, RAP. Door op die wijze af te zien van zijn beoordelingsbevoegdheid, schendt het TAOBG het beginsel van behoorlijk bestuur, komt het de zorgplicht niet na en maakt het inbreuk op het beginsel van gelijke behandeling.

In de reeds aangehaalde zaak *D'Agostino/Commissie* wilde de Commissie zich overigens beroepen op het feit dat het TAOBG voor de verlenging van de overeenkomst van de verzoeker een bijzonder groot belang had moeten aanvoeren, op grond dat de toepasselijke regeling op dat moment van haar had verlangd dat zij die overeenkomst voor onbepaalde tijd verlengde. In zijn arrest heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken geoordeeld dat een instelling een rechtsfout maakt wanneer zij het belang van de dienst bij de vraag of de overeenkomst van een functionaris al dan niet moet worden verlengd, niet van de behoeften van die dienst laat afhangen, maar van de statutaire verplichtingen die zij bij de verlenging van die overeenkomst moet eerbiedigen.

Dit gezegd zijnde, heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in zijn reeds aangehaalde arrest *Scheefer/Parlement* geoordeeld dat de herkwalificatie van een overeenkomst voor bepaalde tijd als overeenkomst voor onbepaalde tijd waarmee, overeenkomstig artikel 8, eerste alinea, RAP, het feit wordt bestraft dat een instelling met de verzoekster opeenvolgende overeenkomsten voor bepaalde tijd had gesloten, die instelling niet de mogelijkheid ontnemt om die overeenkomst te beëindigen in de omstandigheden voorzien in artikel 47, sub c-i, RAP. Het gebruik van overeenkomsten voor onbepaalde tijd biedt de rechthebbenden ervan immers niet de zekerheid van een aanstelling als ambtenaar.

B — Samenstelling van het Gerecht voor ambtenarenzaken

(Protocollaire rangorde op 8 oktober 2013)

Van links naar rechts:

K. Bradley en E. Perillo, rechters; H. Kreppel, kamerpresident; S. Van Raepenbusch, president; M.I. Rofes i Pujol, kamerpresident; R. Barents en J. Svenningsen, rechters; W. Hakenberg, griffier.

1. Leden van het Gerecht voor ambtenarenzaken

(in volgorde van hun ambtsaanvaarding)

Sean Van Raepenbusch

geboren in 1956; licentiaat in de rechten (Université libre de Bruxelles, 1979); bijzondere licentie internationaal recht (Brussel, 1980); doctor in de rechten (1989); hoofd van de juridische dienst van de naamloze vennootschap Zeekanaal en Haveninrichtingen van Brussel (1979-1984); ambtenaar bij de Commissie van de Europese Gemeenschappen (directoraat-generaal Sociale Zaken, 1984-1988); lid van de Juridische Dienst van de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1988-1994); referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (1994-2005); docent aan het Centre universitaire de Charleroi (internationaal en Europees sociaal recht, 1989-1991), de Université de Mons-Hainaut (Europees recht, 1991-1997), de Université de Liège (Europees ambtenarenrecht, 1989-1991; institutioneel recht van de Europese Unie, 1995-2005; Europees sociaal recht, 2004-2005); talrijke publicaties inzake Europees sociaal recht en grondwettelijk recht van de Europese Unie; rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 6 oktober 2005, president van het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 7 oktober 2011.

Horstpeter Kreppel

geboren in 1945; universitaire studies te Berlijn, München, Frankfurt am Main (1966-1972); juristisches Staatsexamen (1972); magistraat-stagiair te Frankfurt am Main (1972-1973 en 1974-1975); Europacollege te Brugge (1973-1974); 2. juristisches Staatsexamen (Frankfurt am Main, 1976); ambtenaar bij de Bundesanstalt für Arbeit en advocaat (1976); rechter in het Arbeitsgericht (Land Hessen, 1977-1993); docent aan de Fachhochschule für Sozialarbeit te Frankfurt am Main en de Verwaltungsfachhochschule te Wiesbaden (1979-1990); nationaal expert bij de Juridische Dienst van de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1993-1996 en 2001-2005); attaché voor sociale zaken bij de ambassade van de Bondsrepubliek Duitsland te Madrid (1996-2001); rechter in het Arbeitsgericht Frankfurt am Main (februari-september 2005); rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 6 oktober 2005.

Irena Boruta

geboren in 1950; diploma rechten van de universiteit van Wrocław (1972); doctor in de rechten (Łódź, 1982); advocaat bij de balie van de Republiek Polen (sedert 1977); extern wetenschappelijk onderzoeker (universiteit Paris X, 1987-1988; universiteit van Nantes, 1993-1994); expert bij „Solidarnosc” (1995-2000); hoogleraar arbeidsrecht en Europees sociaal recht aan de universiteit van Łódź (1997-1998 en 2001-2005), geassocieerd hoogleraar aan de handelshogeschool te Warschau (2002), hoogleraar arbeids- en socialezekerheidsrecht aan de Kardinaal Stefan Wyszyński-universiteit te Warschau (2002-2005); viceminister van Arbeid en Sociale Zaken (1998-2001); lid van het comité van onderhandelaren voor de toetreding van de Republiek Polen tot de Europese Unie (1998-2001); vertegenwoordiger van de Poolse regering bij de Internationale Arbeidsorganisatie (1998-2001); auteur van verschillende werken over arbeidsrecht en Europees sociaal recht; rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken van 6 oktober 2005 tot en met 7 oktober 2013.

Maria Isabel Rofes i Pujol

geboren in 1956; studie rechtsgeleerdheid (licentiaat in de rechtsgeleerdheid, Universidad de Barcelona, 1981); specialisatie internationale handel (Mexico, 1983); studie Europese integratie (kamer van koophandel van Barcelona, 1985) en communautair recht (Escola d'Administració Pública de Catalunya, 1986); ambtenaar bij de Generalitat de Catalunya (lid van de juridische dienst van het ministerie van Industrie en Energie, april 1984-augustus 1986); lid van de balie van Barcelona (1985-1987); administrateur, vervolgens hoofdadministrateur bij de afdeling Onderzoek en Documentatie van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (1986-1994); referendaris bij het Hof van Justitie (kabinet van advocaat-generaal Ruiz-Jarabo Colomer, januari 1995-april 2004; kabinet van rechter Lõhmus mei 2004-augustus 2009); docent communautaire rechtspleging, faculteit der rechtsgeleerdheid, Universitat Autònoma de Barcelona (1993-2000); talrijke publicaties en cursussen op het gebied van Europees sociaal recht; lid van de kamer van beroep van het Communautair Bureau voor plantenrassen (2006-2009); rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 7 oktober 2009.

Ezio Perillo

geboren in 1950; doctoraat in de rechtsgeleerdheid en advocaat aan de balie van Padua; assistant en vervolgens senior onderzoeker burgerlijk en vergelijkend recht aan de rechtenfaculteit van de universiteit van Padua (1977-1982); hoofddocent gemeenschapsrecht aan de Fondazione Collegio Europeo di Parma (1990-1998) en aan de rechtenfaculteiten van de universiteit van Padua (1985-1987), de universiteit van Macerata (1991-1994), de universiteit van Napels (1995) en de Università degli studi di Milano (2000-2001); lid van het wetenschappelijk comité Master in European integration aan de universiteit van Padua; ambtenaar van het Hof van Justitie bij de directie Bibliotheek, Onderzoek en Documentatie (1982-1984); referendaris van advocaat-generaal Mancini (1984-1988); juridisch adviseur van de secretaris-generaal van het Europees Parlement, de heer Enrico Vinci (1988-1993); tevens, binnen dezelfde instelling, afdelingshoofd bij de juridische dienst (1995-1999); directeur wetgevingscoördinatie en bemiddeling, interinstitutionele betrekkingen en betrekkingen met de nationale parlementen (1999-2004); directeur externe betrekkingen (2004-2006); directeur wetgevingszaken bij de juridische dienst (2006-2011); auteur van meerdere publicaties op het terrein van Italiaans burgerlijk recht en het recht van de Europese Unie; rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 6 oktober 2011.

René Barents

geboren in 1951; meester in de rechten, onderwijsbevoegdheid economie (Erasmus Universiteit Rotterdam, 1973); doctoraat in de rechtsgeleerdheid (Universiteit Utrecht, 1981); wetenschappelijk onderzoeker in Europees en internationaal economisch recht (1973-1974) en wetenschappelijk medewerker in dezelfde vakgebieden aan het Europa Instituut, RU Utrecht (1974-1979) en aan het Europa Instituut, RU Leiden (1979-1981); referendaris bij het Hof van Justitie (1981-1986), vervolgens afdelingshoofd Statutaire Rechten bij het Hof van Justitie (1986-1987); lid van de Juridische Dienst van de Commissie van de Europese Gemeenschappen (1987-1991); referendaris bij het Hof van Justitie (1991-2000); afdelingshoofd bij (2000-2009) en directeur van (2009-2011) de directie Onderzoek en Documentatie van het Hof van Justitie van de Europese Unie; gewoon hoogleraar (1988-2003) en honorair hoogleraar (sinds 2003) Europees recht aan de Universiteit van Maastricht; raadsheer-plaatsvervanger in het Gerechtshof 's-Hertogenbosch (1993-2011); corresponderend lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (sinds 1993); talrijke publicaties op het terrein van Europees recht; rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 6 oktober 2011.

Kieran Bradley

geboren in 1957; diploma rechtsgeleerdheid (Trinity College, Dublin, 1975-1979); onderzoeksassistent bij senator Mary Robinson (1978-1979 en 1980); Pádraig Pearse Scholarship om te studeren aan het Europacollege (Brugge, 1979); Advanced European Studies (Law) aan het Europacollege (1979-1980); Masters degree in de rechtsgeleerdheid aan de universiteit van Cambridge (1980-1981); stagiair bij het Europees Parlement (Luxemburg, 1981); administrateur bij het secretariaat van de juridische commissie van het Europees Parlement (Luxemburg, 1981-1988); lid van de juridische dienst van het Europees Parlement (Brussel, 1988-1995); referendaris bij het Hof van Justitie (1995-2000); Distinguished Lecturer on European Law aan de Harvard Law School (2000); lid (2000-2003) en directeur (2003-2011) van de juridische dienst van het Europees Parlement; auteur van talrijke publicaties; rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 6 oktober 2011.

Jesper Svenningsen

geboren in 1966; rechtenstudie (Candidatus juris) aan de universiteit van Århus (1989); advocaat-stagiair bij de juridisch adviseur van de Deense regering (1989-1991); referendaris bij het Hof van Justitie (1991-1993); toelating tot de Deense balie (1993); advocaat bij de juridisch adviseur van de Deense regering (1993-1995); docent Europees recht aan de universiteit van Kopenhagen; docent aan het Europees Instituut voor bestuurskunde (EIPA), kantoor Luxemburg, vervolgens waarnemend directeur (1995-1999); administrateur bij de juridische dienst van de Toezichthoudende Autoriteit van de EVA (1999-2000); ambtenaar van het Hof van Justitie (2000-2013); referendaris (2003-2013); rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 7 oktober 2013.

Waltraud Hakenberg

geboren in 1955; rechtenstudie te Regensburg en Genève (1974-1979); 1. juristisches Staatsexamen (1979); postacademische studie gemeenschapsrecht aan het Europacollege te Brugge (1979-1980); magistraat-stagiair te Regensburg (1980-1983); doctor in de rechtsgeleerdheid (1982); 2. juristisches Staatsexamen (1983); advocaat te München en Parijs (1983-1989); ambtenaar bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (1990-2005); referendaris bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (kabinet van rechter Jann, 1995-2005); onderwijsopdrachten aan verschillende universiteiten in Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland en Rusland; buitengewoon hoogleeraar aan de universiteit van Saarland (sedert 1999); lid van verschillende juridische comités, verenigingen en jury's; talrijke publicaties inzake het gemeenschapsrecht en de communautaire rechtspleging; griffier van het Gerecht voor ambtenarenzaken sedert 30 november 2005.

2. Wijzigingen in de samenstelling van het Gerecht voor ambtenarenzaken in 2013

Na het aftreden van mevrouw Irena Boruta heeft de Raad van de Europese Unie bij besluit van 16 september 2013 de heer Jesper Svenningsen benoemd tot rechter in het Gerecht voor ambtenarenzaken voor de periode van 1 oktober 2013 tot en met 30 september 2019.

3. Protocolaire rangorde

van 1 januari 2013 tot en met 7 oktober 2013

S. VAN RAEPENBUSCH, president van het
Gerecht
H. KREPPEL, kamerpresident
M. I. ROFES i PUJOL, kamerpresident
I. BORUTA, rechter
E. PERILLO, rechter
R. BARENTS, rechter
K. BRADLEY, rechter

W. HAKENBERG, griffier

van 8 oktober 2013 tot en met 31 december 2013

S. VAN RAEPENBUSCH, president van het
Gerecht
H. KREPPEL, kamerpresident
M. I. ROFES i PUJOL, kamerpresident
E. PERILLO, rechter
R. BARENTS, rechter
K. BRADLEY, rechter
J. SVENNINGSEN, rechter

W. HAKENBERG, griffier

4. Gewezen leden van het Gerecht voor ambtenarenzaken

Kanninen Heikki (2005-2009)

Tagaras Haris (2005-2011)

Gervasoni Stéphane (2005-2011)

Boruta Irena (2005-2013)

President

Mahoney Paul J. (2005-2011)

C — Gerechtelijke statistieken van het Gerecht voor ambtenarenzaken

Werkzaamheden van het Gerecht voor ambtenarenzaken

1. Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2009-2013)

Aanhangig gemaakte zaken

2. Percentage per verwerende instelling (2009-2013)
3. Procestaal (2009-2013)

Afgedane zaken

4. Arresten en beschikkingen — Rechtsprekende formatie (2013)
5. Resultaat (2013)
6. Kort gedingen (2009-2013)
7. Procesduur in maanden (2013)

Op 31 december aanhangige zaken

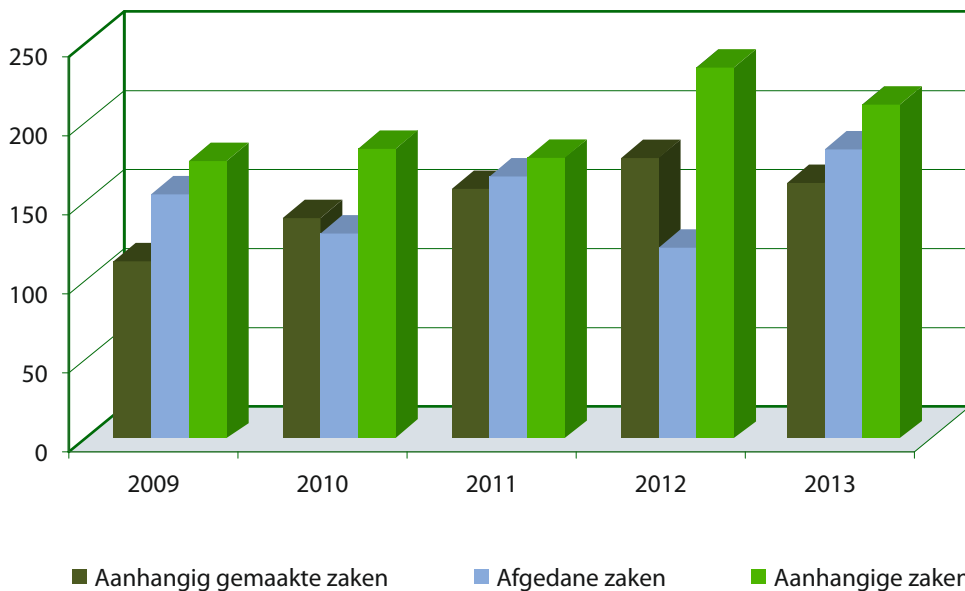
8. Rechtsprekende formatie (2009-2013)
9. Aantal verzoekers

Diversen

10. Beslissingen van het Gerecht voor ambtenarenzaken waartegen hogere voorziening is ingesteld bij het Gerecht (2009-2013)
11. Uitspraken van het Gerecht in hogere voorziening (2009-2013)

1. *Werkzaamheden van het Gerecht voor ambtenarenzaken — Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2009-2013)*

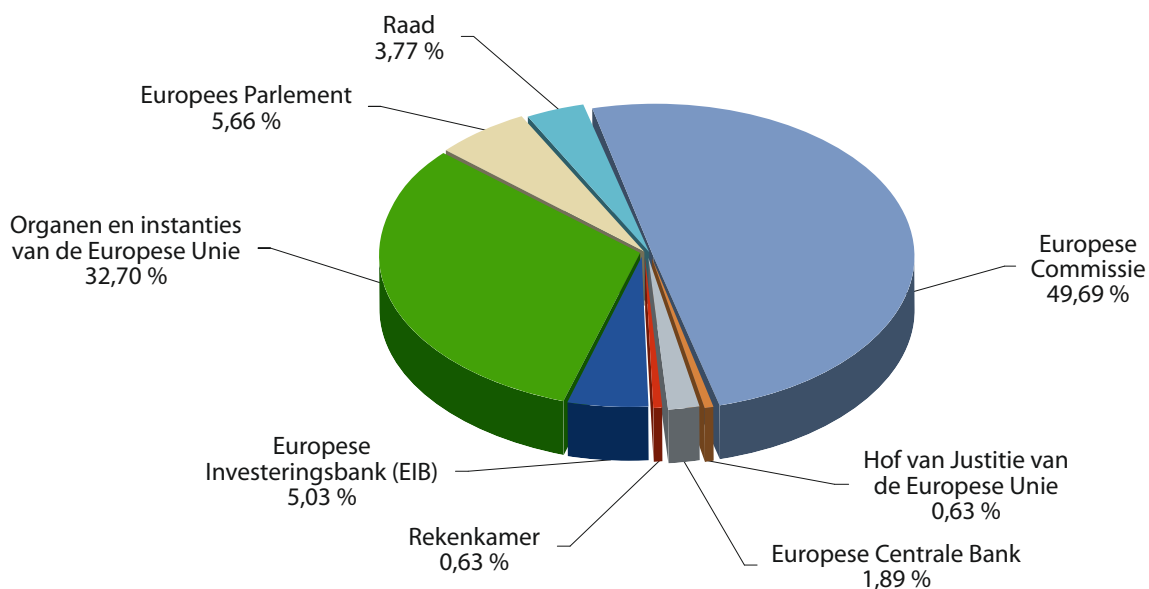
	2009	2010	2011	2012	2013
Aanhangig gemaakte zaken	113	139	159	178	160
Afgedane zaken	155	129	166	121	184
Aanhangige zaken	175	185	178	235	211 ¹

De (bruto)cijfers hebben betrekking op het totale aantal zaken, ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

¹ Waarvan 26 zaken waarvan de behandeling is geschorst.

2. *Aanhangig gemaakte zaken — Percentage per verwerende instelling (2009-2013)*

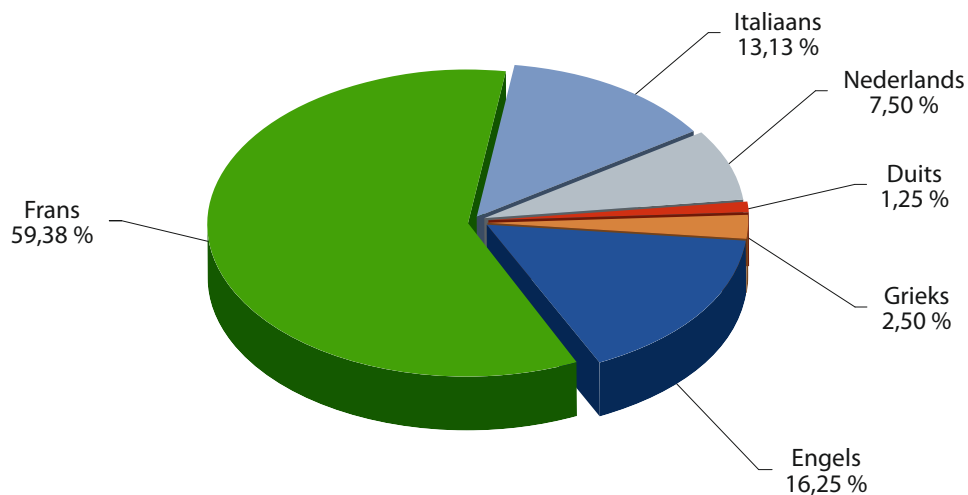
Percentage van het aantal aanhangig gemaakte zaken in 2013

	2009	2010	2011	2012	2013
Europees Parlement	8,85 %	9,35 %	6,29 %	6,11 %	5,66 %
Raad	11,50 %	6,47 %	6,92 %	3,89 %	3,77 %
Europese Commissie	47,79 %	58,99 %	66,67 %	58,33 %	49,69 %
Hof van Justitie van de Europese Unie	2,65 %	5,04 %	1,26 %		0,63 %
Europese Centrale Bank	4,42 %	2,88 %	2,52 %	1,11 %	1,89 %
Rekenkamer	0,88 %		0,63 %	2,22 %	0,63 %
Europese Investeringsbank (EIB)	0,88 %	5,76 %	4,32 %	4,44 %	5,03 %
Organen en instanties van de Europese Unie	23,01 %	11,51 %	11,40 %	23,89 %	32,70 %
Totaal	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

3. *Aanhangig gemaakte zaken — Procestaal (2009-2013)*

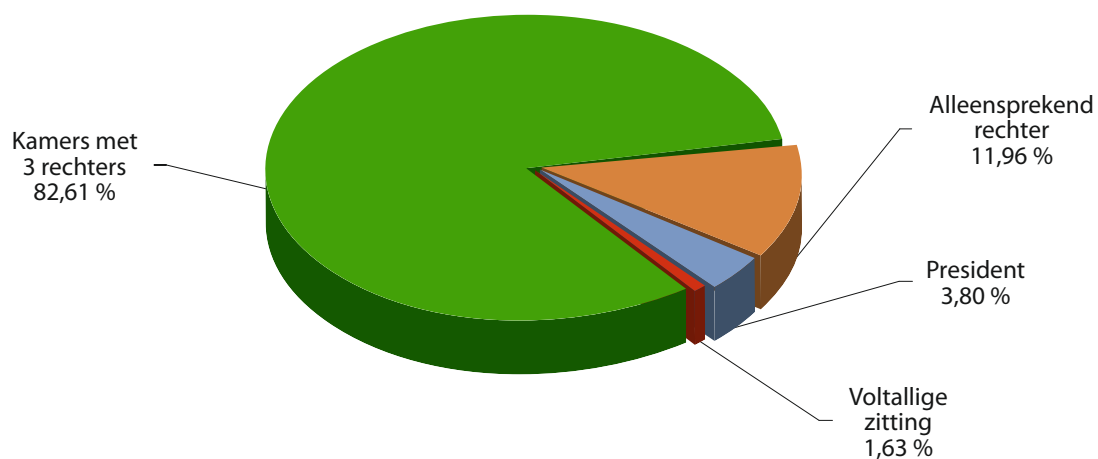
Verdeling in 2013

Procestaal	2009	2010	2011	2012	2013
Bulgaars				2	
Spaans	1	2	2	3	
Tsjechisch	1				
Duits	9	6	10	5	2
Grieks	3	2	4	1	4
Engels	8	9	23	14	26
Frans	63	105	87	108	95
Italiaans	13	13	29	35	21
Hongaars			1		
Nederlands	15	2	1	6	12
Pools			1	2	
Roemeens				2	
Slowaaks			1		
Totaal	113	139	159	178	160

De procestaal is de taal waarin het beroep is ingesteld, en weerspiegelt niet de moedertaal of de nationaliteit van de verzoeker.

4. *Afgedane zaken* — Arresten en beschikkingen — Rechtsprekende formatie (2013)

	Arresten	Beschikkingen tot doorhaling ten gevolge van een minnelijke regeling ¹	Andere beschikkingen tot afdoening	Totaal
Voltallige zitting	2	1		3
Kamers met 3 rechters	89	8	55	152
Alleensprekend rechter	1		21	22
President			7	7
Totaal	92	9	83	184

¹ In 2013 heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken nog 18 vergeefse pogingen gedaan om tot een minnelijke regeling te komen.

5. Afgedane zaken — Resultaat (2013)

	Arresten		Beschikkingen				Totaal
	Beroep integraal of ten dele toegewezen	Beroep in zijn geheel verworpen, afdoening zonder beslissing	Beroep/Vordering [kennelijk] niet-ontvankelijk of ongegrond	Minnelijke regelingen na optreden van rechtsprekende formatie	Doorhalingen om andere redenen, wegens afdoening zonder beslissing of verwijzing	Geheel of ten dele toegewezen beroepen (bijzondere procedures)	
Aanwerving/Benoeming/Indeling in rang	6	5	4		1		16
Arbeidsvoorwaarden/Verloven			1				1
Beoordeling/Bevordering	2	7	5	5	2		21
Bezoldiging en vergoedingen	3	6	10		2		21
Opzegging of niet-verlenging van contract van contractant	9	8	1				18
Pensioenen en invaliditeitsuitkeringen	2	4	6	1			13
Sociale zekerheid/Beroepsziekte/Ongeval	4			1	1		6
Tewerkstelling/Nieuwe tewerkstelling	1				1		2
Tuchtprocedures		4	1				5
Vergelijkend onderzoek	6	11	2	1	2		22
Andere	8	6	25	1	2	17	59
Totaal	41	51	55	9	11	17	184

6. Kort gedingen (2009-2013)

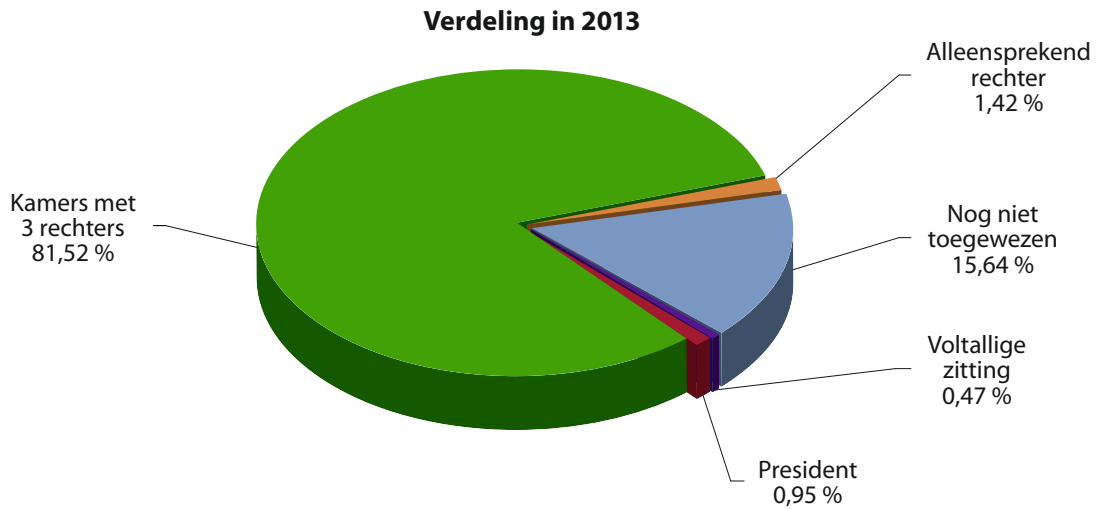
Afgedane kort gedingen		Uitspraak		
		Geheel of ten dele ontvankelijk	Verwerping	Doorhaling
2009	1	1		
2010	6		4	2
2011	7		4	3
2012	11		10	1
2013	3		3	
Totaal	28	1	21	6

7. Afgedane zaken — Procesduur in maanden (2013)

Afgedane zaken		Gemiddelde procesduur	
		Totale procesduur	Procesduur, exclusief eventuele schorsing
Arresten	92	18,6	18,1
Beschikkingen	92	13,3	11,3
Totaal	184	16,0	14,7

De procesduur is uitgedrukt in maanden en tiende delen van maanden.

8. Op 31 december aanhangige zaken — Rechtsprekende formatie (2009-2013)

	2009	2010	2011	2012	2013
Voltallige zitting	6	1		1	1
President	1	1	1		2
Kamers met 3 rechters	160	179	156	205	172
Alleensprekend rechter			2	8	3
Nog niet toegewezen	8	4	19	21	33
Totaal	175	185	178	235	211

9. Op 31 december aanhangige zaken — Aantal verzoekers

De aanhangige zaken met het grootste aantal verzoekers in 2013

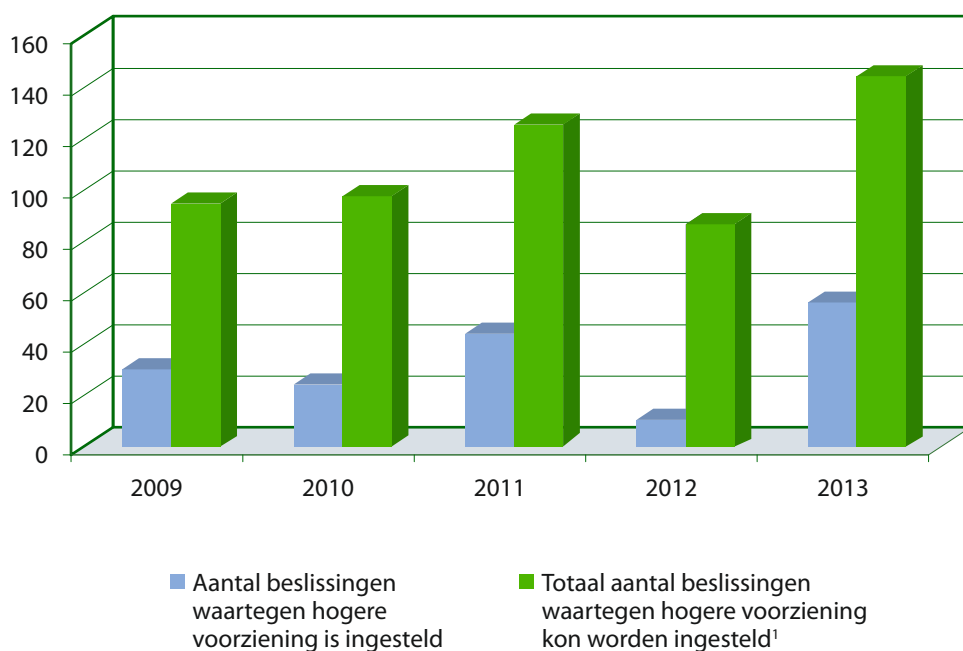
Aantal verzoekers	Onderwerp
492 (2 zaken)	Ambtenarenstatuut — Bezoldiging — Hervorming van het stelsel van bezoldiging en salarisvooruitgang van de EIB
486	Ambtenarenstatuut — EIB — Bezoldiging — Jaarlijkse aanpassing van de salarissen
451	Ambtenarenstatuut — EIB — Bezoldiging — Nieuw prestatiestelsel — Toekenning van bonussen
35	Ambtenarenstatuut — Terugverwijzing na heroverweging van het arrest van het Gerecht — EIB — Pensioenen — Hervorming van 2008
33	Ambtenarenstatuut — EIB — Pensioenen — Hervorming van de pensioenregeling
30	Ambtenarenstatuut — Europees Investeringsfonds (EIF) — Bezoldiging — Jaarlijkse aanpassing van de salarissen
29	Ambtenarenstatuut — Europees Investeringsfonds (EIF) — Bezoldiging — Hervorming van het stelsel van bezoldiging en salarisvooruitgang van het EIF
26 (2 zaken)	Ambtenarenstatuut — Bezoldiging — Ambtenaren tewerkgesteld in een derde land — Toelage wegens bijzondere levensomstandigheden — Herziening en aanpassing van de toelage wegens bijzondere levensomstandigheden — Levensomstandigheden als die welke in de Europese Unie gebruikelijk zijn — Geen toekenning meer van de toelage wegens bijzondere levensomstandigheden
25	Ambtenarenstatuut — Bevordering — Bevorderingsronden 2010 en 2011 — Vaststelling van de drempels voor bevordering
18 (18 zaken)	Ambtenarenstatuut — Procedure — Begroting van de kosten

Met het woord „Ambtenarenstatuut” wordt hierna verwezen naar het Statuut van de ambtenaren van de Europese Unie en de Regeling welke van toepassing is op de andere personeelsleden van de Unie.

Totaal aantal verzoekers voor alle aanhangige zaken (2009-2013)

	Totaal aantal verzoekers	Totaal aantal aanhangige zaken
2009	461	175
2010	812	185
2011	1 006	178
2012	1 086	235
2013	1 867	211

10. Diversen — Beslissingen van het Gerecht voor ambtenarenzaken waartegen hogere voorziening is ingesteld bij het Gerecht (2009-2013)

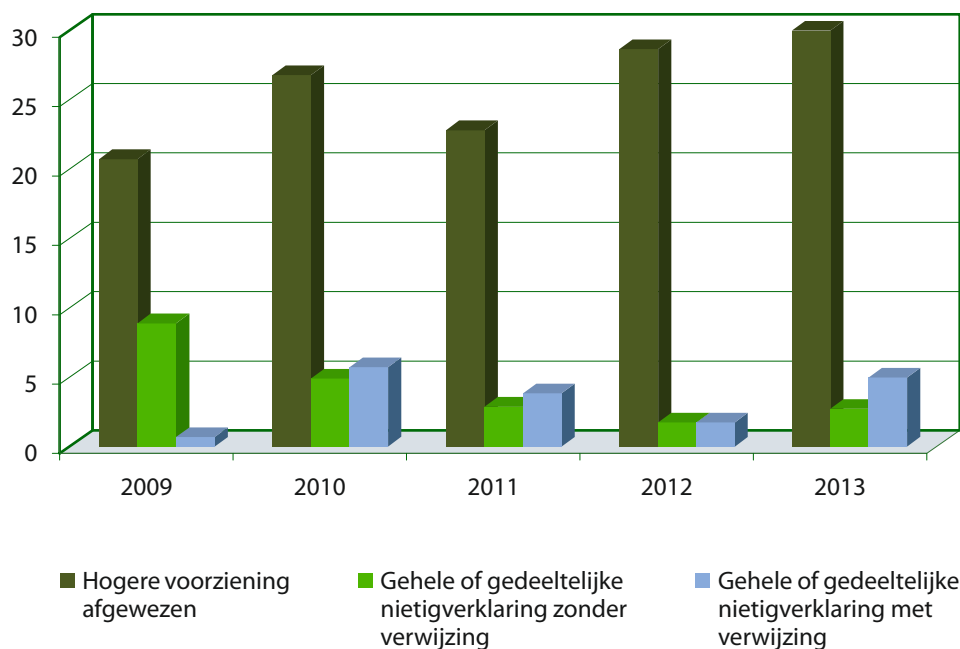

	Aantal beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld	Totaal aantal beslissingen waartegen hogere voorziening kon worden ingesteld ¹	Percentage beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld ²
2009	30	95	31,58 %
2010	24	99	24,24 %
2011	44	126	34,92 %
2012	11	87	12,64 %
2013	56	144	38,89 %

¹ Arresten, beschikkingen waarbij beroep niet-ontvankelijk, kennelijk niet-ontvankelijk of kennelijk ongegrond wordt verklaard, beschikkingen in kort geding, tot afdoening zonder beslissing of tot afwijzing van interventie, in het referentiejaar.

² Dit percentage kan in een bepaald jaar verschillen van de uitspraken waartegen in het referentiejaar hogere voorziening kon worden ingesteld, omdat de termijn voor hogere voorziening zich over twee kalenderjaren kan uitstrekken.

11. Diversen — Uitspraken van het Gerecht in hogere voorziening (2009-2013)

	2009	2010	2011	2012	2013
Hogere voorziening afgewezen	21	27	23	29	30
Gehele of gedeeltelijke nietigverklaring zonder verwijzing	9	4	3	2	3
Gehele of gedeeltelijke nietigverklaring met verwijzing	1	6	4	2	5
Totaal	31	37	30	33	38

Waar zijn EU-publicaties verkrijgbaar?

Gratis publicaties:

- één exemplaar:
via EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>);
- meerdere exemplaren of posters/kaarten:
bij de vertegenwoordigingen van de Europese Unie (http://ec.europa.eu/represent_nl.htm),
bij de delegaties in niet-EU-landen (http://eeas.europa.eu/delegations/index_nl.htm),
door contact op te nemen met Europe Direct (http://europa.eu/europedirect/index_nl.htm),
door te bellen naar 00 800 6 7 8 9 10 11 (gratis in de hele Europese Unie) (*).

(*) De informatie wordt gratis verstrekt en bellen is doorgaans gratis, maar sommige operatoren, telefooncellen of hotels kunnen kosten aanrekenen.

Betaalde publicaties:

- via EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>).

Betaalde abonnementen:

- bij een van de verkoopkantoren van het Bureau voor publicaties van de Europese Unie (http://publications.europa.eu/others/agents/index_nl.htm).

■ Publicatiebureau

ISBN 978-92-829-1703-9

9 789282 917039
doi:10.2862/56640

